Ordet i min makt. Läsebok för underklassen

Förord till den elektroniska utgåvan

Under arbete...

Johan August Strindberg 22/1 1849—14/5 1912 om skriftställaren August Strindberg (verksam 1870—1912)

Några ord om mina politiska åsikter i fall Ni skulle vilja anvärva mig! — Jag är socialist, nihilist, republikan allt som kan vara konträrt mot de reaktionära! Detta på känsel, ty jag är Jean Jacques' intime när det gäller återgång till Naturen: Jag skulle vilja vara med och vända upp och ner på allt, för att få se vad som ligger i botten; jag tror vi äro så intrasslade, så förfärligt mycket regerade att det inte kan utredas utan måste brännas upp, sprängas, och så börja på ett nytt!

29-7-1884

Jag har ingen lust alls att vara ”stor” författare, ännu mindre ”stor” man. Det generar mig bara och ger en falsk ställning. Jag vill gå i nattrock och kalsonger och kallas skandalskrivare, det skall inte genera mig.

13-12-1884

Jag läste nyligen i D. N. att min otacksamme lärjunge Heiden-stam kallat mig en ”gammalmodig prosaförfattare”. Och ändå har jag tagit upp den slyngeln då han halvt förfrusen av överdriven äregirighet låg i Schweiz och läste över, skummade som en separator där en stor mängd släppte ut hjärtemjölken! Prosa! Han som lärt nya toner ur Sömngångarnätter, och kanske läst Mäster Olof på vers som spelades på Dramatiska Teatern.

16-1-1894

Och vad allt jag skakat fram ur mina byxor! fast Sverige var hälleberget! Romanböcker och versstycken, teaterpjäser goda och såliga, Svenska Historier och Kinesiska, och fyra ungar, den femte i antågande, och två hustrur.

26-1-1894

Jag ser att din blyerts i korrekturen begär flera medgivanden,

5men jag kan icke göra dem. Det rätta ordet i rätta ögonblicket är kulan i patronen som du vill kratsa ur när jag skall skjuta. Jag ensam har ansvaret och Du vet att jag bär det.

Odaterat, våren 1904

Jag är gammal, har ingen tid att förlora, svårt att vänta, då jag tycker mig ha så mycket osagt, som kunde klargöra min ställning både i litteraturen och eljest.

25-5-1910

6 Konstverk i gottköpsupplagor

Om målarkonsten har till uppgift att pryda våra boningsrum och därigenom hålla våra sinnen öppna för det sköna, så torde det visserligen vara ett efterlängtat mål om vi alla kunde förskaffa oss nöjet av att, när vi i våra hem se upp från vårt arbete eller vi återvända från ett mörkt och dystert arbetsrum, få förfriska oss med åskådandet av ett konstverk i stället för de avskyvärt enformiga tapeterna, vilka i sitt fatala enahanda och sin saknad av perspektiv låta blicken stanna på väggen. Detta har i anseende till konstverkens höga pris blivit så gott

som en omöjlighet för den mindre bemedlade, vilken på sin höjd en gång i veckan med eller utan särskild avgift kan förskaffa sig en sådan njutning.

Om jag nu kan köpa ett dåligt eller medelmåttigt original för 200 rdr, vilket är medelpriset på elevernas försök uppe i Konstföreningen, men däremot för 10, 15, 20 eller 30 rdr kan köpa mig en kopia av ett mästerverk eller ett gott original, saknar jag visserligen nöjet av att äga ett unikt original och en stund ha fått spela välgörare, men har däremot fördelen att låta mitt skönhetssinne vara ostört av nybörjarens plågsamma ansträngningar och, vad mer är, jag kan för samma summa varmed jag köpte ett klent original låta så gott som tapetsera en vägg med mästerverk; detta blir naturligtvis endast en fördel för den mindre bemedlade, ty den rike står ju fritt att köpa originalmästerverk.

Vi tro att den efter färgtrycket ny uppfunna kromografien skall i någon mån fylla den brist som den konstälskande publiken i ovannämnda avseende känt. Även den lämnar, utom kopior, originalarbeten, ehuru icke i ett exemplar utan i tusental. Det är boktryckerikonstens tillämpning på måleriet, vi tro icke att konsten lider någon skada på att sålunda demokratiseras eller popu-larisei^ts, hur man vill kalla det; och vi hemställa, huruvida icke

7de i åtskilliga bodfönster utställda kromografi-originalerna ”Havets ensamhet” och ”Storm på heden” äro mera tilltalande, ha mycket mera färg och stämning än många av de vederstyggligheter som lottas ut på konstlotteriet! Och av dessa små stämningar kostar den ena 13 rdr 75 öre, den andra 8 rdr 25 öre!

Vill man däremot nöja sig med färgtryckskopior av bekanta mästare, så kan man t. ex. få Murillos Madonna i en ganska vacker kopia av omkring 1 alns höjd för 33 rdr eller i mindre format 11 rdr. Dessa nu nämnda konstindustrialster äro huvudsakligen ägnade att ersätta oljemålningarne, med vilka våra boningsrums väggar pläga prydas; en annan reproduktionsindustri, vilken med synnerlig omsorg bedrives av en av våra förnämsta fotografer, hr Johannes Jaeger, är fotograferandet av kända svenska konstverk. Dessa fotografier äro mera ägnade att från divansbordet undergå en närmare granskning av konstnärernas sätt att komponera och teckna eller ock att i minnet återkalla det eller det konstverket, av vilket man företrädesvis känt sig tilltalad. De utgöra dessutom en ganska värdefull illustration till den nyare målarkonstens tillstånd och torde i sådant avseende även bliva ett slags konsthistoriskt lexikon för konstkännarne.

Vi begagna denna inledning för att fästa publikens uppmärksamhet på de två vidlyftiga kataloger hrr Philip Maass och Johannes Jaeger utlämnat. Hr Maass annonserar ett rikhaltigt lager av oljetryck, dels kopior dels originaler, samt 6 original-kromo-grafier, vilka vi anse oss på ovanstående grunder och till alla det vederbör kunna rekommendera.

Hr Jaegers katalog upptar över 1 000 nummer fotografier, först uteslutande efter svenska målare, vidare efter olika konstverk från Nationalmuseum; interiörer och exteriörer från olika kgl. lustslott och andra anmärkningsvärda offentliga byggnader och anstalter, samt till sist porträtt av namnkunniga personer. Vi inskränka oss till att nämna det priset på kopiorna av de nordiska konstnärernas arbeten i format 16 tum X 11 tum är 3 rdr, och på porträtter av namnkunniga personer i visitkortformat 75 öre*

Dagens Nyheter 15-1-1874

8 Riksdagsreferat från andra kammaren

17 JANUARI

Greve Sparre, som av alla kammarens ledamöter bevistat de flesta riksdagarne, öppnade sammanträdet med ett tal, vilket hr greven med sin kända välvilja mot publiciteten vid hövlig anmodan vägrade att utlämna. Vi vilja dock ur minnet återgiva hr grevens mot förväntan ointressanta hälsningstal:

Sedan greve Sparre hälsat ledamöterna välkomna och förklarat att endast det föga avundsamma åldersföreträdet berättigat honom att nu öppna kammarens förhandlingar, påminde han om nu instundande riksmötets stora huvudfråga, vilken han önskade en lycklig lösning och vilken han ej betvivlade skulle vinnas, helst då talaren

trodde sig kunna gå i god för deras rena avsikter vilka åtagit sig densammas utredande (regeringen?). Vidare ville talaren, som ansåg otillåtligt att utan ändamål säga fraser inför denna församling, som icke kommit samman för att hålla tal, blott framkasta som sin förmodan att denna riksdag skulle bli betydelsefull i historien.

Dagens Nyheter 17-1-1874

29 JANUARI

Hr Jöns Perssons motion angående nedsättningen å första huvudtiteln kunde icke höras på läktaren, men syntes väcka sensation i kammaren och verkade så häftigt på hr Treffenberg, att han uppmanade hr Persson att återtaga sin motion; han kunde dock ej motivera denna framställning, emedan han därigenom skulle motverka det ändamål han åsyftat (nämligen att motionens innehåll skulle bliva obekant utom kammaren). Motionen blev icke återtagen.

Dagens Nyheter 29-1-1874

9 Vid midnattsstunden

ROMAN UR VÅRA DAGAR

Motto: ”Märk, hur vår skugga.”

Det var en natt efter en åskdyster dag på ett av Göteborgs förnämsta hoteller (färdigbyggt i Fant-Asien). Det var tyst. Hotellet sov.

Dova och förstämda ljud hördes utifrån. Det var Gustavi domkyrkotorn som utsände i rymderna midnattens allvarliga tolvslag.

Då tasslade ljudlösa steg i hotellets långa korridor. En vitklädd mansperson med ett ljus i högra handen nalkades; den vänstra handen vikarierade i stället för hängslen. En dödens blekhet vilade över hans ansikte. Han stannade utanför en dörr. Där stod ett par stora, otäcka stövlor med skaft bredvid ett par de allra minsta gyllenskinnskängor. Han betraktade stövlarna med en genomträngande blick.

— Det är han! mumlade gestalten.

Han fixerade kängorna med en outsäglig min.

— Det är hon! viskade han.

Då hördes en förfärlig suck inifrån rummet.

— Olyckliga kvinna! utbröt han — varvid den vänstra handen höll på att glömma sitt vikariat.

Han vandrade framåt i korridoren. Ljuset dog bort och skuggan blev allt längre. Han vände tillbaka. Han uppnådde de båda skodonen åter. Han smög försiktigt ett papper i gyllenskinnskängorna!

Vad var det? Ett kärleksbrev? Någonting infernaliskt hemskt?

Det blev åter tyst.

Nästa morgon fann skoborstaren ett kort i varje par skodon, som funnits i hela korridoren. Där stod:

”Doktor G. Traugott, anländ från Tyskland, rekommenderar sig som en av världens förste liktomsoperatörer. Träffas i n:o 3 detta hotell.”

Pounsch 1-5-1874

10 Svenska folket

Det anspråkslösa, försynta och hyggliga Svenska Folket är troligen det mest representerade av alla folk; det uppträder numera, sedan regeringen förklarat den folkvalda representationen sitt höga missnöje, och uppfunnit de ambulatoriska riksdagame i stationshus vid dukade bord, mest i landshövdings- och banvaktsuni-former, men kan även synas i bara frackar och benor i nacken på galaspektaklen, i djup sorgdräkt vid likbårar, isynnerhet alla

kungliga, i studentmössor vid jubelfester, och för övrigt vid alla stora middagar där det finns tre sorters vin och en Vasaorden.

Hans majestät skall inviga en ny bibana uppe i Kolbottens bergslag; det är visserligen bara en enskild smalspårig banbit, men den har statsanslag och grundlagame ålägga som bekant konungen att övervaka all hushållning med statsanslag. Ryktet sprider sig som en elektrisk gnista och Svenska Folket skyndar att infinna sig efter spann i landshövdingemössa, i kalesch och landssekreteraruniform, på kärra i länsmansornat, till fot i prästkappa och på dressin i banvaktsmundering; chefen för Kolbottens militärdistrikt med stab kommer ridande, de indelta soldaterna omringa stationshuset och banvakterna bilda en oöverskådlig och entusiasmerad folkmassa bakom dessa.

Kungen kommer. Smörgåsbordet angripes. Soppan serveras. Korkarne smälla. Fågeln är uppäten. Champagne! Tal! — En ny pulsåder är öppnad (= en ny åderlåtning)! Nytt blod (= pengar) skall strömma genom den svenska statskroppen, vars hjärta ligger på Slottsbacken; nationen (d. v. s. järnbruksbolaget Kolbotten) skall andas lättare, då nya syremängder tillföras. Talaren känner sig lycklig och rörd av den hyllning som hans trogna folk (de otrogna synas icke!) visat honom! Höjer sitt horn (= champagneglas) för Kolbotten, en urgammal härd för svenskmannatro-het. (Obs.: alla nya järnvägsstationer äro sådana härdar.)

Fanfarer; folket (banvakterna) sjunger Ur svenska hjärtan.

Landshövdingen har ordet. Svenska Folket har alltid älskat sina konungar (såsom Erik av Pommern, Albrecht av Mecklenburg, Christian II), och stridit och blött för dem (mycket sant!); Svenska Folket, vars representanter talaren ser samlade här (talaren tror sig se riksdagsmän genom champagneglaset), har alltid varit troget sina konungar (såsom Erik av Pommern, Erik XIV,

11Gustav III, Gustav IV) och skall alltid förbli så. Jämvägarne äro en bild av denna trohet, ty de förena konung och folk med järnband, svenska järnband (gjorda i England). Detta band skall alltid (genom lättade trupptransporter) sammanhålla konungafamiljen och folket, de skola lättare kunna så att säga umgås med varandra och de skola lära känna varandra i botten (på glaset). Vi ha sett ett yrvaket barbariskt folk nyligen bära hand på en ädel furste och tillåtit sig ett nesligt mord (avrättning); Svenska Folket har aldrig burit hand på någon konung (utom de sju som vräktes i en brunn vid Mula ting och utom Carl XII, Gustav III och Gustav IV) och därför är också Svenska Folket det lyckligaste i Europa (vilken lycka är så stor att den icke kan bäras här hemma, utan måste njutas i ett annat land, Amerika).

Fanfarer! Omigen Ur svenska hjärtan!

Landshövdingen blir kommendör. Byggnadschefen får vasen och banvakterna brännvin!

Militärdistriktets chef anser i ett bildrikt tal att jämvägarne skola bidraga till folkupplysningen, (den sanna folkupplysningen nämligen) genom vilken allenast vårt folk kan lyckliggöras med den allmänna livbeväringen, vilken å sin sida skall sätta nytt liv i nationen, hämma utvandringen (betala officerarnas skulder) och borttaga den sista rest av råhet (= självkänsla) som ännu kan finnas från förgångna tider (genom det bildande umgänget med befälet).

Kyrkoherden tror att jämvägarne (till Kolbotten) skola stadfästa den sanna religionen (det finns bara en sådan!), att den rena läran (Augsburgska bekännelsen) skall återvinna de förlorade och att tronen skall få ett säkrare stöd.

Vagnarne rassla fram. En folkskolelärare uppläser på perrongen ett versstycke från ”de djupa lederna” till konungahuset. Han blir på stället utnämnd till seminarierektor, oaktat hans protester (tysta) att han icke vill övergiva detta folk, som han älskar så högt, och den ringa plats han valt för sin del.

Tåget avgår. Indelta armén hurrar icke, ty man har glömt ge dem brännvin. Den oöverskådliga folkmassan (banvakterna) hurrar.

Skott. Regementsmusik. Flaggor.

12Men ute på åkern går bonden bakom sina oxar och kör i trädan. Vad den jorden är hård; kokorna rulla som stenar ner från fårornas ryggar, oxarna spjärna i leran så att man hör hur det knakar i deras halsar; eftermiddagssolen bränner hett som ovett på bondens rygg; hans bruna hand håller plogskaftet som ett roder; svettdropparna pärla från hans panna och falla så tyst i den öppnade jorden.

Han stannar, ty han hör ett buller som han icke känner; oxarna sätta mulame i vädret som om de ville lyssna med näsborrar-ne; nu dånar det uppe i skogen, dån och rassel, rassel och dån. Oxarne sätta svansen i vädret, plogen ryckes ur sin bana, bonden släpper taget och nu bär det av över trädan, in i höstrågen, där en lång gata, rät som en järnbana, drages ut.

En kammarherre, som haft den lyckan att först få syn på det roliga uppträdet, måste fästa sina grannars uppmärksamhet på detsamma. Synen är för befängd och väcker allmänt bifall.

Gapskrattet dör i en vacker granitskärning, men bondens förbannelser, de dö icke!

Men tåget brusar fram igen och lämnar efter sig en svartblå rökstrimma av stenkol och havannatobak.

— Det är ett vackert land, vi ha, herr landshövding!

Landshövdingen saknar större vattendrag, ty han är född vid

kusten.

— Vad säger överintendenten över Svenska Folkets oljefärgs-tavlor och akvareller?

Överintendenten anser att åkrame störa tavlan (såsom tavla).

De störa verkligen, ty de stå så torra, så torra. Vår Herre har icke givit regn på sex veckor och landshövdingen kommer icke med sin femårsberättelse förrän om tre år, så att det kan nu icke hjälpas.

Men druckna ögon hava icke märkt, att ett moln stigit upp i vindsidan. Det är icke större än en hand, men det är en stor svart hand som lägger sig tung över solen, och snart ser himlen ut som en stenkolsrök. En blixt öppnar en sluss, och nu häller regnet ner i de öppna festvagnarne. Inga paraplyn! Hovmarskalken är i förtvivlan! Signalera lokomotivföraren! Han hör inte! Regnet piskar ner sotet på gula band och blå och gröna. Plyma-gerna lägga sig som våta höns på hattarne, uniformsguldet blir grönt, ty det är bara 8 karat, sablarne rosta, havannacigarrerna

13släckas, trafikchefen springer över barriären för att stoppa, men fastnar i koltendern. Tåget rusar fram, fram och överröstar kam-marherrarnes förbannelser. Men ute på åkern står bonden med mössan i hand och välsignar himmelen som gav honom ett välsignat regn.

Ett bland de mest obehagliga och oftast förekommande åligganden Svenska Folket har, är att sörja vid likbårar. Svenska Folket står sörjande vid hans likbår, och detta oaktat bårame redan för 50 år sen utbyttes mot likvagnar. Att det nu skall stå vid alla kungliga likbårar, det är dess fördömda skyldighet, ehuru vid sådana tillfällen dess tjänstgöring åtages av en annan mycket anlitad person, en viss Svea, om vilken man för övrigt ingenting känner. Men dör en aktörsstrunt som råkat propsa sig till sextusen kronor och huvudrollerna, då måste Svenska Folket fram; dör någon som har gjort många versstycken, målat oljefärgstavlor eller modellerat, så måste folket fram och stå och sörja.

Det var en gång en ung student som hade sina anledningar att lämna Uppsala. På nedresan till Stockholm erinrade han sig att han hade sångröst, varför han beslöt att välja operan i stället för handelskontoret. Efter en grundlig sångkurs på två månader debuterade han vid operan och vann damerna fullständigt genom sina starkt utvecklade ben. Hans lycka var gjord och när barytonen reste utrikes intog han dennes plats. I tjugo års tid tjurhöll han alla barytonpartier och man hörde ofta den anmärkningen göras, att i Sverige det var en sådan märkvärdig brist på barytoner att operan bara hade en enda sådan, utan att någon kom att tänka på orsaken. Vår sångare ”satt”nämligen på rollerna och tillät aldrig någon att få dem. Efter tio års uppträdande i huvudpartier hade publiken vant sig vid hans medelmåttiga röst, efter femton år var han publikens gunstling och efter tjugo förklarades han oersättlig. Då var det färdigt! Att han under tiden avgått fem gånger, gjort utrikes studieresor med

avsked och återkommit vart tredje år och firade sitt tjugoårsjubileum med en kolossal recett, det var nu givet.

En härlig ung baryton, som lyckades komma så långt som till debut, misslyckades, emedan ”publikens gunstling” hade alla sina vänner på debuten och dessa ansågo det minst sagt oförskämt, att han vågade uppträda i Vilhelm Tell, en roll som publikens gunst-

14ling hade ”skapat”, det vill säga gjort av intet, ty kompositören kan naturligtvis inte skapa något.

Vår numera store vän blomstrade härligt, gav köttet sitt åldrades sakta, uppdrev sin lön, åt middagar och dog under ganska triviala omständigheter. Nu slogs larm; svenska konsten hade naturligtvis gjort en oersättlig förlust, nationalteatern en ännu större och Svenska Folket stod sörjande vid hans bår. I liktalet förklarades att han skött sin tempeltjänst i helgedomen vid Gustav Adolfs torg, Gustav III :s skapelse hotades med undergång; det var en jämmer, som slutades med en gemensam sexa. Av Svenska Folket, som nu fått sorg, fanns fyra miljoner som aldrig sett honom; hört honom hade blott få, ty hans svaga röst hördes inte på raderna, men betalt hans lön hade alla. Ja, men hans gärningar, hans livsgärning för all del, den skulle verka förädlande på släkten efter släkten, och här var skedd en oersättlig förlust. Varför oersättlig? Därför att ingen fått ersätta honom.

Åtta dagar efter debuterade en ny baryton och lyckades. Men då revs den oersättlige ur mullen och hans skugga, nej hans store ande krossade den nye, som först om tjugo år kan bli oersättlig och då måste Svenska Folket fram igen till en likbår.

Att våga hysa den meningen att Svenska Folkets historia är en annan än konungarnes straffas med förlusten av medborgerligt förtroende på obestämd, men mycket lång tid, vilket straff dock kan få förvandlas i landsflykt.

Som författaren redan emottagit sitt straff, har han därmed tillkännagivit att han erkänt domens befogenhet. Ett bland de skönaste uppdrag Svenska Folket fått, är att figurera i historien såsom borgensmän för sina älskade konungahus. Hur ståtlig är icke Svenska Folkets historia under en sådan regent som Erik av Pommern. Engelbrekt och Erik XIII! En jämförelse värdig att bli prisämne i Svenska akademien.

Ett av författarens tidigare intryck av svenska historien är följande. En dalkulla, som skötte trädgården, kom en gång och frågade frun vad detta skulle vara som hon lärt sig i skolan hemma i Leksand; hon upprepade därpå följande ramsa, sedan hon antytt som sin mening att det kunde vara en almanacka eller en bön från katolska tiden: Oden, Thor, (!) Yngve Frej, Fjolner, Svegder, Vanland, Visbur, Domalder, Domar, Dyggve, Dag, Ag-

15ne, Alrik, och Erik o. s. v.

Frun, som icke var något lärt fruntimmer, kunde dock genast svara: ”kära barn, det är ju svenska historien!”

Vilket lysande bevis för att den berömda satsen nedträngt i folkmedvetandet (genom kungliga lärobokskommissioner); hon, den enkla fäbohyddans okonstlade dotter, kunde framstamma namnen på älskade konungar innan hon visste något om deras lysande bedrifter, såsom att drunkna i mjödkar, slåss med betsel, gå in i stenar och dylikt.

Vilket dräpande argument för våra dagars mest snillrika och djärva historiska sats: det personliga är det högsta i historien! (Det personliga kan även ha en mycket ful betydelse, såsom då man kallar en kritik, ett angrepp, en satir personlig.) I regeringens nu gällande lärobok i svenska historien hava vi nyss sett den djärva satsens hälsosamma frukter i tillämpningen. Sålunda börjar Carl XV:s, det vill säga: Svenska Folkets historia 1859—1872 på följande uttrycksfulla sätt: ”Konung Carl XV, som vid 33 års ålder besteg Sveriges tron, var till det yttre en högrest, kraftfull gestalt med sköna manliga anletsdrag.” Detta är det personliga i historien; detta är det högsta! Ja, i sanning, högre kan man icke komma. Vi hava haft tillfälle att se manuskriptet till en ny lärobok i svenska historien, där den banbrytande idéen om det personliga blivit genomförd med hänsynslös konsekvens och totalt brutit med den gamla åsikten att Svenska Folkets historia är dess konungars. Författaren, som är död (han dog av förskräckelse då han läste genom sitt manuskript) och icke lämnar några barn efter sig, som kunna få umgälla hans brott, hyste den meningen att Sveriges storhet daterar sig från Carl XII:s död. Han drog icke i betänkande att uttala vissa bekanta sakförhållanden såsom att Carl XII flydde från Pultava (i en förfärlig motsats

till poemböckerna som påstå att han icke kunna vika); vidare påstår han bestämt att samme konung var feg, då han aldrig vågade stå för sina dåliga handlingar, såsom då han anklagar Lewenhaupt inför domstol såsom orsaken till sitt nederlag vid Pultava; han var feg, säger samma avlidne författare, då han behandlar Sverige som ett erövrat fiendeland, men skjuter fram Görtz som ansvaring; han var kommunard då han upphävde äganderätten, men han var icke kommunard då han slog falskt mynt eller tillgrep enskildas tillhörigheter. När vi läsa sådant, gamla

16kända saker, förstås, men som icke fått sin rätta belysning, så förvånas vi icke över att författaren tog den utvägen att gå hädan; vi veta alla att det är sant vad han säger, men man får icke säga sådant! Hans idé är emellertid fruktbringande och vi skola se att sanningen en gång skall krypa fram när vi börja på att på skarpen leta fram det personliga i historien, utan fruktan för att råka in på personligheter, och då skall intet tvivel mera råda om Svenska Folkets historia är dess konungars och alla gamla ovänner skola falla i varandras armar, och det skall bli frid på jorden.

Hans majestät hade genom en för övrigt särdeles lyckad järn vägsinvigning ådragit sig en envis magkatarr, varför han måste begagna en brunnskur, vilken hade den lyckliga verkan att sjukdomen hävdes. En ljusfabrikör bland stadsfullmäktige tog sina fem svågrar med sig och beslöt att Svenska Folket skulle illuminera rikets huvudstad. Förste hovmarskalken skickade en order till nationalteatern att den skulle med en italiensk opera giva ett uttryck åt Svenska Folkets inneboende glädje över det höga tillfrisknandet. Som ett par tyska sångare för tillfället uppehöllo sig i huvudstaden, mötte hans befallning inga svårigheter. Ett galaspektakel består egentligen i att man ger en gammal opera, tänder armsta-karna på raderna och läser upp ett versstycke. Som det icke fanns någon opera på repertoaren, som kunde ha någon tillämpning på en magkatarr, bestämmer man sig för Don Juan. Versstycket beställes av hovmarskalken samtidigt med förfriskningarne av vederbörande hovleverantör och effektueras med ackuratess.

Svenska Folket står naturligtvis i kö utanför biljettluckan, och när den öppnas äro alla biljetterna utsålda.

På aftonen är ändå Svenska Folket samlat i teatersalongen. På första parkettbänken står blomman av nationen; låga pannor, höga skjortkragar, fina frackar. De hava ett eget sätt att sitta på orkesterns skrank så att det ser ut som de skulle stå. Underliga blommor!

Längre upp på parkett stater och kårer och på amfiteatern sitter den Svenska Kvinnan urringad och med solfjädrar döljande vad som är ämnat att ses i fågelperspektiv från raderna.

På första raden: corps diplomatique, en brokig samling från det bildade Europas stater, vilka skola vaka över att icke det

17 krigiska Svenska Folket begår några oförsiktigheter. På andra raden sitta stater och kårer, på tredje raden stater och kårer, på fjärde raden hovbetjäningen och på femte — ja det vet ingen.

Det är en lysande församling och man kan vara stolt över ett sådant folk. Så skulle nationen alltid vara representerad!

Emellertid sjunges Ur svenska hjärtan (corps diplomatique deltar ej i sången) och därpå framträder publikens gunstling från dramatiska nationalteatern, eller också den kungliga natio-nalintendenten för teaterpjäserna. Han (författaren nämligen) börjar naturligtvis med den sedvanliga förklaringen, att han icke lärt att smickra, men att han ändå skall göra så gott han kan.

Därpå framför han en vördsam hälsning från Svenska Folket, som han träffade vid en middag på Hasselbacken, och berättar att han fann det mycket lyckligt och belåtet samt att det bad hälsa att det alltid skulle vara troget och beskedligt. Sedan ger han sig ut på de egna djupen, där de stora fiskarne gå; återvänder småningom till konungahuset, undviker med skicklighet att nämna sjukdomens opoetiska namn och bugar sig slutligen på Svenska Folkets vägnar.

Ridån går upp till Don Juan. De tyska sångarne sjunga så mycket tygena hålla för att giva ett sant uttryck åt Svenska Folkets glädje över tillfrisknandet.

Vad som står i Posttidningen kvällen därpå? Ack, inte behöva vi upprepa vad som är så upprepat; men att Svenska Folket har skrivit det, det är säkert!

Det Nya Riket 1882

Våra entreprenörer

I små samhällen och hos utlevade nationer, vilka förlorat företagsamhetens gåva, uppstår lätt ett missförhållande, som är noga bekant under namnet entreprenadsystemet; det behöves blott att en herre med något litet relationer stiger fram, ”viker av” en stol och säger: det är min, hans vänner instämma genast och säga: det är hans, och det är hans på livstid. Ve den som vågar titta åt den stolen.

I Sverige, som nu faktiskt är ett litet samhälle, har detta miss-

18förhållande varit beständigt, och just genom detsamma har den odygd, vilken eljest är gemensam för hela mänskligheten, avunden, råkat att synas mer hos svensken än hos andra (efter vad man påstått).

Emellertid!

Efter Argus-Johansson, vilken som bekant övertog Sverige strax efter 1809, hade riket legat för fäfot i några och tjugu år, då Gregorius Ballhom hade hunnit födas och växa upp till yngling.

Äldre stockholmare minnas nog en besynnerlig tingest, som tecknade sig över Skinnarviksbergens bryn och som var synlig från alla Norrmalms gränder som öppna en utsikt åt Mälaren; det var en kvarn med sex vingar, vilken bar namnet av gagnet och kallades benmjölskvam. Vid foten av denna tingest, på höjden av Södermalm föddes Gregorius Ballhom. Detta kunde nu vara ganska likgiltigt, då det rör en sådan utmärkt person som Ballhorn, men vi veta av den nyare filosofien, huru stort inflytande barndomens intryck kunna utöva på en blivande stor man. I detta lilla samhället på Skinnarviksbergen bestämdes Gregorius tidigt att av fem bröder läggas på till familj eärans uppehållande och rasens förädling. De fem bröderna blevo mjölnardrängar, men Gregorius fick gå i skola. Tre omständigheter, till utseendet obetydliga, gåvo nu sin riktning åt det unga sinnet. Genom att umgås med mjölnardrängar, som icke visste att mensa betyder bord, lärde sig Gregorius snart att behandla alla människor som mjölnardrängar, helst dessa hans anförvanter med aldrig svikande vördnad och beundran sågo upp till honom, som skulle förbättra deras stackars ras.

Genom att dagligen hava för ögonen skådespelet av huru sådana bortkastade ting som gamla urkokta ben kunde leda till nytta och föda en familj med sex pojkar, fördes den unges tankar tidigt in på en stråt, som genom sin ensidighet skulle bringa mannen in i stupiditetens avgrunder. Han fann nämligen snart att allt som var bortkastat ägde värde och därifrån var han snart inne på att det bortkastade var det bästa. Man borde således samla allt bortkastat och därmed var samlaren född. Gregorius travade omkring i alla tobaksland i Mariatrakten och samlade porslinsbitar; som de mest voro olika varandra, uppstod verkligen snart en samling. Hade en skärva legat över två år i jorden så att glasyren angripits, då var det ett mycket gammalt porslin.

19Varför skulle det vara mycket gammalt? Jo, för att få större värde för ägaren. Härmed var han inne på antikvitetsvurmeriet. Bröderna, som icke ville anse dessa porslinsbitar med vederbörlig aktning, blevo behandlade med vanvördnad. En yngre bror, vars samlingslusta härav väcktes, tog sig för att samla sardinlådor, vilka som bekant förekomma i alla tobaksland, men denna samling vann icke broderns bifall, lika litet som då han senare samlade ostronskal och tyglappar.

En tredje biomständighet, som skulle bli olycksbringande för Gregorius, var den höga synpunkt varifrån han vandes att se ner på samhället; när han nämligen stod på kvarnbacken såg han alltid Stockholm under sina fötter och Stockholm det var naturligtvis hela Sverige för honom. Det var under sådana höga vyers inflytande den tanken föddes hos honom att han skulle bli Argus-Johanssons efterträdare och överta gamla Sverige. Han såg det ju dagligen ligga vid sina fötter och liksom blicka bedjande upp till honom: tag upp mig.

Vi göra nu ett språng över utvecklingens mindre betydelsefulla skeden och kasta oss genast in i Uppsala. Med Gregorius' invanda höga vyer från kvarnbacken, måste han genast betrakta Uppsala som en småstadshåla och studenterna som mjölnardrängar. Därigenom vann han snart en aktad ställning i studentkåren och erhöll i Estetiska föreningen uppmaning att hålla föredrag. Gregorius är idealist, behöva vi anmärka det, och som sådan är han naturligtvis beundrare av alla Sveriges idealistiska kungar, och således mest Carl XII. Han beslutar sålunda att hålla ett föredrag om Carl XII, men för att avvinna honom ett nytt intresse och erinrande sig benmjölskvarnen, tar han ett sådant ben som icke förr varit malt på. Carl XII som filosof, matematiker, nationalekonom, artilleriofficer, det var gammalt, nej, Carl XII som estetiker, det var nytt. Saken var den, att Carl en gång under vistelsen i Lund blev angripen av en magåkomma och av misstag råkade springa in på en föreläsningssal. Olyckan ville att professorn läste estetik. Carl, som icke ville somna offentligt, tog upp sin kniv och karvade i bordet precis som andra akademiska medborgare. Föreläsningen rörde borghesiska fäktarn. Carl som icke kände borghesiska fäktarn, hörde icke på, utan skar ut ett par ridstövlar i bordet. Efter föreläsningens slut kom professorn fram till kungen och ville tala estetik, men denne sparkade honom i

20ändan på sitt vanliga rättframma sätt, vilket tillvann honom alla studenternas hjärtan. Kungen blev också genast vald till hedersledamot av Estetiska föreningen och bordet införlivades med konstmuseum i Lund.

Nu gällde det att få något ut av allt detta, och det fick Ballhorn genom att göra utdrag ur Estetiska föreningens matrikel där kungens namn stod, och med det namnet kunde man köra långt. Sedan fanns ett brev ibland Carl XII:s utgivna brev, där Carl anhåller att ögonblickligen få ritningar till en kasern. Aha! Han förstod arkitektur! Avhandlingen, som beledsagades av ett faksi-mile av stövlame, ådagalade fullständigt att Carl XII icke, ”såsom man hittills inbillat sig”, var uteslutande officer, utan att han var en mycket framstående estetiker, och särskilt intresserade sig för arkitekturen, brukade (!) bevista föreläsningarne i Lund och var en tecknare av första rangen som med något mera utbildning kunnat få en hög plats i vår ”tyvärr oskrivna” konsthistoria. Efter denna framgång var det som Ballhorn utvecklade sin benmjölnar-verksamhet i stor skala. Han släpade fram ur klädstånd och vindar gamla papperslappar, som det var skrivet på. Här kommo nu intrycken från tobakslanden fram och skapade en sats som icke kunde utsägas utan att röja sin dumhet, men väl tillämpas. Allt som var skrivet på vers i förra århundradet var poesi; icke medelmåttig poesi, utan den allra härligaste poesi och just därför var glömd, men som nu skulle ges ut och de glömdes namn inskrivas i litteraturhistorien. Ballhorn fick statsanslag att utgiva Sveriges klassiska författare.

De eländigaste rimmare, som aldrig drömt om äran att bli tryckta, grävdes nu upp och i den nya upplagan av skolornas litteraturhistoria infördes en hop glada eller melankoliska bruks-bokhållare och prästgårdsmamseller som haft den lyckan att skriva vers för hundra år sen och — glömmen icke det — haft den äran att upptäckas av Gregorius Ballhorn. Denna senare omständighet synes hava varit den viktigaste, ty i litteraturhistorien stod nu ”utgiven av Gregorius Ballhorn” på varenda sida. Men att denna sista omständighet, nämligen att Ballhorn upptäckt dem, var av den största vikt för de ”fossila” författarne, framgick alldeles tydligt, då en hel kista med vers från förra århundradet hittats på en herrgårdsvind och underställdes Ballhoms granskning, varvid denne fann dem allesammans värdelösa. (Nu måste

21vi för de mindre bokkunnige upplysa om meningen med de två stora orden. Upptäcka är lika med: låna ur ett bibliotek, och utgiva lika med: läsa korrektur på.

Ballhorn hade övertagit svenska litteraturen på entreprenad. Hädanefter voro alla upptäckter som för all framtid kommo att göras av andra än Ballhorn förklarade värdelösa!

När nu dessa oskyldiga poeter gått till odödligheten genom Gregorius Ballhorn, och inga fler fingo upptäckas, tyckte Gregorius att litteraturen var en honom tillerkänd och numera omistlig erövring. Nya oupptäckta länder vinkade i fjärran och ben-mjölsintrycken verkade mäktigt. Ballhorn hade snart gjort en ny upptäckt som genom sin skenbara orimlighet skulle slå världen med häpnad: ”Det var icke i böckerna vi skulle läsa människans historia, ty språket var som bekant tillkommet för att dölja människans tankar, nej, det var utanpå dessa böcker, där den på naturens omedvetna ståndpunkt sig befinnande konstarbetaren oreflekterat tryckt tidevarvets stämpel i

för den andligt skumögde, visserligen oläsliga, men för den seende, så vältaliga hieroglyfer. Bokbinderiets historia är mänsklighetens — in nuce (i en nöt)”. Denna djärva hypotes som skulle hava behandlats med löje om den kommit från någon annan än Ballhorn, mottogs med jubel, och snart lästes inga häftade böcker i den lärda världen; man bara samlade bundna och dem läste man icke längre, utan man betraktade deras pärmar genom loupe. Man såg i pergamentbanden (icke det skinntorra, utan) det högre djurlivets varmblodiga omhölje, på vilket människohanden (mässingsstämpeln) tryckt sina fotspår (!) under vandringen genom odlingens nio världar, under det pappbanden med det lägre växtlivets vävnader icke kunde giva samma levande uttryck.

Man förvånades över sådana härliga upptäckter såsom att band från renässansens tidevarv voro prydda med renässansornament och band från rokokon i rokokoornament. Nu behövde man icke längre råka i tvivel om en boks ålder, ty nu hade den nya vetenskapen skingrat allt mörker. Förut hade man nämligen måst slå upp boken och läsa på tryckåret, nu behövde man bara se på pärmarna. Gregorius Ballhorn hade nu faktiskt övertagit Svenska Bokbinderiets historia — på entreprenad, och han fann snart formeln för denna sin verksamhet: ”Svenska Folkets historia är dess bokbindares”.

22Men från ljusare rymder kom snart på susande vingar en och annan liten fågel och viskade i Ballhorns öra om andra jaktmarker, dem ingen svensk ännu vågat avdriva. Att Ballhorn var idealist hava vi ovan förklarat onödigt att anmärka; med sin idealistiska riktning förenade han en stor kärlek för det liderliga, ty sådana motsägelser kunna vi råka på i det outrannsakliga människohjärtat. Men han hade en viss urskillning härvidlag. Allt som rörde könsförhållanden och var skrivet före år 1850, det var humor; men med smuts (som idealist älskade han ordet smuts) menade han alla angrepp (efter 1850) på konungar, drottningar, serafimerriddare, generaldirektörer, kommendörer, litteraturhisto-rici och samlare. Nu beslöt Ballhorn att visa Svenskarne vilka dolde skatter av humor de ägde, och han anställde en djupgrävning i gamla visor tryckta i år, hämtade ur minnet alla oanständiga historier han hört på krogar och i idealistkotteriet, plockade ut otryckta bitar ur klassiska författare, utgav dessa under den humoristiska titeln: ”Geranier plockade vid Parnassens fot”. Som det mesta var vers, mottogs det av idealisterna med uppräckta händer, men justitiekanslem som var en arg realist, det vill säga lät saken gälla för vad den var, konfiskerade upplagan, som sedan blev en stående raritet på de bättre bokauktionerna. Som justitie-kanslern var kommendör, vågade icke idealisterna göra larm, utan saken nedtystades genom några andra kommendörers bemedling. Ballhorn hade emellertid övertagit Sveriges humoristiska litteratur, och senare försök, ehuru i en bättre riktning, hava av honom blivit hänsynslöst förföljda.

Nu hade tjugofem år förflutit. Hela nationen hade väntat på Ballhorns Svenska konsthistoria, som ”ännu tyvärr var oskriven”. Ingen hade vågat offentliggöra sina anteckningar eller samlingar; professorerna i konsthistorien hade icke vågat tänka på något sådant så länge Ballhorns Svenska konsthistoria bebådades en gång om året. En gång anmäldes till och med och recenserades den outgivna konsthistorien i ett litterärt Påskblad, där Ballhorn var avritad under rubriken ”Det unga Sverige”, vilket av många togs som ett grovt skämt, fastän det var det oskyldigaste allvar. Emellertid skulle berget till att föda; det födde en liten bok om hundra sidor, vilken oläst anmäldes dagen före utkomsten i alla idealisttidningar; en lucka i svenska litteraturen var fylld, Ballhorns konsthistoria var utkommen. Man köpte och skar upp;

23Läste titeln: ”Allmän konsthistoria, utgiven av Gregorius Ballhorn”. Allmän, det vill säga hela världens alla konster! Och detta på hundra sidor! Kolossalt! men så stod ett tillägg, ”bearbetad efter professor Schinderhannes tyska Kunstgeschichte”! Då hördes ett och annat ”ä”! Men de som läste förordet, i vilket tillkännagavs att Ballhorns bearbetning var en bearbetning av en mamsell Piffendorfs bearbetning av Schinderhannes Kunstgeschichte, de kunde icke återhålla ett utrop, som skulle artikulerat kunna återgivas så här: humbug! Men saken tystades ner, ty idealisterna hava en oerhörd förmåga i att tysta ner — somliga saker.

— Svenska konsthistoriens skrivande hade blivit uppskjutet i tjugufem år! Se där verkningarne av entreprenadsystemet! Och följden! Jo, två månader därefter utkom första häftet av en annan författares sedan många år hoparbetade Svenska konsthistoria. Ballhorn slog ner som en blixt, skrev ”varningar” (ny form av anmälning) i alla idealisttidningar, hans vänner tjöto över att arbetet, på vilket man väntat så länge, råkat i sådana

orena händer, då ”mannen” var given; några kallade det inbrottstöld, förräderi

o. s. v.; arbetet avstannade med första häftet, förläggaren förlorade 20 000 kronor och författarens framtid var förstörd.

Nu vågar icke någon svensk konsthistoria växa upp förrän mullen grönskar på Ballhorns grav.

Frid över ditt stoft, gamle benmjölare!

Nära besläktade med renhållningsentreprenörerna äro de som tagit den svenska osedligheten på entreprenad. De hava ett ganska lärorikt men obehagligt göra. De skola läsa alla osedliga böcker som utkomma och, vad värre är, recensera (eller varna) för detsamma, de skola besöka alla oanständiga varietéföreställningar, varigenom de aldrig få tid att se en god pjäs på nationalteatern; de skola se på alla oanständiga fotografier, som säljas på gator och i bodar; när det icke spelas på varietéteatem skola de tillbringa aftonen på krogen, för att höra på ungkarlshistorier och se efter huru mycket punsch ungdomen dricker; vilja de sedan vara nitiska, måste de gå ut på illa kända gator och antasta prostituerade kvinnor, för att få reda på detaljerna i deras hemliga yrke.

Ödet, som har sina grymma nycker ibland, hade till översteentreprenör för detta välgörande sällskap utsett en person som aldrig drömt om en sådan ära. Han hade efter en vild ungdom

24under årens lopp och genom släktförbindelser tillskansat sig en lärareplats vid en anstalt, där unga damer åtnjöto undervisning och vilka måste betala hans ynnest med sin ynnest. Då och då hördes ett hotande mummel, men vår entreprenör var frimurare och saken tystades alltid ner. När nu en tidig, kanske alltför tidig ålderdom inträdde, och den gamle mannen, den vördade läraren, var trött och mätt och längtade till ro, stego några dunkla aningar om en viss ostraffad brottslighet fram, och den annalkande döden ledde hans tankar in på allvarliga ämnen. Han tog avsked från sina lärarebefattning, vilken givit honom så många ljuva, dock nu så bittra minnen; vid avskedet, som åtföljdes av en middag med vers och ordensutnämning, hade mången som kände den allbekante kurtisörens framfarna dagar svårt att hålla sig allvarsam, då tidningarne påbördade honom dygder, dem han själv aldrig drömt sig äga. Efter avskedet kastade han sig in på religion och välgörenhet och greps ögonblickligen av de välgörande fruarne, vilka just nyss avslutat leveranskontrakt med osedlig-hetsentreprenörerna. Vilka helvetiskt uttänkta belägenheter den arme syndaren nu råkade i, vilka kval för den arme, då han en dag befinner sig som överste för osedlighetsentreprenörerna. Hans sista år vore ett helvete sådant endast en Dante kunnat uttänka det åt sin värsta ovän.

Han vaknar om morgonen efter en orolig natt, ty han har måst läsa Zolas sista roman i svensk översättning.

Det väntar någon i mottagningsrummet.

Det är en välgörande fru, som är mycket rik, men icke skäms att tigga offentligt i tidningarne. (Sedan polisen förbjudit fattigtj folk att tigga, hava de rika i stället ostraffat slagit sig på den näringen.)

— Har ni sett uselheten? utropar hon och tager upp en packe fotografier och andliga skrifter.

Direktören har icke sett; men nu måste han se. O, vad hans gamla syndiga nerver skaka; han vänder bort sitt ansikte!

— Men det är förfärligt, utbrister han och hans askgråa ansikte rycker av sinnesrörelse.

— Man skulle kunna rodna, säger frun, o.m man icke hade det etiska momentet i sitt självmedvetande.

— Dem renom är allting rent, säger direktören och sorterar korten på ett sätt, som antyder en stor färdighet att handskas

25med kort.

— Var ni på varietéteatem i går?

— Nej, jag läste Zola. Vilken bottenlös dy, vilka skändligheter han pådiktar den välgörande kejsaren och den dygdiga kejsarinnan.

(Här måste anmärkas att osedlighetsentreprenörerna såsom sannskyldiga entreprenörer icke tillåta någon annan att röra i dynghögame; det vilja de göra själva! Därför lida de icke Zola.)

Det ringer igen hos vår direktör. En ung flicka, som skulle kunna vara en Perowska vad entusiasmen och hänsynslösheten beträffar, erhåller företräde:

— Har direktören läst sista avhandlingen om ärftlig syfilis i The Lancet?

— Nej, jag har hållit på med en uppsats om Zola.

— Nå, då måste ni läsa den, ty styrelsen har genom mig uppdragit åt direktören att skriva om ärftlig syfilis.

Direktören, den gamle grånade skörlevnadsmannen, rodnar svagt på de delar av kinden där han företrädesvis brukar lägga sminket, men han bleknar genast och blir likvit.

Varför bleknade han? Låg det något lik i skåpet, som den unge Perowska känt lukten av? Hans blickar söka ett hål på golvet, en lönndörr på väggen, en hiss genom taket, för att släppa honom ut ur detta rum där han icke kan fortsätta sin tillvaro utan att brinna ner inför dessa blickar, som betrakta honom.

— Ni lovar att skriva, herr direktör?

— Jag lovar! Och han räcker handen till avsked.

Han blir ensam. Några minuter står han försjunken i sina tankar, därpå tar han sin nyckelknippa, öppnar chiffonjéklaffen, drar ut en av smålådoma. Hans ögon dröjer ofrivilligt på de granna banden och de lysande stjärnorna. Där ligger Nordstjärnans svarta band, svart som ämbetsmannens allvar, svart som sorgen över utebliven befordran till det blåa bandet; och stjärnan strålar så vänligt nescit occasum, ”han kan icke avsättas”, en erinran om att ägaren lyckats hålla sig vid sin syssla oaktat det smygande missnöjet; där ligger franska Hederslegionen; rött som en blodfläck lyser bandet påminnande om de blodiga bragder som gav dem sitt upphov och om den fredliga (den att tillägna sin doktorsavhandling till kejsar Napoleon), som förskaffa-

26de ägaren densamma; turkiska Medjidieorden, som han fick för att han hjälpte Portens sändebud att äta upp en middag på Hasselbacken, italienska Kronorden, som han mottog i Civita Vecchia, därför att han lyckats vara uppbördsläkare på ett svenskt örlogs-fartyg som gick i Medelhavet, ryska Stanislaiorden, som han fick i utbyte mot den Vasaorden hans hustru kunde skaffa den ryske brännvinsbrännaren och verklige statsrådet under dess vistelse i Stockholm.

Han beskådade härligheten med dystra blickar. Hur litet den betyder för ägaren och hur mycket för den som icke äger den! Han drar ut lådan och ställer den på klaffen. Därpå träder han in handen och får ut en lönnlåda. Här har han trott sig begrava några minnen av ungdomens förvillelser, men de hava dykt upp igen och gått igen; han tömmer lådan på dess innehåll, en samling fransyska fotografier, och han kastar dem i kakelugnen där en brinnande eld förvandlar dem till aska. De rulla sig som ormar under den förtärande branden, alla dessa fresterskor med svällande former, och han tycker sig i kakelugnsöppningen skåda uppträden ur Dantes helvete och Ehrenstrahls yttersta dom.

Äntligen äro de försvunna, de vällustiga och uppskakande bilderna. Han andas lättare och går till fönstret för att vila sitt öga vid dagsljuset. Vad var det? De döda hava stått upp! Ligga icke en hel här av dessa synderskor på hans skrivbord? Jo! — Den välgörande frun hade glömt dem! Nå, det betyder ju ingenting, ty hon kände icke vad som låg i chiffonjén bakom ordnarne. Han samlar ihop korten och lägger dem i sin skrivbordslåda; de såldes i går utanför teatern av en fattig gosse, vars mor ligger på lasarettet, och i övermorgon skall gossen i polisen och då skola fotografierna vittna.

Därpå sätter han sig vid sin toalett. Han känner sig orakad. Hm! Det är en underlig känsla den där att känna sig orakad. Ansiktet är otrevligt, man erfar intryck av att man icke är snygg, de finare linjerna i handen äro igengrodda, små skuggor gå fram här och där och göra att man ser förstörd ut. Rakborsten far över hakan och kinderna, den mjuka tvållöddem värmer och smeker som en fin liten hand, en svag mandeldoft väcker minnen

som av sammet, grävsvinshåren stryka ut som hartassen på grif-feltavlan, och när man ser sig i spegeln, kan man icke se hur gammal man är; det är som snön då han faller på höstsmutsen.

27Och så kommer kniven som raderar ut allt och lämnar huden så frisk och ny som på en yngling! Hans panna ljusnar när han betraktar sitt nyförvärvade ansikte i spegeln, och då han stiger upp och knyter sin halsduk, har han återvunnit sig själv. Han är åter inne i sin roll, hedersmannens, den vördade lärarens, riddarens av alla de ordnarne som ligga i lådan framför fotografierna ... nej, de äro uppbrända nu!

Han tar det omnämnda häftet av The Lancet, betraktar det med likgiltiga blickar som man betraktar varje annan tidskrift av vilken man just icke väntar sig varken nöje eller lärdom. Han läser om ärftlig syfilis som om han läste om gödselvattning i lantbruksakademiens tidskrift — det rörde honom inte. Och när han slutade läsa, tar han en penna och börjar skriva. Och han börjar så här:

”Av alla de följder osedligheten medför torde ingen vara av en så oroväckande och farlig natur som” (här stannade pennan ett ögonblick, ty han fruktade att höra dess skärande röst på papperet) ”ärftlig syfilis. Denna sjukdom kan med skäl kallas fädernas missgärningar in på barnen” (här stannade han igen, men snart var pennan i gång och gick sin bana till slutet, väsande över samvetslösa fäder, gnisslande över sedeslös ungdom och skriande över kvinnors lättfärdighet).

Därpå gick han till frukostbordet och drack en halv butelj rött vin såsom en sannskyldig nestor anstår. Varför bleknade då den vördade läraren inför den unga kvinnan? Hade han något på samvetet som tvålen kunde tvätta bort och rakkniven skrapa ut? Vem vet det?

Jo, han själv visste, att hans tankar i ett ögonblick satte sig i en läkardroska, åkte uppför Drottninggatan, togo av in på Rör-strandsgatan, åkte förbi cellfängelset, strövade uppför Sabbats-bergs backe och gingo in på sjukhuset, där en ung man låg i sina sista andedrag umgällande med sin död en av fädernas missgärningar. Men vad rörde det väl hedersmannen och riddaren av alla de ordnarne, som lågo i lådan framför fotografierna? Den sjuke bar ju icke hans namn? Nej! Men han skulle ha haft rätt att bära det.

Och nestor, huru ägde han mod att referera The Lancet? Kunde tvål och kniv rena ett samvete? Eller var han en hycklare. Han var en självbedragare av allra vanligaste slag; han utförde de

28roller samhället givit honom. Men samhället, som kände honom, varför log det icke, då det såg hans namn i spetsen för osedlig-hetsentreprenörerna, då det läste festverserna och hörde om hans ordensutnämningar. Samhället log icke, därför att det erkände samhällsfördragets första grundlagsparagraf om den offentliga lögnen.

Entreprenadsystemet visar sig även på andra områden. Att Svenska Folkets historia bland annat är dess flintsakers och säker-hetsnålars har nyss blivit lett i bevis. Detta har blivit en lätt sak då svenska historien sedan urminnes tider varit ett kungligt monopol, varigenom historieskrivningen blivit överlämnad på entreprenad åt några pålitliga och handfasta personer. Våga ett försök att rita av en flintsak eller en säkerhetsnål och ni skall få se huru ni blir behandlad som en inbrottstjuv. Det vågar därför icke heller någon.

Dessa entreprenörer hava utfärdat ett dekret: att alla handlingar som komma att upptäckas och vilka bevisa annat än att Karl XII, Gustav II Adolf och Carl Michael Bellman voro födda gudar, äro förfalskade. På denna grund förklarades Gustav II Adolf hava förfalskat sin egen namnteckning, då han i egenhändig skrift angivit orsaken till trettioåriga kriget vara politik, och man är betänkt på att vid nästa jubelfest få hans obefläcka-de avlelse införd i den augsburgska bekännelsen. Om Carl Mikael Bellman borde aldrig den som har hustru och barn yttra sig; kalla honom Sveriges förnämste vissångare och uteglöm bara epiteten gudaboren, oupphinlig o. s. v. och ni skall göra väl att sälja ert möblemang och köpa biljett till utrikes ort.

En gammal man, som vågar kalla Bellman aristokrat därför att han lovsjungit menedaren Gustav III:s statskupp, hade sådana erfarenheter av saken att han på dödsbädden testamenterade detta råd till sin avhållne son: ”Förneka Kristi gudom, gosse, det får du, mantalskriv dig som ateist, angrip det regerande konungahuset, men för d-n rör aldrig vid Carl Michael Bellman; våga aldrig hysa några andra än andras meningar om honom; anfäktas du av tvivel, så gå ut i ödemarken, men tig, tig; säg att han är nationalskald, skriv i tidningarne att det inte finns någon

svensk bonde av de fyra miljonerna som icke älskar hans visor, som icke kan dem utantill; har du röst som en korp, så lär dig

29sjunga Bellman; får du en son, så döp honom till Carl Michael, får du en dotter så kristna henne till Ulla, köper du en brännvinsflaska, när du skall sätta bo en gång, så rista hans namn på ena och Gustavs på den andra sidan. Jag, min son, var nog olycklig att ha en annan mening än de andra; var är ve, var är sorg? Vad var läsarnas ofördragsamhet, franska skräckväldets hänsynslöshet mot den förföljelse som de frisinnade anställde mot mig, samma frisinnade som varje dag predikade tankefrihet och som kunde bli uppskakade av raseri, då de sågo våld begås mot den heliga tanke- och yttrandefriheten; fullblodiga demokrater blevo blinda av ilska och tyckte sig se en demokrat i Bellman, i Bellman. Gudar! — Vilka anställde och ledde Bellmansförföljelsen tror du? Jo! Bellmansentreprenörerna! Min son, uppfyll min sista önskan innan jag lägger igen ögonen! Bliv entreprenör — och du skall bliva stor — och lycklig!”

Oaktat överdrifterna i dessa den döende mannens ord kunna vi icke förneka dem en viss grad av sanning. Av erfarenhet kunna vi vara i stånd att giva unga författare ett lika gott råd, som de icke böra underlåta att begagna. Om du är ung och ännu icke skrivit något egentligen, på sin höjd några versstycken, som dock ännu icke utgöra en julbok, om du vill framåt, men icke har tillräckligt stark kropp att du kan undvara en och annan middag, om du sätter värde på en god cigarr och icke kan leva utan människors smicker, om du med ett ord vill komma fram utan något besvär alls, så låt poussera dig, knuffa fram dig, av entreprenörerna, av ryktbarheter, vilket för övrigt kan bli dig ganska behagligt då dessa dina beskyddare alla äro beskyddarin-nor. Vår gamle vän som skriver litteraturanmälningar i Den obe-sticklige erhöll en dag ett inbjudningskort till en litterär séance på Grand Hotel. Lockad av inbjudarinnornas namn och i förhoppning om en god supé var han nog obetänksam att infinna sig på platsen. Där finner han samlade alla Stockholmstidningars litteraturrecensenter, inträngda i fönstersmygar och belägrade av beskyddarinnor, så att de icke hade någon annan utväg till flykt än att gå ut genom fönstren. Försiktigtvis hade entreprenörerna tagit våningen tre trappor upp, så att varje tanke på flykt var omöjlig, helst dörren var strängt bevakad av en tebricka. Teet serverades också under bevakning så att våra litteraturanmälare måste pina i sig den för dem motbjudande drycken och

30doppa skorpor till på köpet. Efter teet serverades en ung man med fördelaktigt utseende, vilken varit snäll att lova ett föredrag. Herr Lagerström, så hette han, var nog blygsam och bedja om ursäkt innan han började en föreläsning om Henrik Ibsen. Vilka njutningsrika timmar, det var två timmar, för våra gamla bokanmälare att få en liten repetitionskurs i Ibsens skrifter, och huru lärorikt att få en ny synpunkt över sakerna, helst denna synpunkt var delvis avvikande från deras egen! De vredo sig som trampade maskar, de kastade längtande blickar mot dörrarne om icke någon punschbricka skulle synas (om toddy hade de övergivit allt hopp), de langade tobaksrullar bakom damernas ryggar för att motarbeta verkningarna av den för dem ovana tedrycken. När predikan var slut, måste de gå fram och tacka den okände ynglingen, måste de svara ”charmangt” när beskyd-darinnorna frågade dem om det icke var bra. Därpå gavs tecken till uppbrott. Supén då? Fanns ingen!

Men ännu återstod en angenäm överraskning som damerna på sitt vanliga älskvärda sätt förstå att anordna. Vid dörren satt en vaktmästare med en blyertspenna och en lista. Var det insamling också? Nej!

— Två kronor och femtio öre, om jag får be!

— För vad?

— För tesupé, lokal, belysning och servis.

Motstånd hjälpte icke, förbannelser ännu mindre. Att behöva betala där man borde haft betalt! Det var oerhört. Men vad gjorde det. Ändamålet var ju vunnet. Den unge mannen var känd i den litterära världen.

Nedkomna på hamnbryggan svuro våra bokanmälare i månens åsyn en dyr ed att icke med ett ord i tidningarne nämna om hela uppträdet. Och de erkände sig skyldiga att bli kastade i Norrström om de bröto den eden. Och de höllo sin ed.

Detta hindrade alls icke att de följande dag fingo läsa, var och en i sin tidning, de mest smickrande lovord om

den unge mannens föredrag. De kloka fruarne hade i tid iakttagit teets verkningar och vädrat tobaksrullame för att låta en dyrbar tid gå förlorad.

Herr Lagerström fortfor att låta sig bäras på mjuka ramar. När han skrivit sin första enaktspjäs, sammankallande de beskyddande fruarne kungliga nationalteaterns artister och tidningames teater-

31recensenter, men aktade sig att bjuda några bokanmälare. Den förnämste skådespelaren vid lilla nationalteatern måste läsa upp stycket, vilket läst av honom måste göra lycka. Dagen efter lyckönskades nationalteatern i tidningarne till det nya stycket och den inhemska dramatiken till en ny författare. Att stycket antogs efter den betan, det var givet.

Efter ett par år utan några umbäranden eller missöden var vår Lagerström så stor författare, att han å sin sida börjat beskydda unga författare. Han tillämpar därvid en grundsats som han har ur erfarenheten: det är ens eget fel om en icke kan komma fram.

Nå, men de, vilka icke låta beskydda sig, eller de, vilka icke äro nog lyckliga att falla de beskyddande damerna i smaken? De finnas icke till för dem. Första åren svara de att de ”icke hört det namnet”. Heter den stackarn Petterman, så börja de på femte året tala om en viss Pettersson och fråga om det är något med honom. På åttonde året känna de till herr Petterman, men de ”ha icke läst något av honom”. När han på femtonde året icke kan förnekas, börja de äntligen erkänna, att han är författare och visa honom den äran att gnata på honom i sina tidskrifter. När han slutligen blir översatt på tyska, tala de om honom under benämningen den unge lovande författaren och det namnet får han behålla till döddagar.

Chefen för detta entreprenadbolag är ett mycket lärt fruntimmer. Hon kan tjugosex språk och har alltid med sig på ångbåten en koptisk grammatika, vilken hon icke försummar att lägga uppslagen efter sig på akterdäck. En grosshandlare, som rest i sex somrar på samma ångbåt och alltid går och tittar i den uppslagna boken, när gumman går under däck, är numera övertygad om att koptiskan är det svåraste språk av alla, och han försäkrar sina vänner att man behöver minst sex år för att lära sig detsamma.

Men hon åtnöjer sig icke med att beskydda unga okända svenskar, hon beskyddar också alla stora utländska författare, till vilka hon skriver brev och tackar för deras sista arbete, dock alltid med en och annan bifogad lärorik anmärkning, den hon icke kan återhålla, emedan hon har en öppen natur.

Bolaget har också övertagit den svenska tonkonsten (tonkonsten i sin helhet har redan sin beskyddare) och det har visat sig att unga sångare och sångerskor sällan lyckats utan att ha lämnat sitt öde i bolagets händer.

32 I ett samhälle, där skyddssystemet är så utvecklat, skulle man ha rätt att vänta sig mera lysande resultat än man i verkligheten finner. Tyvärr har en upplyst samtid funnit entreprenadsystemet gammalmodigt och hindrande för utvecklingen, vilket haft till följd att detsamma ändå varmare omhuldas av sina vänner och gynnare och synes hava en bättre framtid att vänta än det förtjänar.

Det Nya Riket 1882

Våra idealister

Varken mantalskommissarien, uppbördsmannen eller statistiska byrån har reda på några idealister; förgäves hava vi efterhört hos traktens polisvaktkontor och församlingens prästerskap, men de hava inga sådana i sina längder, åtminstone inte vad de veta; de äro överallt och ingenstädes. Icke såsom icke idealister skulle betala kontribution, gå i kyrkan, besöka polisvaktkontor eller så; de göra nog allt detta, men som sagt, i adresskalendern och statskalendern får man icke upp dem. De tillhöra således de tvivelaktiga existenserna, om vilkas tillvaro man endast då och då på-minnes. Avslöja bara en humbug, och ni skall strax se en idealist krypa fram och försvara humbugen, kalla en som förfalskat en växel för växelförfalskare, och en idealist skall visa sig och säga att ni förlorat idealen; om ni förlorat pengarne, det vilja de icke tala om, ty de bry sig icke om pengar, säga de; vänd på vilken social komposthög som helst, och idealister skola kräla som metmaskar för att gömma sig ner i jorden; men vill ni se dem i ansiktet, så bjud på en stor middag, och ni skall se dem svärma som flugor, stora feta

köttflugor; annonsera ett statssti-pendium, en pension, en syssla, och de skola komma fram som gräshoppor och de skola ofelbart hava stipendiet eller sysslan.

Vad som egentligen menas med idealist har ännu icke blivit klargjort och som alla sjuka frågor har även denna funnits lämplig att hållas svävande.

Håkan Olsson tror att det är ett hemligt sällskap som har sina anhängare i riksdagen. Där utmärka de sig genom sitt livliga intresse för alla kulturfrågor. De uppträda alltid till biskopslönemas

försvar, tala alltid för anslaget till statens aktör- och balettkår, som de sätta över alla andra bildningsfrågor, predika samvets-tvång, yrka på skatternas läggande på de fattiga, uttala öppet förakt för de arbetande medlemmarne i staten och anse timmerhuggare följa med skogsköp. För övrigt påstå de världen nu hava nått höjden av utveckling i konungariket Sverige och varje rubbning av det bestående vara en återgång.

Anders Rindholm, student i Uppsala, menar att idealisterna äro ett hemligt sällskap bland studenterna.

Carl Rydberg i Morgonbladet tror att det är ett jesuitersäll-skap bland tidningsskrivarne.

Jag för min ringa del vet inte vad jag skall tro. Jag har träffat dem överallt, men icke egentligen fått reda på dem. En gång delade jag deras mening som ansågo dem vara ett jesuitersällskap, men jag övergav meningen då jag såg en idealist full. En jesuit hade bestämt icke berusat sig. Att de äro ett hemligt sällskap trodde jag en hel sommar, som jag tillbragte i sällskap med en tidningsskrivare i Aftonbladet. Vi voro ense i alla sociala och politiska frågor, trodde lika litet på Napoleon III som på Kristi gudom, ansågo sanningen vara ofunnen men att spåren voro funna, vi voro med ett ord fullkomligt ense i alla huvudsaker. En dag frågades jag av en bekant hur jag kunde trivas med den mannen.

— Därför att vi äro ense i de flesta frågor.

— Ni? men han är ju idealist?

— Hm! Vad vill det säga?

— Har du inte läst Aftonbladet?

— Nej! Jag läser aldrig Aftonbladet.

— Läs den då, sade han med ett egendomligt uttryck mitt emellan hån och medlidande.

Vid middagsbordet föllo mina ögon alldeles ofrivilligt på en blågrå makulatur, som låg under brödkorgen. Jag framtog den försiktigt, vecklade ut den ändå försiktigare och mellan fläckar av soja och senap upptäckta jag en rubrik som ådrog sig min uppmärksamhet. Artikeln var undertecknad med min väns tämligen okända signatur.

Jag hade trott mig känna världen och människorna rätt bra, men efter den läsningen ansåg jag mig vara en duvunge. Signaturen visade sig nämligen i sin skrivna artikel allenast sakna

alla de övertygelser han samtalsvis förfäktade, utan även vara i full besittning av alldeles motsatta. Han var nu patetisk, moralisk, ofördragsam, inskränkt och religiös.

Jag torkade mina händer på servetten och stoppade makula-turen bakom islåren.

Om aftonen träffade jag återigen idealisten och jag upptäckte att han vid klockkedjan bar en bronsmedalj med den nyss dödade prins Napoleons bild. På min fråga varför han bar densamma, svarade han att han fått den. Och då jag frågade vad som menades med idealist, frågade han mig skrattande, om jag ville dricka konjak.

Längre kom jag icke den gången i mina forskningar, och resultatet blev: skratta och dricka konjak.

Idealister träffas bland alla samhällsklasser; jag har känt vinhandlare och ångbåtskaptener som varit idealister, men vari det bestått, det fick jag aldrig reda på. Hos en ångbåtskapten yttrade det sig i att han läste ett kapitel ur bibeln var kväll. Ett kapitel skulle det vara. Men som han var full var kväll, har ingen fått reda på hur det gått till.

Hos vinhandlaren tycktes det blott vara ett sjukligt tillstånd som tog sitt uttryck i begagnandet av bilinervatten om morgnarne.

Yrkesidealistema åter, vilka äro de hemliga sällskapets synliga ledare, hava givit en mera bestämd form åt det saknade innehållet. Det är isynnerhet två av ledarne, vilka framstå genom sin oerhörda förmåga att idealisera. Den ena är skalden, den andra patrioten. Skalden tillhör den lilla och lyckliga klass av människor som kallas de omtyckta. De må bära sig åt huru bakvänt, klandervärt som helst, de äro nu en gång bland de omtyckta, som få göra vad de vilja.

Han var omtyckt av lärarne i skolan för sin vackra sammetsblus, han var omtyckt då han skulle konfirmeras och kunde lägga en hundrakrona i prästens hatt, han var omtyckt i studentexamen då han höll middag på Hasselbacken. Han for utrikes och beságo oljefärgstavlor, marmorstatyer och kyrkor samt roade sig och läste poemböcker. När han tröttnade på det, kom han hem och promoverades till filosofie doktor i poemböckerna, vilket tillgick så, att han skulle säga vad den examinerande professorn tänkte om de och de poemen. Som han var god vän och du med honom så kände han tämligen väl hans tankar; de andra, som icke voro

35du med professorn, fingo gå i många år innan de kunde utleta professorns tankar, som icke stodo i några böcker. Vår vän blev naturligtvis förklarad som snille efter han gick om kamraterna. Efter att nu ha läst så många poemböcker, så var det naturligtvis icke svårt att göra poem själv. Han gjorde ett att börja med. Att hans framgång var fullständig säger sig självt; men olyckligtvis räcker icke ett poem att göra en människa odödlig. Han beslöt alltså att göra flera. Och han gjorde vid alla tillfällen. Hans lärde vän hade nämligen lärt honom att det var förenat med mindre risk att läsa upp sina poem än att trycka dem, och att denna väg var både behagligare och genare. Tillfällen saknades inte under jubelfesternas tidevarv och vår vän valde kungsvägen. Det fanns ingen jubel- eller invigningsmiddag då icke vår omtyckte poet vid desserten inför en rusig hop herrar och damer läste upp sina poem, vilka mottogos med ändlöst jubel och avtrycktes med festreferaten i alla tidningar. Men när han gått på med detta i tio års tid, började hans lyra bli ostämd, utsatt som den var för temperatur- och vindväxlingar av alla slag, och han undgick icke det öde som drabbar alla stora förmågor, nämligen att bli utsatt för löjet. Skämtet döpte honom till krokan-skalden, emedan han alltid fick gudayran när krokanen bröts, och jämförelsen mellan hans poem och en viss dessert som kallas snömos anställdes.

Lyckligtvis blåste en ny konjunkturvind upp som skulle fylla skaldens slappa segel.

En av vår tids lyckligaste idéer var utan tvivel bolagsidéens praktiska tillämpning på poesien. Vi minnas alla poesiaktiebolaget Då. Grundaren av en poetisk tidskrift såg sina ansträngningar att få fart i tidskriften stranda mot tidningarnes obenägenhet att befordra densamma. Han ändrade nu affären till ett bolag, i vilket alla recensenterna erhöllo aktier — se, nu var företagets framgång tryggad. Vår vän, som alltid tyckte om det solida och garanterade, åtog sig nu en leverans av poemer att avlämnas till varje häfte. Som han enligt bolagets stadgar garanterades beröm för allt vad han skrev, blev han inom året en berömd skald och när han så till julen samlade sina bitar, så blev det en versbok, som bands i blå klot, passande till julklapp. Vad han skrev om? Ja, egentligen var det ingenting. Hans poesi var en majstång, bestående av en naken stång påklädd med blommor. Han var natur-

36skald, men naturen var för honom ett orangeri och en trädgård. Georginer, lövkojor, astrar, kronärtskockor, meloner, sparris, alla odlade växter som genom trädgårdsmästarens "idealisering" kunde fröjda de timliga lustarne, de voro föremål för poesien. Andra året, då leveranskontraktet skulle fullgöras, började de odlade växterna att tryta. Han kastade sig då över ogräsen, nässlor, maskrosor, trampgräs och bolmört. Den vilda floran hade han aldrig sett, ty han blev mörkrädd i skogen och på ängen hade han aldrig fått gå för sin mamma, som var rädd för ormar. Men efter att ha berömt i två års tid, började recensenterna att ledsna på detta som just icke var överensstämmande med deras lynne eller tillhörde deras verksamhet. Bolaget sprack och vår naturskald stod där övergiven. Men blida nornor vakade över honom. Han samlade alla sina dessertpoem i en stor julbok, med den följd att han invaldes i Svenska akademien och utnämndes till hovpoet. Och nu hade han kommit på den plats, dit natur och begåvning kallat honom. Hans verksamhet som sådan känna vi i botten. Eller ha vi icke läst

hovmarskalkarnes redogörelser för jubelfesterna.

Kör. Recitativ. Kvartett. Solo med kör. Av W. C. D. Potage tortue å 1'In-

dienne

Rissoles d'Ecrevis-ses å la Russe . .

Glaces, Compotes, Dessert ....

Xeres

Château Lafitte 1844 ....

Champagne Monopol ....

Oscar-Vals, Strauss.

Svenska folkvisor av Geijer(!).

Verser av W.C.D.

”De högstämda verserna gjorde ett gripande intryck och voro skrivna med ovanlig talang av den skald till vars älskliga toner Svenska Folket suttit lyssnande sedan en längre tid tillbaka”, säger hovmarskalksämbetet i sitt referat.

Men tiden går sina tunga steg och driver mänskobarnen för sig i skaror. Ve den som stannar! Fridens sommarvindar lägga sig till ro, det mulnar i horisonten och det blir dovt i luften. Det mullrar i fjärran, verandans kretonggardiner börjar slå, cigarr-

37röken svävar orolig av och an, fönstren stängas och spjällen skjutas. Det blir åska! Det höres en lång suck, ett avlägset sus; en regndroppe, tung som ett blyhagel, slår på det belgiska fönsterglaset, kanariefåglarne skrika, stormen är här! Han knäcker geor-ginerna i första stöten, bryter av de bleksiktiga sparrisstjälkame, ruskar på kronärtskockornas bruna peruker och gör en ärtreva av lövkojor och astrar; kålhuvena trycka mot jorden som skrämda harar och ämna låta stormen gå över; men han går icke över, utan bläddrar i deras blad som i en kupongbok och han river ut vartenda ett och strör dem omkring som agnar.

Giv akt, kålhuven, när det blir storm härnäst!

Vår vän såg sig en dag i spegeln och fann att de evigt upprepade jubelmiddagarne givit honom ett apoplektiskt utseende. Han såg ju ut som en grosshandlare och icke som en skald. Detta bragte honom på eftertanke. Han började sova oroligt om nätterna och hörde i drömmen pistolskott; han började i vaket tillstånd lukta krutrök. Som hovpoet hade han till binäring att hålla utkik. Han såg i fjärran okända segel dyka upp, flaggor, dem han icke återfann i regeringarnes flaggkartor, djärva resningar och skarpa kölar som han icke sett förr. Vad var det för ena friseglare? De funnos icke i rulloma, alltså fiender! Han rapporterade förhållandet och blev genast utnämnd till litteratur-fiskal. Denna syssla skulle vara alldeles betydelselös, om icke svaga själar funnos, som tro på de utnämnde. Detta blev ett nytt uppslag i skaldens verksamhet. I hovtidningen förklarade han nu öppet, att allt vad alla andra skrev var smörja, och att vad han själv skriver är det bästa, och det hans vänner skriva, näst det bästa. Och varför? Därför att han har idealet! Vad är då idealet? Det har han aldrig förklarat och därför bevaras hemligheten. Att döma av hans gärningar tycktes idealet vara: Konung och ärkebiskop, Svenska akademien, Serafimerorden, vers, konjak å 75 öre glaset, 20 000 kronors årlig inkomst, bänknyckel, syrener, domkyrkor (med målade fönster), ett litet parti på Sällskapet. Men om man frågar honom, om han anser detta vara idealet, så svarar han ”inte det”, men han säger aldrig: ”se här är'et”. Vad däremot icke är idealet, det kallar han smuts. Det har hos honom utbildat sig en sjukdom att se smuts överallt, och denna sjukdom, vars upphov tillskrives oordentligt levnadssätt och blivit en förnäm sjukdom, som smittat hans vänner, har redan fått det gre-

38kiska namnet: Kopromani. Med smuts menar han: all litteratur, som icke är skriven på vers eller handlar om kungliga personer, syrener och domkyrkor; vidare fattigdomen (all fattigdom är självförvållad!) tiggare (tiggeri

är i lag förbjudet!), trasiga barn, obotligt sjuka, (undantag: apoplektiska), fallna kvinnor, dåliga middagar; misslyckade (undantag: misslyckade hovpoeter!) poeter, smutsförfattare äro alla, som häckla hovpoeter, som avslöja lyckade humbugar, som söka orsakerna till det mänskliga eländet, och som vända på sophögar för att möjligen finna pärlor. Av allt detta kan man ändock icke få fram hans ideal! Tänk om det icke vore någon idé! Tänk om det icke vore någonting alls! Tänk om det bara vore en svart bonjour, som man har hängande och tar på sig när man går bort! Tänk om det vore en annans namn som man skrivit själv! Tänk!!!

Men det finns en annan idealist som i sina verkningar skulle kunna vara farligare än han är, om han icke vore så dum, det är patrioten.

Han är tre alnar lång, har stort skägg, begagnar enpåk och stövlar med skaft. Han är produkten av ett tidelag mellan studentmötena och folkhögskolan. Han har gjort sin lycka i världen med ett gammalt flintlåsgevär, som han brukar knäppa med. Han började knäppa med det i en folkhögskola åt livbeväringens vänner och har sedan knäppt med det i en stor tidning. Men fliten är sprucken och han har förgäves hembjudit bitarne åt historiska museum; fnösket är vått och krutet är unket. När ingen trodde mer på hans gevär, till vilket han skrev dåliga poem varje år, tog han fram en sabel som han köpt i en lumpbod. Nu skramlar han emellanåt med sabeln, men det lockar inte något folk!

Hans ideal äro naturligtvis Karl XII, svenska folkvisorna och förre ecklesiastikministern. Hans religion är den antagna bänk-ny ckelsreligionen, och hans svenska historia är hans konungars; han tillhör historiska polisen och gör beslag på alla ostämplade varor i den vägen.

Ett dumhuvud själv och misslyckad författare, har han en liten binäring i att förfölja unga författare. Har även försökt sig på hovbanan, men hans enpåk stötte för hårt i parkettgolven och hans skaftstövlar revo hål på mattorna. Anställd numera som hovets reseombud i provinserna, där han håller föredrag i de svenska konungarnes historia och förstör folkhögskoleidén. Fuskar i

39 litet av varje för att vinna ärans lager och gör falska växlar i patriotism, vilket är det billigaste. Tror att utvandringens orsaker äro en försvagad konungamakt och avtagande religiositet; menar att den kan hämmas genom skyddstullar och livbeväring; predikar läran om att det tusenåriga riket har kommit till Sverige och att utvecklingen nått sin höjd och att Sverige är det friaste, lyckligaste land på jorden. För övrigt biträder han med patriotiska tal vid invigningar av folkskolehus, öppnandet av kreatursutställningar, kanaler och slussar (järnvägar får han icke vara med om) samt avtäcker gärna monument över patrioter, utdelar patriotiska sällskapets medalj åt troget tjänstefolk, är ledamot av sällskapet för patriotslöjdens befrämjande och arrangerar flaggningar i landsorterna. Att han är krigisk är en följd av studentmötena och det omnämnda flintlåsgeväret.

Hans dagars tal äro dock numera räknade, emedan han är mycket gammal, och man väntar stundligen höra om någon olycka som hänt honom med det gamla gevärsskrället, vilket han sitter och skurar på. Vi hoppas dock att han må få leva länge och lära att det finns andra tider än Karl XII och kreatursutställningar, fastän de icke få rum i hans hjärna eller hälsas med flaggningar i landsorterna.

Det Nya Riket 1882

De lycksaliges ö

KAPITEL 1

Tremastaren Svenska Lejonet hade hissat blindan och bonetten på fockemast utanför Älvsborgs fästning och höll just på att hiva ankaret, då en av tullens roddbåtar stötte ut från land och signalerade att skeppet ej fick segla än; men vinden hade redan fyllt förseglen, och skeppet red på ankartrossen. Tullkarlame rodde allt vad de förmådde; en ända kastades ut, och snart halades tullbåten intill det stora skrovet. Ur båten klättrade två unga män och släpades genom en kanonport in i fartyget; efter dem kastades en skinnsäck, vilken tycktes vara deras enda resegods, och så stack tullbåten ut igen; men Svenska Lejonet, som nu fått upp ankaret på kranbalken, gick för små försegel till havs

40under ett glatt lag från styrbords kanoner, vilka svarades från fästningen.

Svenska Lejonet innehade last av smiden, kläden och styckegods; dessutom 500 passagerare, mestadels bestående av brottslingar, hämtade från ankarsmedjor, fängelser och tukthus, och det var destinerat till kolonien Nya Sverige i Nordamerika.

Sedan de båda ungherrarne väl kommit upp genom trossbotten och stodo på däck, vände de sig om, och liksom fattade av samma tanke räckte de ut tungan, om åt fästningen eller åt landet i sin helhet, vilket blånade bort bakom dem, var svårt att avgöra. Sedan de på detta sätt givit luft åt sina fosterländska känslor, uppsökte de kaptenens kajuta i akterkastellet för att visa sina papper och avgiva förklaring.

Vid den redogörelse, de nu lämnade, uppdagades, att de voro studenterna vid Uppsala akademi Dominus Lasse Hulling och Peter Snagg, båda förvunna att såväl på stadens källare som ock på en landskapskommers hava begagnat lasteligt tal om konungens professor Serenissimus Olaus Rudbeckius och dennes nyligen från trycket utgivna sekularverk Atland eller Manhem, i vilken fäderneslandets ära blivit på ett hittills otänkt och oanat sätt upplyftad, i det sagde Serenissimus till komplett evidens deducerat och indicerat, att Svea rike ej var mindre än mänskosläktets vagga. För sitt fåvitska och ohöviska tvivelsmål hade merberörde Hulling och Snagg blivit satta i proban, men som de i denna mera trånga än hälsosamma vistelseort uppfört sig oskickligt och straffvärt, hade de blivit dömda till gatlopp och tukthus.

Genom konglig majestäts synnerliga gunst benådade, hade de fått tillstånd att rymma riket och med Svenska Lejonet avresa till Nya Sverige.

Kaptenen mottog förklaringen med ett gott grin. Han hade inte hört om den boken Atlantica, men när han erfor, att den skulle avhandla något sådant, som att Svea rike vore det sjunkna Atland eller de Lycksaliges öar, ställde han sig genast på studenternas sida och förklarade, att varje sjöman visste, att Atlantica låg i Stora havet som just av samma ö erhållit sitt namn, eller Atlanterhavet. Och så bad han de lärda herrarne välkomna och vart god vän med dem.

Resan gick för goda vindar över Nordsjön, genom Kanalen och ut i Spanska Sjön. Som man i händelse av haveri ej vågade ha

41fångarne bundna, och man för övrigt icke fruktade rymning eller myteri, emedan alla förklarat sig nöjda med att få resa, gingo de fria och uppförde sig hyggligt och tillständigt. De gifta hade fått åter sina hustrur och barn, som de icke sett på många år, och de voro grymt lyckliga, och lyckan gjorde dem goda. Men de voro icke heller så farliga. Några hade i ruset dragit kniv, andra hade flytt från krigstjänst, andra hade plockat av andras trän, eftersom de inte ägde några själva. Utsluppna ur mörka, osunda fängelser, njöto de i fulla drag åsynen av det stora havet, som omsvepte dem i ljus. Allting var nytt för dem, och de lekte som barn på däcket. Än skulle de se en delfin, som dansade på vågen, än skulle de se hur sjömännen fångade en haj eller en flygfisk.

Befriade från arbetet, var hela resan för dem som en helgdag, och de gingo utan några bekymmer för uppehället till dukat bord, tarvligt men tillräckligt.

De båda studenterna, som haft repet om halsen, men kommit undan, kände sig på visst sätt medbrottsliga, och stiftade bekantskaper med de lösgivna, vilka skulle som de börja om livets strid i ett nytt land, under nya förhållanden. Lasse hade av natur och uppfostran kommit till den världsåskådning, att allt som sker är bäst; Peter däremot ansåg, att allting var ohjälpligt. Och ofta råkade de båda kamraterna i tvister om dessa sina uppfattningar av världen, varvid då alltid hände, att de erhöllo var sin hälft av åhörarne för sig, vilket en gång gav skeppsläkaren anledning slita tvisten så, att han gav båda hälfterna rätt. Livet är både svart och vitt, sa han. Den som råkar bara få se den svarta sidan tror, att alltsammans är svart; den som bara råkar få se den vita tror, att allting är vitt. Och därvid blev det.

Så anlände de till Azorernas nio öar. Här fingo de gå i land och sträcka på benen. De trodde att de kommit till Paradiset, ty här växte vin, majs, oranger, ananas och meloner ute under bar himmel. En knivskärare, som suttit i ankarsmedja sex år, blev så glad, att han måste bindas, och bunden låg han vid en bäck och åt apelsiner, så att

han var gul om näsan och skrek, att han var Adam. Han ville därför också klä av sig naken, klädd i bara ett tobaksblad, men skeppsprästen tog hand om honom och förklarade, att det var syndigt att gå oklädd, men mannen bevisade med den heliga skrift och bibelska historien, att Adam efter syndafallet bara gick i ett fikonlöv, varför han ansåg sig

42ha rätt att gå i ett tobaksblad. Men då demonstrerade prästen ut med hjälp av kyrkofäderna och Flora Exotica Sacra, att ett fikonlöv icke var ett tobaksblad.

Slutligen fördes passagerame ombord; man gick under segel och tog kurs på Antiguam. Hittills hade allting gått lugnt och bra, utom att en liten storm utridits på Nordsjön. Men nu, då de stodo i begrepp att ingå i passadbältet, fingo de stiltje. Havet låg omkring dem som en kvicksilverhorisont, på vilken skeppet rörde sig som en magnetnål. Hettan blev olidlig, tjäran rann från allt stående gods och ur nåten på skrovet. Man spolade hela dagen, likasom om man fruktat det skulle ta eld. Så gick det i åtta dagar.

Då, tidigt en morgon, varskodde utkiken på fockemast, att moln syntes i norr. Kaptenen, som visste vad detta skulle betyda, lät genast surra kanoner och allt löst, skalka luckorna och lät folket hålla sig beredda på det värsta.

Efter några timmar, vid frukosten, syntes en svart rand i horisonten; några timmar senare hördes dån såsom av vågor, vilka bryta mot en strand eller som vagnsbullret från en stad; och fram över vattnet rusade stormen. Innan seglen hunnit giva fartyget styrsel, voro rår, stänger och toppar över bord och för bara undersegel länsade Svenska Lejonet söderåt, fram, fram utan att man visste vart det bar.

Stormen rasade i tre dar, och man väntade varje ögonblick få höra, huru kölen skulle hugga i botten. Prästen läste och predikade och förklarade, att man inte kunde vänta annat, då man hade brottslingar ombord. Han erinrade om Jonas och föreslog kaptenen, att på grund av profeten Micha kap. XII vers 16 och följande man skulle vräka alla brottslingar över bord för att rädda de rättfärdiga, men kaptenen avstyrkte. När faran var som störst, gick Lasse Hulling till prästen och föreställde honom, hurusom en allmän skrift- och bönedag genast borde anställas, ty, sade han, det är endast de oångrade brotten, som tynga i vågskålen. Förslaget antogs, och skriftermålet, från vilket brottslingarne befriades, emedan de inga brott hade obekända, började.

Vid verkställd undersökning fanns icke en rättfärdig. Men stormen fortfor likafullt. Då hördes sakta mummel uppstiga ur förrummen. Folket hade funderat hit och dit, och slutligen hade ett slughuvud kommit på den idén, att prästen också skulle skrifta

43sig, ty han var nu den ende, som icke bekänt sina synder. Förslaget antogs med acklamation, men det återstod att finna en skriftefader.

Peter Snagg anmälde sig slutligen såsom havande tenterat hebreiska till prästexamen. Prästen protesterade, men förgäves. Han bands vid stormasten, och efter att ha fått både skarpa föreställningar och vänliga förmaningar, bekände han under ymniga tårar, att han i sin ungdom förfört ett nattvardsbarn.

Nu uppstod en rådplägning, i vilken även passagerarne deltogo, och som prästen röstat för att kasta dem alla femhundra i sjön, föll snart domen att prästen skulle i sjön, på grund av profeten Micha kap. XII vers 16 och följande. Och efter att ha gjort sin sista bön vräktes han i sjön.

Men stormen ökade alltjämt. Slutligen på sjunde dagen vid hundvakten törnade skeppet. Ett anskri besvarade dundret av skrovet, som ränt upp med fören på en undervattensklippa, så att den stod rätt upp och ner. Kanonerna lossnade från surr-ningarne och slogo ner genom trossbottnarne. I dagningen började skeppet sjunka. Men då såg man land i lovart.

De flesta hade hunnit i båtarne, men utan att hinna medtaga ett spår av proviant eller kläder eller verktyg. När solen gick upp, sågo de sig räddade alla, sexhundra man, och landstego i god ordning, men skeppet sjönk som en sten, när de satte foten på land.

kapitel 2

Efter sju dagars mödor och sömnlöshet voro de resande så utmattade, att de genast lade sig ner på marken att sova under de träd, som stodo vid stranden; men Lasse Hulling och kaptenen gingo ut att rekognoscera.

De hade aldrig sett ett så underbart skönt land; det var deras första iakttagelse, sedan de måst för värmens skull kasta av sig kläderna. Vad som mest förvånade dem var, att de vid så pass nordlig bredd, ty de voro ännu långt i norr om ekvatorn, funno på ett så varmt tropiskt klimat; men de funno snart orsaken i den vulkan, vilken sakta höjde sig som ett bålverk mot nordanvinden och på samma gång genom sin underjordiska värme förvandlade ön till ett drivhus, överallt sågo de palmer med dadlar och kokosnötter, bärfrukträdet, bananen eller pisangen, en

44art oranger, ananas, fikon, jättesmultron, meloner vilka alla antingen nu buru frukt eller skulle bära. Att landet utgjordes av en ö, därom fanns intet tvivel. Bäckar slingrade sig under tamarin-dens skuggiga valv, och i den röda graniten funno de källor med iskallt vatten, vilket förvånade dem, då de visste, att grunden var vulkanisk.

Papegojor, honungsfåglar och tukaner i röda, gröna, blå, gula och guldfärgade fjädrar flögo omkring i träden och sjöngo ljuvligt, icke som de skrikande exemplar de sett i burar, men de voro också de enda djur som anträffades. Deras vandring gick under trädens skugga, över blommande ängsmarker, som sträckte sig ända ner till havsstranden. Värmen blev allt mer tryckande, så att de måste lämna det ena plagget efter det andra kvar på marken. Vid middagstiden bestego de vulkanen, vilken tycktes vara slocknad, och mot aftonen kunde de vid dess fot gå till vila under var sitt palmblad, lugna för överfall både av människor och djur, ty de hade nu bekräftelse på sina förmodanden, att de voro på en ö, som saknade alla farliga djur och människor.

När de följande middag åter kommo ner till landstigningsstället, funno de reskamraterna utsträckta under träden, mätta och halvnakna och drömmande i vaket tillstånd. Lasse, som var både den kunnigaste och duktigaste av alla, blev utsedd till ordförare vid den rådplägning, som nu hölls. Man fann ön visserligen ljuvlig över all beskrivning, men man måste tänka på framtiden. Den första frågan gällde bostäder, ty man väntade vintern. Lasse besvarade genast detta inkast med att man efter alla beräkningar nu befann sig i midvintern. De som ville bo i kvava hyddor, kunde roa sig med att gå och bryta ner trän och skala dem med naglarne, ty alla verktyg saknades. De som hellre tyckte om ro och vila, kunde nöja sig med att göra skjul under träden. Den andra farhågan gällde mat. Lasse försäkrade, att, efter vad han observerat på träd och örter, här icke skulle tryta mat på hela året, ty när det ena trädet slutade bära, tog det andra vid. Den tredje invändningen kom från kvinnornas sida, vilka med fruktan motsågo den dag, då de skulle nödgas gå utan kläder. Lasse fästade deras uppmärksamhet på, att de för det första nu redan mitt i vintern gingo halvnakna och att de sålunda, när våren kom, måste för hettans skull gå alldeles nakna, antingen de ville eller inte.

45Sedan sålunda man såg sig tryggad mot brist på mat, kläder, husrum, bränsle och vatten, återstod endast att finna sig. Och de funno sig. Men ett råd gav Lasse dem: att de icke skulle stanna på en fläck utan sprida sig kring ön. När de hade någon gemensam angelägenhet, skulle han låta sammankalla dem medelst en lur, som han nog skulle veta att anskaffa. Och så skildes de åt för den dagen, sedan Lasse blivit utropad till hövding och som sådan hållit ett tal, däri han uppmanat dem att äta, dricka och vara glada, ty nu hade de kommit till en av de Lycksaliges öar, därom var intet tvivel, och han önskade bara han hade professor Rudbeck här på tu man hand, så skulle han nog haft honom att äta opp sin Atlantica med skinnpärmar och allt.

Om natten tog var och en kvarter under några löv, upphängda på trädgrenar.

Men följande morgon sammankallade Lasse sina närmaste vänner, kaptenen, Peter Snagg och läkaren. Sedan de genom att skaka på en dadelpalm förskaffat sig frukost, upptog Lasse vissa viktiga frågor, dem framtiden skulle säkrast komma att besvara. Första frågan ställde han till läkaren: skulle de kunna leva utan köttmat och salt? Läkaren trodde, efter allt vad han läst i reseböcker, att de icke skulle ens tåla att äta köttmat under ett så varmt klimat, och vad saltet beträffade, så innehölle frukterna så mycket salter, att detta ej mera skulle bli nödvändigt.

Under överläggningen härom hörde de ett skrik från närmaste buskar. En man framfördes, blek som ett lik, och med tydliga tecken av förgiftning. Vid anställt förhör kom det i dagen, att han, driven av begär efter kött, hade med en sten dödat en fågel, vilken han försökt uppäta, men genast blivit angripen av äckel och kolik. Läkaren

ordinerade honom att icke vidare äta kött, och därmed var den viktiga frågan avgjord.

Andra frågan framställdes av Peter Snagg, om införandet av offentlig gudstjänst, mantalsskrivning och lagliga myndigheter. Han kände människomas ondska, och när dessa många odågor gått sysslolösa en tid, skulle man snart se hum deras samhälle skulle komma att störas av ofrid. Han föreslog därför, att kyrkans handbok, av vilken han räddat ett exemplar jämte ett av lagboken, skulle genomgås.

Lasse invände, att nu då alla anledningar till tvister, nämligen brist på mat, kläder och husrum, voro undanröjda, även brotten

46skulle upphöra. Vem ville stjäla, då han hade fullt upp för dagen och icke behövde samla. Vem ville mörda, då ingen anledning till avund förefanns, då ju alla voro lika rika och lika mäktiga? Vem ville göra inbrott, då inga hus funnos att bryta sig in i? Vem ville begå barnamord, då barnen hade fullt upp med mat, och ingen behövde frukta att falla samhället till last? Han ville på försök ta lagboken och gå igenom några punkter, de forsta bästa.

Lasse slog upp lagboken och läste:

— Primo: Jordabalken! Den kunna vi saklöst stryka, eftersom vi inga jordägare ha. Är det gillat?

— Ja, svarade de församlade.

— Secundo: Ärvdabalken! Vad skall man ärva? Ett fikonlöv eller ett skal av en kokosnöt! Strykes? Va?

— Ja, måste församlingen svara.

— Tertio: Byggningabalken! ”Kapitlet 1. Huru tomt till by skall läggas, och ägor skiftas. Kapitlet 2. Huru å tomt skall byggas!” När nu inte alls skall byggas eller skiftas, så stryka vi den balken också, eller hur?

— Ja, svarade församlingen.

— Kvarto: Kyrkobalken! Eftersom vi ingen kyrka ha, så få vi stryka den med?

— Ja, svarade församlingen.

— Kvinto: Missgärningsbalken! Faller väl av sig själv, på grund av vad jag anfört om stöld, rån och mord, då anledningar-ne bortfallit.

— Ja, svarade församlingen.

— Sexto: Giftobalken! Vill församlingen uppskjuta den frågan, tills framtiden givit några erfarenheter? Ty giftas hänger ihop med jorden, och när ingen egendom finnes, finnes intet äktenskap.

— Ja, svarade församlingen.

Men Peter Snagg opponerade.

— Nu, avbröt Lasse, ha vi sålunda strukit hela lagboken, och det återstår bara pärmarne! Dem ska Peter Snagg få som ett minne, eller hur?

— Ja, skrattade församlingen, men Peter gav sig icke.

— Veto! skrek han. Hur skall ett samhälle kunna äga bestånd utan lagar?

— Hör på, Peter, svarade Lasse. Lagarne äro gjorda för att hjälpa samhällets brister; ett samhälle, som icke har några bris-

47ter, behöver inga lagar! Är det rätt?

— Det är rätt, svarade församlingen.

— Men Peter Snagg, återtog Lasse, han vill hellre ha ett bristfälligt samhälle med lagar än ett fullkomligt utan lagar.

Nu tog Peter ordet.

— Jag lämnar frågan om den borgerliga lagen, därmed må nu vara hur det vill, men ett samhälle utan religion kan icke bestå!

— Gott, sa Lasse, det har du rätt i! Vi måste ha en religion! Men låtom oss undersöka, om den gamla religionen duger för våra nya förhållanden! Vill församlingen låna mig sina öron en stund?

— Ja, svarade församlingen.

— Jag börjar från början, sade Lasse, eller med syndafallet. Människorna gingo nakna i lustgården och arbetade intet. Gott! Så åto de med olydnad av kunskapens träd och blevo utdrivna kring jorden att arbeta! Nåväl! Vi ha återfunnit paradiset, men ett paradis utan något kunskapens träd. Vi kunna sålunda icke synda, om vi också ville det aldrig så gärna. Och om vi också gjorde det, så kunna vi varken utdrivas, ty vi ha ingenstans att ta vägen, ej heller tvingas att arbeta, ty vi ha ingenting att arbeta med. Alltså förfaller syndafallet och kan icke ha någon tillämpning på nuvarande förhållanden. Erkännes det?

— Ja, svarade församlingen och rev sig i huvudet, men kaptenen kastade av sig skjortan och gick ner till stranden för att bada.

— Alltså, fortfor Lasse, efter intet kunskapens träd finnes, finnes ingen synd; efter ingen synd finnes, behöves ingen försoning och därmed faller hela läran. Gillas det?

— Demonstreringen gillas, sade Peter, men människans medfödda behov av en religion kan icke utrotas.

— Erkännes, svarade Lasse, men om det vore ett medfött behov att gå i kyrkan och spela orgor, så skulle detta behov finnas hos alla folk. Nu fanns det icke hos de vilda folken, alltså vore behovet att sova i kyrkor, spela orgor, sätta upp psalmnummer och ta upp kollekt icke ett medfött behov, utan ett förvärvat. Gott! Vad man förvärvat kan man också förlora. Få se, om vi icke förlora behovet att få ovett av en supig präst, att ge bort sista kon, när prästen skall läsa högt över ett lik, och så vidare, få se bara, säger jag.

48Doktorn följde kaptenens exempel och gick ner till sjöstrand.

— Det är alldeles för hett att tala teologi, sade han.

— Men, invände Peter Snagg, nådemedlen, helgdagame, dessa sköna stunder av salig ro!

— Nådemedlen kunna icke utdelas, emedan vi icke ha någon ordinerad präst.

— Men, svarade Peter, man kan låta ordinera en.

— Nej, sa Lasse, då måste man ju ha en biskop, och det ha vi ingen. För övrigt ha vi intet vin, ty jag har icke sett någon vinranka.

— Vad det sista beträffar, invände Peter, som redan badade i svett, så kunde vinet ersättas av kokosmjölk, ananas- eller fikonsaft.

— Omöjligt, sade Lasse, ty då måste man förfalska texten.

Märk noga: Jesus sade till sina lärjungar: Jag är vinträdet och I ären grenarne; han sade icke: Jag är kokosträdet och I ären nöten, eller jag är annanasen och I ären taggarne, eller jag är fikonet och I ären löven. Börjar man nu att förfalska texten på ett ställe, så måste man förfalska alltihop. Sålunda ha vi icke heller bröd. Då skulle man få ta en pisang och en ananas och ändra formuläret till: Tager och äter denna pisangen----------

— Nej, sa Peter, nu börjar det bli för varmt. Nu går jag och badar, går du med?

— All right, sa Lasse, och så lämna vi teologien!

Och så gingo de och badade.

kapitel 3

Ett år hade gått. Av allt vad man fruktade hade intet inträffat. Vintern var lika varm som sommarn. Årstiderna skilde sig endast från varandra genom de olika produkter, som frambragtes, och efter dessas mognadstid hade

Lasse upprättat en kalender. All enformighet i maten hade även därmed undvikits, och man befann sig vid bästa hälsa. Sålunda hade man fyra årstider på tre månader vardera: Pisangen, Brödfrukten, Dadeln och Kokosnöten. Med Pisangen eller Januari—Mars följde ananas och orange; med Brödfrukten: April—Juni följde jättesmultron och fikon; med Dadeln: Juli—September kommo persikor och körsbär; med Kokosnöten: Oktober—December följde aprikoser och mullbär.

4 — 682092. Myrdal: Strindberg/Ordet i min makt

49Därjämte gjordes oupphörliga mellanslag med meloner, granatäpplen, majs, ärter, bönor, så att matsedeln alltid var ny och kunde varieras i oändlighet. Som ingen arbetade och värmen var stark, kunde man endast äta föga. Och alldenstund skeppskosten bestått huvudsakligen av salt föda, utgjorde frukterna en långvarig kur mot skörbjuggen, och genom denna kur blev ätandet av de vegetabiliska ämnena småningom en vana. Några enstaka försök med köttätning straffades med magsjukdomar. En gammal supare hade funnit på att låta kokossaften jäsa till rusdryck, men han blev så sjuk, att han icke gjorde om det och ingen annan heller. Med dessa enkla födoämnen mildrades passionerna, och endast vänliga ord talades. Avund kunde icke uppstå, då alla hade det bra, och inga oordningar förekommo. Ilskan och hatet gingo bort, och ”det var alldeles för varmt” för att man skulle vilja bråka, sade kaptenen. Sedan man vant sig av med kläder, vilka också fallit sönder, vande man sig att gå halvnaken, och slutligen klädde män och kvinnor sig blott med ett skörte av fint flätade löv. Barnen gingo alldeles nakna.

För att fördriva tiden uppfann man lekar, bollspel, vandringar, simningar, roddturer, och särskilt visade barnen stor lust att klättra i träden, i vilken bragd de snart vunno stor färdighet. Likaså hade Lasse inrättat fyra stora fester: en vid varje årstids infallande. Och det var med oskrymtad glädje man gick att hälsa varje ny skördetid, ty glädjen att få omväxling i födan var verkligen mycket naturlig. Då samlade man sig och lekte en hel dag. Män, kvinnor och barn dansade omkring ett stort bål av de nyplockade frukterna, och förstlingame offrades åt den allgode Givaren, såsom redan Abel och Kain offrat åt Herren, och detta bruk funno alla, till och med Peter Snagg, vara både vackert och bibliskt.

Peter Snagg hade gjort ett försök att bilda en frikyrka och ville läsa en predikan för dem, men allting föreföll så kostligt, och när han bad för överheten och krigsmakten, så fanns det icke alls någon tillämpning. Och vid syndabekännelsen kunde ingen enda var uppriktig, ty han hade inga synder att bekänna.

Endräkt, frid och ro vilade över hela samhället; alla hårda ord upphörde begagnas, och man tilltalade slutligen varandra med smeknamn. När ett barn föddes, blev stor glädje, och det Upptogs i samhället under lekar och sånger såsom en gåva av naturen, vars värde icke fick det råa bivärdet av kapital i för-

50äldrarnes hand, och icke heller togs såsom en börda eller ett straff. När en yngling och en flicka ville föda barn tillsammans och bli vänner, förkunnade de det för Lasse, som genast firade den glada tilldragelsen med en fest, utan att de båda unga in-skrevos i någon bok eller avtvungos några löften att lyda varandra, så att om den ena ville äta fikon och den andra pi-sanger, kunde ingen lag tvinga dem att äta detsamma. Som icke heller några rum funnos att städa, inga kärl att diska, så behövde icke hustrun vara sin man underdånig, och skillnad till säng och säte var obligatorisk, emedan det varken fanns säng eller säte, utan bara en lövhög under ett träd.

Allting var sålunda så fritt, otvunget och enkelt som möjligt, och mödrama behövde icke övervaka sina döttrar, ty de behövde varken frukta att mågar skulle ta döttrarna för pengar eller att döttrarna skulle gå och få bam, ty det ansågs som en stor välsignelse att få barn, och tillståndet, i vilket flickan befann sig, när hon var med barn, kallades därför också ”välsignat”. Det fanns blott en enda sak, som störde friden på denna Lycksalighetens ö; det var minnet av det förflutna, vilket isynnerhet steg upp under drömmame. Sålunda hörde man ofta de sovande skrika under sömnen. En gammal smed drömde ofta om ankarsmedjan och kände fångvaktaren väcka sig med en spark i sidan. En tunnbindare, som stulit, emedan han hade för många barn, drömde om nättema, att barnen skreko efter bröd, och när han vaknade och såg solen lysa på de alltid bärande träden, grät han av glädje och föll på knä och tackade Gud för allt gott; men så kom tanken på framtiden över honom. Då hjälpte inga tröstegrunder. Detta var det eljest så lyckliga samhällets demon: tanken på framtiden. Då de sågo huru gott de nu hade det,

kunde de ej utan bävan tänka på, huru de skulle kunna få det igen, om till exempel ett fartyg kom och hämtade dem. Hemlängtan hade däremot ingen enda av dem anledning att lida av, ty bakom dem låg antingen tukthuset eller krigstjänsten, och det längtade ingen efter. Minnet av det förflutna och fmktan för framtiden voro sålunda de spöken, som störde deras sälla ro, och både läkaren och Lasse funderade hit och dit på ett hjälpmedel, men utan framgång. Men vad de ej kunde påfinna, det påfann slumpen.

En dag hade smeden gått ut i skogen för att svalka sig efter en

51sömnlös natt. I en klippreva hittade han en buske, som bar blåa bär och vilken han ej sett förut. Han tog några i näven och åt. De smakade icke vidare gott, men han fästade ingen vikt vid det. Och så gick han hem, det vill säga till den buske, där han hade sin lövhög för natten. Där råkade han hustrun. Smeden var vid ett strålande lynne och pratade tok.

— Jag tror du tagit en tår på tand, sa hustrun, som ännu hade minnen av det förflutna.

— Vad är det för slag? sa smeden förvånad.

— Brännvin! sa hustrun och klatschade med tungan.

— Brännvin? Det har jag aldrig hört talas om, vad är det för slag? sa smeden förvånad.

— Minns du inte vad det var, så minns du säkert, att du satt i finkan i Karlskrona!

— Karlskrona! Jag förstår dig rakt inte, min gumma!

— Då har du förlorat minnet, sa gumman.

Och det var just vad smeden hade gjort, och därmed var upptäckten klar. Läkaren samlade genast in bären och gav hela sällskapet att äta mot sömnlöshet, som han föregav, och alla åto, läkaren också, men Lasse lät sina bär falla på backen, ty, tänkte han, man vet inte vad man kan lära av det förflutna, och framtiden känner ingen.

kapitel 4

Tre år hade förflutit efter landstigningen, då Lasse en dag reste längst ut på ön för att än en gång undersöka dess resurser för framtiden och utröna, om den kunde tåla vid den starka folkökning, som de sista två åren visat sig. Han hade tagit en liten kanot, på vilken han paddlat sig upp för bäcken under bananernas täta lövvalv och kommit in i landet några mil. Trött av rodden steg han ur båten och tog sin frukost under ett körsbärsträd, varpå han lade sig ner att sova.

Han hade icke väl blundat många minuter, förrän han vaknade vid ett prassel uppe i bananen, under vars grenar han lagt sig. Han spejade upp mellan löven och fick längst upp i toppen se en apa, som han tyckte, vilken satt på en gren och med långa naglar pillade kärnor ur bananens skidor, vilka han sedan införde i munnen, som var överväxt av ett långt skägg. Lasse blev orolig, ty

52detta var en oväntad konkurrent, vilken nog skulle, om han, som troligt var, hade sällskap, göra dem stor avbräck. Han beslöt att locka apan till sig och antingen fånga honom eller döda honom med en sten. Han gick bort och sökte sig en melon av största, gulrödaste sorten och med denna i ena och en sten i den andra handen nalkades han trädet där apan satt.

Först började han smacka med tungan: apan lystrade och kastade en banan i huvudet på Lasse.

— Coco, fortfor Lasse och visade melonen.

Men apan svarade icke utan rände ända upp i trädets topp, vilken böjde sig under tyngden som en sprättbåge.

— Coco, min gosse, lockade Lasse, kom hit, skall du få något gott.

Men Coco kom inte, utan slog bakut och bar sig oanständigt åt, så att Lasse icke hann undan, utan skummande av raseri bröt ut: Tusan djävlar! Tusan djävlar!

Vid dessa ord satte sig Coco på en gren och tycktes gripen av djup rörelse. Han skrapade näsan mot en bark, och

tårarne pärlade ner för hans skägg. Lasse hörde honom sucka, men höll sig ännu på vederbörligt avstånd.

— Hör du, din hundra djävul, vill du inte komma ner och smaka på min melon, din hundra djävul!

Apans rörelse syntes tilltaga, och Lasse blev icke mindre djup, då han hörde en mänsklig röst uppe ifrån bananen.

— Hemlandstoner, fosterjord och vänner; mina ögon gråta över din säd; aldrig har Norröna tunga klungit så ljuvligt i mina öron, och mitt hjärta är fyllt såsom ett kärl, såsom en kalebass, när eftersommarsolen fyller den med mjölk och kärna!

— Jag tror, ta mig fan, det är pastor Axonius, utbrast Lasse. Och med ett: jag är densamme, störtade prästen ner ur bananen, och i en enda lång omfamning lågo de båda landsmännen vid varandras håriga bröst, badande i prästens tårar.

— Hur i Herrans namn har ni kommit hit? blev nu Lasses första fråga. Vi vräkte ju er i sjön, eller hur? Har någon valfisk uppslukat er och sedan spytt er i land?

— Jag är icke spydd i land, sade prästen, men jag är simmad i land.

— Berätta, berätta, sade Lasse.

Prästen torkade sina tårar med ett pisanglöv och satte sig på

53en sten. Därpå började han berättelsen.

— Som i en dröm minns jag nu, sedan du, jag säger du efter som vi träffas så här, sedan du erinrar mig därom, att jag blev kastad i sjön, orsaken minns jag ej.

— Å, den var nog tillräcklig, ratio sufficiens, som Aristoteles säger.

— Vem är Aristoteles? frågade prästen.

— Aha, tänkte Lasse, han har också ätit av bären! — Dra på bara och låt Aristoteles vara, sade Lasse.

Prästen fortfor: Sedan jag summit omkring en obestämd tid, minns jag att jag kände botten under mina fötter, varpå jag vandrade i land på en ö, som liknade denna. Sedan jag ätit bär och druckit vatten, lade jag mig att sova. När jag vaknade, kände jag ett egendomligt lugn och en frid, som jag ej erfarit förut. Natten var mig som en öppen bok, och sammanhanget mellan skapelsen och skaparen föreföll mig så enkelt. Jag kände, att det låg något mörkt förflutet bakom mig, men jag visste ej vad det var. Mitt huvud var lätt, och inga grubblerier tyngde mig. Glad i hågen, som jag aldrig förr varit, vandrade jag inåt ön. Jag hade icke kommit långt på min väg, förrän jag såg en man, som låg på knä framför en avgudabild, vilken han tillbad. Haha! tänkte jag, jar har kommit i hednaland, ty mina tankar voro ännu liksom uppblandade med gamla dunkla föreställningar. Utom mig av raseri över att se en sådan själens låghet, som kunde krypa för en bild av mänskohänder tillverkad, tog jag en sten och slog ner avgudabilden. Då skulle du ha hört på! Mannen skrek och rev sitt hår och kallade mig hedning. Sedan han lugnat sig, frågade jag vilken religion han bekände. Han svarade, att han bekände den milda Nicaeanska läran. Som jag icke kände den, fick han förklara sig. Det var den dummaste lära jag hört talas om. Den hade också bara med fyra rösters övervikt blivit antagen på det stora mötet i Nicaea. Jag bad att få en förklaring på vilken gud de dyrkade, och om det fanns mer än en gud! Nej! svarade han, de dyrkade den ende sanne guden! Gott, svarade jag, då dyrka vi samma en. Men vad hade han då med avgudabilden att göra, som var upphängd på en galge? Jo, det var guds son! Det var en dålig gud, vars son lät hänga sig, menade jag. Då svarade han, att det där förstod jag inte. Jag medgav det villigt, men han uttryckte den förhoppningen, att

54när den helige ande skulle få makt med mitt hjärta, skulle det nog bli mig bättre. Den helige ande; ni ha sålunda tre gudar? Han svarade, att djävulen ännu styrde mig, men när jag kom ur hans klor, så skulle det bli bättre. Haha! Ni ha fyra gudar! Och är det djävulen, världsförsten, som regerar mig, då skall jag be att få hålla mig till honom. Hade han (som regerade mig)

skapat den sköna världen med alla dess härligheter, och vore

han världsförsten, då skulle jag bekänna honom. Och jag föll ner på mitt ansikte och tillbad världsförsten. Men då upphov mannen ett anskri och kallade samman en hel skara av sina anhängare. De bundo mig till händer och fötter. Därpå ledde de mig till ett litet besynnerligt hus med en galge på taket. — Vem bor här? frågade jag. — Här bor gud, ty det är guds hus, svarade en av de svarte, ty de voro alla svartklädda. — O, min gud, världens förste, utropade jag, slå deras fräckhet med din åska! Du, som bor över himlame och har solen, månen och stjärnorna till din fotapall, du skulle bo i detta ruckel! —^ Nu kom den äldste av de svarte och ville tala vänligt med mig. Han sade, att nicaean-ska läran var mildhetens lära, och därför ville han vinna mig med mildhet. Han frågade mig, om jag ville älska en jude, som lidit och dött för denna lära. Därpå svarade jag nej, emedan jag för det första icke kände någon jude, och för det andra icke ville älska någon annan än gud. Då blev han ond och sade, att jag skulle fara till helvetet. Som jag trodde, att h*elvetet enligt hans

milda lära skulle vara ett gott ställe, svarade jag: med nöje!

— Huru, utbrast han, du vill fara till helvetet? — Ja visst, sa jag.

— Då förde de mig in i guds hus! Vid dörren stod en man med en sparbössa och ville ha pengar. Jag frågade, om han visade sin gud för pengar? Då kom en tjänare och slog mig i huvudet med en käpp. Jag bad honom vara mild mot mig, ty jag skulle just nu taga kännedom om mildhetens lära. Därpå förde de mig fram till en stor tavla. Den föreställde helvetet. Överst syntes en gammal vresig man med ett långt skägg, över honom en duva, vid hans fötter ett lamm; däromkring en hel hop andra avgudar med vingar, och under dem helvetet. Det såg alls icke lockande ut. En hop svarta avgudar med tänger knepo män, kvinnor och barn på de ömtåligaste ställen och vräkte dem därefter i en eldbrasa.

— Det var styggt, sa jag, och jag greps av ett blint nit att omvända alla dessa olyckliga från deras avguderi. — Är detta den

55milda nicaeanska läran, frågade jag, och är helvetet på detta sätt, då vill jag icke vara nicaeanare! — Och så föll jag på knä och bad för dem! O, gud, världens skapare och uppehållare, se ner i dessa olyckliga hjärtan och rör deras hårda förvillade sinnen ... Men längre hann jag icke, förr än jag blev kullkastad och utburen.

Följande dag skulle jag brännas levande, emedan jag icke vill tro på nicaeanska läran. Jag frågade hövligt den äldste, om icke deras milda lära hade något mildare straff för ett brott som mitt. Man svarade nej. Bålet var rest och iklädd en dräkt med skamliga bilder av världsförsten, vilken hade horn i huvudet och räckte ut tungan, tänk, sådana hädare! fördes jag upp på vedtraven. Under avsjungande av sånger och hållande avgudabilder framför mig, beredde de mig att dö. Jag hade aldrig trott, att sådana vilda människor kunde finnas på havets öar. Nå, stunden var inne, och jag trodde att det var slut.

Då mulnade himmelen och ut ur molnen slog en blixt, flere blixtar, ner i guds hus, ner bland avgudabilderna. — Sen I, sen

I, ropade jag, gud slår ner sitt eget hus! Tron I ännu att han bor därinne! — De svarte skingrades, jag slet mig lös. Sedan jag vid stranden tagit en båt, flydde jag till havs, ty hellre omkomma av guds hand än av dessa hedningars. Och nu är jag här, och nu vill jag uppmana er att med mig draga ut och omvända dessa hedningar till den enda sanna läran.

Lasse hade med uppmärksamhet avhört prästens sällsamma berättelse, men mot slutet hade han med än större uppmärksamhet haft sina ögon fästa på vulkanen, som i fjärran sände ut ett svagt rökmoln.

— Låtom oss gå hem först och tala vid våra vänner, sade han, innan vi draga ut på omvändelsetåg.

De gingo ner i båten och rodde hemåt under lärorika samtal om olika slag av hedningar och om mänskliga villfarelsernas uppkomst. När de kommo hem, var himlen redan förmörkad av rök, och svaga dån hördes i fjärran. Oro rådde bland alla, och man visste icke vad man hade att motse. Prästens återkomst väckte ingen vidare uppmärksamhet, ty man hade annat att tänka på. Hela natten vakade man och arbetade med båtarne, vilka man varit nog försiktig att gömma och hålla i beredskap.

Himlen var röd som en eld och de som klättrade i träden,

56för att samla proviant, kunde se vad de gjorde vid vulkanens sken. Hela följande dagen fortfor man att fylla båtarne med vatten, frukter och löv, ty nu hade man både hunger och köld att befara. Dånet tilltog och marken gungade. På tredje dagen hördes åskknallar, och ut ur vulkanen bröt som ett vattenfall av smältande glödröd lava.

Nu störtade alla i båtarne, och med sorg, gråt och suckar lade man ut från De lycksaliges Ö, där den alltgivande naturen hade fött dem och klätt dem under tre år, där de levat i ro och sällhet, utan kiv och nit, och som de nu måste lämna för att gå okända öden till mötes.

När de kommit ut på havet, började ön sjunka. Träden stego ner under vattnet, och topparne vajade för vågen. De lägre kullarne sänkte sig så småningom; slutligen började även vulkanens kägla att brännas av vågsvallet. Varje sjö, som slog ner i kratern, sprutades upp som ett ångmoln, rödfärgat av den glödande lavan, blåfärgat av det brinnande svavlet och grönt av koppar och andra metaller, som smältes nere i den väldiga ugnen.

Och så försvann De lycksaliges Ö för de olyckliges åsyn, som nu lämnade sig för vind och våg att gå döden eller kanske något ändå värre till mötes.

kapitel 5

När våra resande efter fem dagars kringflackande på havet äntligen fingo ett land i sikte, voro de nästan alldeles medtagna av köld. Det nya landet, som nu öppnade sig för deras blickar, tycktes vara ett fastland eller åtminstone en ofantligt stor ö. När de stego i land, voro deras matförråd uttömda, och de kastade sig med glupskhet över en massa musslor, som voro uppkastade på stranden, och av denna traniga föda återvunno de småningom kroppsvärmen. Landet syntes hava ett mera kallt klimat, och av alla de härliga fruktträden från De lycksaliges Ö syntes ej ett spår. Av bok, ek, björk, och längre uppåt bergen av tall och gran, utgjordes skogen. Hungriga som de voro, försökte de att äta bokens och ekens ollon, men de mättade icke och smakade dessutom vidrigt. Men mellan träden sprungo harar, rådjur, vilda getter och får, och i buskarne smattrade tjädrar och orrar. De insågo sålunda genast att här gällde leva av jakt och fiske, och att

57man så fort som möjligt måste skaffa sig varma kläder av djurens skinn, om man icke ville frysa ihjäl.

Lasse utlyste genast ett stort möte och kastade fram följande plan.

Första dagen fick var och en gå på stranden och nära sig med musslor samt uppsöka grottor och ihåliga trän för natten. Men de, som funnit en grotta eller håla, skulle omedelbart därpå skaffa musslor och vatten åt några av dem, som förfärdiga pilbågar att skjuta djuren med, ty hela deras tid vore strängt upptagen. Såsom förberedande arbete till bågtillverkningen påbjöds letandet av vassa stenar, vilka borde tjäna som knivar.

När natten föll på, hade man ej kommit längre än till samlandet av vassa stenar, och man kröp in att sova i hålor, grottor och under de upp- och nervända båtarne. Följande morgon började arbetet med pilbågar, sedan likväl en och annan gjort försök att med kastade stenar döda ett och annat djur, vilkas hudar genast avdrogos och begagnades som kläder åt de minderåriga barnen. När så ett antal bågar på tredje dagen voro färdiga, drogo männen på jakt, och även de kvinnor, vilka ej voro havande eller hade barn att bevaka. Detta var i nödens sista stund, ty alla de musslor, sista stormen uppkastat, voro förtärda. Jaktbytet var icke stort. Prästen och smeden, som råkat sikta på samma hare, kommo i delo om vem som dödat den och skulle ha slagits, om icke Lasse trätt emellan och avgjort saken, så att de fingo dela bytet.

— Nu börjas slagsmålet, sade Lasse för sig själv, och uppträdet gjorde ett dystert intryck på de närvarande.

Man måste äta djuren råa, vilket var vidrigt. Men vid måltiden, som nu anställdes, kommo alla havande kvinnor och de kvinnor, som fått för barnens skull stanna hemma, och begärde att också få äta. Ingen ville dela med sig. Då måste Lasse ånyo träda emellan och ålade varje man, som var far till de födda eller ofödda barnen, att av sitt byte dela med sig åt kvinnorna. Men det var rent omöjligt att få reda på fäderna; ty under de tre åren på De lycksaliges ö hade män och kvinnor blandat sig med varandra utan att hålla reda på faderskapet. Tvist uppstod. Lasse måste åter gå emellan. Och sedan han delat män och kvinnor i två hopar, bad han varje kvinna välja en

man. Sedan måste varje kvinna lova högtidligt att icke pläga umgänge med någon

58annan man, så länge mannen skaffade henne och hennes barn mat och kläder. Detta funno de alla vara mycket billigt. Men Peter Snagg, som alltid skulle opponera, framkastade den frågan, vad mannen skulle göra, om kvinnan var otrogen, varpå Lasse svarade, att han skulle upphöra ha skyldighet att försörja henne, det vill säga ha rätt skilja sig från henne eller köra bort henne, ty naturen hade icke ämnat att den ene skulle betala den andres nöjen med sitt arbete.

— Och så ha vi äktenskapet färdigt igen, tänkte Lasse för sig själv.

Alla halwuxna barn fingo av de uppätna djurens ben göra sig metkrokar, och med snodda gräs som revar kunde de börja fiska något smått.

Så levde det unga samhället ett ganska mödosamt liv en tid bortåt. Vintem var grym i grottorna, ty man hade ännu icke någon eld.

När våren kom, märkte man med förskräckelse, att jakten började minska. Färderna blevo allt längre och längre in i skogarne, men man fick i dess ställe sova borta och att släpa hem bytet var ett tungt göra. Tvisten om bytet började bli allmännare och friden var störd. Då i rättan tid, när samhället hotade att störta samman, kom en dag pastor Axonius hem till byn med den så länge efterlängtade eldstenen. Det var ett stycke svavelkis. Men han var avundsam om upptäckten. Och Lasse, som ensam hade minnet i behåll, ingick kompanjonskap med Axonius om skatten. De hade länge sett, huru folket varit missnöjda; de hade märkt, huru en viss ovilja mot den mödosamma jakten uppstått och alla längtade tillbaka efter de sälla dagar, då ingen behövde arbeta. Jäsningen var allmän och hågen att undandraga sig arbetet gick som en synd genom hela samhället. Lasse och Axonius, som hade fullt upp att göra med att påfinna förbättringar i bågars förfärdigande, kläders tillverkning och tvisters slitande, hade icke mycken tid med jakten, varför de måste tigga sin mat av de andra, vilka endast med ovilja lämnade ifrån sig av sitt. Tiden var inne, då de skulle slippa tigga, då de mot en stor tjänst, som de gjorde samhället, kunde fordra som återtjänst att bli födda och klädda. Vintem nalkades och behovet av eld blev kännbarare än någonsin.

Lasse sammankallade allt folket. Därpå framställde han för

59dem nödvändigheten att draga åt skilda håll och uppsöka nya jaktmarker. Detta kunde endast ske genom att föra bostäder med sig, ty att finna en grotta varje kväll var osäkert. Om man därför kunde bo i flyttbara tält, vore frågan löst. Men för att kunna bo i tält, måste man ha eld. Den som kunde skaffa eld när som helst, den vore den nya tidens störste man. Pastor Axonius hade av naturgudarne fått högre insikt i naturens hemligheter än alla andra, och Lasse hade genom att begagna pastorns vetande tillsammans med honom upptäckt ett sätt att få eld. Nu frågade han samhället, om de ville föda honom och pastorn mot att de fingo eldstenar.

Församlingen svarade med ett skallande ja!

Därpå lät Lasse göra ett bål. Kastade ett mårdskinn över prästens huvud och ett rävskinn över hans skuldror. Därpå mumla-lade han, vänd mot solen, som han hälsade som eldens källa, några hebreiska ord, vilka prästen besvarade med några obegripliga sådana. Därpå befallde han folket falla på knä. Så slog prästen eld, och bålet stod i ljusan låga.

— Nu, sade Lasse med hög röst, har ett nytt tidevarv ingått. Med elden kunde vi vandra landet runt, och jaktens byten skola aldrig tryta. Hell, hokus pokus, baraschit, baraj, Mahomet!

Och allt folket dansade som rusiga omkring den sköna brasan. Men prästen, som man ville tillbedja, återvände hastigt till grottan, där han gömde sig.

Sedan Lasse tagit löften av alla att de vid vissa tider skulle komma med tribut, utdelade han eldstenar och befallde folket genast göra sig tält, skifta sig i fem hopar och draga sina färde. När de behövde mera eld, skulle de komma igen.

På sju dagar hade de tälten färdiga, och så drogo de sina färde ut i skogarne, men med tillsägelse att, utom när de

kommo med eldskatten, varje år en viss dag vid vintersolståndet, då dagarne började ökas, sammanträda så många de kunde och med en väldig brasa fira solens återkomst och eldens upptäckande. Dessutom förklarade Lasse, att pastor Axonius genom sitt intima umgänge med gudarne vidare ej kunde ha den äran att se dem så ofta som förut; likasom denne härmed genom Lasse gav tillkänna, att han icke vidare kändes vid namnet Axonius utan ville helt enkelt kallas Uffka, ett ord av djup betydelse, vars egentliga mening Lasse ännu icke kommit underfund med, ty det var så djupt

60att det behövdes sex manslåldrar för att utgrunda det. Och så drogo de sina färde.

Men Lasse och Axonius eller som han numera kallades Uffka, vilka icke behövde jaga, sutto hemma vid brasor och smorde krå-set. Som de hade mera mat än de kunde äta, mutade de snart några karlar och kvinnor, vilka icke heller hade lust att ränna omkring i skogarne, att dessa skulle vårda deras eld, steka deras mat och sy deras kläder.

— Nu ha vi herrar och tjänare också, sade Lasse för sig själv; få se nu hur det här skall sluta.

kapitel 6

Tiden larvade fram, och Lasse satt i godan ro och tog sin tribut. Men följande år efter det stora offret väntade han förgäves, och hungersnöden var nära. Då utsände han Uffka klädd i en lång rock gjord av korpfjädrar för att kunskapa och avskrämma de uppstudsige deras tribut. När Uffka återkom, var han sönderriven och illa tilltygad. Folket trodde icke längre på honom och de behövde icke längre Lasses eldstenar, sedan Peter Snagg upptäckt var de funnos att få. Men Lasse hade annat i beredskap, ty han var en klok man och hade minnet i behåll. Att sammankalla stammame lönade sig icke numera, utan han gick att uppsöka Peter Snagg och hans stam, ty han ville slå honom på hans egen mark och i vittnens närvaro. När han äntligen efter en ansträngande dagsresa hade kommit till Snaggska tältbyn, gick han fram och hälsade Peter vördnadsfullt, och efter erhållet enskilt samtal hade de ingått ett kompanjonskap om en ny uppfinning. Stammen sammankallades och Snagg höll följande tal.

— Jägarlivet har icke varit utan sina ansträngningar och olägenheter. Ibland hade de haft överflöd på kött, så att det legat och ruttnat bort, ibland brist. Svaga försök att genom torkning bevara av överflödet hade visserligen blivit gjorda, men bristfälliga metoder hade gäckat deras förhoppningar. Nu hade emellertid Peter Snagg och Lasse Hulling hittat på en hemlig sten, som kunde bevara kött, fisk och hudar mot förruttnelse. Följderna av denna tidevarvets största uppfinning voro oberäkneliga. Nu kunde man jaga på vissa tider och sedan sitta i ro, och att sitta i ro var dock livets största, renaste och säkraste njutning.

61Ville nu stammen giva Lasse och Peter tribut, skulle de få deras uppfinning.

Ett dundrande ja blev svaret.

Peter utdelade därpå en vit söndergrusad sten, som kallades salt, och uppmanade folket att varje vecka komma och hämta sitt förråd mot avlämnande av tribut. Och så återvände Lasse hem igen.

Men tributen blev icke så riklig, ty kapten Skägg hade hos sin stam redan infört metoden att röka köttet, vilket gjort honom till tributtagare, och Skäggame ville icke ha något salt.

Efter saltets införande började man få bättre om tid och bli stillasittande. Men nu var man så van vid sträng sysselsättning, att man fick tillfälle att uttänka nya uppfinningar. Så hade till exempel läkaren, vilken var tributtagare av en stam, hittat en röd metall, vilken med lätthet lät bulta sig och med stor fördel användes till pilar. Metallen var ingen annan än kopparen, och med dess införande gick jakten ändå lättare, varförutom man gjorde sig knivar och yxor, varmed träd fälldes. Men nu blev ett letande efter koppar överallt. Den kunde icke finnas på. De andra stammarne sände bud till doktor Gadd och bådo få reda på kopparns fyndort. Han nekade att delgiva hemligheten, men sålde knivar och pilspetsar mot salt och eldstenar, på vilka han hade brist, men han höll priset så högt, att de andra stammarne blevo onda, och en vacker dag bröt smeden Knip, vilken var hövding för en stam, in i hans by och tog doktorn och hans stam till fångar. Doktorn och hans folk bådo om sina liv och fingo verkligen behålla dem, mot att de arbetade åt smeden och hans folk, eller blevo deras slavar.

Men uppskrämd av den hotande faran hade Lasse, som även var avundsjuk på smeden och kaptenen, gått ut och letat en ny metall, som var vassare än kopparn och icke böjde sig för hugg, och med sina järnpikar och yxor beväpnade han sin stam, som nu gjorde smedens och kaptenens stam till sina fångar. Men nu fick Lasse mer att tänka på än han någonsin drömt om, ty det var svårt att föda och regera så många människor på en fläck, och jakten hade avtagit. Man måste vara betänkt på nya födoämnen, vilka man kunde ha under ögonen och icke behöva springa efter i skogen. Han lät till den ändan fånga uroxar, får och getter, vilka bundos vid träd ute på ängarne och vilkas mjölk och kött

62efter behag kunde tagas, och nu hade han ett herdefolk under sitt välde. Men om vintern måste djuren fodras och till den ändan ladugårdar och lador byggas samt hö insamlas.

Men snart ledsnade man vid den enformiga födan, och gamla minnen från den glada tiden på De lycksaliges ö började förnimmas i magarne. Lasse, som väl använt sin tid, hade upptäckt ett par gräsarter, vars frön krossade och ältade med mjölk voro en läcker spis. Därjämte hade han funnit plantor med tjocka rötter, vilka voro beska, när de växte på mager jord, men söta, när de växte i fet. Som han icke hade plog eller tämjt dragare, lät han fälla skog och bränna. I askan sådde han sina gräs- och rovfrön, och därmed var åkerbruket i gång. Alla stammar följde icke genast exemplet. Men några gjorde det. Men med skogens fällande och brännande försvann vildbrådet. Klagomål över den farliga röken läto höra sig från grannarne, vilka även började få känna smaken på de odlade örterna, men icke ville lämna jakten eller förstöra skogarne. De gjorde därför då och då små infall på Lasses område och kunde icke erkänna hans äganderätt så långt, att de medgåvo honom rätt att genom svedjande förstöra landet och jakten. Lasse måste utdriva dem med vapenmakt, men under det folket var i krig, kunde de icke arbeta. Därför måste de andra föda och kläda dem, medan de voro ute och skyddade åkrarne. Sålunda påbjöd Lasse en allmän skyddsskatt.

Nu började man emellertid bygga hus och hade uppgivit all tanke på att stryka omkring. Men behaget att få sitta stilla var dyrköpt, och Lasse hade numera aldrig en glad dag, ty han fick oupphörligt sitta och slita tvister och hitta på lagar och förordningar.

kapitel 7

Sederna blevo allt råare. Det rörliga livet i skogarne hade haft något upplivande på sinnena och omöjligheten att spara villebrådet för längre tid gjorde mänskorna generösa. Nu när man kunde gömma, blevo människorna giriga och småaktiga. De jägarstammar, som ännu rörde sig i närgränsande skogar, ansågo det vara en neslig sysselsättning att röva mjölken av korna, den naturen anvisat åt kalvame, och några ädlare sinnen beslöto en gång att med våld hindra detta slags djurplågeri. Jägarne föraktade länge

63dessa ”kalvar”, som de kallade dem; men ändå mer föraktade de dem, när de fingo åse en slakt, då under de råaste handgrepp de bundna djuren utan tecken till motstånd nerstuckos och blodet avtappades. Det var en syn så vidrig för jägarne, vilka sällan sågo dödskampen och aldrig en blodsutgjutelse. Peter Snagg, som var chef för jägarne, kunde icke nog uttrycka sin sorg och sitt för-akt över råhetens framsteg. Värre blev det, när man började bränna skogarne och människorna började äta ”gräs som djur”. För det första ansåg Peter, att skoga mes förstörande komme att fördärva jorden; vidare ansåg han fånigt att odla gräsfrön, då sådana ofantliga ytor upptagas av torra strån!

— Vilket snuskigt, eländigt, förfäat folk, utbrast han, då han såg dem, böjda över hackan och spaden, gå och påta i jorden,, som, när hon givit en skörd, måste gödas med spillning. Så långt har råheten kommit, att de äta träck! Släpa de inte ut sådan ur ladugården på åkern, och släpa de inte sedan in säden, som vuxit upp ur den, i ladorna. Fy raggen, ett sådant folk! Och så bygga de täta stugor av bjälkar, som inte luften kan komma in i; och där sätta de sig ner och stinka och elda, så att när de komma ut i friska luften, så må de illa. Och så få de aldrig se annat av-världen än sina brända åkerlappar och sina kära träckhögar utan-för ladugårdsknuten. Tänk, vad de skola bli kvicka och trevliga av en sådan sysselsättning!

Lasse, som ännu någon gång sammanträffade vänskapligt med Peter, brukade disputera med honom och invände

alltid, att åkerbruket gjorde människorna fredliga, ty den som hade sin gröda under bar himmel, den aktade sig för att få ovänner, som kunde ta bort hans skörd, medan han sov.

Men Peter invände återigen, att en människa, som ägde något,, den kunde aldrig sova lugnt och skulle alltid leva i oro för att mista. Och, fortfor han, huru bunden vid jorden skulle han icke känna sig, huru svårt skulle han icke ha att skiljas från detta eländiga livet, då han lämnade sina ägodelar vind för våg. Ett slagregn, en hagelskur, ett nerbrutet stängsel kunde ju när som helst tillintetgöra arbetets frukter. Ett räddhågat släkte skulle av allt detta komma att uppstå, ett slaviskt, förfäat folk skulle han få av dessa jordpåtare, vilka till sist skulle ingro i den föreställningen,, att världen bara bestod av deras jordlappar.

Lasse fick snart se följderna. Trälarne, vilka voro dyrfödda och

64svåra att bevaka, måste frigivas. Dessa drogo strax till skogs och svedjade. Och snart var hela Lasses provins upptagen av åkerbrukare. Tvister om skogslotter och betesmarker uppstodo. Den enas kreatur gingo in och trampade ner den andres åkrar. Då blev ropet på en överenskommelse allmän, och Lasse fann sig nödsakad att åter krypa fram med lagens första balk, eller Jordabalken, varigenom var och en erhöll äganderätt till den jord han tagit för sig. Men snart insåg man, att lagen icke åtlyddes. Man måste sålunda uppfinna straff. Som redan överbefolkning hotade att inställa sig, och fängelser skulle ha blivit en orättvis skatt för de oskyldige, och som därjämte alla önskade komma i fängelse för att få mat och husrum, utan att behöva arbeta, fann man det enklast att döda lagbrytarne. Livet var ännu icke någon så orimligt kärt, ty vid jämförelsen mellan det nuvarande och det förflutna sköna livet på De lycksaliges Ö tyckte man i allmänhet att livet var en börda. Dödsstraffet antogs sålunda med jubel och Missgärningsbalken var åter införd.

Men nya förvecklingar hotade. Lasse såg att sakerna började krångla ihop sig, men att reda ut dem var icke möjligt; återstod bara att gå på som man börjat.

Efter ett par års förlopp, under ideliga gräl och lagstiftningar om stängselskyldigheter, om vattendrag, som några stängt med kvarnar, varigenom fisket för andra förstörts, om vägars upptagande på andras mark, då den ena icke kunde komma till sitt utan att köra över andras mark, och mera sådant, hände en dag, att en boende eller bonde, som de nu kallades, vilka slagit sig ner omkring åkrar och betesmarker, helt hastigt avled. Han efterlämnade hustru och sex barn, varav tre söner och tre döttrar. Alla ville de ta gården, men den kunde inte söndersmulad föda alla, och Lasse ville hellre ha en bonde än sex torpare, därför måste Lasse ta upp gamla Ärvdabalken, varigenom äldste sonen dömdes sitta vid gården och underhålla modern. De övriga syskonen fingo gå ut i världen och söka tjänst. Varnade av detta, började de andra bönderna bli mera försiktiga vid framfödandet av barn, och man såg sedan sällan att en bonde födde mer än två barn, ty ingen ville ha sina barn till tjänare. Men nu började av dem, som redan voro födda och för vilka icke jord fanns att tillgå, en klass missnöjda uppstå. De voro mycket farliga, ty som de icke ägde något att förlora, fruktade de ingenting. De drogo till sko-

5 — 682092. Myrdal: Strindberg/Ordet i min makt

65garne, ty de kunde icke finna något skäl, varför de skulle gå och slava åt andra, som togo frukten av deras arbete. Lasse stängde sig inne i många dagar med prästen och försökte utfundera ett skäl varför några skulle arbeta och andra äta, men de kunde icke finna något.

Emellertid, när nu jorden icke fick styckas, hände så ibland i goda år, att skörden blev så stor att överskott uppstod, och bonden hade mer av en sort än han kunde äta upp. Då fann han på att byta med andra av deras överflöd, och snart visste man precis på vilka tider och order man kunde träffa dem, som hade något att byta. På marknadsplatsen träffades man, och dit kommo jägarne med sina skinnvaror, med salt, fisk och vildbråd och bytte dem mot säd, ost, smör och boskap. För att underlätta bytet uppfann man att begagna plåtar av zink, vilka stämplades med siffror och gingo som bytesmedel. Men när på detta sätt rikedomar be-gynte samlas, blev avunden hos de lottlösa och arvlösa så stor, att de slogo sig på rov och plundring.

Nu var samhället ytterst hotat och Lasse måste ta och värva en här med beständiga krigare av dessa nya missnöjda, varigenom den gamla hären än mer ökades och nya skatter måste påläggas. Bönderna betalade gärna

skatten, bara de voro skyddade. Men dessa odågor, som sutto i det nybyggda tornet, åto, drucko, spelade och dansade. Ingenting hade de att göra och fingo därigenom en känsla av att de vore för mer än jordpåtarne. Deras seder voro råa och de hade icke respekt för Lasse. De drogo ut på vägar och stigar och plundrade de bytande, när de kommo från marknaden.

Länge hördes ett dovt missnöje från bönderna, vilka ej hade lust att föda tyranner åt sig. Dödsstraffet skrämde ingen, ty de väntade sig alla att efter döden få komma tillbaka till De lycksaliges Ö, och de gingo till döden som till ett kalas. Lasse var nu nödsakad att hitta på något, som skrämde dem för döden. Och han behövde icke söka länge.

Uffka, eller förre pastor Axonius, som nedsjunkit i ett slags fädvala, väcktes nu upp och sändes ut att predika den politiska eller helvetesreligionen. Denna sköna läras förnämsta punkter utgjordes av följande: alla människor, som icke fått jord, äro uslingar; Gud har skapat dem, men de voro olydiga, och olydnad mot överheten är den största synd, därför skulle också alla, som

66icke fått jord och icke ville arbeta åt andra, efter döden komma till helvetet, där de skulle stekas levande i evighet. Denna orimlighet gjorde i början intet intryck på folkets oförvillade sinnen, men vanans makt är stor och så småningom lyckades Uffka genom målade tavlor skrämma kvinnorna för döden. Detta var första steget. Men krigarne bara nojsade med prästen och voro oförbätterliga. Slutligen måste Lasse använda en annan metod med dem. Han mutade dem.

Landet indelas i län, över vilka en krigare sattes som chef. Nu hade man tämligen styr på bönderna, ty varje länschef hade ett tom och en garnison. Men dessa chefer utövade ett gränslöst förtryck över bönderna och hittade också på att ta skatt av varje handlande, som drog igenom deras område. Denna skatt kallades tull och uppgavs vara för att skydda handeln (mot ”beskyddarnes” röverier nämligen).

Så gick det ”framåt” med framåtskridandet.

Lasse hade gift sig och fått bam. Hans utgifter ökades och han måste ta upp nya skatter. Men då klagade bönderna. De hade själva så många bam att föda, sade de, att de ej ville föda andras; och pojkar och flickor gjorde barn alldeles ohejdat. Lasse såg sig tvungen att införa en ny institution, varigenom personer, som ej ägde jord eller egendom, förbjödos att vid stort straff göra barn. Och för att hålla sträng kontroll på dem, som födde bam, ålades var och en som ville gifta sig att anmäla detta hos Uffka, som först skulle ge dem en duvning i helvetesläran, vilken varje manbar yngling och giftasvuxen flicka måste avlägga ed på. För-äldrame klagade och jämrade, men det hjälpte inte, ty krigsmakten avgjorde numera alla samvetsfrågor i första och sista hand. Därtill kom en annan omständighet.

Kvinnorna, vilka ställt sig under männens beskydd för sina barns skull, hade därigenom kommit i ett beroende av männen, som närmade sig något tjänarens. Hon gjorde alla smärre sysslor inomhus och systrame, som voro arvlösa, passade upp på bröderna. Som emellertid varje bondpojke, vilken ville gifta sig, fruktade att komma i dåliga omständigheter på grund av ökade utgifter, höllo flickorna på att bli ogifta. Föräldrame hittade då på att ge dem en morgongåva och slutligen att ge dem halv arvsrätt. De som hade stort arv blevo sålunda lättare gifta än de som hade litet. Härigenom höllo egendomsägame ihop emot dem

67som ingen jord ägde, och sålunda uppstod en jordadel bredvid, men under det råa våldets eller tjuvadeln.

Men tjuvadeln voro oroliga herrar, hos vilka glada minnen från jägartiden ännu levde, och för att ha något att roa sig med slogo de under sig de få jaktmarker, som ännu funnos kvar, och bönderna förbjödos att bära vapen. En annan uppfinning, som dessa tjuvar även gjorde och vilken väckte alla bönders rättmätiga harm, bestod i att tämja vargar, vilka dock aldrig blevo tamare än att de lydde sina herrar, men beto alla andra. De föregåvos vara för jaktens skull, men voro egentligen till för att skydda tjuvgodset, medan tjuvarne sovo rusets sömn. Detta tjuvarnes kompanjonskap med vilda djur retade bönderna ofantligt, men numera hade de icke något hopp om att göra sina röster hörda.

Slutligen började herrarnes jaktlystnad taga riktningen mot varandra, och de gjorde små utfall mot varandras tom.

Bönderna blevo alltid de lidande, ty deras åkrar trampades ner av herrarnes hästar, ty herrarne hade även ingått förbund med dessa i krafter dem överträffande djur. Bönderna, som voro vapenlösa, förmådde intet mot beväpnade män och vilda djur. Men de klagade hos Lasse. Denne, som sett sakerna allt mer intrassla sig, fann icke på annan råd än att beväpna bönderna och med deras hjälp och sitt eget krigsfolk tukta herrarne. Och så gjorde han.

Därpå återstod endast att ta steget ut, och han lät utropa sig till hövding över alla hövdingar eller kung. För att ge mera glans åt företaget ställde han till en stor kröning. Klädd i en röd vargskinnspäls med igelkottskinn och en bävermössa med fjädrar av nötskrikor, lät han ute på en stor äng smörja sig med tjära omkring munnen av Uffka, varpå hela folket måste avlägga en ny ed på helvetesläran och svärja på att Lasse var sänd av Gud, och att dynastien Hulling härstammade från Japhet Noaks son, varför alla de andra tornhövdingarne skulle vara honom un-dergivna och ge honom skatt. Detta senare var ingen svårighet för dem, ty de lade bara en ny skatt på sina bönder. Och sålunda var Lasse I av ätten Hulling smord till konung med Guds nåde. Men för att ge mera värdighet åt konunganamnet lät han skriva sig: Lasse I Hugo, av Hulling von Japhetson.

Nu inträdde en tid av tämligen stort lugn. Helvetesläran hade nämligen gripit omkring sig och fruktan för döden var så stor att få brott begingos.

68Men en ny klass av icke-jordägare hade uppstått. Några av dessa, som numera icke kunde få fritt ströva omkring, ty det var straff på att ströva numera, några av dessa hade slagit sig ner omkring länschefernas torn och gjorde kläder och skodon åt den lata garnisonen. De fingo måttligt betalt, men åtnjöto chefens beskydd, det vill säga: de fingo betala skatt för att de arbetade åt lättingarne. Men människornas sinnen voro redan så förvirrade, att de stackars skräddarne och skomakame icke genomskådade detta bedrägeri, och genom helvetslärans införande hade fruktan för döden blivit så stor, att man hellre levde till vad pris som helst, under vad tryck som helst och under vilka förödmjukelser som helst, än man ville våga på att dö. Men skomakarne och skräddarne skulle också äta och dricka, och omkring tornet växte ingenting.

Bönderna måste sålunda föra in mat till dem mot utbyte av kläder, skodon och pengar. Men herrarne byggde en mur, som hägnade ett område omkring tornet, och i muren satte de en port, vid porten en skrivare, ty man hade redan länge haft skrivare, vilka togo betalt av bonden för att han fick föra in och sälja. Bönderna kunde icke förstå, varför de skulle betala för att de hade besvär att föra in mat till stan, och ingen annan förstod det heller, men ”det var så skrivet”.

Slutligen gingo en dag några klipska handelsmän upp till Lasse och satte i honom att åkerbruket skulle förfalla, om bönderna reste in till städerna och schackrade; därför åtogo de sig att köpa upp av bönderna mot det att de betalade en viss skatt till ”bävermössan”, så kallades nu Lasse. Han gick in på förslaget, men då vägrade bönderna sälja. Hungersnöd uppstod i staden och bönderna ålades vid livsstraff att sälja åt köpmännen. Då satte bönderna i ondska så högt pris på sina varor, att Lasse genast lät skriva taxor, som satte pris på böndernas boskap och spannmål, och nu var stadens och tjuvarnas framtid garanterad och frid och lycka härskade under fem långa månader, varav Lasse av sina krigare fick namnet Lasse Fähuslås, emedan han själv liksom hade nyckeln till bondens fähus, som han öppnade och stängde efter behag.

69KAPITEL 8

Friden var dock endast skenbar och ingenting att lita på. De gamla bönderna, vilka varit med om det helas uppkomst, hade visserligen ingen respekt för Lasse, som de en gång varit du och bror med, men nu hade han makten att skydda dem med krigsmakten, de voro trötta på bråk och gå vo sig. Vad skulle man göra? frågade de sig, och när 'ingenting var att göra, vande man sig att tiga och lida.

Men det gick icke lika lätt att tämja det unga släktet, som icke ville lyda varken far eller mor, ännu mindre främmande personer. Förgäves sökte Uffka skrämma dem med helvetet. Deras tankar voro ännu friska, så att de genomskådade det orimliga i hela lögnhistorien och skrattade åt Uffka. De blevo vilda och obändiga, tålde icke sitta i de osunda, illaluktande stugorna, utan rände omkring i skog och mark och sökte äventyr. Föräldrame

piskade dem, men gossarne satte eld på stugor och höstackar och rymde till skogs. Samhället var denna gång allvarsamt hotat och någon föreslog på allvar, att man skulle snöpa varannan pojke, för att för framtiden skaffa sig arbetare. Men Lasse avstyrkte denna onaturliga åtgärd. Han hade en annan metod, som han sparat i det längsta, emedan han själv ogillade den både för dess naturvidrighet och omänsklighet, då han ju som ung genomgått samma kur, vars minnen ännu spökade för honom såsom det ohyggligaste han upplevat. Varje by skulle hålla ett straffrum, där barnen skulle under sex år hållas instängda och varje dag under halv svält och med pisk av käpp vänja sig vid slaveri, och genom att år ut år in höra helvetesläran och en ny moral, som Lasse och Uffka uppfunnit, småningom få innötta i sig den vördnad och lydnad de icke av naturen voro skyldiga sina herrar. Metoden var i hög grad samvetslös, men hade samma verkan som en kastrering.

Någon tid åtgick visserligen till läroböckers utskrivning, men man hade för mycket att vinna för att icke offra tid och omtanke åt den nya inrättningen.

När verket var färdigt, visade det sig också, att ändamålet var vunnet. Barnen inlåstes tidigt om morgonen, och det första de lärde sig var att tiga. Detta var det viktigaste av allt, ty nu behövde icke överklassen, som den kallade sig, emedan ”Gud” satt

70dem över underklassen, frukta någon kritik av underklassen. Det andra var att lyda: det vill säga att göra andras vilja och icke ha någon egen. Inspärrningen av många barn i ett rum hade en lysande framgång, ty den osunda luften förstörde hälsan, och med hälsans försvinnande försvann kraft och vilja. Men vanan att tiga, det vill säga förtiga sanningen, framkallade en olägenhet som man ej beräknat. Barnen uppfunno nämligen, att man genom att svara ja, där man skulle svara nej, förskaffade sig fördelar, såsom belöningar, eller frihet från straff, och därföre började lögnen blomstra. Lydnaden framkallade å sin sida falskhet. Barnen ansågo det vara orätt att hålla en kamrat, medan läraren piskade honom, men de handlade emot vad de ansågo vara rätt och vande sig småningom att handla emot sin övertygelse. De, som ljögo bäst och voro mest falska, kallades snälla bam och fingo pepparkakor och honungskakor; de som talade sanning och voro ärliga fingo pisk och blevo utan mat. Därmed var grunden lagd till uppfostran. Lasse häpnade ibland över resultaten, men vad skulle han göra, då han en gång givit sig ut på den hala isen!

Emellertid hade barnpiskarne svårt att utfylla den långa lärotiden med bara käppen och man måste hitta på nya läroämnen. I skolan lärdes numera, utom lögn och falskhet, en hel hop osanningar, som under det gemensamma namnet ”moral” piskades i de bleka och sjukliga barnen. Den första moralen hette: Gud har skapat bönder och hantverkare att de skola arbeta åt dem som icke vilja arbeta. Andra moralen: Du skall vara nöjd med din lott! (Att uppfylla detta bud var icke svårt för dem som hade den avundsvärda lotten att slippa arbeta, men för dem, som hade den hårda lotten att arbeta, var den omöjlig.) Tredje moralen: Du får icke para dig, om du ej äger tolv tunnland jord eller Uffkas tillstånd. (En stor pojke, som invände, att den moralen borde haft följande lydelse: Du måste ha varit med ooh huggit för dig tolv tunnland jord för att ‘kunna få para dig! blev satt i en mörk källare.) Fjärde moral-en: Du får icke taga av andras egendom. (En flicka, som menade att hon mindes när hennes far tog sin egendom av allmänningen och att hennes far därför borde straffas, blev genom sex par ris övertygad om att hon hade orätt.) Femte moralen: Du får icke döda någon! (En minderårig, som frågade om med du också menades Lasse och bödeln, vilka dödade alla, som icke villa döda jägarfolket ute på

71skogarne, blev satt i stocken.) Sjätte moralen: Du får icke en gång tänka, att det som nu är, kan vara dåligt. (Detta var den finaste av alla moraler, ty den dödar all tanke och därmed oppositionen i dess frö!)

Men det hjälpte ändå ej. Ungdomen hycklade och ljög, men ibland bröt sanningen fram och då hotades samhället igen. Man blev så led vid att leva, att man lät arbete och allt gå vind för våg: man svalt själv, men då började också överklassen svälta och fara illa och det gick inte an. Fruktan för helvetet upphörde, ty man ansåg, att man redan hade ett helvete på jorden, och värre kunde man inte få. Lasse och Uffka funno sig snart i den nödvändigheten att vidtaga några tidsenliga förändringar i helvetesläran, och nu började prästerna mera tala om himmelens kommande glädje för alla som lidit och haft svårt i livet. Att några oppositionsmakare därvid framkastade förmodanden, att Lasse och överklassen, som haft det bra, skulle följdriktigt komma till helvetet,

inverkade icke på saken, ty oppositionsmännen brändes på bål och deras frågor lämnades obesvarade. Men utsikten att komma till himlen slappade tukten, och man måste hitta på nya medel. Och nu narrade Lasse fram några odågor, som icke ville arbeta, att de skulle göra visor till underklassens upplysning. Och nu kommo en skara poeter. De klädde sig illa, ehuru de icke behövde det, ty de fingo lön på stat, men de skulle genom sitt yttre inbilla underklassen, att de voro utgångna ur de ”djupa leden”. De gingo omkring och sjöngo om att livet var så härligt; att man borde tro alla människor om gott; att alla Lassar, Uff-kor, länschefer, föräldrar, målsmän och uppfostrare voro så snälla och ville underklassens väl; att allt missnöje med att några arbetade och några åto upp endast var avund och dålighet; att när var och en sin syssla sköter, så går allt väl, evad oss möter; att jordarbete ooh hantverk icke var arbete, utan att det sanna arbetet, det tyngsta arbetet, det hade Gud lagt på styrelsen, krigsmakten och Uffkorna; att man måste ta världen som den är (även sådan den blivit genom Lassars och Uffkors skälmstycken). Det där tog skruv. Man lärde sig först visorna utantill och så sutto de i öronen och så gingo de in i tankarne.

Men snart visade det sig, att underklassen också började begagna visor för att dundra mot överklassen. Lasse såg med fasa det hotande molnet, men han hade icke för ro skull lärt av det för-

72flutna. Han lät först försöka med att ge vissångarne lön på stat. Det hjälpte till en tid, men man blev överlupen med vissångare, som ville ha lön, ocih skatterna ökades. Då, när ingenting annat hjälpte, såg han sig bragt till den hårda nödvändigheten att inrätta ett kotteri. Sjutton av de värsta vissångarne utvaldes och förklarades vara ofelbara. Alla andra som ville göra visor förklarades odugliga. Därmed var saken hjälpt. Folket, som betalade de sjutton för att de fingo ovett av dem, vande sig snart i skolorna att betrakta de sjutton som ofelbara och alla andra betraktades som odugliga. Och därmed nedtystades alla missnöjda vissångare, ty ingen ville naturligtvis gå där utan att få åtminstone beröm av de sjutton, och det gjorde, att sedermera alla visor kommo att sjungas på samma ton.

När nu skolorna ökades och svårigheten att få moralböcker åt alla blev stor, måste Lasse sent omsider, ty han fruktade i det längsta släppa lös en sådan farlig uppfinning, uppsätta ett tryckeri. Men för att icke den farliga inrättningen skulle vändas mot honom och hans verk lät han sätta den under kunglig uppsikt.

Det första alstret av det kungliga boktryckeriet var en Tryckfrihetsförordning. I det hemliga sällskapet De Missnöjda hade man en afton sammankomst på en höskulle, just då den nya Tryckfrihetsförordningen utkommit. Paul jägare hade fått ett exemplar och skulle uppläsa detsamma till underkastande av granskning. Man satte sig i ordning för att lyssna.

Paul började läsa: Tryckfrihetsförordning. § 1. Varje medborgare har full frihet att yttra sig i tryck!

— Hurra, svarade De Missnöjda. Leve friheten!

§ 2, läste Paul, den rena evangeliska helvetesläran får icke, såsom varande av Gudi, underkastas obehövlig kritik.

— Å! sade De Missnöjda. Det var just den som skulle först av allt kritiseras.

§ 3, läste Paul, varje skriftställare vare skyldig yttra sig berömmande om Lassar, Uffkor, länschefer, krigare, skrivare och barnpiskare, och deras vänner och bekanta.

§ 4. Sällskapet för inbördes beröm eller de 17 ofelbare äga att undertrycka varje skriftförsök riktat mot moralen.

Här avbryter Rudolf kolare: låtom oss erinra vad som menas med moralen!

Paul jägare erinrade: Moralen, det är l:o att alla bönder och

73hantverkare äro födda att arbeta åt Lasse, Uffka o. s. v.; 2:o att ingen får para sig under tolv tunnland jord eller Uffkas tillstånd.

— Nog, nog, ropade De Missnöjda, vi minnas det alltför väl. Fortsätt!

§ 5. Ingen, utan Sällskapet för inbördes beröm, får yttra sig om en avliden Lasse.

§ 6. Varje medborgare har full frihet att yttra sig i tryck!

De Missnöjda skildes med fast beslut att begagna sig av den nya tryckfriheten vid första bästa tillfälle.

Bampiskame voro de första, som fingo tryckfrihetens alster, och Moralboken trycktes i tusentals exemplar, uppspikades i stugorna och utdelades bland underklassen, ty överklassen, som uppfunnit Moralboken, de kunde den utantill förut.

Men Lasse blev trött och gammal, och han kände sitt slut nalkas. Sedan han sammankallat tvåtusen krigare, lät han dem välja tronföljare. Och se, valet föll på hans son, vilken genast hyllades under namn av Lasse II Axel. Lasse grät av rörelse över ett sådant storartat bevis på folkets kärlek mot hans hus, och han begagnade ett osökt tillfälle att föreslå det bävermössan och stolen skulle bli ärvtliga inom hans släkt. Som missnöje härmed förspordes bland länscheferna, uppträdde Uffka och vädjade till folket, som stod långt bort i skogen bakom krigame. Folket, som hatade krigame och icke hört annat än att dessa svarat nej, ropade naturligtvis ja, och nu måste krigame giva sig. Lasse tackade för detta nya bevis på folkets kärlek, och han ansåg detta rop från "de djupa lederna" såsom om Gud själv talat, ty Folkets röst är Guds röst, och Lasse II skyndade att antaga det lika vackra som osanna valspråket: Folkets kärlek näst min lön!

Lasse, som skakats av så många skiftande rörelser, lade sig mätt av år och ära på dödsbädden. Sedan han förlåtit alla sina fiender deras brott och sedan han av Uffka mottaigit försäkran om himimelen, insomnade han. Alla de 17 ofelbare skrevo berömvisor om hans dådrika levnad, och Uffka höll ett liktal med text: salige äro de döda, de som i Herranom dö. Lasse II torkade sina tårar och besteg tronen.

74KAPITEL 9

Lasse II Axel var en mild herre, som icke älskade krig, utan tyckte om civilisation och vetenskap. Hans första regeringshandling blev att låta skriva Lasse I: s historia. De 17 ofelbare grepo verket an och de lyckades åstadkomma ett mästerverk av bestående värde. Lasse kallades däri Den Store, och detta med skäl, ty han hade grundlagt det nya Samhällsskicket och hade alltid haft folkets välfärd som sitt högsta mål. Men sällskapet De Missnöjda skrevo en annan historia om Lasse, där han rätt och slätt kallades "Den dumma Hullingen". De förklarade att han var den som infört det nuvarande slaveriet med närande och tärande, med skatter på de arbetande och skattefrihet på lättingarne. Att han förstört ungdomen genom införandet av fängelser och barnpiskare; att han var en åsna och att hans samhälle var fånigt. Boken konfiskerades och brändes jämte författarne, varpå Sällskapet för inbördes beröm utsatte ett pris på 6 skålpund zink åt den som författade det vackraste äreminnet över Lasse I Hugo, kallad Den Store.

Som emellertid Lasse II Axel insåg, att missnöjet med samhället icke kunde undertryckas i rappet, lät han författa en rikshistoria, i vilken med stöd av Lasses, fadrens, efterlämnade exemplar av Rudbecks Atlantica, till fullständig evidens bevisades, att nuvarande rike verkligen var det fullkomligaste av alla riken och att detta var i själva vertket Atlantica eller De lycksaliges ö. Den ö, som deras förfäder hade bebott och där de inbillat sig att de voro sälla, hade aldrig funnits. Den var bara en De Missnöjdas uppfinning för att göra folk missnöjda. Och nu infördes av en barnpiskare en ny lärobok, som kallades Det Närvarandes Berömmelse eller Det fullkomligaste av Samhällen.

Emellertid hade en massa skrivarbarn och krigarbarn vuxit upp. För att liksom vid kungavalen undvika split och söndring infördes den vanan, att sysslorna blevo ärvtliga, men emedan skrivare och krigare parade sig obehindrat utan tolv tunnland jord, ty de stodo naturligtvis över lagen, som de stiftat, så var landet snart kringsvärmat av överklassbarn, som ej hade syssla. De föddes av staten på stipendier eller belöningar, belöningar för att de icke behövde stjäla eller mörda och åt så många som möjligt inrättade man sysslor. Men som de sysslolösa hade svårt att göra

75ingenting, uppfunno de varjehanda knåp, mer eller mindre idiotiskt. En tog sig för att samla knappar; en annan samlade kottar av gran, tall och en; en tredje skaffade sig ett stipendium för att resa ut i världen. Den sista hade hemkommit efter att ha upptäckt ett utdött språk, som han funnit på trätavlor. Som nyckeln till språket

medföljde, var det lätt att dechiffrera, och upptäckaren, som kallade språket Schoscho-språket, var mycket stolt över att kunna ett språk, som ingen annan kunde. Den som samlat knappar hade fått ihop en förfärlig samling. Som han icke visste var han slutligen skulle bevara dem, erhöll han ur statskassan medel att bygga ett hus för samlingens inrymmande. Här satte han sig att ordna knappame. Det fanns många sätt att indela dem: man kunde dela dem i kalsongknappar, byxknappar, rockknappar o. s. v., men vår man hittade på ett mera artificiellt och därför mera svårt system. Men för detta behövde han hjälp. Han skrev först en avhandling om Nödvändigheten av Knappar-nes Studium ur Vetenskaplig synpunkt. Därpå gick han in till Skattkammaren med en inlaga anhållande om en Professorsplats i Knappologien, samt två amanuensplatser. Ansökan beviljades, mera för att skaffa sysslolösa något knåp än för själva saken, vars värde man ännu icke kunde bedöma. Som mannen, han hette Hylling (man trodde han var född av en Hulling utan Utffkas tillstånd), händelsevis hade två oäkta söner, vilkas upp-pisknings-hjälp han ej hade råd att betala, behövdes amanuensplatserna ej anslås lediga. Hylling skulle snart förvåna världen med det första fullständiga vetenskapliga system. På två år hade han utarbetat det och det var ett underbart jätteverk, ty under dess klasser kunde alla världens knappar inordnas. Systemet hade följande utseende:

Knappar:

Zink Koppar Tenn Järn Ben Trä

Med hål: — — — — —

l:a klass: Med 1 hål o. s. v.

2:a » » 2 »

3:e » » 3 »

4:e » » 4 »

76Utan hål:

l:a klass: Utan 1 hål

2:a »

» 2 »

o. s. v.

3:e »

4:e »

» 3 »

» 4 »

Med öglor:

a) runda öglo r

o. s. v.

a) rafflade fl) oräfflade

b) ovala öglor a) rafflade

1) korträfflade

2) långräfflade /?) oräfflade

1) vakant

2) vakant

Det väckte ett oerhört uppseende.

Men den som samlat kottar, vilka icke vara sämre, och han överraskade snart världen med ett stort artificiellt system, i vilket alla kottar indelades i 67 klasser, 23 familjer och 1 500 ordningar.

Nu hade man länge varit betänkt på att utsträcka undervisningskurserna och som man ansett orättvist att underklassens barn fingo lära sig lika mycket som överklassens, beslöt man inrätta ett universitet. Man hade redan tre vetenskaper: Scho-scho-språket, Knappologien och Kottologien, vilka vetenskaper hädanefter blevo obligatoriska. Men som de bemedlade bondbarnen och hantverkarbarnen också sände sina barn till universitetet, inrättades kolloquier eller enskilda samtal, i vilka endast överklassens barn fingo tillträde, och utan vilka man ej kunde ta examen. Krånglade sig däremot någon gång ett underklassens barn igenom examen, så fick han därföre icke en syssla, ty sysslorna voro ärvtliga.

Lasse II Axel dog, det kunde man icke hindra, men erhöll efter döden namnet Lasse den Vise.

77KAPITEL 10

Sonen, som nu besteg tronen, kallade sig rätt och slätt Anders VII, av vad anledning vet man ej, men man tror att det var för vissa historiska förutsättningars skull. Under hans regering upp-stodo de sköna konsterna. En bagargosse stod nämligen en dag och knådade deg; han skulle göra en kuse, men han gjorde i dess ställe en get. Professorn i Schoschospråket, som händelsevis gick förbi fönstret där gossen stod och arbetade, fick upp ögonen för hans stora anlag och lät honom göra en get av lera i stället för av deg, och brände den sedan i en ugn.

Med målarkonstens uppfinning förhöll sig annorlunda. Man hade länge observerat i en viss instängd trakt av ön att en mängd sysslolösa kolargossar togo kol och ritade på stockarne. Först ritade de oanständigheter, men sedan ritade de av allt vad de sågo. Man trodde först det var ett slags mani eller idioti som brutit ut, ty det var verkligen kuriöst att se en hop ynglingar ränna omkring som skator och rita av allt vad de sågo. De ritade av bord, stolsben, hus, träd, stenar, morötter, skottkärror, hundar, kattor, allt möjligt som de fingo fatt i. Förgäves sökte föräldrar-ne få dem att överge de där grillerna och göra nytta, men det var omöjligt. De gräto och sade att de hellre ville svälta och dö än de läto bli att rita av. Det var verkligen en mani.

När saken kom inför Anders, blev han först mycket ledsen, ty han älskade sitt folk såsom endast en furste kan göra det. Han lät sedan spärra in dem i ett hus, där de ohejdat fingo ägna sig åt sin mani och under kungligt beskydd. Han anställde experiment med dem, och en dag lät han femtio maniaci avrita ett och samma stolsben. Men se, det fanns inte två avritningar som voro lika. Filosofer, som tillkallades, förklarade, att det berodde på den personliga uppfattningen. Anders, som icke trott på att den personliga uppfattningen av ett stolsben kunnat vara något filosofiskt, insåg nu sitt misstag och trodde på avritningens djupa betydelse såsom ett moment i andens liv, och han lät utnämna den skickligaste avritaren till professor. Denne skrev strax därpå en avhandling om avritningens innehåll och form. Ur det väl valda exemplet ett stolsben, som var prisämnet, deducerade han: stolsbenets innehåll, det var den personliga uppfattningen, stolsbenets form, det var avritningen. När innehållet och formen täckte var-

78andra, eller fullt gingo upp i varandra, då var avritningen en fullständig avritning, eller ett skönt. Allt som var avritat var skönt; en träckande ko var oskön i sig själv, ty naturen var oskön, men en avritad träckande ko var skön, ty hon var genomträngd av den personliga uppfattningen av en träckande ko.

En dag fann man en ful avritmng av Anders VII utanpå rithusets fasadvägg. Folk som gingo förbi skrattade. Ritaren uppkallades och ålades att avrita konung Anders, men på ett skönt sätt. Ritaren påstod, att hans avritning var skön, ty den var genomträngd och betingad av hans personliga uppfattning av Anders VII. Ritaren ålades vid livsstraff att genast ändra sin personliga uppfattning av Anders VII. Som ritaren lovades professors namn och lön, ändrade han genast sin personliga uppfattning av Anders VII och blev därför utnämnd till hovmålare.

Anders avsomnade i sitt 8: de regeringsår och kallades av de 17 ofelbare för Avritningens beskyddare. Han efterträddes i regementet av Per Erik I. Denne var en vildsint herre, som icke kunde sitta stilla. Han förde krig med jägarne och slog själv ihjäl så många han kunde. Men folket klagade över krigsskatterna och kunde icke inse

nyttan av dessa siaktningar. För att upplysa deras mörka förstånd lät Per sammanfatta en ny lärobok att införas i skolorna. Den kallades: Konungaboken, och innehöll beröm om alla kungar från Lasse I till Per Erik; isynnerhet berömdes alla överfall och plundringar på främmande riken.

Krigstågen fortforo emellertid under Per Erik, ty krigsmännen älskade äran och isynnerhet erövrandet av andras egendom såsom pendyler, bordsserviser och mynt. En av sällskapet De Missnöjda skrev i anledning härav en broschyr med titel: ”Jämförelse mellan de olika slagen av stöld, Enskild och Offentlig, eller Tjuveri ur Statsrättslig Synpunkt jämte en tablå över De Internationella Stölderna under de senaste Konungame av Huset Hulling.” Broschyren blev såsom vanligt bränd jämte författaren. Per Erik dog i anledning av dryckenskap, och (vi nödgas som historieskrivare hålla oss till den smärtsamma sanningen) kanske även av något otukt. Han begräts av alla krigsmän och kallades Hjältekonungen eller Den Oförliknelige.

Med honom utslocknade ätten Hulling, som börjat med De Store Lassame. Som man redan hunnit piska in i det uppvuxna släktet, att konungame voro av Gudi, blev det kinkigt att nu

79välja en konung av de infödda, ty det kunde man dock icke inbilla folket, att en som i går var krigschef i dag kunde väljas av folket att vara av Gudi. Man skickade därför ut en expedition till fjärrboende stammar och hemförde verkligen ett föremål, som i hast döptes och kröntes. För att göra honom älskad kallade man honom Lasse III och utgav honom vara av ätten Hulling på långt håll. Som han varken kunde landets språk eller visste något om det land han skulle regera, råkade makten falla i händerna på Uffka (en avkomlig av pastor Axonius från Uppsala). Denne gjorde allt för helveteslärans inskärpande och uppdrog åt professorerna i rithuset att rita av helvetet, vilket upphängdes i alla kyrkor. Lasse avled och kallades efter sin död Lasse den Helige.

Under hans efterträdare Per II Erik uppblossade en förfärlig religionsstrid mellan provinserna. En svärmare hade nämligen uppträtt och förklarat, att de osalige i helvetet icke knepos med tänger utan stuckos med gafflar. Ett stort koncilium sammankallades och en disputation hölls i sexton dagar och sexton nätter om tänger och gafflar, varav partierna erhöllo namnen Tänger och Gafflar. Frågan avgjordes till förmån för Tängerna. Men Gafflarne höllo ståndaktigt vid sin tro och föllo icke ens för hotelsen med bålet. Men nu började Gafflarne, som i en provins fått övermakten, att försvara sig mot Tängernas övervåld. Tängerna kommo i klämman och sände efter hjälp hos Per II Erik. Per Erik sammankallade folket och med tårar i ögonen svor han att försvara den rena helvetesläran eller sätta livet till. Och så drog han ut i kriget. Detta varade i femton år och den ena pendylkistan efter den andra hemsändes; den ena utskrivningen av folk och skatter efter den andra företogs. Men Gafflarne försvarade sig tappert. Slutligen kom ett förfärans dödens budskap att Per Erik stupat. Men sorgen gav sig något, då man fick höra, att Tängerna tagit två provinser, sex tusen fanor och trummor, fem hundra pendyler och tre miljoner i guld och silver. Per Eriks lik hemfördes och över hans stoft restes en kyrka med följande inskrift: Åt Hjältekonungen, Den Rena Helvetesläransr Försvarare, Dog för sin tång. Anden troligen hos Gud!

Detta var det vackraste bladet i Hullingames berömmelsebok. Men Gafflarne fortforo att hålla vid sin tro och fingo slutligen fri religionsövning. Ja, det fanns till och med folk (av de miss-

80nöjda) som påstodo att det var en struntsak de slagits om, ty om man knips med gafflar eller tänger i helvetet kunde just vara detsamma, när man visste att det inte ifanns något helvete.

Per Erik efterträddes av Jöns I Philip. Införde skådespel för att hålla de missnöjda vid gott lynne. Men när de missnöjda också gjorde skådespel, förklarades deras skådespel syndiga och ett nationellt skådespelshus uppfördes, i vilket spelades stycken ur berömmelseboken och Tängernas krig mot de Otrogna. Därigenom vandes folket att med vördnad se upp till sina ”stora minnen”.

Under efterträdaren Jöns II Petter infördes Statstidningen. Den var delvis framkallad av det jäsande missnöjet, dels av behovet att få överklassens meningar spridda så fort som möjligt. Statstidningens uppgift var: att oupphörligt förklara det allt vad underklassen tänkte, talade och skrev var lögn; att alla underklassens handlingar voro dikterade av låga bevekelsegiunder, egennytta, avund och illvilja; att förklara det det nuvarande samhället var det fullkomligaste och ledande till allas sällhet; att predika det helvetsläran var den mildaste, djupaste,

kvickaste av alla läror och att den aldrig skulle kunna ersättas av någon annan; att alla läror voro dumma och osedliga, o. s. v. Denna uppfinning hälsades med jubel och Statstidningen tog därför namnet Den Allmänna Opinionen eller det Välsignade Stillaståendet.

kapitel 11

Samhället hade nu nått höjdpunkten eller idealet av bakvändhet. Det nyttiga hade kommit i förakt och det onyttiga var ärat. Det var sålunda ärofullare att rita av ett äpple, för vilket man blev professor och riddare, än att odla ett äppelträ, för viliket man endast blev skattskyldig. Att spela en pjäs var ansett och ärat vida högre än att skriva en pjäs, och man såg stundom publiken spänna sig för en aktris' vagn och draga henne från teatern, när man sett en riktigt god pjäs. Alla som ville hindra rättvisan, motarbeta en utredning av det eländiga tillståndet, öka nöden, straffa den oskyldige, utmärktes genom ämbeten, pensioner och äretecken.

Mest idealiskt utvecklade sig dock livet i städerna. I kungasta-den bodde tre hundra tusen människor på en fläck som icke var större än några tunnland. Man kunde sålunda när man såg denna

stengrav, som var invånarnes stolthet, genast räkna ut, på huru många lass orenlighet den vilade, ty staden rensades icke var dag.

Härav stank, som stadsboerne icke märkte, men vilken alstrade sjukdomar. Härtill bidrog även i hög grad det idealiska byggnadssättet. Man hade nämligen i stället för att lägga husen i terrasser mot solsidan byggt dem i långa strängar, mellan vilka lupo gångstigar, och dessa så smala att endast ett fåtal av invånarne hade ljust i sina rum. Likasom vissa folk som bo i dalar mellan höga berg, uppstod även här en sjukdom, som under namn av kretinism ändrar hjärnans funktioner ooh gör idiotismen ärvtlig.

Stadsboerna blevo också så kretinösa, att en bonde icke förstod vad de talade. De hade sålunda också fått alla sina begrepp så förvirrade, att de, som hade råd, sovo om dagen och åto och drucko om natten, vilket naturligtvis framkallade ännu flera sjukdomar.

Hoprängda på en liten plats, lågo de beständigt i luven på varandra, vilket icke var underligt, då de ju måste störa varandra, knuffa varandra, trampa varandra. Med den tilltagande kretinis-men följde en hjälplöshet, som närmade sig den under barndomstillståndet. Många tusen mark guld måste därför betalas åt väktare, som under namn av polis vandrade på gatorna, ledde hem överlastade, buro hem överkörda, sprungo efter vatten åt svimmade, letade reda på husnummer, talade om var barberarn bodde, var glädjeflickor hade sitt tillhåll, var elden var lös och så vidare.

Till dessa idiothem strömmade av lantbefolkningar alla gossar och flickor, som ej hade någon jordegendom att ärva. Gossarne blevo tagna som slavar, flickorna sökte plats som slavinnor eller väntade tillfälle att bli skändade. I staden var det nämligen svårt för unga män att gifta sig och därför skändades med polisens och deras eget medgivande alla flickor, vilkas barn ej kunde ha anspråk på att få någon syssla eller något ämbete.

Olyckliga som de voro i städerna, sökte de permanenta läkemedel i alkoholhaltiga drycker, vilka förtärdes på offentliga ställen. Vid varje förtärande i större mängd av alkohol, vilket endast försiggick i manligt sällskap, brukade man dricka ett särskilt glas alkohol för den hemmavarande kvinnan, vilken icke kunde vara borta från barnen, och ett glas för hemmet, där en säng och en hustru väntade. Vid riktigt stora berusningar började man dricka ett stort glas alkohol för kungen och ett för fosterlandet, ibland

oekså ett för den rena helvetesläran.

Hela detta idealsamhälle av tre hundra tusen personer påstod sig arbeta för folkets väl. Men gick man till tullarne och torgen om morgonen, där bönderna förde in mat åt dem, fick man se vem som födde dem. I ersättning fingo bönderna litet pengar, som gingo åt till skatter; vidare fingo de se på oljefärgstavlor, höra föreläsningar, skådespel, som de aldrig hade tid att höra på, men det var deras eget fel, ty det stod dem öppet att höra dem när de ville, mot särskild betalning naturligtvis; vidare fingo de lärare, som lärde dem helvetesläran och

berömmelseboken, mot särskild betalning naturligtvis, samt om söndagarne en skopa ovett från prästen, som sade dem att de voro stora rackare och att de skulle bli kastrerade, om de inte betalade skatterna. Allt detta, som kallades bildningens välsignade frukter, fingo de (mot särskild betalning) för att de förde mat till stan åt dem som skulle svultit ihjäl, om bönderna en morgon underlåtit att komma till torget. Och det gick i bönderna!

Men i staden funnos alltid fattiga och missnöjda, och dem måste man slutligen ta hand om, ty de blevo farliga. För den skull inrättade man allmänna barmhärtighetshus, som kallades fängelser, där man anställde försök med huru litet en människa kunde leva på. Och när man fått reda på det, hade man upptäckt att arbetarne frossade. När arbetarne vägrade arbeta, ty arbetet var fritt, så gjordes arbetet ofritt, och man tvang dem med vapenmakt att arbeta.

När slutligen missnöjet och jäsningen blevo för stora, skatterna olidliga, och all skulden kastades på regenten, uppfann denne slutligen ett nytt regeringssystem, som efter mycket bråk blev antaget under namn av parlamentarsystemet eller ansvaringssyste-met. Likasom en mängd tidningsredaktörer av tryckfrihetslagen nödgats kringgå densamma genom att sätta så kallade ansvaringar i sitt ställe, så utvalde konungen numera ministrar, vilka åtogo sig ansvaret för hans dumheter, och därigenom skyddades konungen för allt åtal. Men ansvaret var icke farligare än att en minister, som stått bocken för en kunglig dumhet, fick ta avsked som länschef och kerubimerriddare. Dessa ansvarighetsplatser voro därför också mycket behagliga och eftersökta.

I närmaste sammanhang med detta stod pratmakarsystemet eller det parlamentariska styrelsesättet. En hop rikt folk samman-

83trädde en gång om året och sökte genom klyftigt tal utse det nästa offer, på vilket en ny skatt skulle vräkas. När de voro varandra för klyftiga, kommo de om sams i godo att antingen icke vräka skatten på varandra, eller också bytte de och schackra-de med skattebördor.

Ett eget och i sitt slag gott exempel på detta styrelsesätt var den parlamentiska akt, som avhandlade garverinäringen. Sex gar-vare hade i tjugufem år gjort dåligt läder för dåligt pris. En vacker dag börja jägarne, som ännu levde i grannskapet, taga sig för att införa gott läder för gott pris. Folket jublade åt nyheten, men de sex garvarne, som sutto i talkammaren eller parlamentet, gingo in med en anhållan att få tull på jägarnes läder. Den inhemska industrien måste skyddas, landets barn icke ätas upp o. s. v. De fingo tull på jägarnes läder! För dessa sex garvares skull måste folket fortfarande köpa dåligt läder för dåligt pris. Detta sätt kallades skyddssättet, emedan därigenom det enskilda intresset skyddades på allmän bekostnad. Ansvaringen ansåg sig emellertid passa på att söka en länschefsplats, låtsade stor förtrytelse och avgick; erhöll platsen samt tillika Kerubimerorden, vilken endast brukades som belöning åt store män.

Men det sorgligaste av allt var att kretinismen småningom blev medfödd liksom de kroppsliga svagheterna. Kretinerna, vilka kallade sig intelligenskotteriet (av intelligere, inse) emedan de icke insågo sin kretinism (lucus av non lucere), hade småningom så urartat, att de förlorat medvetandet om sin hjärnuppmjukning, och tvärtom ansågo sig vara de visaste i samhället. Som de hade krigsmakten till sitt förfogande, råkade samhällstillståndet i det närmaste likna ett dårhus, där patienterna gjort uppror och inspärrat sina läkare och väktare. Detta gav anledning till de allra befängdaste uppträden. Sålunda kunde man i talkammaren höra på fullt allvar sådana meningar förfäktas såsom att Atlantica, så hette nu riket, som endast ägde 50 000 krigsmän, skulle kunna försvara sig mot Akvilonia eller vilket annat rike som helst, vilket hade 20 gånger så många krigsmän. En annan gång förfäktades med framgång den meningen, att samhället skulle störta ihop, om icke folket ville betala skatt till vissa komedianter. En annan gång skulle staten ramla, om icke folket ville ge lön och professorsplats åt en herre, som trätt upp ett stort antal bobbor på zinknålar.

84Följderna av att år ut år in se kretinismen vördad, avlönad och eftersökt blevo småningom att många olyckliga önskade delaktighet av kretinismen, emedan den gav ära och pengar. Och nu skulle den spridas genom skolorna, men det gick inte fort, ty folkets sinnen hängde ännu genom minnet vid det gamla som ägt mycket av förnuftighet om ock det var sämre i många stycken. Men när alltid och alltjämt de sågo huru endast det skänkte anseende att man ägde de mäktiges meningar, måste de mot sin vilja åtminstone uttala de godkända meningarne

om också de icke hyste dem, och då de slutligen arbetat sig upp till samma opinion som de övre, voro dessa tankar redan gamla.

Det blev sålunda en oupphörlig hetsjakt, en evig slitning och oro i samhället och ett aldrig tröttnande missnöje. Och när de vanmäktige reste sig i massa mot de mäktige och berövade dem makten, såg man strax det gamla förnya och upprepa sig, så att de, vilka nyss varit förtryckta, efter varje resning befunno sig vara förtryckare varom de aldrig drömt.

Det är då som alla tänkande kasta sig med raseri över frågan om samhällets förbättring, och en mängd sekter uppstå eldade av heligt nit och till varje pris som helst göra ett slut på olyckorna, nöden och kivet.

En sekt, kallad mollskinns-skolan, förfäktade den meningen att samfundet skulle få växa i ro såsom en naturlig äng, där gräs och ogräs fingo kämpa kampen om matbitarne även med risk att ogräset såsom det starkaste skulle rå.

En annan, kallad samfundisterna eller småfågelskolan strävade för en allmän sammanslutning av de små, de sjuka, de svaga, de dumma, de lata, varigenom de svagares rätt att förtrycka de starkare skulle vinna grundlags helgd.

En tredje sekt, benämnd Boschmanerna, ansåg den enda räddningen icke ligga i en lösning av frågorna, som voro olösliga, utan i en generalsprängning av hela planeten Tellus, vilken såsom skapad av intet tryggast borde återgå till sitt ursprung.

Sålunda stodo emellertid samhällets klasser emot varandra, den ena utan att förstå den andra och styrda av kretinerna vilka ägde krigsmakten och pengarna, och vilka därför lagstiftade och huserade efter behag. Ibland hände det dock att en kretin tillfrisknade och fick upp ögonen för hela det bedrägeri, på vilket samhället var byggt av Lassarne, och för den villfarelse, i vilken de

85 styrande levde. Men varje sådan tillfrisknad blev genast inspärrad såvida han icke tog livet av sig i förtvivlan. Att sprida någon upplysning om det upp- och nedvända var nästan omöjligt, ty kretinerna hade kontroll över alla böcker och tidningar, de hade från urminnes tider skrivit böckerna, och följaktligen hade de alla tryckta dokument till sitt förfogande. De behövde bara citera en (under deras kontroll) tryckt bok och de hade rätt, och alla dokument, som kunde tala mot deras mening voro förstörda. Förgäves använde de missnöjda förnuftsskäl (några bokskäl kunde de ej ha, då alla missnöjdas böcker blivit uppbrända); icke kunde förnuftsskäl bita på kretiner. Och så stod man där och stampade; men kretinerna predikade dag ut och dag in att Atlanticas samhälle var det fullkomligaste, friaste och bästa, att det med ett ord var idealstaten. Och så knagglade man fram, under ideliga rivningar och slitningar, och mänskorna, som skulle tillsammans med god vilja kunnat rätta den dumhet, som var begången, sleto heldre sönder varandra, och idealstatarne svarade på alla invändningar med sin stående visdom, att allt, som sker sker med nödvändighet, och därför fick den icke rättas.

Som Lasse den Förstes dumhet var av naturen (vilket var tvivel underkastat, då han som en egoistisk skälm begått brott mot naturen) så voro också alla senare dumheter av naturen, och följaktligen idealstaten en naturstat, och följaktligen varje försök att rätta idealstaten ett brott mot naturen. Och som idealstaten nu var bevisad vara en naturstat och följaktligen den lyckligaste, så kallades Atlantica också efter sedan man firat dess tusenåriga tillvaro för De Lycksaliges Ö, och dess inbyggare ansågo sig därför skyldiga att tro sig vara mycket lyckliga, ehuru de voro djupt olyckliga!

1884 (Ingår i Svenska Öden)

Den heliga oxen eller lögnens triumf

I Faraonernas land, där brödet var så dyrt och religion fanns i oerhörd myckenhet, där allting var heligt, utom de skattdragande, där den heliga tordyveln rullade ihop sina heliga träckkulor under den heliga religionens heliga beskydd, där stod en ung fel-

86lah en vacker dag, då den heliga Nilen hade avsatt sitt helgade slam vid foten av de vajande palmträden, och

åsåg den fröjde-fulla förrättning, genom vilken tjuren Alexander var i färd med att fortplanta sitt släkte, omedveten om de trettio sekel, som från toppen av pyramiderna kastade sina historiska blickar på hans vårarbete.

Då höjer sig ett rött sandmoln vid norra horisonten, och en rad av kamelhuvuden stiger småningom över den dallrande ökenytan, närmar sig, tilltar i storlek, och fellahn kastar sig rädd till marken framför Osiris' tre präster med deras andeliga följe.

Prästerna stiga av kamelerna utan att fästa någon uppmärksamhet vid fellahn, som ligger där framstupa.

Den obändige tjuren har nämligen dragit till sig de andeliga herrarnes nyfikna blickar. De gå närmare och undersöka det eldiga djuret från topp till tå, nypa honom i sidorna, titta honom i munnen, och plötsligt kommer en skälvning över dem, de falla på knä samt ta upp en psalm.

När tjuren hade fullgjort sin plikt mot det kommande släktet, nosade han på sina oförmodade tillbedjare, varefter han vände sig om och strök dem sakta om ansiktet med svansen.

Men sedan de goda prästerna väl kommit på fötter igen, riktade de sitt tal till den stackars fellahn, som inte mer visste var han var hemma.

— Lycklige dödlige, under dina orena händer har solen låtit oxen Apis födas och växa upp, Osiris* ettusensextionde inkarnation.

— Herrarne borde hellre kalla honom Alexander, genmälde den förbluffade fellahn.

— Tig, ditt ärkenöt, din tjur är märkt av månen på pannan, han har tecknen på sidorna och tordyveln under tungan. Han är son av solen.

— Nej, visst inte, käre herrar, hans far var byns beskällare.

— Bort härifrån, din padda, skreko prästerna ursinniga, från och med detta ögonblick tillhör tjuren ej längre dig, i kraft av Memfis' prästerliga lag.

Förgäves sökte den stackars fellahn göra invändningar mot detta ingrepp i den enskilda äganderätten. Prästerna gjorde sitt bästa för att upplysa hans klena fattningsgåva, men de kunde omöjligt få honom att begripa, att tjuren var en gud, och de åla-

87de honom till slut en obrottslig tystnad angående nötkreaturets härkomst samt voro ej sena att föra bort det med sig.

Apis' tempel belystes av morgonsolens strålar och företedde en ojämförlig anblick som verkade förkrossande och hemlighetsfull på de oinvigda, men snarare löjlig på de invigda, som förstodo att tyda dess tecken, vilka ej betecknade någonting.

En flock bondkvinnor hade samlat sig framför den stora pylo-nen och avvaktade det ögonblick, då porten skulle öppnas och man skulle befria dem från deras mjölkbyttor, som de burit dit för den så kallade nyfödde gudens räkning.

Äntligen hördes från templets inre det dystra ljudet av ett horn, och en liten lucka öppnades på den stora porten. Byttorna mottogos av osynliga händer, och luckan tillslöts igen.

Men inne i templet, i det allraheligaste, stod tjuren Alexander i sin cell och tuggade på en hötapp, sneglande på det lägre prästerskapet, som var i farten med att kärna smör till honungs-kakorna, vilka det högre prästerskapet ville hava godheten att förtära å guden Apis' vägnar.

— Mjölken börjar bli sämre, utlät sig en.

— Den tilltagande otron! genmälde en annan.

— Vill du maka på dig, din dubbelåsna, skrek en tredje, i färd med att rykta tjuren, och lät sina ord åtföljas av en spark i bringan.

— Det går bakut med religionen, återtog den förste.

— Åt fanders med religionerna, när affärerna inte längre gå.

— Ja, men det behövs i alla fall en religion för folket! Och så gärna då den här som någon annan.

— Vänd på dig, din krake, hördes åter från tjurskötaren, som gick på med att rykta, i morgon skall du spela den käre guden, så att fan tar församlingen.

Och allt prästerskapet föll i skratt, ett hejdlöst, uppriktigt skratt, sådant som ett upplyst prästerskap så bra förstår sig på.

Dagen därpå, till vilken festen var utsatt, blev guden Apis överhöljd med girlander och blomsterkransar och omlindad med sidenband samt, föregådd av en skara barn och musikanter, förd i festligt tåg runt kring templet för att mottaga folkets hyllning.

Allt gick så bra som helst, och ingenting störde glädjen under de första halvtimmarna. Men den elaka slumpen fogade så att

88den stackars Alexanders före detta ägare, som reds av bekymmer för skatten, samma morgon hade fört sin ko till stadens torg för att sälja den. Och hon stod ännu där, när festtåget kom framböljande från en angränsande gata och förde till hennes sida maken, från vilken hon hade varit skild till säng och säte under så många månader. Denne, som efter sitt tvungna gräsänkling-stånd kände otroliga krafter hos sig och nu lockades av den särskilda lukten hos sin forna äkta hälft, lät, glömsk av de plikter hans egenskap av gud ålade honom, sin gudaroll falla, kastade sina vaktare till marken och rusade till sin makas möte.

Situationen blev allvarsam, och man måste om möjligt rädda den. Olyckligt nog för prästerna var fellahns glädje över att återfinna sin tjur alltför stor för att kunna hejda sig, och denne, som ej längre visste till sig, började ropa:

— Ack du min stackars Alexander, vad jag har saknat dig!

Men prästerna voro färdiga med sin gensaga:

— Han hädar! Död åt helgerånaren!

Fellahn, som i ett nu mörbultades av den ursinniga hopen, togs om hand av polisen och drogs inför rätta. Ålagd att säga sanningen, vidhöll fellahn ståndaktigt, att oxen tillhörde honom och att den under namnet Alexander hade tjänstgjort som kommunaltjur i hans by.

Men det gällde ej nu att konstatera faktum; fellahn hade bara att försvara sig mot anklagelsen:

— Har du eller har du icke hädat den heliga oxen genom att kalla honom för Alexander?

— Visst har jag kallat honom för Alexander, eftersom. ..

— Nog! Du har kallat honom Alexander.

— Eftersom ... det är sanning.

— Man får inte säga sanningen.

— Skall man ljuga då?

— Man säger inte ljuga; man begagnar uttrycket: respektera andras åsikter.

— Vilka andra?

— Det vet du väl... sin nästa ... alla människor.

— I så fall, vördige domare, värdes respektera min åsikt om tjuren och lämna mig i fred!

— Men, ditt dumhuvud, de andra, det är inte du, begriper du.

— Ja, jag begriper, de andra, det är alla utom fellahn.

89— Är det kanske du som skall förhöra mig? Gå din väg; prästerna få förfara med dig efter gottfinnande.

Förd till Osiris5 tempel, fann fellahn översteprästen mera mottaglig för skäl än han vågat hoppas.

Det var utan allt tvivel tjuren Alexander, det ville han inte bestrida, men man fick inte säga det, emedan ... alltnog ... då nu en gång samhället var byggt på tysta överenskommelser, det vore alldeles nödvändigt att respektera andra åsikter.

— Men varför, i himlens namn, inte respektera fellahns övertygelser, då ju han också var en annan i förhållande till hopen.

översteprästen, en hederlig man med hjärtat på rätta stället, kände sig trött vid alla tjuvknepen och rörd av fellahns okonstlade syn på saken. Han fann nu tillfället gynnsamt att föreslå reformer, och sedan han rådgjort med alla sina ämbetsbröder, insläppte han i förhallen folket, som stod skockat framför pylonerna, och med ornaten bortlagd steg han, klädd i en borgerlig tunika, upp till altaret för att tala till hopen.

— Mina barn, började han.

Men bland det häpna folket, som ej mer kände igen honom, uppstod en rörelse.

— Mina barn, utropade översteprästen, dräkten gör ej mannen. Ser ni inte, mina vänner, att det är jag, Osiris* överstepräst!

Hopen började mumla.

— Nåväl, mina barn, stunden är nu kommen att inviga er i de heliga mysterierna. Bliven icke rädde! Jag är bara en simpel dödlig, som ni alla, och för att lugna er har jag nu avlagt den fotsida klädnaden. Ni har tagit tjuren, sinnebilden på den allbe-fruktande solen, för guden själv.

Och vändande sig till prästerna, fortfor han:

— Dragen undan förlåten från förhallen!

Hopen, som aldrig hade sett templets inre, kastade sig på knä för sfinx- och Osiris-bilderna, som skymtade mellan de halvöppna förhängena.

Ingen vågade titta dit.

— Stån upp, ljungade prästen, seså, stån upp! Och dragen nu undan det andra förhänget!

Förhänget höjdes. Och för folkets bestörta ögon uppenbarade sig ett helt stall i templets bakgrund, och där låg den helige oxen helt ogenerat och idisslade.

90 — Vi se här tjuren Alexander, ropade prästen, ni tror att det är en gud, och ändå är det bara ett stackars nötkreatur, eller hur, fellah?

Men då höjdes ett förfärligt anskri, och mitt ibland allt det förvirrade larmet utbrast en kvinnoröst:

— Tempelskändare! Ned med hädaren, lögnaren!

Och på mindre än en minut var översteprästen strypt av kvinnorna, utsläpad och kastad i en brunn.

Och samma behandling vederfors fellahn, som hade skändat den heliga lögnen.

Men prästerna funno lämpligast att nedfälla förhängena och togo sin tillflykt till det allraheligaste, varest de fortforo med sin heliga boskapsskötsel och allt framgent ägnade sitt liv åt dyrkan av det enda saliggörande misstaget.

Skriven på franska 1885, översatt till svenska av Eugéne Fahlstedt och utgiven i Tryckt och Otryckt III 1891.

Fullblod

Utanför trädgårdsplanket stod den väldiga nyponbusken med sina tusentals kvistar, böjliga som florettklingor av smitt stål, och överhöljda med röda nypon.

Från sin anspråkslösa vrå kunde han kasta en blick in i trädgårdsmästarens planteringar. Där fanns det också rosenbuskar, men av helt andra slag.

Små, ynkliga buskar, inte högre än vattenkannan. Och somliga av dessa bräckliga varelser voro svärtade av frosten, som drabbat dem just när de skulle gått i frukt, andra, och det de flesta, voro ofruktsamma, av en alltför fin ras för att äga könskraft, och gåvo endast halvutslagna knoppar samt ofullgångna foster. Han hade sett dem alla förra sommaren, hur de kråmade sig på rabatterna med sina röda, gula, vita grannlåtsblommor; men vad de nu hängde och slokade och sågo eländiga ut! Trädgårdsmästaren var nog inte glad, när han såg dessa välborenheter stå där som hoppackade trasor.

— Usch, sådans blodlösa ena; här måste skaffas friskt blod.

91Och trädgårdsmästaren till att plocka nypon på den vilda busken och så dem i en bänk.

Den gamla busken kände sig mycket smickrad över att ha väl-uppfostrade barn och gladde sig i förväg över den lysande lott som förestod dem, vårdade med trägen omsorg i striden för tillvaron.

Strax vid vårens ankomst börja de unga nyponskotten växa i höjden, rosiga och feta av den läckra kosten, som bestods i trädgården. Modern betraktar dem med stolthet, och de små vilda syskonen, som stodo bland gråstenar på sandig mark, se på dem med en viss avund.

På två somrar växa de lika mycket som de vilda på fyra, skjutande sina stammar rakt i höjden likt rottingar.

Den tredje våren besöker trädgårdsmästaren sin plantskola. Försedd med en spade, gräver han upp alla nyponbuskarne och kastar de svaga i en hög, där de få ligga och dö med rötterna blödande under solens sting. De starka slås in i halm för att forslas till järnvägsstationen, utom två, som han behåller och omedelbarligen planterar i en bänk.

Efter detta blodbad, som moderbusken har åsett med klappande hjärta, drar trädgårdsmästaren sin kniv, avskär en av de unga plantorna jäms med marken, så att ingenting syns därav, och den andra strax ovanför förgreningen, så att endast en helt naken tapp därav sitter kvar. När detta är gjort, ympar han. På den första fäster han en ympkvist under jordytan, på den andra vildstammen en högst i toppen.

Med tiden växa såren ihop. Saven stiger genom de kraftiga rötternas arbete, knopparne svälla och brista, och parasitkvistarne fröjdas åt sin nya tillvaro på bekostnad av de olyckliga, som ”nära dem med sitt blod”. Och trädgårdsmästaren är jämt på lur med sin kniv för att beskära dem, när de vilja ge vika för sin obändiga natur.

— Är ni nöjda nu, olyckliga barn, ropar modern i förtvivlan, sedan ni kommit i fint sällskap? Har ni fått nog av äran att bära på ryggen sådana oduglingar, som äro oförmögna att göra sina ungar själva.

Och syskonen flina:

— Man roar sig bra i fina världen, inte sant? En riktig kvastkäpp är du. Och titta på den andra, som har satt sitt ljus under en skäppa!

92Och under jorden utstöter en svag röst sitt ångestskri:

— Du adelsman där uppe, jag får arbeta här nere utan att skåda solen, och du äter upp mina safter och du skördar äran. Släpp mig bara lös, så får du se, vem som blir segrare!

Men trädgårdsmästaren är jämt till hands med sin kniv. Så snart han får syn på ett ”oäkta” skott, skär han av det. Och de ”äkta” skotten växa och breda ut sina blommande grenar i solskenet; och fruntimren trippa i rad på trädgårdsgången och upphäva små rop av beundran över rosorna.

Det är i juli månad. Trädgårdsmästaren syns inte till. Man hör inte mer sanden knarra under hans träskor. Följande dag inställer han sig ej och ej heller hans kniv. Fönsterluckorna på hans boställe förbli stängda, och en lukt av dekokter sprider sig för var gång som dörren öppnas för läkaren.

Trädgårdsmästaren ligger sjuk.

— Nu ha vi jämnt spel, ropa de underkuvade vildstammar-ne. — Nu är timmen inne för jämlikhetsstriden, utan kniv.

— Hämndens timme, svara adelsmännen.

— Eller upprättelsens, om ni så vill.

Och vildstammarne till att skjuta upp. De arbeta natt och dag. De sticka upp, de krypa, de stiga i höjden, de stiga, tills de taga bort ljuset för de ”äkta” och förtära själva vad deras trägna arbete inbringar dem, och adelsmännen, som bli satta på svältkost, börja att göra resan utföre.

— Ned med blodsugarne, ned med deras knivadöme!

Och blodsugarne gå under av brist på näring, då de icke förmå att själva nära sig.

Och deras blad torka bort, förkvävda av de livskraftiga arbetar-ne, deras knoppar vissna, och deras kvistar höljas med larver, som äta dem liksom lössen gjorde med barnamördaren och tyrannen Herodes.

Nyponbuskarne njuta av livsglädjen och hölja sig med blommor, enkla, men kraftiga, utrustade med allt som de andra saknade. De fira bröllop i solsken och månljus, de taga emot besök av fjärilar och guldbaggar, och deras små underliv börja svälla ut, då en vacker dag — fönsterluckorna på bostället åter öppnas, dekoktlukten upphör och sanden ånyo börjar gnissla under trädgårdsmästarns träskor, som kommer dit med sin kniv som alltid.

— Ha, sådana förrädare, utropade han — de ha tagit hämnd,

93 de ha mördat de stackars rosorna.

— De ha begagnat sin rätt att leva, de ha ätit sitt eget bröd, och de ha visst inte mördat de stackars rosorna, utan de ha med eller mot sin vilja framkallat de rike mördarnes död, och allt detta utan kniv.

Så mumlade den olyckliga nyponbusken, som medelst ett enda snitt av kniven fann sig ånyo försatt i sin underjordiska källare, där han endast har att vänta på trädgårdsmästarens nästa sjukdom eller, bättre, avskaffandet av knivens herravälde.

Skriven på franska 1885, översatt till svenska av Eugéne Fahlstedt och utgiven i Tryckt och Otryckt III 1891.

Huru prästen, som trodde på Gud, blir omvänd genom biens klyftighet och dör, i skötet av sin familj, i den sanna ateistiska tron

Det var en gång en präst, som trodde på Gud, ett förtretligt fall, som dock ej är alldeles ovanligt i kristna kyrkan.

Så hade emellertid icke alltid varit förhållandet, ty i sin ungdom hade han insupit riktiga begrepp om de yttersta tingen, tack vare den uppfostran hans fromt gudsförnekande moder givit honom. Till all olycka hade den unge mannen, inslungad i ungdomsålderns stormar, råkat i dåligt sällskap, som snart bestal honom på hans barnsliga tro. Så att han, hunnen till mogen ålder, befanns vara en hängiven teist och färdig att taga prästrocken, till sin mors djupa bedrövelse.

Strängt taget var den unge mannen icke inskränkt, långt därifrån, och han tog aldrig sin tillflykt till heliga eller världsliga böcker för att därur hämta bevis för Guds tillvaro; han hade funnit det ojävaktigaste intyg på denna uti naturens fullkomlighet, vilken uppenbarade sig framförallt i djurens instinkt. Den unge pastorn har slagit sig på biskötsel, och alla biskötare bliva till följd av binas dåliga inflytande teister, en allvarsam sak, vars fördärvliga följder väckt uppmärksamhet hos anti-teisterna, vilka gjort sitt bästa för att genom skyddstullar undertrycka bien.

— Skådom, mina barn, så brukade pastorn avsluta sina ständiga

94predikningar över Guds tillvaro, skådom till exempel bien (de enda djur han hade studerat); vem har väl lärt dem att göra dessa underbara honungskakor? Är det jag? Min piga? Min gamle trädgårdsmästare Jack? Nej, tusen gånger nej! Vore det tänkbart att, om vi skulle komma att träffa bin i himmelen (något som jag hoppas), vore det tänkbart att dessa bin icke skulle kunna frambringa honung? Nej, tusen gånger nej! Alldenstund, av det enkla skälet, att Guds lagar äro eviga. Ryck bort vingarna på dem, nyp av fotterna, slit sönder tungan på dem, de

skola ändå frambringa honung trots allt. Under alla omständigheter, i alla klimat skola bien bibehålla sin instinkt att samla honung. Det är orubbligen deras natur, inplantad genom Guds, den oföränderliges, den allsmäktiges höga vilja. Amen.

En vacker dag beordras vår unge pastor till kolonierna såsom skeppspräst, och hans bestämmelseort visar sig vara Martinique i Västindien.

Den långa resan till tropikerna förfärade icke den käcke prästen, men vad som gjorde honom tung om hjärtat, det var bien. Hur skulle han, berövad sina bevis på Guds existens, komma någon vart med de ateistiske negrerna?

Efter åtskilligt funderande fattade han ett raskt beslut och tog med sig sina kära honungsalstrande landsmän.

Vi se honom äntligen lyckligt och väl anländ till Martinique, där han lämnar sina flygfän i vård hos en neger, en solid ateist. Denne, som var mycket nyfiken och mycket samvetsgrann samt nitisk i vad han hade för händer, hittade på att taga bien ett och ett i vingarna för att räkna dem, vilket endast tjänade till att omvända den lättrogne negern till tron på en djävul, ja, mer än så, på tusen djävlar.

Skeppsprästen skyndade till vid sin svarte broders hej dlösa skrik och bjöd honom den tröstegrunden, att bina fått sin gadd genom Guds vilja, något som väsentligt stadgade negerns svaga tro på en elak Gud, kallad djävulen. Alla de andra svarte kolonisterna, som gjorde åtskilliga försök att äta ”sockerflugorna”, voro snara att med bifall hälsa den nya djävulsläran, och det var förgäves som den gode pastorn sökte inlägga protest däremot.

Så långt hade man kommit, när hösten inbröt. Honungsskörden inbragte endast obetydligt åt pastorn, man visste inte riktigt varför.

95På det hela taget gav den gode pastorn insteg hos sig åt en söt-sur känsla gent emot dessa folkförförare, som togo sig för att göra ingenting och alltmera utbredde den förbannade tron på djävulen.

Vintern går förbi utan regn och snö. Den gode pastorn ligger i sin hängmatta, som är fäst vid två palmträd, och låter en dopklädd svart syster fläkta svalka åt sig, medan han begrundar spörsmålet om Guds tillvaro. ”En gud för de druckne”, det kan man förstå; men för bin och negrer — det tål att tänka på. Och han reflekterade, i det han kastade blickar fulla av sympati och medömkan på negressen, vilken var blottad — på allt begrepp om den förste mannens fall.

Så förgick vintern, våren och sommaren, alltunder det bien fortsatte att fördärva negrernas arma själar. När hösten inträtt, var pastorn icke litet nyfiken på att få veta hur bien hade burit sig åt med vinterförråden. En vacker dag skred han till verket med tillhjälp av Caesar, bikupvaktaren, och skulle till att skatta kuporna.

Döm om hans förvåning, då han inte såg till ett grand honung.

Hans första misstanke föll på Caesar.

— Har du ätit upp honungen, ditt nöt? utropade han.

— Nej, massa; nigger inte äta flugträck.

— Du menar honung.

— Det som flugorna träcka, ja, massa. Kristianerna vara kop-rofager, nigger inte.

— Det är inte gödsel, det är deras vintermat.

— Hos oss inte finnas någon vinter.

— Det är sant, du har fullkomligt rätt, men bien äro i alla fall tvungna att samla honung, eftersom det är deras instinkt, begriper du, Guds vilja, med ett ord.

— Gud har viljat att flugorna om vintern äta opp det de träcka om sommaren? Inte kunna begripa det, massa!

— Men, din dumskalle, de måste i alla fall hopsamla — vad du vill kalla det för. Om det finns en Gud i himmelen, så ske hans vilje!

— Ja men, helige fader, flugornas vilja då?

— Å, kom inte och tala om att djuren kan ha någon vilja.

— Varför inte det då, broder? Och varför samla för vintern, när man har sockerrör hela året om! Inte vara några dummingar,

 de där smådjuren.

Det blev mörkt för prästens förnuft. Kunde det vara så, att bien verkligen lagt märke till, att de ej längre behövde förråd för den kallare årstiden, emedan sockerrören alltid funnos att tillgå?

Förfärliga tvivel fingo makt med prästens själ. Om bien kunde tänka, voro oförhindrade att draga slutsatser, att ändra de eviga rådslagen efter gottfinnande, vart tog då instinkt och försyn vägen? Bragt till förtvivlan och full av vedervilja mot dessa lättingar till bin, tog han sig en dag i vredesmod före att slå sönder kuporna. Bien, som blevo ursinniga att utdrivas på detta sätt, störtade sig massvis på prästen, som ej mera var stridsduglig, utan till slut dukade under och måste intaga sängen.

Under lidandets långa nätter fick han tid till ånger över sin tro på en irrlära, och vårdad av sin moder, vars fromma åsikter hade hållit sig oberörda av den vidskepliga teismen, gav han upp andan i hennes famn, återvunnen åt sin barndomstro, i det han högt bekände sig till den sanna, ateistiska religionen, till stor glädje för sina svarta församlingsmedlemmar, vilka lidit så svårt av de nålvassa bevisen på Guds tillvaro.

Skriven på franska 1885, översatt till svenska av Eugéne Fahlstedt och utgiven i Tryckt och Otryckt III 1891.

Blygsamhet och kyla

— Usch, mamma, ropade ripungen, då hon från dalen kom upp igen på fjälltoppen, därnere är det fåglar som visar sina ben.

— Dåligt sällskap för unga flickor, sade modern och for med näbben över sin vita byx, som gick ända ned på klorna. Men vilka äro dessa fräcka varelser? frågade hon.

— Sannerligen jag det vet, svarade ungen.

Modern ville bege sig dit ned för att ta reda på saken. Hon kröp genom ljungen och kråkriset och kom till en björkdunge. Där satt en flock rapphöns nerhukad, vilken hade förvillat sig dit från slättlandets mejade fält. Och alla hade de fotlederna

 nakna så som skaparen gjort dem.

— Varifrån kommer ni, fördärvade varelser? ropade ripmam-man.

— Jo, vi kommer från Södern, där det är för varmt att gå i benkläder, svarade en rapphöna.

— Laga er då i väg till Södern, och det fort! Vi vill inte veta av edra sydländska seder i vårt kyska land.

— jo vackert äro ni kyska i era byxor, inföll rapphönan.

— Jaha, min fru, vi ha ännu inte förlorat den naturliga blyg-samhetskänslan.

— Prat, genmälde rapphönan, det är inte av blygsamhet som ni anlagt byxor, det är bara för kylan.

Och alla rapphönsen uppstämde i korus:

— Det är inte av blygsamhet, det är bara för kylan.

Skriven på franska 1885, översatt till svenska av Eugéne Fahlstedt och utgiven i Tryckt och Otryckt III 1891.

Kulturarbetets överskattning

Du har varit nog oerfaren, att du i en teaterpjäs inlagt en stor inbillad upptäckt, som du tror skall göra

människorna stora glädje och stor nytta. Klockan är sju på aftonen och vagnarne stå i en lång rad gatan längs utåt. Salongen är i uppror och skottet har träffat. Det är icke applåder, som tillfalla en aktör eller en aktris, utan det är skrik, som på ett slagfält, där sårade tjuta, segrare och besegrade slunga segerrop och förbannelser mot varandra. Nu tror du, att du har lyftat en sten från den grund, som bär huset du vill riva! I morgon slåss tidningarne och i övermorgon vet ”hela” Sverige — vad? Jo, att en teaterpjäs gått på den och den teatern. Pjäsen går femtio gånger och är då beskådad av omkring 30 000 personer, ty många hava såsom till exempel fribiljetterna, sett om den, dels för dekorationernas, dels för aktrisernas, dels för författarens skull. Den tryckta pjäsen köpes högst av 1 000 personer. Låtom oss nu undersöka, hur djupt skottet tog i det gamla pansaret, som tycktes ogenomträngligt. Riket hade en folkmängd

98på 4 605 668 personer. Drag nu ifrån dem, som sett och läst pjäsen, så få vi se, om det stora talet är mycket förändrat. Så här ser det nu ut: 4 534 668. Det är bara två siffror mitt i som ändrats. Skulle du ha sagt, att rikets folkmängd är 4 och en halv million i runt tal, så hade ändock de som icke sett pjäsen utgjort 4 och en halv million (och ändå 34 000 till, just dina åhörare!) Kommer då till att dessa dina åhörare endast voro Stockholmare (på få undantag när), så skall din blygsamhet nödgas erkänna, att du i detta fall endast skrivit för Stockholms teater-habituéer, vänner, recensenter och några till! Hur kan du då tro, att du skrivit för hela landet, och hur mycket mindre för mänskligheten? Se nu efter verkningarne av ditt förmenta grundskott! Tidningslarmet tystnar efter åtta dagar. Märker du några spår av din framfart i litteraturen, i lagstiftningen, i allmänna livet, i riksförsamlingen? Inte alls! Samma fraser du hånat och fått mänskor att skratta åt, tryckas och talas om igen; samma lögner, du fått mänskor att vämjas vid, upprepas och gå som guldmynt och vördas. Och skulle i bästa fall några Stockholmare ha blivit väckta, så vad betyder det! Flertalet, folket, för vilka dina ord skulle ha varit nya, de få aldrig höra dem. Arbetaren slutar sitt arbete klockan åtta, tjänaren är icke ledig alls, handlanden stänger icke förr än 9 eller 10, och de fyra millioner bönderna, våra lagstiftare numera, de få aldrig höra talas om att din pjäs funnits. Och så tror man, att teatern är en uppfostringsanstalt för folket! Och tror man det icke, så inbillar man lagstiftarne det, eller inbillar dem, att de äro obildade, om de icke tro det.

Men en sak till. Av dem, som sågo din pjäs, gingo de flesta för att se på de spelande, några för dekorationerna, några för att de icke vågade icke ha sett det sista teaterevenemanget. Vilka blevo övertygade? Jo, de som trodde förut. Ingen blev omvänd! Skulle man icke kunna tro härav, att det är omöjligt upplysa människorna! De tro endast vad de veta; och vars och ens tro är en frukt av hans erfarenhet och hans tankar. Det högsta vi kunna göra är att reda någras begrepp och väcka de indifferentas egen tankeverksamhet. De som hava sina åsikter färdiga, släppa dem lika litet ifrån sig som sitt rödaste guld!

Men, invänder man, kan det icke vara nog att ha tänt en gnista hos några? Jo, det får nog bli vad vi måste nöja oss med, och därav kunna vi se huru oändligt sakta kulturarbetet går. Res

99utanför staden ett par milar. Du är en ryktbar författare sedan tio år i huvudstaden. Tror du, att en bonde vet ditt namn? Icke alls! Alltså icke läst de skrifter du skrivit enkom för honom. Vet han ditt namn, så har han det genom några smädelser han om det samma läst i en tidning! O, vi författare, som tro att vi skriva för folket! O, isynnerhet, vi teaterförfattare! Men vad skulle vi göra där? Vi ha ju tidningarne, som är det enda folket läser, och som säljas på 1 785 postkontor, under det vi endast hava omkring 150 boklådor, och dessa i städerna.

Som de sköna konsterna anses, med stor orätt, såsom kulturens blomma, finns intet så överskattat som dessa. Försök att konstruera fram, hur världen skulle sett ut, om Rafael och Shakespeare aldrig levat? Troligen skulle den katolska världen varit mera protestantisk utan Rafaels förföriska madonnor, vilka givit den kulten ett gott stöd! Troligen skulle icke så många ynglingar ha gått och Hamletiserat bort sin ungdom och mandom, om de icke förgapat sig på Hamlet; troligen skulle Drottning Elisabeth varit i världens ögon en lågsinnad kvinna i stället för en stor härskarinna, om icke Shakespeare skrivit Henrik VIII! Har Falstaff framkallat några nykterhetstendenser? Troligen icke, ty det man hjärtligt skrattar åt, det hatar man icke. Men överskattningen har antagit ändå vidunderligare former; dels genom eftersägningen av dem som frukta att anses obildade, dels genom bokskrivning av sysslolösa som gjort vetenskaperi. Gå i Louvre och se Salon Carré, där man uttryckligen

tillkännager, att endast världens största mästerverk i målarkonst äro samlade. Se då att börja med på Philippe de Champaignes döda Kristus! Den som i denna bild kan se mer än ett fult kadaver, den kan också se ”kejsarens kläder”! Men den är väl målad? Den är icke det ens! Och om så vore; så blev den ju endast ett väl målat fult kadaver. Var tog då det sköna vägen, som ju skulle vara konstens föremål? Fråga tyskarne! Taine och en nutidsman skulle lämna frågan om det sköna och säga så: ”Denna tavla visar huru man målade i det katolska reaktionära 1600-talets Frankrike på Champaignes tid, av målare, som hade Champaignes föregåenden och utveckling!” En utilist skulle inte alls bry sig om Champaigne utan vända ryggen åt kadavret och säga: ”Denna avbildning har icke haft det ringaste inflytande på Franska utvecklingen, ty den har varken gjort Fransmännen lyckligare eller bättre! Hade målaren däremot i sin

100bild vetat framställa sanningskämpens öde här på jorden, då hade målningen kunnat tjäna som tröst för dem som lida samma öde.”

Skall jag tala om Paolo Veroneses stora Bröllop i Kaana? som inte alls föreställer vad den ger sig ut för, utan handlar om en festmiddag i Venedig på 1500-talet, där Kristus på ett obegripligt sätt kommit med! Var är komposition, hållning, mening, idé, gode herrar estetici? Det är färg, svaren I!

Det har varit, påstår jag! Och där äro väl tecknade figurer sägen I! Gott! Men det är ju det aldra minsta man begär av en målning, ehuruväl man också kan få se mästerstycken med illa tecknade figurer? Men, vad mer! Det är ingenting mer! Nej! Det är icke mer än väl målade och teknade figurer! Se där allt!

Det våldsammaste utbrott av konstöverskattning är väl Thor-valdsens museum. Hur skulle Danmark sett ut, om den store mannen icke gjort sina vackra variationer på antiken? Skulle Slesvig kanske ännu varit Danskt. Jag tror, att Thorvaldsensdyrkan var ett symptom av det förfall, som alstras av konstdyrkeri, och den pånyttfödelse Danmark nu undergår har det icke att tacka Thor-valdsen för! Icke ett spår! Den lilla nationen behövde förguda sig i den ”Europeiska ryktbarheten”, det var allt!

Men det finns även andra kulturens triumfer, över vilka människan gjort ett fasligt väsen och varmed hon tror sig ha stormat himlen. Icke vill jag förringa värdet av läsa och skriva, men icke tror jag det gör en människa till ett högre väsen, och vår Svenska högfärd led ett betydligt avbräck, då beväringsynglingarnes färdighet i dessa konster sattes på prov. Jag tror, att man kan vara en förträfflig familjefar, en duglig medborgare Och en skicklig ekonom utan dessa färdigheter; ja man kan äga den själens bildning, som icke böckerna förlänar, och man kan till och med ha takt och smak utan dem. I fyra somrar umgicks jag i skogen, på havet, i hans hem och mitt, med en arrendator, som var den skickligaste jordbrukare, den bästa fiskare och sjöman och i jaktkonst oöverträff lig; han kände många yrken, såsom smedens, snickarens och båtbyggarens; förstod veterinärkonst och letade brunnar, m. m. Han var dessutom kommunalman, och åtnjöt stort anseende i sin församling. Alltid hade han något att lära mig. Av honom fick jag reda på jordegendomens givande förmåga, skatternas natur, kommunalväsende och lantregering. Att han för mig skulle vara vetenskapsman i jordbruk, fiske och jakt

101behöver jag icke säga. Hans uppförande stötte mig aldrig; han var aldrig taktlös vid mitt bord, fast han åt med kniv, han sårade mig aldrig. Han hade också talanger; han kunde dansa, berätta historier, sjunga visor, spela något på harmonika och var en utmärkt värd. På fjärde året av vår bekantskap lämnade jag honom ett brev att läsa: Han måste bekänna att han icke kunde läsa skrivet. Huru kunde han reda sig då i alla livets förhållanden, vilka för honom voro av större mångfald än till exempel ämbetsmannens, som bara kan skriva? Han begagnade sitt minne och sitt förstånd! Äro icke då skrivkonstens välsignelser överskattade? Och av vilka har då detta streck mellan bildade och obildade dragits? Jo, naturligtvis av skrivkarlarne. Men skulle icke alla min okunniga väns färdigheter till utkomst i livet också kunna dragas som ett streck över alla dessa samhällets välsignade skriverier?

Vi tala om bildning och bildade människor! Vad begär kulturmänniskan av en bildad? Jo, att han skall ha galoscher, när han går på visit, och näsduk med mille fleurs; att han skall ha sett sista pjäsen, läst sista romanen, sett senaste tavlan; att han skall kunna dölja sina tankar under betydelselösa ord, det vill säga föra ett samtal; vidare dansa, spela kort och om möjligt piano, och framför allt visa sig nöjd med allt, som göres av dem, som vilja ha allting ogjort. Men det blir för långt att upprepa! Det som icke fordras av den bildade, det är förmågan att

dra sig fram i livet, och vara hederlig! Är icke den så kallade bildningen, kulturen själv då något överskattad?

Så komma de stora uppfinningarne, som vär och en hälsas med brakande hurrarop i världens 32 hörn! Den nya tiden brukar i historieböckerna inledas med kompassen, krutet och boktryckerikonsten. Nu kände Asien både kompass och krut förut, men Asien räknas icke med i Europas ”Världshistoria”, oaktat Europa endast är en koloni, förbrytarkoloni kanske från Asien. Jag upprepar än en gång, att jag anser de stora uppfinningarne vara utmärkta i alla avseenden; men att icke de förändrat världen så mycket som man påstår eller äro alldeles oumbärliga, det vidhåller jag. Huru långt hade Fenicierna seglat utan kompass? Hade de verkligen sett Ultima Thule, och krånglat sig fram på solen, stjärnorna, och landkänningar? Åtminstone vet jag än i dag en socken i Roslagen, där pojkarne bygga briggar och gå med

102dem till Holland och Frankrike — utan kompass! Inte vill jag därför råda någon att gå över till Amerika utan sådant instrument, men sjömän hava försäkrat, att i tjocka kan man gå runt med skutan fastän man har kompass! Jag har själv varit med att från öppna havet gå in i hamnen under snöstorm, då luften var svart. Vi hade tio kronolotsar ombord och fyra (bärgade) kompasser, men vi gingo ändå fyra streck förbi hamnen och stannade mellan några stengrund, vilka visade oss var vi voro. En gammal lots skall alltid mera lita på landkänningar, strömsättningar och båkar än på kompassens missvisningar, så att nog har den uppfinningen sina svaga punkter. Därför är det första sjömannen gör, när han kommer ut till havs, att ta sitt bestick, det vill säga observera solen; och den lär icke missvisa mera i Nya tidens historia än i den Gamla.

Så ha vi krutet! Det har sin obestridliga förtjänst, att ha avskaffat det gamla nobla krigföringssättet, då man slogs massa mot massa. Nu ligger man i skyttgropar eller bakom buskar och sträcker sin fiende till marken under betäckning! Det är onekligen mycket vackert. Man spränger också berg med krutet! Hannibal lär ha övat bergsprängning i Alperna med eld! Därtill fordrades inga krutkvarnar, men det var enklare.

Där krutbössan absolut ligger efter är såsom jaktredskap vid den lilla jakten. Smällen skrämmer villebrådet och rödskinnen kunna icke nog förbanna Europeerna, som förstört deras jaktmarker, vilket icke hindrar rödskinnen att med krutbössa bränna på de vita, vilka dock icke vilja låta skrämma sig. Men i alla händelser: huru långt går nu en Remington med hagel av den enklaste sorten? En skärkarl lossar aldrig skott på ej der och annan sjöfågel med hagel n:r 9 på längre håll än 50 å 70 fot. En storjägare som Barth, berättar i jägarförbundets tidskrift (3:e häftet 1883) att han icke kunde få död på ripor under 70 fot med n:r 9 (engelska). I samma tidskrifts samma häfte omtalas målskjutning med hagel på 40 yards, omkring 120 fots, avstånd för att utröna skillnaden i styrka mellan svenskt och engelskt krut. Hur långt gick nu medeltidens armborst? Man antager, att den skulle kunna nå fram mellan de torn som flankerade murlängan, och det bör vara ett gott stycke.

Lubbock anför följande om de icke krutbrukande folkens kast-och slungvapen, vilket visar att bågen, vad jakt beträffar, kunde

103tävla med och överträffa hagelbössan. ”Den nordamerikanska indianen avskjuter sin pil med sådan kraft, att den genomborrar en häst eller en buffel.” — ”Kapten Grey förtäljer oss, att han ofta sett infödingarne i Australien döda en duva med spjut på trettio stegs (60 fots) avstånd.” — ”Om en hottentott, på jakt efter en hare, rådjur eller vildget, kommer på 30 eller 40 fots avstånd från djuret kastar han rackumkäppen, och djuret faller vanligen alldeles genomborrat av vapnet.” — ”Brasilianska indianer döda sköldpaddor med båge och pilar, men om de siktade rakt på djuret, skulle pilen glida av det hårda skalet, därför skjuta de i luften, så att pilen faller lodrätt ned på skalet, som den då förmår genomtränga.”

Patagonierna träffa vildbrådet på 80 fots avstånd (jfr 40 yards) med sin bolas, bestående av två stenar förenade med ett 9 till 12 fot långt rep. Vad skola vi säga om Australiens Boomerang, en krokig käpp, vanligen avrundad på ena sidan och platt på den andra, omkring tre fot lång och två tum bred samt tre fjärdedels tum tjock, vilken har den sagolika egenskapen att återvända till slungaren efter att ha träffat målet. Eller ändå bättre, samma lysande nations kastspjut, som slungades med en käpp. Cook säger ”att på ett avstånd av 150 fot voro dessa indianer säkrare om målet, än vi kunde vara med en vanlig bössa”. Det vore ju något att tänka på! 150 fot med ett vapen, som icke smäller och som icke kostar något!

Måhända ett gott armborst på sin tid överträffade den dåliga och i fyrtio tempi laddade muskedundern? Vem vet? Lange be-höllos bågarne sedan krutbössan redan var i gång och motståndet mot nyheten var ganska långvarigt!

Saken har, som man ser, sina sidor!

Vem vill tala ont om boktryckarkonsten? Ingen förmodar jag, men det är här endast fråga om dess överskattade verkningar. Att mera lögn spritts genom tryckpressen är sanning, det vågar man påstå, ty uppfinningen togs genast i beslag av dem, som hade intresse av att hålla sanningen dold. Därför är friheten att ha tryckpress än i dag inskränkt till städerna, och den sköna gåvan ställd under vederbörlig uppsikt av den offentliga lögnens vårdare. Se i ett större bibliotek på paleotyperna, d. v. s. boktryckarkonstens första alster under 14- och 1500-talen. För typografer äro de roliga nog, men läs dem! Kyrkans handböcker och

104bibeln! Man hälsar översättningen av bibeln som en händelse den där skulle ha givit andame frihet! Vi fingo ju just i bibeln en ny ohygglig påve, som vi ännu icke fått ner från stolen. Luthers ovettiga stridsskrifter äro uppfriskande nog, men torde för vår finkänsliga tid vara för ”personliga”. Sedan kommer 1600-talet med mera teologi och tyvärr även juridik. En och annan filosof, vars röst tonar bort i krigsbullret. Några fabelaktiga resebeskrivningar och rätt mycket kunglig krigshistoria; örteböcker och ekonomiska skrifter*. På 1700-talet kan man säga att boktryckarkonsten först kommer till gagns, ehuru ännu sådana män som Schiller och Goethe måste skriva med dedikationstvång och därför icke alltid kunde tala så fritt som de velat eller bort. Och litet läste man den tiden, ty boktryckaren, som var förläggare, kunde icke ge några arvoden, endast ett par presentexemplar, (vilket icke senare hindrat Cottas Verlag att ta millioner på Schiller och Goethe). Huru liten skulle då verkan av deras ord vara och huru onaturligt låter det icke att Schillers Räuber och Goethes Götz väckte hela Tyskland! ”Hela Tyskland” är väl en större myckenhet studenter och privatdocenter.

När vi höra talas om vilket ”ändlöst jubel” Tegnérs Frithiofs saga väckte vid dess utkomst i Sverige, så tro vi, att hela nationen sprang rusig och jublade. Jag har läst en samtida tidnings recensioner och de voro ganska svala. Och när vi nu höra talas om huru samma poem gick Europa runt, så erinrar jag mig Goethes mycket måttliga beundran!

Hur långt sträckte sig verkan av Kants ”epokgörande” Kritik der reinén Vemuft och Urtheilskraft? Litet utom Königsberg och Uppsala! Fransmännen anse sig nu först efter kriget vara skyldiga att citera Kants namn! Förut kände de honom ej! Och Engelsmännen? De hade sina ”Upplysningsfilosofer”, som gjort Rousseau och Voltaire och hela Franska Revolutionen! Vad brydde de sig om Kants spekulationer, som sluta med en dogm! Jag vill inte tala om sådana länder som Italien och Spanien, ty där skulle man ha spärrat in honom!

När man läser Madame Staéls De TAllemagne efter att ha i skola och Uppsala erhållit en dundertysk uppfostran, så häpnar man över sin överskattning av den tyska litteraturen och filosofien! * En stor del av dem dedicerade till ett kopparstick av en furstlig herre, som bestått tryckning och censur.

105Hon skriver 0111 Tyskland i avsikt att presentera ett nytt okänt kulturland för sitt fädernesland. Med vilken lätthet hon överskådar grumlet och blåser undan dammet! Goethes Faust recenseras som en annan teaterpjäs! Jag glömmer aldrig vad detta sårade mig först, men roade mig sedan! Vilken glädje att se en annan människa, som icke led under smärtan att nödgas hyckla beundran för ett djup, som endast var dunkel! Det var den första väckelsen till att tänka på överskattning jag fick!

Och ångan! Vilka martyrer i Papin och Fulton! Och vilket jubel sedermera! Tidevarvet kallas ju efter kokt vatten! Och nu! Nu har John Ericsson upptäckt, att alla jordens skogar och stenkolsgruvor skola vara uppbrända inom en icke avlägsen tid, om ångmaskinerna få fortfara! Som han är en man med tuber i huvudet, ser han längre än till halvmesyren elektricitet, som fordrar metaller och syror; han ser bortom trollkonsterna och får syn på solen igen, som skall bli och är den största kraftkällan, vilken aldrig sinar, om icke hon verkligen skall slockna, men då behöva vi inga maskiner mer! Varav framgår att den nytta ångmaskinen medfört uttages av den ohjälpliga ruin den tillfogat naturens stora hushållning.

Huru farliga hava icke de överskattningar visat sig vara, som nästan alltid komma betydelsen av dagens stora

frågor till del. Vad väntade vi oss av 1865? Klass-skillnadens upphävande, sociala reformer, kyrkliga sådana, demokrati med ett ord. Och vad ha vi fått? Kapitalvärde med svindel, en ovärdig röstskala, stillastående och reaktion. Men vi ha också fått fördelar, det är sant, men vi ha icke fått det vi väntade, ty det få vi på andra vägar än genom riksdagen, och det var endast det jag ville säga.

Huru har man (och jag icke minst!) icke överskattat arbetarfrågan? Jag trodde en tid, ätt samhällets väl vilade på att rikets omkring 60 000 biträden vid tillverkningsindustrien hade ständigt och väl betalt arbete! Det var kortsynt, ty arbetarfrågan har en helt annan roll! Arbetarens press nerifrån skall nämligen reglera det osunda i industrialismen, som ju till stor del förädlar råvaror, det vill säga förvandlar dem till i de flesta fall lyxartiklar, i några till nödvändighetsvaror. Det är sålunda just arbetarnes nöd som skall forma om samhället! Arbetarens missnöje är berättigat och det skall endast verka som ett lagligt sprängämne nerifrån, för att leda till allas väl, men icke blott till arbetarnes, som de

106oegentligt kallas, ty samhället består av 4 och 1/2 million människor utom industriens biträden. I så måtto är arbetarfrågan överskattad just därigenom, att den är i själva verket underskattad.

På samma sätt är det med böndernas grundskatter! De äro orättvisa och måste bort, men man skulle icke sätta hela samhällets väl på att de lyckligt lottade (= jordägarne) erhålla en lindring i skatten. Det är en halv åtgärd eller ingen åtgärd alls, efter den icke kommer till stånd! Bondefrågan har däremot sin stora kulturhistoriska betydelse i, att den är en opposition mot de orättvisa privilegierna, på vilka staden med all dess onatur och elände vilar, dess falska kultur, dess övermodiga anspråk; den har sin betydelse i, att den är en rörelse till att få jämnvikt i samhället, men det har troligen icke bönderna fått klart för sig under en aristokratisk ledare.

Hur har man icke begagnat Darwins lära om utvecklingen till sina ändamål? Hela det unga släktet har genom densamma blivit optimister och anse, att vår nuvarande skenbara utveckling är en sund utveckling, och glömma att också en sjukdom kan ha utveckling, till kris med tillfrisknande eller död! Har icke aristokratien också fått sitt stöd genom samma lära, som lär att de starkaste (= de som äga medel till sitt och sin släkts uppehållande) hava rätt, och att aristokraterna genom att skydda sin avel i generationer genom jordegendomsbesittning, fideikommiss och ärftlig tillgång till inbringande sysslor, utvecklat sig till en fullkomligare art! Hava nutidsoptimisterna i hans lära fått stöd för den hjärtlösa meningen att de svaga skola gå under, att det är deras skyldighet att gå under, och att det är orätt att skydda dem? Har icke en sådan människovän som Spencer snärjt sig i den sofismen, att de för tillfället förtryckta äro de svagaste, ehuru de, om naturen fått verka, varit de starkaste, och gå icke arbetarne, vilka av naturen äro de starkaste, först av alla under i en ojämn strid, där de bleksiktiga och enerverade genom vapenmakt hava skaffat sig en skenbar styrka, som icke är deras?

Låtom oss sålunda på grund av allt detta icke överskatta, vare sig vi se framåtskridande eller kräftgång, ty därigenom bespara vi oss illusioner, vilkas krossande förlama vår kraft.

Det går framåt, framåt mot kris, det vågar ingen förneka, men det går icke så fort. De gamles hjärnor hade stannat av trötthet efter krossade illusioner, men de unges gå så mycket fortare.

107 Det är en oskön tid vi leva i, men den är gruvligt nyttig! Låtom oss dock icke överskatta verkningarne av vårt arbete, så att våra barn icke bli lika desillusionerade och trötta som vi.

Likt och olikt 1884

August Strindbergs Lilla katekes för Underklassen FÖRSTA HUVUDSTYCKET

Vad är samhället?

En samlevnadsform som utvecklat sig under inverkan av överklassens syfte att hålla underklassen under sig.

Detta är samhällets avslöjade hemlighet. Därav dessa förfärliga anskrin var gång den uttalas och dessa milslånga s. k. vederläggningar, vilka endast bli enfaldiga invändningar.

Men överklassen, som givit oss uppfostran och skrivit böckerna, har naturligtvis alla argument till sin disposition.

överklassen invänder att det står varje underklass fritt att ”genom arbete” höja sig till överklass.

Detta är lögn! Det vanligaste sättet att bli överklass är mer eller mindre legal stöld. Den som har lättast att ”stiga” är köpmannen. Men i stället för att då erkänna den som genom arbete ”stigit” möter man honom med hån. En underklass, som stigit till överklass, kallas föraktligt: parvenu.

Man kan även kalla klasserna de nyttiga och de onyttiga.

Förstår man då varför det nyttiga är så föraktat, (= den råa nyttans trälar) och det onyttiga (= sköna konster o. d.) så ärat? Naturligtvis ge de onyttiga sig själva och sina onyttigheter äran!

Man har även invänt att staten är en Organism och icke en uppfinning. Kolerabacillen är också en organism, men därför är han icke något utmärkt. En ruttnande kropp alstrar organismer också!

Vad är överklass?

De tärande, de styrande.

Att styra är icke ett arbete. Det är bara en sysselsättning, knappt det. Jämför de kungliga personernas ideliga jaktpartier, baler, resor och andra hemliga förlustelser.

108Vad är underklass?

De närande, de styrda.

De som med sina händer frambringa mat, kläder, bostäder och bränsle äro de arbetande, de närande.

Vilka medel begagnar överklassen för att hålla underklassen under sig?

Lögn, bedrägeri, vidskepelse, stående arméer och fängelser.

Lögn kallas eviga sanningar, bedrägeri ”för folkets väl”, vidskepelse ”Guds ord”, stående arméerna ”för fosterlandets försvar”, fängelserna 5 5förbättringsanstalter’ *.

Styrelsen är den som håller underklassen i styr. Och ändock säger underklassen: Men man måste ju ha en styrelse.

Och när man har en styrelse måste man ju lyda den?

Varför måste man det?

Vilka äro överklassens fem huvudlögner?

Religion, Politik, Lagar, Vetenskaper, Konster och Moral.

Alla dessa saker hava utvecklat sig av mer eller mindre artificiella behov, men i det hela under överklassens kontroll och i syfte att gagna och stadfästa dess makt.

ANDRA HUVUDSTYCKET ÖVERKLASSENS LÖGNER.

Första artikeln: Religionen

Vad är religion?

Ett på lägre utvecklingsstadier uppkommet behov, som av överklassen begagnats för att hålla underklassen under sig.

Överklassen skrattar hemligt åt religionen, men anser att ”man måste ha en religion för folket”. En uppriktig ateist har nyligen förklarat att det är synd att göra underklassen olycklig genom att beröva den dess religion.

Religionens djupa betydelse kan man finna därav att ateister upp-

109trätt till nattvardsvidskepelsens försvar. Vidskepelsen är nyttig för överklassen.

Vilka medel begagnar religionen härtill?

Skrämsel och tröst.

Fredrik II, kallad den Store, har avgivit följande bekännelse: ”Alla lagstiftare hava hittat på gudar och samtal med gudar för att hålla hop folken. Tro mig, då vi äro rädda, uppfinna vi djävlar och helveten. Fruktan skapade gudarne. Styrkan skapade kungarne.”

Varmed skrämmer religionen?

Osalighet eller eviga straff för dem som icke lyda Överklassen.

Därför är Michel Angelos Yttersta Dom ansedd som det största av alla konstverk.

Det skrämmer mest!

Varmed tröstar religionen?

Med hopp om salighet i ett kommande liv för dem som i detta arbeta och lida för Överklassen.

Vad veta vi om Gud?

Ingenting!

Finns det något tillkommande liv?

Det vet man icke och det rör oss icke. Vi måste därför leva för detta!

överklassen tar alltid för sig i detta livet, och bjuder underklassen på himmeln.

Vem var Kristus?

En ovanlig människa, som ville upplysa och rädda underklassen, på sitt sätt.

Olyckligtvis trodde han också på en himmel, och i stället för att visa de arbetande och betungade huru de skulle ställa bra för sig på jorden, pekade han åt det okända.

110Därför är Kristus föråldrad och duger numera bara att begagnas av överklassen som tröstare åt underklassen, när den blir för hårt plockad.

Hur kunna vi veta att han icke var Gud?

Därav att han var människa.

Skall man behöva spilla tid på att bevisa orimligheten av det orimliga.

Icke av något annat?

Jo, även därav att han icke lämnat några bevis för sin gudomlighet, vilket varit både lätt och klokt.

På Place de la Concorde står en obelisk, som är 1400 år äldre än Kristus och som i stenskrift ger bevis om Ramses II :s tillvaro. Varför ha vi icke en sådan om Kristi liv, icke en samtida urkund?

Vad är då den inneboende religiösa känslan?

Vanan att från barndomen överlämna sig åt sådana känslor.

Muhammedanens religiösa känsla bjuder honom taga många hustrur.

Korsikanen går med osaliga känslor ända tills han uppfyllt sin religiösa plikt att mörda sin fiende.

Vad är samvete?

Känslan av att man icke lytt en föreskrift.

Att döma av överklassens handlingar saknar den också allt samvete. Helt naturligt, då dess föreskrifter endast äro avsedda för underklassen. För sig själva ha de endast en lag: Vad jag gör är rätt!

Vem ger föreskrifterna? överklassen!

överklassen reglerar sålunda vårt samvete genom sina föreskrifter. Kväkarne, som vägra göra krigstjänst, hava lytt sitt förnuft, och de hava ont samvete därför att de brutit mot överklassens föreskrift.

Men genom vanans makt ha överklassens föreskrifter blivit så inrotade att de stundom uppträda som samvete. När därför överklas-

111sen vädjar till vårt samvete, framkallar den endast minnet av dess föreskrift.

Kan människan leva utan religion?

Ja, för överklassen, som har existensmedlen, är det lätt, men för underklassen, som lever i ständig ångest för sin existens, är det svårare.

När Numa Pompilius icke fick ha sina frillor i fred, gjorde han dem heliga och kallade dem Vestaler.

När Voltaire icke fick ha sitt papper i fred på ett visst ställe, lade han dit en psalmbok.

Det vore skäl att ge underklassen ateism såsom religion, efter som det skall vara någon.

Är det icke bättre att skaffa underklassen existensmedel än religion?

Jo, det är mycket bättre.

Den mätta överklassen förebrår den hungriga underklassen att den bara tänker på att äta!

Och underklassen tar emot den förebråelsen.

Andra artikeln: Politik

Vad är politik?

Statskonst, eller överklassens konst att hålla underklassen under sig. Med politik menas även ett bedrägligt förfarande.

Vad är utrikes politik?

Samarbetet mellan de olika nationaliteternas överklasser.

Därför har överklassen varit så klok att hålla utrikesministerposterna åt sig; och dess förhandlingar hemliga. Riksdagen skulle därför utnämna dessa poster och ensamt besluta om relationer med främmande makter.

Ambassaderna och konsulaterna äro polisagenter åt överklassen. Kömmer man i ett främmande land i relation med folk så fråga de alltid på ambassaden eller konsulatet vem man är. På svaret

112beror sedan ens väl eller ve. Är man underklassens vän så blir man angiven som ”misstänkt person”.

Vad är inrikes politik?

Överklassens bevakning av sina intressen emot underklassen.

Riksdagarne spela endast rollen av beviljare av skatter. Skatterna användas till sysslor och löner åt överklassen.

Hela riksdagsarbetet går ut på att finna vem man skall vräka skatten på.

Vad är suverän?

Överklassens fullmäktige, som bevakar dess intressen.

Suveräner kunna avskaffas på flera sätt.

Man kan vräka dem genom en revolution. Men revolution kan endast göras av krigsmakten. Därför dessa eviga arméorganisations-förslag.

Man kan trakassera bort dem, genom att dra in apanaget. Ty, fastän de säga sig tro på himlen så regera de inte gratis.

Men största hindret är underklassens fruktan för att icke anses som ”bättre folk”.

Varför älskar överklassen ärftliga suveräner?

För att intressena skola störas så litet som möjligt, och underklassen genom ärftlighet få föreställningarne om suveränens gudomliga ursprung inpräglade.

Bernadotte, som narrades in av några officerare efter 1809 års revolution, kallade sig likafullt med Guds Nåde.

På vilken makt stöder sig suveränen?

På kapitalet, vidskepelsen, och den råa styrkan.

Suveränen i konstitutionella länder har mera makt än man tror. Han har alla sysslor, alla utmärkelser, alla stipendier, alla reptilfonder, alla reptiler (som han håller sträfflösa) till sin disposition.

Vilka medel har underklassen att bevaka sina intressen gentemot överklassen?

Rösträtt, där den finns.

Har den inga andra medel?

Revolution.

När är revolution laglig?

När den lyckas.

Hur kan den bli laglig dd?

Revolutionärerna stifta en lag, som förklarar revolutionen laglig-

Så gjorde anarkisterna av 1809. Och det nu regerande konungahuset finner nog sin ställning laglig.

Är revolution att tillråda?

Det beror på dess utsikter att lyckas.

Engelbrekt, Gustav I, Carl XI och Gustav III gjorde lyckade revolutioner, därför äro de firade som hjältar, oaktat de bröto ed och lag.

Tredje artikeln: Lagar

Vad är lagar?

Överklassens uppfinning att på så kallad laglig väg hålla underklassen under sig.

Har överklassen skrivit lagarne?

Jaa!

I sitt intresse mot underklassen?

Ja, naturligtvis!

Vad är det första överklassen fordrar av underklassen gentemot lagarne.

Aktning för lagarne.

Därav domarenas oavsättlighet (av underklassen).

Är man således skyldig aktning för lagarne?

Ja, när de bli aktning värda.

Om man skulle ha absolut aktning för alla lagar, så kunde man ju aldrig få några bättre.

Hur skall lagkommittén kunna arbeta på lagarnes förbättring, om den icke hyser missaktning för de bestående.

I denna stund kunna alla katoliker, judar, baptister och andra som förneka den ”rena evangeliska läran” i Sverige sättas i fängelse.

Och ändock fordrar man aktning för den lagen, och det oaktat justitieministern själv offentligt tillkännagivit sin missaktning med densamma.

Är icke riksdagen lagstiftande församling?

Jo, ibland, men riksdagen är icke underklassen.

Skall då icke riksdagen vara ett uttryck för både överklassens och underklassens önskningar?

Nej, bara för underklassens.

År det icke orättvist det?

Nej, ty överklassen har endast en rättvisa att fordra: att den avskaffas.

Varför är överheten en hämnare?

Därför att han hämnas!

Vad hämnas han?

Underklassens berättigade angrepp på överklassen.

Alla underklassens angrepp på överklassen kallas hämnd, (simpel hämnd, lumpen hämnd o. s. v.), men alla överklassens angrepp på underklassen kallas straff.

När en underklass dödar en överklass, kallas det mord, lönnmord o. s. v., men när en överklass dödar en underklass, kallas det avrättning, dödande o. s. v.

överklassen, som har vapenmakten, behöver icke begå sina mord i lönn, och skäms icke att begå dem öppet, och det skryter den med.

Vad är straff som ådömes av lag?

överklassens hämnd på underklassens angrepp på lagarne som äro stiftade av överklassen.

115Underklassen borde anse som sin skyldighet att hämnas alla oförrätter, ty med att tiga och lida gör man sina medmänniskor orätt.

Självhämnden avskaffades av överklassen. Det var att vrida vapnet ur handen på underklassen, överklassen bibehöll självhämnden för egen räkning och gjorde den ”laglig”.

Fjärde artikeln: Vetenskaper och konster

Ekonomi.

Vad är ekonomi?

En vetenskap uppfunnen av överklassen för att komma åt frukten av underklassens arbete.

Vad kallas frukten av underklassens arbete?

Kapital.

Kan kapital existera utan arbete?

Nej!

Därför skulle kapitalet vara arbetets slav och icke tvärtom.

Araben i öknen som hittar en påse guld svälter ihjäl. Godsägarne i Frioul äro fattiga, emedan alla deras bönder och torpare utvandrat och de ej kunna få lega arbetare.

Vid skräddarstrejken i Paris störtade stora firmor och måste göra konkurs.

Ekonomisterna av överklassen säga nog att kapital är samlat arbete, men de akta sig väl för att säga vems arbete

som är samlat. De låta förstå att det är kapitalistens.

Hur kan då kapitalet behärska arbetet?

När kapitalisten innehåller de arbetarens besparingar, som just äro kapitalet, så hindrar han honom från att behärska kapitalet.

Kapitalet behärskar arbetet genom vapenmakt och undanhållande av existens- och produktionsmedel.

Brackan har alltid gardisten bakom sig.

Stora strejker kuvas därför med vapenmakt!

Vilka medel äger arbetaren att motverka kapitalets förtryck?

Högst få, tillsvidare, så länge lagliga strejker undertryckas med olaglig vapenmakt.

116Men det finns väl några medel?

Ja, strejk; men därtill fordras kapital.

Hur skall arbetaren få kapital till strejk?

Genom konsumtionsföreningar, som minska hans utgifter, och genom arbetarbanker, som försträcka lån vid strejktillfällen.

Är saken hjälpt med det?

Nej, det fordras jordens expropriering.

Det är ju ett ingrepp i äganderätten?

Icke värre än andra expropriationer till exempel för enskilda järnvägsanläggningar, där stats jord exproprieras.

Här begäres endast expropriering av enskildes för allmänt väl.

Varför stiger priset, när det är brist på en vara?

Därför att köpmannen begagnar andras nöd för att preja.

Vad kallas detta i överklassens ekonomi?

Det kallas lagen för tillgång och efterfrågan.

Filosofin.

Vad är filosof i?

Ett sökande efter sanningen.

Hur kan då filosofien vara överklassens vän?

Jo, överklassen betalar filosoferna för att de endast skola upptäcka behagliga sanningar.

Om några obehagliga upptäckas då?

Så kallas de för lögner, och filosofen betalas icke.

Historia.

Vad är historia?

Berättelsen om det förflutna, försåvitt det framställes i en för överklassen förmånlig dager.

117Om dagern blir oförmånlig då?

Då kallas den skandal.

Vad är skandal?

Allt som opponerar mot överklassen.

Vad är fosterlandskärlek?

En utvecklad form av egendomskänsla. Det är mitt land och därför är det bäst. Så säga alla nationer utan att inse det de endast uttala en subjektiv dumhet, ty endast ett land kan vara bäst. Vilket icke hindrar att de alla kunna vara lika bra.

Vad är man skyldig sitt fosterland?

Ingenting!

Uppfostran har föräldrarne betalt, husrum och mat likaså, och får man en syssla, så betalar man med sitt arbete. Skyddet betalar man med skatten.

Detta inser också fosterlandet, som oupphörligt upptaget nya fosterlandsvänner av vilken nation som helst, bara de vistats tre år i landet och erlägga lösen.

Estetik.

Vad är estetik?

Läran om att berömma eller förklena konstverk.

Vilka konstverk skola berömmas?

De som förhärliga överklassen.

Därför äro Rafael och Michel Angelo de mest berömda, emedan de förhärligat överklassens religiösa lögner.

Shakespeare har förhärligat konungame och Goethe har förhärligat sig själv såsom överklassens författare.

De andra konstverken då?

”Det får inte finnas några andra.”

Zola har skildrat underklassens lidanden och överklassens brott, därför kallas han smutsförfattare. Smuts är det namn överklassen ger allt som har sammanhang med underklassen.

118Naturvetenskaperna.

Varför äro naturvetenskaperna illa anskrivna hos överklassen? Därför att de visa att samhället är emot den sunda naturen.

Finns det osund natur också?

Ja!

Säg ett exempel!

Det nuvarande samhällsskicket.

Femte artikeln: Moralen.

Vad är moral?

En rättskänsla som av överklassen disciplinerats i avsikt att narra underklassen till ett stillsamt levnadssätt.

Är moralen nedlagd i människans natur från begynnelsen?

Visst inte! Den förändras efter klimat, jordmån och överklassens gottfinnande.

I södra länderna blottar en kvinna ”av värld” sitt bröst i sällskap, när hon ger sitt barn di, i Sverige blottar hon dem endast for kavaljererna på en bal.

I vilket fall är moralen strängast?

I förhållandet mellan könen.

Varför det då?

Emedan på detta beror underklassens tillväxt, vilken om den vore överlämnad åt friheten skulle kunna bli skadlig för överklassen.

Vem har stiftat äktenskapet?

Kvinnan, som därmed bildade en ny överklass, i det hon undandrog sig arbetet.

Kvinnan har uppfunnit prostitutionen eller att ta betalt för sina favörer.

Mannen tar icke betalt. Han betalar.

Kvinnan har alstrat syfilis genom horeri. Mannen icke.

119Blir det barn utom äktenskapet är han ensam skyldig inlösa barnet på barnhuset. Kvinnan icke!

Är icke kvinnan skyddad då?

I Frankrike får faderskapet icke sökas upp. Ty, faderskapet kan icke bevisas! Det är rätt!

En bedragen äkta man är löjlig, en bedragen maka är tragisk.

Det finns sålunda två moraler?

En mildare för kvinnan, en strängare för mannen?

En äkta man, som är otrogen mot sin hustru, gör ej henne därigenom någon orätt, men en hustru gör orätt, l:o emedan hon tar betalt för trohet mot mannen; 2:o emedan hon blottställer mannen för att försörja barn, som han ej är far till. Detta beror på en enkel naturlag (nämligen att kvinnan blir dräktig, men mannen ej) och har icke med moralen att göra.

Vad är äktenskapet?

En ekonomisk inrättning varigenom mannen tvingas arbeta för kvinnan, vars slav han blivit.

Inom de lägre klasserna arbeta man och hustru med kroppen, men mannen mest; inom medelklassen arbetar mannen och kvinnan administrerar; inom de högsta har mannen en syssla och kvinnan roar sig.

De emanciperade säga att kvinnan ej är född att föda barn?

Vem skall då göra det?

De emanciperade säga sig vilja bli nyttiga. Detta är lögn. De överge hushåll och barn för att måla oljefärgstavlor och klinka piano. Är det nyttigt! Är det icke nyttigare att vårda barnen, som nu lämnas åt slavinnorna (pigorna).

Vad är äktenskapets uppgift: att föda fram barn och uppfostra dem. Allt tal om makarnes nöje i umgänge är bara prat.

Vad har följden blivit?

Att männen icke vilja gifta sig?

Mankönet är utsläpat genom överansträngning på att skaffa kvinnan lyx och nöjen. Därför minskas deras antal. Krigen, i vilka kvinnorna aktat sig deltaga, har även ödelagt mankönet.

Därav kvinnornas överlägsenhet i antal och de ogiftas skrik.

Och följden därav?

Prostitution. I Orienten polygami, i Västerlandet asexuering (könlöshet).

120Mormonerna hava försökt lösa frågan med polygami.

Det är de asexuerade, som uppträda i mödrarnes namn och vilja utplåna könsskillnaden, som naturen utstakat.

Därför klä de sig som karlar och vilja bli karlar. Detta är emancipationens hemlighet.

Därför de könlöses skrik, när man vill tala om hanar och honor. De äro ingendera!

Har det blivit några andra följder?

Den ogifta kvinnans betryckta ställning och fordran på arbete.

Kan den fordran tillfredsställas?

Icke nu, då arbetsmarknaden är överfylld.

Om ett rum är överfyllt så att det står kö utanför, kan man släppa in flera då?

Vilken arbetsmarknad är icke överfylld utan står tom?

Köket och barnkammaren.

Men damerna fordra att männen skola köras ut så att de få komma in. Så har hänt i England, där hustrurna underbjödo männen hos vävaren, så att de fingo sysslorna och männen sitta hemma med barnen. Mannen fick äta nådebröd, ty hustrun var ej av lag ålagd att försörja mannen, men väl mannen hustrun.

Har kvinnan varit mera förtryckt än mannen?

Nej, mindre!

Hon har alltid varit skonad för krigstjänst, politiska bestyr, o. s. v.

Men hon har icke deltagit i lagstiftningen?

Hon har icke velat, utan funnit förmånligare stå över lagen!

Kvinnan har valt sin ställning. Nu ångrar hon sig och söker genom bedrägeri komma upp.

När skall kvinnan ha rösträtt?

När hon uppfyller medborgerliga skyldigheter (gör krigstjänst) och arbetar.

Från krigstjänst äro de undantagna som föda barn. För rasens hållande vid liv fordras fyra barn. Två barn skola ersätta far och

121mor, när de dö undan. Det tredje går åt till dödsprocenten och de ogiftas remplacerande.

När skall gift kvinna ha äganderätt?

När äktenskapet är upplöst. När mannen blivit befriad från att ensam vara familjeförsörjaren och kvinnan av lag dömes bidraga till sina barns och sitt underhåll.

Eljest skall under nuvarande förhållanden mannen kunna tvingas försörja en rik hustru, som från familjens utgifter undantar sina inkomster.

Allt kapital, all egendom är skapad av mannen, och därför tillhör den honom såsom varande dömd ensam till skyldigheter att vara familjeförsörjare.

Därför är det rätt att kvinnans s. k. egendom går under hans förvaltning och att de smulor hon kan medföra i hemgift betalar hans ungkarlsskulder, genom vilka han lärt ett yrke att försörja familjen med.

Vad har överklassen för morallag?

Godtycket!

Vad menas med osedligt?

Det som bryter mot överklassens tillfälliga morallag.

Är det osedligt att blotta sin kropp?

Icke i varma länder, bara i kalla, och där icke alltid?

Är det osedligt att framställa det dolda?

Icke i erkända konstverk?

Vilka konstverk är erkända?

De som behaga överklassen!

TREDJE HUVUDSTYCKET

1 :o. Reformera dig själv innan du reformerar andra!

Svar: Om vi skulle reformera oss, så skulle Ert samhälle ramla, ty det är byggt på lögn och osedlighet. Ty

122om vi ville vara moraliska,

så skulle vi uppsäga konungahuset tro och lydnad, emedan det är omoraliskt att förlita sig på förstår.

Vägra göra krigstjänst, ty det är omoraliskt gripa till svärdet. Utträda ur Statskyrkan, som tvingar minderåriges samvete. Aldrig begagna starka drycker, varigenom staten berövades 14 miljoner i bara brännvinsskatt.

Upphöra med lyx i mat, dryck och kläder, varigenom staten berövades 27 millioner tullmedel och industrin störtade.

Vägra betala skatter till statslyx och ämbetsmän.

Icke sätta barnen i statens skolor, emedan de lära sig statslögn och religiös vidskepelse.

Vi måste alltså låta bli att reformera oss om det nuvarande samhället skall bestå.

I dess ställe böra vi reformera samhället genom att stryka ut överklassen och dess lögner.

Så bli vi alla reformerade en gång.

2:o. Ni vilja störta makten för att komma till makten själva.

Ja: ty vi har rätten och därför tillhör makten oss att störta orätten.

Nej: ty vi vilja dela ut makten på hela underklassen och icke alls betungas med den ensamma.

3:o. Ni ledas endast av egoistiska intressen.

Alla intressen ledas av egoism eller självbevarelsedrift. Men det finns berättigad egoism: Underklassens; och oberättigad: överklassens.

4:o. Ni söka bara komma åt pengar.

Inte bara, men även! Ty pengar är under nuvarande förhållanden en makt. Och utan den makten kan icke överklassen störtas.

överklassen behöver icke söka komma åt pengar, ty den har redan roffat åt sig allt!

5:o. Ni släpa det heliga i smutsen!

Det heliga är allt som överklassen slagit under sig.

Den har gjort konungen helig, egendomen helig, familjen såsom matinstitution helig, våldslagarne heliga.

Låtom oss därför släpa det heliga i ”smutsen”.

123Med smuts menar överklassen allt avfall. Men glömmer att deras läckraste rätter äro frambragta ur jord, väl blandad med avfall eller smuts.

6:0. Ni vilja bara riva ner men inte bygga upp!

Vad ger ni oss i stället?

Det finns så mycket för mycket som bara behöver rivas ner. Om man river ner vidskepelse och lögn, så behöver man väl ej bygga upp nya vidskepelser och lögner.

För övrigt bemötas alla nybyggnadsförsök med förakt och motstånd.

Sålunda: föraktas förslagen att bygga upp fredsdomstolar i stället för de nedrivna krigen.

Sålunda: föraktas frikyrkor, som vi vilja bygga upp i stället för den rivna statskyrkan.

Sålunda: föraktas republik, som vi vilja bygga upp i stället för den fåniga monarkien.

Sålunda: föraktas lika och gemensam undervisning, som vi vilja sätta i stället för privilegierad klassuppfostran.

Sålunda: föraktas civiläktenskap, som vi vilja sätta i stället för bibel-konkubinat.

Sålunda: föraktas progressiv beskattning, som vi vilja sätta i stället för nuvarande.

Sålunda: föraktas allmän rösträtt, som vi vilja sätta i stället för enskild.

Sålunda: föraktas jämlikhet, som vi vilja sätta i stället för klassskillnad.

Sålunda: föraktas underklassen, som vi vilja sätta i stället för överklassen.

7 :o. Ni äro blaserade och veta inte vad ni vilja.

Blaserad kallar överklassen den som icke längre är road av dess gyckel i litteratur, konst, avsett att draga uppmärksamheten från allvarliga frågor.

Vi ha genomskådat överklassens hokus pokus och äro icke längre dess beundrare, därför kallas vi blaserade.

Vi veta väl vad vi vilja. Men överklassen har med sin uppfostran förvirrat våra begrepp så att vi ofta råka i motsägelser i detaljer. Det är överklassens fel, men det är uteslutande vår förtjänst att vi så väl veta vad vi vilja i huvudsaken.

124Ungdomen skall därför endast kunna akta sig för överklassens sofismer genom att avhålla sig på en tid att läsa dess böcker och tidningar, samt undvika umgänge med överklass.

Våra hjärnor äro alltför väl beredda av överklassen för att de icke skulle ge eko när överklassen slår an tonen.

När man länge arbetat sig ur garnen, så kan man läsa deras talesätt med behållning. Då får man sina bästa vapen från deras rustkammare.

Hur ofta finner man icke liberala som äro stockkonservativa i somliga frågor.

Björnson är ateist i religion, socialist i politik, men bibelkristen i moralen.

Georg Brändes är liberal i allt utom estetiken och fruntimmers-f rågan.

Tidningen Tiden är demokrat i allt utom i damfrågan, där den är asexuerad.

8:0. Alla era reformförsök ha ju strandat förut.

Ja, ty överklassens motstånd var då för starkt; men nu börjar

det försvagas och därför skola vi lyckas — säkert!

Almqvist försökte bli bonde, men misslyckades. Han var för gammal att reformera sig och förstörd av kultur.

Dessutom isolerade han sig på landet. Om han bildat en lant-bruksassociation, skulle han ha lyckats kanske. Men därför att han misslyckades behöva ej andra nu under nya förhållanden göra det.

9:o. Vi gamla ha varit vår ungdoms ideal trogna.

Det var dumt av Er, ty Er ungdoms ideal voro dikterade av

den då gängse reaktionen.

Vår berömmelse är att vi varit otrogna vår ungdoms reaktionära ideal.

10:o. Vi ha icke övergivit vår barndomstro, vi.

Det är just Er olycka det. Vi trodde på spöken när vi voro barn, men vi ha till vår heder övergivit den barndomstron.

Och Ni skickar ut missionärer och beröva negrerna deras barndomstro. Ni tro således endast bara på Er barndomstro, därför att den är nyttig för överklassen.

125ll:o. Det är inga personer med anseende som angripa samhället.

Nej, det är icke att undra på, ty överklassen, som utdelar anseende, skänker detta endast åt dem som försvara samhället (= överklassen). Och skulle någon med anseende angripa överklassen så bleve han genast berövad anseendet, och då fick ju överklassen rätt.

Underklassen är så fullnarrad av dessa överklassens fraser, att den alltid börjar med att ställa fordringar på anseende, moralitet, god ekonomi o. d., så snart någon uppträder till dess försvar.

Varför fordra sådant av underklassens vän?

Fordrar man moralitet eller heder av en kung eller hans kreatur? Och hur ofta råkar man sådant hos dem?

Kan inte en person även med låga bevekelsegrunder avslöja ett bedrägeri?

Polisspionen upptäcker brott mot kontant betalning, vilket ju är en låg bevekelsegrund, men hans tjänster mottagas ändock med tacksamhet, och han behandlas såsom en vän av samhällsordning.

Kungen regerar ju för betalning och prästen predikar Kristus den korsfäste för betalning; domaren dömer för betalning. Varför jävar man ej dem för låga bevekelsegrunder?

Då svarar man: de måste ju leva!

Men underklassens vän då?

— Han får inte leva!

Det är alldeles otroligt hur förslavat underklassens sinne är i detta fall.

Så snart någon vill tala till deras förmån, så anlägga de kritik på honom!

Men när överklassen talar till deras nackdel, då ta de vad som helst utan att fråga efter sagesmannen.

Underklassens narrade vänner ha en fras varmed de söka motivera detta:

De säga nämligen: vi måste ställa högre fordringar på oss!

Varför det? Äro vi bättre?

Det är ju högfärd, det!

Skall man icke ställa högre fordringar på dem som ge sig ut vara av Guds Nåde, än dem som måste leva till vad pris som helst.

Att den rike stjäl, det är ingen dygd. Ty hans rikedom är hop-stulen förut, och legaliserad så att han icke behöver stjäla längre. Att icke behöva stjäla, se där dygden.

Den fattige, som stjäl av nöd, uppfyller endast den enklaste plikt mot sitt liv och följer självupphållelsedriften. Den rike, som stulit

126 av njutningslystnad, han begår brottet, men förblir ostraffad, ja, han blir belönad. En köpman, som på andras nöd ockrat ihop pengar, får slutligen en orden för ”medborgerlig förtjänst”.

Skrivet 1884/1885, tryckt i Samlade Skrifter XVI 1913.

Underklassens svar på de viktigaste av överklassens fraser

Samhället är en uppfinning av överklassen för att hålla underklassen under sig.

Det är överklassen som förlänar auktoritet, patent, socialt anseende; påhittar moralbud, sedlighetsbegrepp, artificiella samveten, vilka från barndomen intrumfas i underklassen, så att samhällsmänniskan senare icke kan utan stor möda skilja det naturliga samvetets röst från de falska stämmor överklassen efter behag tillverkar i oss. överklassen kontrollerar alla böcker, som skrivas, och skriver själv alla böcker till försvar för sina gärningar, förlänar dem auktoritet och förnekar alla av underklassen författade böcker auktoritet. Är det då underligt att överklassen kan "vederlägga" allting, svara på allting? Den behöver ju bara citera sina egna böcker, så är saken klar; de andras böcker kunna ju ej citeras, emedan de äro förklarade ogilla. Är det underligt att underklassen så ofta står svarslös, när den från barndomen endast fått de dumma svaren på alla frågor inlärda av överklassen?

Nu synas äntligen tider vara komna, då underklassen icke längre svarar med överklassens katekessvar, utan börjar undersöka överklassens lögner. Att alla svar icke genast kunna vara färdiga, det ligger i sakens natur, ty hur skulle underklassen, som nyss börjat frigöra sina tankar från auktoritetstron, kunna på en kort tidrymd av några år riva ned vad överklassen behövt ett par tusen år för att knåpa ihop. Jag har här blott hunnit göra en liten blomsterplockning av de skönaste fraser, vilka jag nu i tjugo år läst i överklassens tidningar, och vilka man lär kunna läsa där än i dag; de blomstra nämligen ostört och fröa av sig år från år, och rycker man upp dem med rötterna, så ha de ännu hunnit lägga ett litet frö innan de kastas på elden. Alltså: härmed en liten början! Må andra harva där jag plöjt, så skall väl snart den blomsterängen ligga i träda.

127Fras 1.

Du, underklass, ledes bara av egoistiska syften i allt vad du gör, och du vill bara störta makten för att komma till makten!

Svar.

Du har rätt, min vän, i att jag ledes av egoistiska syften, ty av sådana ledas vi alla. Men, min gubbe lille, det finnes två slags egoistiska syften: berättigade och oberättigade. Underklassens egoistiska syften äro berättigade, ty de fordra rättvisa; överklassens egoistiska syften äro oberättigade, ty de fordra orättvisa. Vi äro sålunda i vår rätt, när vi fordra att få våra "egoistiska syften" befordrade på bekostnad av dina "egoistiska syften".

Vad det beträffar att vi vilja störta makten för att komma till makten, så är detta skenbart sant: ty det finns två slags makt också: överklassens makt, som är våld på rätten, och underklassens makt, som är våld på orätten. Vi sträva sålunda att beröva dig makten att göra våld på rätten, för att vi må få makt att öva våld på orätten! Är det klart? Och erkänner du att våra egoistiska syften äro berättigade och att vår strävan efter makten är berättigad? (Avsides.) Nu kommer han med Robespierre, men den har jag också färdig.

Fras 2.

Robespierre ...

Svar.

Alldeles ja! Robespierre! Robespierre var en lärjunge av dig! Ty du hade givit honom så kallad uppfostran. Tror du han kunde utrota den i ett enda tag? Alla sina misstag hade han lärt av dig! Men jag vill försvara Robespierre. Han övade våld på våldet! Är det icke rätt? (Avsides.) Nu kommer han med Frälsningsarmén i Schweiz!

Fras 3.

Men Frälsningsarmén i det fria Schweiz ...

Svar.

Frälsningsarmén övade våld på den frihet Schweiz givit sina medborgare, ty Frälsningsarmén störde husfrid, gatufrid, kyrko-

128frid! Därför anmodades Frälsningsarmén lyda landets lagar eller gå sin väg! Då gjorde Frälsningsarmén våld på landets lagar, och därför fick Schweiz lov att göra våld på våldet! Är det klart? (Avsides.) Nu kommer han med aktningen för andras meningar!

Fras 4.

Men man skall dock i vår upplysta tid ha aktning för andras meningar.

Svar.

Ja, om man med ”andras meningar” inbegriper underklassens meningar. Jag kan därföre på dina egna ord endast uppmana dig att ha aktning för socialismen såsom varande det enda rimliga försök att avslöja alla dina knep vid samhällets grundande, jag får uppmana dig, som ju skall föregå med gott exempel, att ha aktning för fritänkeriet, som vill sätta förnuft i din samhälls-kristendom, att ha aktning för den nya moralen, att ha aktning för alla aktningsvärda strävanden, för folkens fredliga sammanslutning, för folkens självstyrelse; ja, jag får uppmana dig att ha en synnerlig aktning för alla yttringar av missaktning mot ditt föraktliga beteende mot underklassen, ty att förakta föraktliga meningar är just att akta aktningsvärda meningar, och du begär ju ej att man skall akta det föraktliga! (Avsides.) Få se om han inte kommer med ”nerdragningar” nu?

Fras 5.

Era strävanden, som du kallar aktningsvärda, bestå bara i att dra ner allt som står över er, till er egen låga ståndpunkt.

Svar.

Om jag ser en pojke klättra opp i ett av statens körsbärsträd (till exempel på Djurgården) och så sätta sig på en gren och äta körsbär, men spotta ut kärnorna på mig som står nedanför; då intar visserligen denna pojke en högre ståndpunkt i förhållande till mig, som står nedanför, men som jag anser honom inneha denna skenbara högre ståndpunkt på grund av orätt, så drar jag såsom varande äldre och förståndigare ner honom ur trädet, och så kan det hända att jag smäller honom i stjärten, men någon klok människa klandrar mig ej för den nerdragningen! Ha vi förstått?

129Fras 6.

Det där var inte svar på tal; det där var ett poetiskt talesätt! Svar.

Att det var ett sätt att tala är tyvärr sant, men att det var poetiskt, det hade jag inte väntat! Var det poetiskt, så är det ditt fel som givit mig en så poetisk uppfostran. Emellertid vill jag svara om igen, men prosaiskt. Din höga ståndpunkt är endast inbillad; ser den ut att vara hög, så är det därför att du bestämt synpunkten! Därför att du bestämt den behöver den därför icke vara hög! Vill du jag skall företa en undersökning? (Avsides.) Det vill han bestämt inte! Utan han vill nog hellre tala om ner-rivningar.

Fras 7.

Att riva ner, ja, det kan man nog, men vad bygger ni upp? Svar.

Det är l:o inte så lätt att riva ner era byggningar, som ni behöft ett par tusen år att ostört bygga upp. Vet ni, hur man fick göra, när man skulle riva ner Linköpings kyrktorn? Jo, man fick spränga det... med ... hm!... dynamit! 2:o. Erinrar jag mig ur gamla lagarne i Byggningabalken ett ganska märvärdigt påbud om nerrivningar. BB. Kapitel 2, § 2: ”Bygger någon annan till men; rive det upp, då han varder därom tillsagd!” Nå, när ni inte vill riva upp, så få vi väl lov att göra det! För övrigt och 3:o finns det trångbyggda samhällen, som bara behöva rivas för att invåname skola ”få luft och ljus”. 4:o Erinrar ni nog er det höga exemplet i Ryssland, hur man där gjorde med pestbyarne för några år sen!

Fras 8.

Du är inte exakt, det var för många år sen!

Svar.

Förlåt, förlåt, stränge herre; många eller några gör ju ingenting, bara faktum är exakt! Eller hur! Jag tror att faktum är bisak för er och bisaken är huvudsak! Emellertid, man brände upp pestbyarne! (Avsides.) Det där svarar han bestämt inte på, såvida inte han svarar med sitt gamla svar: Jag förnekar faktum! Eller så här! Det är lögn! Eller kanske också så här! Det hör inte hit!

130Fras 9.

Det hör inte hit! Men om ni vilja reformera, så reformera er själva först!

Svar.

Den frasen har jag svarat uttömmande på i tidningen Tiden n:o 154, årgång 1884,* och innan ni svarat uttömmande på det svaret, så behöver jag inte svara igen. Jag vill bara antyda att reformarbetet skall gå utöver hela samhället, annars går det inte alls. Har ni inte några andra fraser som jag kan få öva min skarpsinnighet på! Vill ni inte frasa litet om moral!

Fras 10.

Du sa ett ord! Hur kommer det till att alla reformatorer äro så omoraliska, när man sätter förstoringsglas på dem? Va? Svara på det du!

Svar.

Det beror på minst två omständigheter, l:o att man sätter förstoringsglas på dem! Försök med er själva, så ska ni få se att era fel ska bli så stora, stora! Ty det ligger a) i människans natur att äga fel (vara omoralisk), J>) i förstoringsglasets natur att förstora. Nu beror det bara på att förstoringsglaset kommer till användning. Som lagen förbjuder dess användande på överklassen, så kommer det naturligtvis bara att användas på underklassen! Förstod ni det?

2:o kan det också hända att överklassen i dömandet av underklassen begagnar en annan moralisk tumstock än den han begagnar på sig själv, och 3:o är det troligt att moralen icke är så moralisk, då den är en uppfinning av överklassen till ett så omoraliskt ändamål som att hålla underklassen under sig! — Var det klart sålunda, att underklassens reformatorer äro omoraliska på grund av det anförda och icke på några andra grunder!

Kanske ni vill tala om Zola också? Va? Nej, kanske inte numera, sedan ni insett att han icke är så snäll mot underklassen, som vi en gång hoppades!

"* Härmed syftas på Höstslask, sid. 199, vilket stycke var infört i detta nummer av tidningen Tiden.

131Fras 11.

Vi ska inte bråka om sånt där nu, man måste ta världen sådan den är, ty den blir inte annorlunda, och den är ändå till sist den bästa av alla världar!

Svar.

Tack, herre, tack, kära herre, för att ni kom fram med den frasen också, för den var nästan den viktigaste av alla. Vi ska inte bråka, sa tuppen när han stod i spil tan hos hästen! Nej, ni vill vara i fred, ni beati possidentes, lyckliga som huggit för er! Det är mycket naturligt, men det är icke snällt! Att denna världen är den bästa för er, det tror jag; men därför har ni kastat åt oss himlen. Rättvisligen borde ni dock ge oss då och då en försmak av den där berömda himlen, så att vi förlorade lustan till denna den bästa av världar, men så länge ni inte det gör, tro vi att denna världen för oss är bland de sämre. Emellertid ha vi nu omsider fått ett svagt hopp om att den skall bli bättre, för alla, men det blir väl inte förr än herrarne kommit till himlen!

(Avsides.) Att han icke ryckt fram med avundsjukan än!

Fras 550.

Du är bara avundsjuk, det är alltsammans.

Svar.

Den avundsjukan är ett av överklassens fula namn på rättskänslan.

Fras 678.

När var och en sin syssla sköter o. s. v.

Svar.

Den som har fått någon ja!

Fras 1290.

Frasmakare!

Svar.

Frasmakare!

(Forts, i oändlighet.)

Budkavlen 15—8 1884.

132 Sagan om Herkules (Ur det gamla riket.)

Herkules hade gjort sina sex underverk och skulle nu ta ihop med det sjunde, som bestod i att rensa Augias’ stall. Men det var det obehagligaste, om också icke det var det svåraste. Där hade stått tre tusen oxar och dyngat i trettio år utan att någon hade vålat sig göra rent. Det var intet roligt arbete, men han hade nu åtagit sig det en gång. Först gjorde han ett försök med skovel och kvast. Men då blev det ett råmande, tänk av tre tusen oxar på en gång.

— Låt bli vår träck! Det är vår egen träck!

— Det ger jag fan, sa Herkules och gick på att mocka.

— Låt oss ha vår träck, råmade oxarne igen och vände hornen mot honom.

Nej, de fingo inte ha den! Han slog dem med skoveln på hornen så att de tego.

Han bökade och skövlade så att smutsen stod honom över axlarne.

Då skulle oxarne håna honom.

— Se, en sån smutspelle, sade de.

— Det är ni, som ä* smutspellar, sade Herkules; jag har inte orenat här, men jag rår inte för att jag blir smutsig, när jag tar i er.

Oxarne tego. Men nu kröpo tordyvlarne fram, som byggde och bodde i lortarne.

— Låt bli våra lortar! brummade de.

— Det är inte era lortar, sade Herkules, det är oxarnes!

— Ja, men vi frysa, om ni tar bort dem.

— Arbeta då, så slippa ni frysa.

Jo, vad de arbetade. Om kvällen, när Herkules lade sig att sova, rullade de in igen allt vad han hade skövlat ut, så att det såg lika svårt ut på morgonen.

Då blev Herkules arg. Här hjälper intet annat än att sätta hela stallet under vatten.

När oxarne fingo höra talas om vatten, som de inte sett på trettio år, så blev det ett väsen och råmande så att

tordyvlarne, som endast äro ute i skymningen, flögo upp och sökte skydd på oxarnes ryggar.

133Men Herkules blev inte rädd, utan han släppte på, och in rusade två stora floder som satte stallgolvet under vatten.

— Han är en folkfiende, råmade oxame; han vill förstöra samhället, han vill dränka hela jorden.

— Det vill han inte, sade Herkules; han vill bara sätta dyngan under vatten, och någon folkfiende är han icke, men en oxfiende och en tordyvelsfiende, det är han.

När allt var klart, gick Herkules ut och lade sig att sova.

— Hur ska vi hämnas? sade oxarne. Ha vi några vapen som bita på honom! Hornen ta inte på'n!

— Vi ska kasta träck på honom, sade tjuren.

— Det tvättar han av sig, sade grannen.

Frågan dryftades och när alla oxarne slagit sina kloka huvud i hop, kommo de överens om att de icke ägde något vapen, som bet på Herkules.

Men en tordyvel, som åhört överläggningen, hade fått en idé. Den var mycket gammal och därför vann den gehör hos oxarne.

Man skulle slå honom med hans egna vapen.

Hans egna vapen! Det var klubban, men den orkade ingen lyfta. Det var således en dum idé, fastän den var gammal.

— Sätt honom under vatten, förstår ni väl, inföll en annan tordyvel; sätt honom under vatten, som han gjort med vårt stall.

Nå, det lät höra sig! Det var hans egna vapen! Vatten! Men var skulle man ta det ifrån?

Tordyveln viskade något åt tjuren; denne lutade sitt huvud till grannens, och snart hade alla oxarne klart för sig var de skulle ta vatten ifrån, men de ville inte säga det högt, nu, sen de blivit så renliga av sig.

Herkules vaknade vid att han sjönk i en smutsig flod. Men han var rådig av sig, och nu kravlade han sig upp på sin klubba, vilken var av oliveträd och sålunda kunde flyta som olja.

Av ytterst naturliga orsaker avstannade strömmen snart och Herkules var på det torra.

Då gick han in i stallet och lyfte i vrede sin klubba. Men så ångrade han sig.

— Man slår inte lus med slägga. Nog fan kunde ni ändå ha bestått mig rent vatten, som jag bestod er. Men det gör nu ingenting; oxar blir alltid oxar. Om jag nu slår er i rumpan, för att ni hämnades så lumpet på mig, så kom inte sen och säg

134 att jag hämnades på er. Jag hämnas inte, jag agar.

Och så smällde han alla oxarne i rumpan alla tretusen, men tordyvlarne lät han vara.

Och sen den tiden äro alla oxar spruckna bak, och var gång någon vill rensa ett stall, sätta oxarne svansen i vädret.

1883

Vilja folken krig?

(Ett uppfriskat minne.)

När fransk-tyska kriget bröt ut 1870, sände de franska arbetar-ne följande manifest till alla europeiska, även de tyska arbetarne.

Arbetare!

Ännu en gång hota äregiriga politici freden under förevändning av den europeiska jämvikten och nationaläran.

Franska, tyska, spanska arbetare, må våra röster förena sig i ett ogillande mot kriget*.

I våra dagar kunna samhällena icke hava andra grundvalar än produktionen och dess rättvisa delning.

Arbetets delning, som med varje dag gjort utbytet nödvändigare, har även gjort nationerna solidariska.

Kriget om övervälde eller för en dynasti kan i arbetarnes ögon endast vara en brottslig orimlighet.

Som svar på de krigiska acklamationerna från dem, som avbörda sig sina pålagor med blod, och som finna i allmänna olyckor en källa till nya spekulationer, protestera vi som vilja freden, arbetet, friheten.

Vi protestera:

Mot människosläktets systematiska förstörande; mot förslösandet av folkets pängar, som endast skola begagnas till att göra jorden och arbetet fruktbara;

mot blodsutgjutelse för tillfredsställandet av egenkärlek, mo-

* Jämför härmed fabeln om att folket ropade mest på kriget. Folket bestod den gången av kejserlig ”pöbel”, som skickades kring gatorna att skrika liksom våra kända hurrabasar.

135narkiska ärelystnader, kvästa eller otillfredsställda.

Ja, med all vår kraft protestera vi mot krigen, i egenskap av mänskor, medborgare och arbetare. Kriget är de vilda instinkternas och nationalhatens uppväckande.

Kriget, det är styrelsernas förvända medel till att kväva friheten.

Kriget är förintandet av den allmänna förmögenheten, frukten av vårt dagliga arbete.

Tyske bröder!

I fredens namn hören icke på de avlönade eller tjänsteskyl-diga röster, som söka bedraga er angående den verkliga andan i Frankrike.

Förbliven döva för oförnuftiga utmaningar, ty krig mellan oss skulle vara brodermord. Förbliven lugna, såsom ett stort och tappert folk kan vara det utan att förlora något av sin värdighet.

Vår tvedräkt skulle endast medföra despotismens triumf från båda sidor om Rhein.

Härpå svarade de tyska arbetarne:

Franska arbetare!

Även vi vilja freden, arbetet, friheten! Det är därför vi av hela vårt hjärta förena oss med er i er protest, ingiven av ett brinnande nit mot alla de hinder man lagt för vår fredliga utveckling och mest mot det vilda kriget.

Intagna av broderliga känslor, lägga vi våra händer i edra och vi bedyra såsom hederliga män, som ej veta ljuga, att i våra hjärtan icke finns det ringaste av nationellt hat, att vi äro underkastade våldet, och att vi endast rädda och tvungna inträda i krigarnes band, som vilja utbreda förstörelse och elände över våra fredsälskande länder.

Även vi äro dock stridsmän! Men vi vilja strida med det fredliga arbetet och av alla våra krafter kämpa för vårt och mänsklighetens bästa; vi vilja kämpa för frihet, jämlikhet och broderskap, kämpa mot våldsmännens despotism, som understryker friheten, mot lögnen och sveket, var hälst de komma ifrån. Högtidligt lova vi er, att varken trummans buller eller kanonens åska, varken seger eller nederlag skola komma oss att glömma vårt arbete för att förena alla länders utkastade i ett enda stort förbund.

136 Vi känna icke mer några gränser, emedan vi veta att på båda sidor om Rhein, i gamla Europa liksom i unga Amerika leva bröder, med vilket vi äro färdiga att gå i döden för vårt mål den nya fristaten. Leve freden, arbetet och friheten!

Dessa förståndiga människor, som voro nog ”opatriotiska”att utfärda dessa vänskapsförsäkringar, och vilka

troligen icke ansågos ”politiskt mogna” att yttra sig i folkförsamlingarna, de skickades strax därpå att skjuta ner varandra för det ”patriotiska” syftet att få antingen en tysk eller en fransman på — Spaniens tron!

Att folken hata varandra är ej så sant! För ett år sen hände i Paris på ett stort arbetaremöte, att en polack, för att smickra sig in hos fransmännen, började sitt anförande med att förklara sig vara tyskhatare. Han avbröts genast av parisarne med den anmärkningen, att här icke vore någon förening för tyskhatare, utan en förening för arbetare av vad nation de än voro, ty nationerna äro godtyckligt gjorda av dynastierna och göras om vid varje krig.

Eget är att höra, huru varje försök till anslutning mellan främmande folk till fredligt förbund utropas som fosterlandsförräderi. Men när den heliga alliansen 1815 faktiskt bildade sin fredsliga, då var det ett heligt verk. Folkens fredsliga, som vi nu arbeta på, den är ohelig! Vad kommer det av?

För närvarande ha vi som bekant i Europa en stor kejser-lig-kunglig fredsliga (allians) mellan Ryssland, Tyskland, Österrike, Italien och som man påstår Skandinavien. Varför ta icke dessa höga fredsvänner ut steget och inbjuda England, Frankrike och Spanien med, så är ju den stora fredstanken förverkligad?

Tiden 25—8—1884.

Andarne hade vaknat

AUGUST STRINDBERG OM SIN UNGDOMSTID

Andarne hade vaknat och det var en lust att leva! Siste Atenaren bröt sig in genom skolans eljes så väl slutna dörrar och slog ner augsburgiska bekännelsen och Norbecks teologi; Cramérs ”Avsked ur kyrkan”, satte oss i händerna lätt hanterade vapen, med vilka läraren i kristendom hade svårt att reda sig; Renans ”Jesu lev-

137nad” blev föremål för föredrag i den lilla lyceistföreningen ”Fratres Amicitioe Verce”. Lektionerna i teologi antogo i sjunde klassen formen av disputationer, vid vilka pastorn alltid med ett skeptiskt leende gav opponenterna rätt. Så kunde man få höra lektioner som dessa:

Pastorn: Hur många personer ha vi sålunda i Gudomen?

Lärjungen: En!

Pastorn: Ja, men hur många ha vi enligt Norbeck?

Lärjungen: Enligt Norbeck tre, men rektor B. har i filosofien sagt att treenighet är en contradictio in adjecto.

Pastorn (leende): Har han sagt det verkligen?

Pastorn var ateist och naturvetenskapsman efter vad vi vid senare sammanträffade med honom ute i livet erforo. En annan gång, då han tyckte vi gått för långt, frågade han vad vi egentligen bekände för lära. Någon uppgåvo sig vara socinianer, andra ateister, andra åter rätt och slätt fritänkare.

Följderna av denna religionsfrihet började visa sig. Vi voro naturligtvis alla konfirmerade (utom judarne), ty dessförinnan fick man ej bära hatt och pincené. Vi kände oss sålunda såsom karlar, män för sig, och vi började vilja bli ärliga. En stor strejk för uteblivandet ur morgonbönen anordnades. Ute i förstugan på vedlåren sutto en del och avvaktade bönens slut, andra läste över sina läxor inne i klassrummet. När nu rektorn såg det tomrum, som uppstod i bönesalen vid sjunde klassens uteblivande, anställde han razzier, dels i förstugan, dels i klassrummet. Vi vädjade till vår irrlärighet. Han varnade oss inför hela skolan och befallde oss komma i bön. Vi trotsade och anhöllo om samvetsfrihet. Då höll han i klassen ett enskilt vänligt samtal med oss och bad, att vi ”av vänskap för honom skulle göra honom den tjänsten endast närvara vid bön, så att vi icke måtte giva ett dåligt föredöme för de yngre”. Vi svarade vänligt att det vore ett dåligt föredöme att hyckla, och vi erinrade honom om, att han lärde ett under filosofiska lektionen och ett annat under morgonbönen. Han blev svarslös, och vi rördes över hans olycka, ty hans existens berodde på läroverkets anseende, ty det var ett privatläroverk. Vi gingo i bönen, men vi knäppte ej ihop händerna, stego ej upp, deltogo ej i psalmsången, ty vi ville ej hyckla! Under hans bibelförklaring, som på grund av det samtidigt uppstigande läseriet nu infördes, angrep han en morgon särskilt mig, steg ned från katedern och

138tog ur min hand den bok i vilken jag läste. Varvid följande diskurs uppstod:

Rektorn: Du sitter och läser över dina läxor under bönen?

Ego: Nej det gör jag inte.

Rektorn: Läser du dåliga böcker då?

Ego: Nej det gör jag icke. Jag läser en god bok.

Han tog boken och undersökte den. Det var en kort framställning av Hegels filosofi. Rektorn var som alla hans samtida Hege-lianare. Ater var han svarslös! Men han var icke mållös, utan slungade ut en varning mot ”de falska profeter”! Ecklesiastikministern, som givit läroverket dimissionsrätt, hette Fredrik Ferdinand Carlsson! Stackars rektor! — Hans filosofiska lektioner blevo efter den stunden mera reserverade, och vi fingo aldrig några vapen mer från dem. Reaktionen hade börjat.

År 1867 tog jag studentexamen. Vid det tillfället hade ecklesiastikdepartementet utgivit ett teologiskt ämne i svensk skrivning. En av kamraterna, van vid samvetsfrihet, hade behandlat det rationalistiskt, en annan hade tagit det ortodoxt. Rektorn var orolig, ty krian var väl skriven. För att imellertid förekomma obehagliga följder, gick han examensdagen fram till statsrådet och föreläde honom de två skrivelserna. Här skall statsrådet se huru en ortodox och en rationalist behandlat samma ämne, sade han. Statsrådet läste, rynkade ögonbrynen, men teg. (Rationalisten är nu deist och postman i Uppland och känd som en god vissångare*, ortodoxen är ateist och pastorsadjunkt.) Kriorna förvara troligen i exklesiastikdepartementets arkiv, där de i så fall kunna beses.

Men andarne voro fria! Hände ett par år efteråt att en yngling vid samma läroverk slog sig lös och uppträdde på det stora reli-gionsfrihetsmötet i La Croixs salong och höll ett entusiastiskt föredrag för samvetsfriheten. Följande morgon framkallades han vid bönen i skolan och erhöll en grundlig varning av läraren, vilken i morgontidningen läst referat om hans uppträdande. Lärjungen var — Emil Hillberg och läraren — Otto von Feilitzen.

Vid nya elementarskolan hände några år senare, att vid stora årsfesten som skolans vittra förening höll i närvaro av rektor (Staaff), lärare (bl. a. Jonas Spilhammar), föräldrar och syskon, en yngling steg fram och höll ett glänsande föredrag, i vilket han om Jesus Kristus begagnade uttrycket ”Svärmaren från Golgatha”.

* Författaren till den berömda ”Nya folksången”.

139Detta väckte icke någon vidare storm och ynglingen förstörde icke sin framtid!

År 1868 var jag lärare för en aktad läkares, numera professor X:s döttrar. De skulle icke få gå i någon skola och förstöras av dåliga läror. Jag var ålagd att icke läsa katekes med dem, utan endast föreläsa bibliska historien och giva densamma en rationalistisk utläggning. Flickorna skulle icke konfirmeras, så var det bestämt! Men tiden gick. Mörkret föll på, ovanifrån, som ljuset! Nu äro mina flickor konfirmerade för länge sen, vigda för länge sen och en är pietist!!!

Så uppfostrades jag! Andlig frihet, samvetsfrihet fanns då faktiskt, om icke i lagboken! Då talade man vad man tänkte, då skrev man som man talade; det är fjorton år sen! Vad har sedan hänt? Jo, man har lärt sig att tiga, man har lärt sig att ljuga! Man har blivit klok, man har lärt sig respektera andras meningar, det är, man har lärt sig att respektera vidskepelse, respektera lögn, respektera allt som är respektabelt! Men jag kunde icke lära det! Jag skrek ut i ”Mäster Olof” redan 1872, men jag bragtes till tystnad — tills 1882. Då, efter tio år, tio förfärliga år, då fick ”Gert Bokpräntare” tala ut, och Emil Hillbergs mäktiga stämma fick hjälpa min av nöd, mödor, sorg försvagade röst att ryta ut vad man tänkte i det tysta under dessa långa skymningsår!

Men man låtsades icke förstå ännu! Man svepte det skönas slöja över saken och estetiken tog hand om den.

Vi måste tala ett renare språk, tänkte jag. Och så talade jag sanningens enkla, råa språk!

Nu förstod man! Och nu förstod man att det var allvar, nu förstod man att det var fara!

Och nu, när man trampat ner våra unga skördar, nu när man myllat vår ungdoms förhoppningar, nu säger man att vi förlorat illusionerna!

Varför tog man våra illusioner om samvetsfrihet, om människans första oavytterliga rättighet — tankefrihet!

Varifrån har mörkret kommit? Hur har förruttnelsen kunnat så angripa andame?

Svaren det, I, män och kvinnor, som varit vittne till att man år adertonhundra och åttiofyra hotat i fängelse sätta en man som icke respekterat vidskepelsen!

Tiden 25—10—1884.

140 Aktiebolaget Sverige

UTKAST PÅ EN BIT PAPPER ÅT JÖRGEN

Om nationalitet är en ras eller stam, så är Sverige ingen nation. Om ett bolag är en förening av intressen, så är Sverige ett bolag.

Verkställande direktören, kungen, är fransman, stundom också norrman, och i vardagslag svensk, samt kan dessutom vara anställd i preussisk och rysk krigstjänst, såsom hedersöverste. Direktrisen tyska. (Talar hon svenska verkligen?) Sveriges störste man är finne (Nordenskiöld). Sveriges rikaste man är skotte (Dick-son). Sveriges främste statsman är wallon (Louis de Geer). Sveriges förste skald är polack (Snoilsky). Sveriges finaste historieskrivare är österrikare (Geijer). Sveriges lärdaste fruntimmer är ryska (Kovalewsky).

Stockholms stads polismästare är palestinesare, Stockholms slottsintendent d:o, Skandinaviska bankens direktörer d:o, professorn i teckning vid målareakademien d:o, de två docenterna i Svensk litteraturhistoria vid Uppsala universitet d:o, d:o, o. s. v.

Tre fjärdedelar av svenska adeln äro tyskar. Landet regeras för närvarande av danskar (skånska lantmännen). För övrigt äro alla bönder och rikets övriga innevånare tyska, som lära hava invandrat under en berlinare, som hette Oden.

För tre hundra år sen voro alla präster romerska undersåter. Men Sveriges mest ryktbara, nu levande svenskar äro fosterlandsförrädare: John Ericsson är amerikan och Christina Nilsson fransyska. En bland våra mest berömda fosterlandsförrädare var sångaren Labatt. Född av tyska föräldrar, bördiga från Palestina, tog han introduktion i Sverige. Därpå övergav han sitt tredje fosterland och reste till sitt andra, Tyskland. Men hemlängtan bragte honom tillbaka till Sverige. Sedan var jag inte med längre.

Jag är själv en illa beryktad fosterlandsförrädare.

Och du, som efter mycket fosterlandsförräderi, föredragit att stanna hemma, som patriot, har bestämt inte tio droppar svenskt blod i dina ådror, om man får tro din fysiognomi.

Men Sveriges konungar ha däremot icke varit fosterlandsförrädare, utan internationaler. Den störste internationalen var Karl XIV Johan. Han var palestinesare, fransman, svensk, norsk och en liten tid finne. Det är detta höga föredöme, som givit upp-

141 hov åt den röda internationalen, vilken i våra dagar omfattats med så mycken sympati av alla bildade.

Vad är drottning Sofia skyldig sitt fosterland Nassau? Och vad gör hon för sitt av Preussen annekterade land? Jo, hon ingår allians med Preussen och låter stockholmarne hurra för sitt fosterlands erövrare, samt hotar sitt tredje fosterland Norge med en preussisk flotta — om man får tro elaka människor och tidningar. Men det skall man inte.

Och prinsessan Viktoria?

Att vara svensk är icke sämre än att vara något annat, men icke bättre heller.

Det är ganska billigt att bli svensk! Det kostar bara lösen för svenskt medborgarbrev. Men att vara svensk är dyrt.

— Det

kostar------------Ja, ni kan se efter på debetsedeln. (Men tull-

och brännvinsmedel och charta sigillatamedlen, se ni inte där. Och de äro mångfaldigt större.)

Jörgens Stockholmsbrev 6—3—1886.

Svensk natur

En uppsvensk, som endast på nattåg genomrest Sveriges sydligaste provins för att komma ut till Europas fastland och sedan, efter flerårig vistelse i Tyskland och Frankrike, företager några strövtåg i det södra och västra Skåne, skall till en början med förvåning märka, att han icke kommit hem. Han har rest norrut ett par dagar, genom Nordtysklands triviala åkerbrukslandskap, kanske genomfarit Brandenburgs sandsvältor och Mecklenburgs flackland, lämnat den tyska hamnstaden, och efter en dagsresa på havet, alltjämt norrut, landar han på en ljus strand, öppen och ljus, där de gulvita kalkblocken bilda en skoning mot sundets blå böljor.

Från stranden, som mera ger intrycket av fransk än tysk kust, sträcker sig landet inåt i öppna slätter, än släta som ett golv, än svepande sig i sköna våglinjer, där åkrarna breda ut sig som väl kammade fällar. Här frodas det ömtåliga bovetet på släta fält mellan krit- och flintbollar, och i lerorna knyter vitbetan sina

142sockerförande rotknölar under det saftgröna blastret; i vägkanten följer vägvårdan eller vilda cikorian och på banvallen det exotiska harriset av den sydliga ginstfamiljens guldblommiga släkte; torvhägnet bindes av korgvidet, vars grönskande spön aldrig få ro för havsvindarna; uppkörseln till herrgården är bevakad av kana-da- eller virginiapoppeln, någon gång av den lombardiska. Det är ett fullkomligt främmande landskap för den hemmasittande uppsvensken, men för den bereste är det ett nordfranskt.

Där slätten åter tager ryggstöd mot en ås, där möter först den skånska hagen, så olik sin nordligare namne. Förposterna mot den överallt framträngande åkern utgöras av de elegantaste benvedsbuskar, hagtorn, slån, cornell, vildapel, getapel och brakved, allt sammanvävt av vildhumle, vindor, kaprifolium. Intränger man en höstdag särskilt i denna småskog, då solen bryter mot nyss regnbegjutna löv och belyser det lilla vildäpplets rödgula facer, de rosenröda trekantiga benvedsbären, hagtornets eldröda och slånbuskens daggblå frukter, förvånas man över den yppighet som underskogen mäktar utveckla under väldiga ekars, askars och lindars hägn, på samma gång man tjusas av det fina luftiga behaget i grenarnas rytm, i kvistarnas utsökta teckning och bladverkets prydliga anordning.

På den dävna myllan synas ännu i hösten hamnar av sydliga gräs och örter, såsom jättegröet, förtjänande plats i en makarts-bukett, och skogsstarren; Corydalis cava, hålnunneörten, Rumex sanguineus, skogssyran, Gagea spathacea, hölster-vårlöken, Galeob-dolon luteum, gulsugan och den för bokskogen karaktäristiska Circcea med det rena parisiska tillnamnet lutetiana. Följa vi den lilla bäcken, som sakta rasslar mellan trädrötter och skiffrar, upptäcka vi nordbor snart den ofantliga skillnaden mellan denna självsådda park och vår steniga hage, där, mellan mossklädda bergknallar och block av gråsten under aldrig mognande barrträd och masurbjörkar, den krympta enen bildar underskogen vid sidan av ljungen och lingonriset, där blåklockan och kovallen pryda de snaggiga gräsdukar som kunna breda sig mellan trädrötter och stenar. Jämförelsen får icke anses förhatlig, och må den utfalla efter tycke eller icke, olikheten framgår dock alltid.

Vandra vi återigen ut på slätten och draga oss uppåt landet, över torvtäkter, förbi mergelgravar, utåt leriga stubbåkrar, där gåsflockarna leta kom, skrämma vi kanske upp en rapphönskull,

143möta möjligen ett kvarlevande storkpar, höra törhända de strykande vildsvanarnas kackel, och vi se snart i fjärran, där slätten krupit upp att söka ryggstöd mot åsen, en lövverkskontur i sköna undulerande linjer, som för oss, Mälarstrandens bam, vana att se den taggiga granskogshorisonten, lockar och stämmer som dunkla minnen från sagböckerna, från vår ungdoms första romantiska teaterstycken... det är bokskogen. Träda vi in under de mörkgröna valven nu på hösten, märka vi först behaget av att kunna se fritt och långt, känna fördelen av att få sätta foten på jämn, slät mark, ty boken är icke vän av bergstigningar som barrträden. De skönt tecknade

stammarna, smidigare än ekens, äro färgade i en ljusgrå, stundom matt silverton, på vilken brungröna mossor, grågröna lavar satt sina kraftiga toucher. Blåser det uppe i kronorna är det lugnt därnere, och de hårda lövens svagt klingande, stundom rasslande och viskande ljud, äro stämda i en gladare tonart än de melankoliska barrträdens tunnsträngade eolsharpor. Men nu är bokskogen tung, ty det är höst, och löven ha blivit tjocka och mörka, regndisan har trängt in från havet, och örterna på marken äro för länge sedan dödade av brist på ljus. Om vintern åter, då är skogen ljus, och de härliga skeletten visa i sin imponerande nakenhet hemligheten i stam- och grenbildningens proportioner, på vilka dess skönhet ytterst är byggd. Är det då en kall, blåsig dag, skall man höra nya toner i bokskogen: när vinden drager genom topparnas avlövade ris, susar det som i riggen på en fregatt och det knakar i de frusna stammarna, hela skogen omkring, givande kommentarien till det för nordbon oförstådda Horatianska silvce laborantes, de ”arbetande skogarna”. Skiner då solen på de rimfrostiga unga bokbuskarna, som behålla sina guldgula löv till knopparnas skydd, skymtar ett lättfotat rådjur mellan vedtravarna, smyger en räv i spåren på en oförsiktig vinterhare, och skriar den brokiga nötskrikan, då har bokskogen visat sig i sin för uppsvensken mest tilltalande dräkt, ehuru sydsvensken säkert håller sin skog kärast då han om våren i ett enda slag slår ut i en bjärt grönska.

Återvända vi emellertid till hösten, vandra ut ur skogen och nalkas den lilla insjön, där slottet ligger, löper vägen under ekar, vilka här, rotade i den djupa myllan, skjuta mer i höjden och se vekligare ut än våra nordliga; den solskensgula, väl sandade allén är kantad med lindar. Enstaka avenbokar, små läckra träd,

144än mera sydländingar än boken, breda sina lindliknande kronor, bärande almens löv i miniatyrform och lönnens frukter. Och de följa den höga trädgårdsmuren ända till slottsporten, där de förvandlas till den vackraste och bildbaraste av alla häckar. Möta vi här trädgårdsmästaren och av honom införas i lustgården, måste vi anlita vår sakkunnige förares vetande för att komma till rätta med alla de främmande härligheter dem fördelaktig jordmån, gynnsamt klimat och tillräcklig omvårdnad här framtrollat. Dvärgpalmen och magnolian, japanska fernissträdet och tulipan-trädet erinra ännu i hösten om Italiens villaparker. Detta resliga, askliknande träd med pardelade feta, blanka blad och de gröna, saltsyreluktande frukterna är det kungliga valnötsträdet, Juglans regia. Dessa spensliga, linden liknande stammar med det bleka lövverket, under vilket ännu blekare små hallon döljas, är det vita mullbärdsträdet, hemma från medelhavstrakterna och högt värderat av silkesmasken. Detta halvstammiga, mörkbladiga träd med citrongula, päronformiga frukter är den äkta kvitten, Afrodite helgad och i Tusen och en natt en stående rätt. Här är den ädla kastanjen infångad och tvingad att ge mogen frukt i varma år, och vilken man först i sydligaste Tyskland, kanske först i branterna vid Vierwaldstättersjön kan återfinna vild med dess kluvna liksom åskslagna svarta stammar och dess kransställda sköna löv.

På slottsmuren klänger äkta vinrankan ända upp över första våningens fönster, där den blå Frankenthalerklasen hänger sida vid sida med den vita Fontainebleaudruvan.

På murens spaljér äro persikor och aprikoser nyss skördade och för längesedan i kasten, där orangen ännu glöder i en nordlig Brittmäss-sommars varma solsken.

Men kommer vintern och alla lövträden fälla, då skulle det här, där nordens eviga gröna barrträd saknas, se ännu ödsligare ut än i höga norden, om icke några ständigt grönskande buskar behöllo sin lövskrud: lagerkörsen, Evonymus, och framför alla järneken, Ilex, som når ett par manshöjder och mitt i snön ståtar med sina taggade eller hela blad och eldröda bär.

Detta är Skåne, Sveriges havomflutna Peleponnesus, kanske det skandinaviska Hellas där kulturen först slog sig ner och utvecklades hastigast under de mest gynnsamma förhållanden. Men det är icke hela Skåne, ty sätter man sig på järnvägståget i Lund och reser norrut, skall man inom en timme märka huru landskapet

145förändras. Redan mellan Stehag och Hör har den bördiga slätten upphört; boken krymper och bildar icke mer någon skog utan är blandad med ek och björk; och efter Hörs station uppträder mager tallskog på sandås och i ljungbackar; madängar växla med hårdvallar; vid Tjörnarp stannar man ännu några minuter i en härlig boklund, åker strax därpå in mellan rullstensåsar och sterila sandbackar, där björken nu står gul mellan gröna enbuskar och bruna alar; känner hemmet nalkas när man passerar ett brant gråstensberg, rusar igenom ett uppländskt

bondlandskap med rågåkrar, björkhagar, röda trästugor och gärdesgårdar, tror sig se en skymt av Norrland när en ödemo med pors och odon på ett par minuter lista sig förbi kupéfönstret. När tåget slutligen stannar i Hessleholm känner man sig hemma i Uppsverige, kanske ändå längre norrut, där man sitter i ett landskap begränsat av tall- och granåsar, med ljung på sanden mellan dåliga björkar. Likväl har man endast rest sex mil norrut och endast stigit obetydligt. Denna tvära övergång från söder till nord, som försiggår på en och en halv timme, äger flera orsaker, av vilka den väsentligaste utan tvivel är bergbottnens beskaffenhet. Det sydvästra eller egentliga Skåne, vilket i geologiskt hänseende tillhör danska ögruppen, vilar nämligen på de yngre sedimentära lager som bära namnen si-lur-, jura-, krita- och stenkolsformationen, under det att i nordöstra Skåne urberget, här gneissen, bildar underlaget. Dessa yngre avsättningar ur vattnet, mest bestående av lösa skiffrar, kalk, krita, sandstenar eller konglomerater, besitta nästan alla den egenskapen att hastigt genomsläppa vattnet, behålla jordvärmen och giva matjorden en lucker, lätt assimilerbar och drivande karaktär, under det att graniten och gneissen äro mera ogenomträngliga för vattnet, svårare att assimilera och bilda en kall undergrund. I stort taget stämplas hela Sveriges natur av denna egenhet att det vilar på urberget, som hälst är barrskogsförande och genom sina sprickor och förkastningar, höjningar och sänkningar ger upphov till dessa otaliga sjöar och floder, vilka man i det övriga Europa kanske endast återfinner i Skottland och Schweitz och på samma grunder. Men varhälst de yngre avsättningsbildningarna träda i dagen, blir landet mera slätt och fruktbart såsom vi finna det i våra förnämsta sädesbygder i Skåne, Väster- och Östergötland, Kalmar län med Öland och Gottland, trakten kring Östersund och även Uppsalaslätten, ehuru denna anses befruktad

146av nersläpade rester från en förstörd lagerbildning kring Gävle-bukten.

De andra orsakerna till den hastiga övergången till nordligt landskap på den korta sträckan vi passerade kunna vi söka i sydvästra Skånes havomflutna läge, vilket medför en högre och jämnare temperatur samt avhåller från frost under det omvänt den norra delen av provinsen såsom utgörande av fortsättning av småländska höglandet är mindre utsatt för inflytande av havet och de västliga vindarna. Lägges härtill landets höjning, dess nordligare läge, dess grannskap till Smålands fuktbringande skogar, frost-alstrande mossar och träsk, hava vi i stark förkortning angivit grunderna till den skarpa gränsen mellan nord och syd, om ock bergbottnens beskaffenhet måste räknas som huvudmotivet.

Men Skåne har ännu två andra landfästen utom det direkta med Småland och de heta Halland och Bleking. Dessa båda landskap äga det gemensamt att de äro sluttningar av småländska höglandet, att de vattnas av åar från samma lands sjöar; men skilja sig däri att Halland är ett västkustens och Bleking ett östkustens. Med västkust följer nämligen ett mildare klimat, beroende av de västliga vindarnas inflytande, tillskrivet ytterst Golvströmmens magasinerade värme, ehuru även sydvästvindarna från Central- och Sydamerikas upphettade landsträckor måste tagas med i beräkningen; vid västkusten är landet, särskilt Halland, som saknar skärgård, utsatt för havets vågor och vindar, som raserat stranden och söndersmulat den till sanddyner, under det Bleking ligger mera skyddat för vind och våg och särskilt för nordanvinden genom Smålands berg och skogar. Därför är Hallands kust ett ödsligt, ofta vilt landskap, som dock har den förmånen att icke likna något annat i hela Sverige. Följer man däremot ådalarna uppåt mot bergstrakterna, där fukt, matjord och vindskydd erbjudas, blir vegetationen strax sydlig som i det bästa Skåne. I kusten visar floran franskt och engelskt inflytande, som särskilt röjer sig i ginstarternas lysande uppträdande. I stranden åter har vattnets större salthalt framkallat andra tångarter än ostkustens såsom Zostera, Najas, C hor da filum, eller alla dessa ljusa band- och trådformiga alger, vilka så bestämt skilja sig från Östersjöns greniga och mörkare blåstång, att man vid en den flyktigaste promenad i strandkanten skall kunna se på den uppkastade gröna skoningen om man befinner sig på Sveriges

147östra eller västra kust.

I Bleking åter, som dock väsentligen har samma berggrund som Halland, nämligen gneiss och granit, har landskapet, ehuru beläget sydligare, en mera nordisk karaktär, men i kusten alltjämt leende. Ek och hassel, rosor och hagtorn, växa här i skydd av de tämligen branta bergen, mellan vilka bördiga dalgångar äro nedsänkta. Ehuru boken är hemma här och även förekommer ymnigt i norra delen av provinsen, avgöres landskapsfysionomien så

direkt av eken, att man undrar om icke närvaron av flottans skeppsvarv här inverkat på urvalet till förmån för den sjödugliga eken, eller om verkligen förhållandet varit det omvända, såsom fallet lär vara med potatisodlingen i samma landskap, där de talrika brännerierna skola leda sitt upphov från den särdeles lämpliga potatisjorden.

Vinrankan och murgrönan, som i det blåsiga och nordligare Halland trivdes på väggen, gå icke väl till i Bleking, förklarligt ur samma orsaker som tillåta boken uppnå Strömstad på västra sidan, men på östra sjunka till Kalmar, ungefär en och en halv latitudgrad.

Utanför Halmstad fiskas visserligen icke ostron, hummer och räkor, men kolja, vitling, rödspotta och helleflundra, saknade vid Bleking, och strömmingen, okänd till namnet i Bohuslän och Halland, ännu vid Kullen liknande en mindre sill, har i Bleking fullständigt krympt till Östersjöns strömming, ehuru ännu bärande namnet sill.

Intaga vi åter vår plats på tåget vid Hessleholm och draga norrut, hava vi vid Älmhult inträtt i Småland och äro därmed inne i en provins av Sverige som kanske är mest av alla ett land för sig. Stannar tåget på en högländ station, ser man, så långt synkretsen når, ett hav av granskog blandad med tall och björk; några fläckar av odlad bygd, en glimt av en å, en flik av en sjö. Det är ett bergland av gneiss och granit, men med icke nog höga berg för att ge upphov till älvar med fruktbara dalar, ett sjöland, men med små bergsjöar, vilkas stränder ej hava hunnit grundas upp till ängar och åkrar, och saknande större slätter, där istidens leror kunnat breda ut sig till bördiga sädesfält.

Stanna vi åter vid en anhalt i kanten av insjön, öppnar sig ett landskap så tyst och så ensligt, att man får söka dess like många breddgrader nordligare. Infattad av klippstränder, som bära gran-

148skogen ända ner i stranden, ligger skogssjön. Ett bergras, bildai ett rev ute i vattnet, och på detsamma hava martallar klättrat ut balanserande på stenarna. Mellan strandblocken i en udde står en gulnad björk, lutande sig ut över vattnet som om han sökte se efter huru långt det var till botten. I en uppgrundad vik viskar den svarta kolvassen gamla mörka sagor om mylingar och skogsmän, blodshämnd och dulgadråp. Och mitt i sjön ligger ett stenrös bildande en holme, bevuxen med granar, vilka smalnat ihop sig för att få rum, svartnat av fukten och blivit överdragna med skägglavar, så att de likna cypresser. En flytande kyrkogård på ett svart vatten.

Det är till en sådan obygd de sista exemplaren av en för odlingen flyende fauna dragit sig undan. Här kan man ännu någon gång råka in i en tranedans, stöta på en hägerkoloni, kasta ett flyktskott efter en svart stork. Och råkar fiskaren en mörk natt i sina garn få fatt i den sällsynta fisken malen, skall han möjligen senare ge anledning till löpande rykten om den stora sjöormen.

Men vi draga åter mot norr och sänka oss vid Nässjö ned emot Jönköping. Furuskogen tunnas ut, ek och björk komma igen, milda fuktiga vindar möta, och från ett halvt avlövat höstlandskap inträda vi i ett ännu grönskande sensommars; det bär utför med stark fart då vi åka ned för småländska höglandet, som här vräker ner en del av sina vattensamlingar genom det praktfulla Huskvamafallet, och så äro vi nere vid det ljusa innanhavet Vättern.

Vi hava dragit mot norden en hel geografisk latitudgrad och likafullt uppnått ett sydligare klimat, ehuruväl berggrunden endast förvandlats från granit till gneiss. Lind, ek, alm, även rätt stora bokar synas här, norr om den officiella bokgränsen; och ifrån Smålands mörka furuskogar och svarta insjöar hava vi nått ett ytterst ljust, solbelyst landskap med långa synkretsar. Orsakerna till denna anomali få vi söka dels i landets sänkning från högland till relativt lågland, frånvaron av djupa skogar och träsk, samt framför allt i närheten av ett innanhav, som lämnar vindarna fritt spel och vars speglande yta måste antagas verka som reflektorn i en väldig solmaskin. Understödjas dessa verksamma faktorer av berggrundens övergång till yngre avsättningslager såsom på Visingsö, trakterna kring Gränna och Omberg, antager

149vegetationen en rent sydsvensk karaktär, så att vita mullbäret trives, boken jämte idegranen uppträder i större bestånd och valnötsträdet bär frukt. Lämna vi Vättern, denna i sagodunkel insvepta sjö, som ännu väntar på sin fysiograf, och göra en utflykt åt nordväst, befinna vi oss snart inne i ett av Sveriges mest originella landskap och ett av de tidigast uppodlade.

Den uppsvensk som första gången färdas i Västergötland kan icke undgå att lägga märke till de högst ovanliga konturer som de över det eljes banala landskapet sig höjande bergen erbjuda. Råkar man få sikte på dem en afton i skymningen, tror man sig först se vallar, bastioner, ofantliga borgruiner. Och vid dagsljus skola dessa visa sig vara taffelberg, bestående av lagrade yngre bergarter, avsatta ur vattnet, och i den ordning staplade på varandra, att på urbergets botten vilar sandstenen, därovan alun-skiffern, kalkstenen och lerskiffern, samt överst ett skikt av vulkaniska bergarten trapp.

Om man nu från Falköping gör en hastig promenad uppåt Mösseberg, skall man strax märka huru vegetationen ändrar sig på tjugu minuter. Vid det tämligen låga bergets fot trivas boken och den ännu ömtåligare avenboken, vilken senares växtgräns ligger nära två latituder eller tjugu geografiska mil sydligare, beroende av skiffrarnas och kalkens luckra och drivande beskaffenhet. Har man nått det översta ogenomträngliga trapplagret, som icke genomsläpper vattnet och endast med stor svårighet vittrar, befinner man sig på en ödslig fjällplatå. Enen kryper häi ytterst betryckt bakom ljungen, och kråkriset, mjölonet, lum-mem, krypvidet söka lä av den minsta sten; endast den vackra klockljungen, mera ovanlig norrut, erinrar om sydligare trakter. Men vandrar man vidare i denna ödemark, stöter man snart på en liten mörk insjö med granskog på andra stranden, och under det man låter ögat stanna på det lågt belägna skogsbrynet dragas blickarna mot ens vilja ut i rymden, fängslas av ett i fjärran svävande land, som ögat med svårighet söker fixera. Det liknar först ett mycket tunt och ljust moln, men växlar som molnet form och konsistens; kan tagas för en hägring, men stelnar slutligen till en i lufthavet simmande ö — till skepnad av lågtryckt, långsträckt pyramid. Och när den vackra synen slutat överraska vaknar eftertanken och upplyser att det är Västergötlands och hela södra Sveriges skönaste berg — Kinnekulle. Lämnande till

150ett annat tillfälle skildringen av strövtåget från Råbäcks trolska lunder upp genom körsbärsskogarna till hjässans granparker, fortsätta vi på det resfärdiga tåget ner åt Falans bördiga slätter och lägga strax vid Sörby station märke till en ny förvandling av landskapet. Här upphöra nämligen de sedimentära lagren, och geologiska kartbladet förkunnar att vi åter inträtt i gneissens regioner, samtidigt med att resehandboken anger grannskapet av de bekanta Svältoma.

”Ljung, sten, en, småtall, våt tuväng, hårdvall; stenregn, skorviga björkar”, så lyda ögonblicksannotationema medan tåget ilar ned till Herrljunga. Vidare: ”Stensvälta med en-skelett, ensvälta utan ljung med starrtuvor och sten. Björksvälta i madäng med en och sten. Björkmosse med stenknallar och mjölonris. Ung tallmo med en, björk och ljung; därpå en torvsvälta och så floden Lidan.” Beskrivningen är lika entonig som landskapet, men ger en god illustration till de båda berggrundsformationernas olika förmåga att alstra.

Efter Vårgårda station upphöra Svältorna och vi hava nu inträtt i en region där västkustens klimat börjar kunna utöva sitt inflytande. Egendomlig är även här bergens form, ehuru den kanske mindre beror av formationen, som här utgöres av en bandad järngneiss i likhet med Södermanlands, som även är bandad, men däremot är granatförande. Den som färdats på tåget mellan Vänersborg och Göteborg har nog lagt märke till dessa halvhöga gråstensvallar, vilka följa älven och järnvägslinjen i två nästan jämnlöpande kedjor och vilka slutligen omringa Göteborgs stadsplan med sina något tröttsamma linjer. Dessa berg föra nästan ingen skog, men hava på sina pallar ett enstaka lövträd, ek eller björk, stundom bok, som trives alldeles förträffligt på sin skyddade plats, och vid bergets rötter frodas buskar och halvträd, givande en vacker motsättning mot det sterila bergets grågula döda toner. Det är dessa berg, vilka utåt Bohusläns skärgård stiga i höjden, antaga de mest växlande, ofta ståtliga former, varierande i färgen efter luftens mer eller mindre mättade fuktighetshalt, solens ställning till tavlan, årstiden och så vidare. Skiktade utan att vara skiffrar, sönderfalla dessa gneisser i stalp, trappgavlar, lodräta branter med rösen nedanför. Såsom järnförande bli de lätt svarta eller rostfärgade, och i havsstranden brytas de lätt sönder i skarpkantade block, som bilda en praktfull skoning, tack-

151sam för brottsjöarnas våldsamma ljus- och vågeffekter.

Vid Lysekil åter och norr därom ändras kustlandskapet, här uteslutande på grund av bergsformationens variation, ty här vidtager graniten och följer ända upp till Svinesund. Graniten såsom fastare och icke så lätt förklyftad, ger icke upphov till en så rik skärgård som gneissen. Kusten blir därför öppnare. Men den antager även mjukare,

rundare konturer. Och färgen i klipporna har ändrats; det mörka järnet är borta, och den rosenröda fält-spaten synes råda, givande det hela en ljusare ton. Stalpen bli långsluttande hällar, trappväggama kullar, och när dessa resa sig högt, såsom vid Grebbestad, får berget ännu en ytterst energisk karaktär.

Återvändande till vår utgångspunkt, Vättern, och styrande kosan norrut igen, råka vi snart på en provins, vilken i sig innehåller likasom ett sammandrag av södra och mellersta Sverige. Det är Östergötland. Begränsad i väster av innanhavet Vättern, i öster av Östersjön, i norr av Kolmården och i söder av Hola-veden; försedd med insjöar i stort antal, åar och strömmar i förhållande därtill, en rik slättbygd, stora skogar, något bergslag och en vacker skärgård, bildar Östergötland ett avslutat landskap inom utpräglade gränser.

Rikedomen på insjöar och närvaron av kanalen har utvecklat en särskild landskapstyp som skulle kunna kallas östgötatypen och vilken tecknar sig i några raska drag sålunda: insjön har låga stränder med matjord; därav vattenytan öppen och leende samt med ekbacken eller de growuxna alarna ända ned i sjökanten. Låglända grönskande holmar med lövträd, utstickande uddar med björkar och alar igen, gröna vassbänkar vid mynningen; småkuperad terräng inåt landet, med odlad bygd mellan ekbackar. Ekbacken med dess korta blomsterrika gräsmatta, vildrosor och hassel, hagtorn och slån synes utgöra ledmotivet i denna idyll. Det ligger något lummigt, täckt, öppet och ljust i detta landskap, och när man därifrån åker in i Kolmårdens svarta graniter och dunkla granskogar skall man genom kontrasten förledas att med saknad tänka på de ljusa, rika nejder man lämnat bakom sig.

Med inträdet i Södermanland följer visserligen inga större förändringar i landskapet. Mera småkuperat än Östergötland, mindre frodigt i växtligheten, erbjuder Södermanland sina förnämsta

152skönheter vid stränderna av dess många insjöar, där även de flesta herregodsen påträffas. Det är småtäckt, intagande, men varken höjande sig till det storslagna eller sjunkande till det intetsägande. Herrgårdslandskapen, där samlad förmögenhet tilllåtit utsparandet av de ädlare lövträden såsom ek och lind, där ägarens skönhetssinne utvalt det vackraste läget, skiljer sig betydligt från bondgårdslandskapet, som lätt blir vulgärt, fattigt och tråkigt. Den mindre förmögne fick de sämsta delarna, som de andra ratat; och bonden, som kanske förr varit torpare, fick bryta stenbacken, bränna hagen, torrlägga mossen. Lövträden gingo snart åt till husbehovsvirket, och endast en liten barrskogslott fick stå kvar till vedbranden. Det är därför man med skäl kunde säga, att herremannens landskap innebär mera natur än bondens, då den förra skyddat och hägnat den självsådda trädgrödan, under det bonden nödgats ingripa i naturens hushållning och ödelägga allt som icke medförde direkt nytta för utkomsten. Bonden tvangs fälla den kungliga eken, som skuggade på hans begränsade åker, och alla skymmande träd kring hans stuga måste undan, emedan han behövde fri utsikt åt fält och uthus för att kunna ha ett öga på sina ägodelar under bar himmel. Han byggde sitt hus av träd, emedan gråstenen som hans mark vilade på var för hård att bearbeta, och han målade stugan röd, emedan järnoxiden stod honom lättast till buds och ägde fördelen att skydda trä för röta; bjälkarna tätade han med den i skogen alltid ymniga väggmossan, till golvet tog han den lättkluvna granens tiljor och till tak gråbergets torvor eller tegarnas halm. Den röda bondstugan i Upp-sverige har vuxit ur marken där den står och är jämte de numera ökända gärdesgårdarna det mest egendomligt svenska vi äga; rött och grönt, naturbarnets mest omtyckta enkla färger, som gå igen i allmogevävnader och kistmålningar, skulle med mera skäl och minst lika mycken smak kunna kallas de svenska färgerna som blått och gult! Rött är järnets färg och grönt är skogens; järn och träd, det är ju hela landet i två ord.

Att Stockholm ligger vid Mälarens utlopp i Östersjön angiver redan grunderna till stockholmsnaturens dubbla karaktär av insjö- och kustlandskap. Mälaren med sina till flera tusen räknade öar och holmar är en företeelse som saknar sitt motstycke i Sverige, ja i Europa, och omkring denna bassäng uppväxte svear-

153nas kulturcentra, först sökande på öarna sitt naturliga skydd av det omgivande vattnet, sedan dragande sig åt stränderna. I tider då man i brist på landsvägar föredrog vattenkommunikationerna, blev Mälaren snart en kungsväg för de fyra mest uppodlade svea-provinserna, i vilka snart städer anlades vid åmynningarna. Och när rikedomar samlat sig inne i denna väl gömda skattkammare, sattes låset för ladan på den enda plats det skulle sitta.

Men det är icke uteslutande med historiens nödvändighet Stockholm har fått sitt läge där det ligger; det blev icke endast en strategisk punkt försvarande ett inlopp, icke allenast en färjestad mellan Uppland och Södermanland, senare ett gästgivarhåll vid den enda landsvägen mellan de båda sveaprovinsema, utan även en hamn för den utländska handeln, en station för flottan, ett säte för regeringen. Själva naturförhållandena synas hava utstakat huvudstadens gränser. Sträckande ut sig på grundvalen av en granitart, som är kanske ensam i sitt slag i Sverige, denna finkorniga ljust gråblå byggnadssten, som vi återfinna överallt från slottets källarmurar och ramper, till hamnkäernas skoningar, synes staden likasom ha intagit de sista positionerna av Upplands granitmassiver, vilka lägrat sig på norra sidan av strömmen och segelleden gentemot Södermanlands gneisser, som dock måst vika för sista utbrottet av den våldsammare graniten i stadsdelen Södermalm. Ifrån Kungshatt till mitten av Lidingön följes nämligen seglaren av graniten på vänster hand och gneissen på höger, med undantag likväl av stranden från Karlshäll i Mälaren till Danviken vid Saltsjön. Vad inflytande dessa olika bergarter under vissa förhållanden kunna utöva på landskapets fysionomi skola vi längre fram taga i betraktande.

Men här ha även Östersjöns saltvatten och Mälarens färskvatten sin mötesplats. Långt in i Mälaren skall en underström av havet tränga fram, så att undervattensfloran ända in mot Essingen skall visa saltsjöformer likasom man även undantagsvis råkat härinne en sådan saltsjöfisk som flundran, vilken eljes icke känner sig riktigt hemma förrän på andra sidan Vaxholm, där även havstången först finner sin tillräckliga salthalt.

Att strängt kunna skilja på ett Mälar- och Skärgårdslandskap blir därför svårt, ty Mälaren själv är en skärgård oaktat dess vatten har en annan karaktär än Saltsjöns, då ju den stora insjön egentligen är en avloppstrumma för de många städerna, vilka för-

154se de många åarna med ett mycket orent vatten. Något mildare klimat har väl den stora insjön, då boken till exempel ännu trives väl på Tidön, uppgives självsådd söder om Strängnäs, och för tjugu år sedan åtminstone kunde ses i Hagaparken, storväxta och med mogna ollon, icke långt från verkliga jätteexemplar av den oäkta cypressen eller Tujan. Och ännu på Djurgården röjer sig om hösten det sydliga trädet, då det med sina roströda löv sticker av mot de gulnade ekarna. Längre ut mot havet i öster har författaren sig ingen bok bekant, men väl mycket nordligare.*

Skönheten i Stockholms omgivningar torde väl både få tillskrivas terrängförhållandena, som erbjuda den rikaste omväxling av berg, dalar, lunder, och icke minst allestädesnärvaron av fjärdar, vikar och sund, men ock den skyddande närheten av kungliga lustslott, herrgårdar, sommarvillor och badorter, vilka hålla en yppig, stundom exotisk vegetation vid liv.

Lämna vi åter huvudstaden med Uppsalatåget och hinna en timme norrut, är allt förändrat. Ett småaktigt, tråkigt landskap, besållat med sten, omväxlande med ledsamma åkrar, följer med få avbrott upp till Uppsala, där Upplands mest karaktäristiska landskap, slätten, utbreder sig i all sin fulhet. Det är icke Skånes ljusa slätter, ty den är mörk av istidens leror, och den saknar de sköna, långa våglinjerna, vilket också gör att de stora röda stugorna och ladugårdarna stundom synas lagda efter vattenpass på ett enda nivellerat plan. Stundom ligger mitt i åkern ett skär, eller en kobbe man skulle vilja kalla, där grundberget stigit upp för att hysa några marenar eller unga tallar. Inga betydliga berg gränsa in horisonten, endast långsträckta höjder med klen granskog, utom i väster, där sandåsen ligger hopförd som en stor driva med sina svarta tallar; trist som en galgbacke, skymmande en kvällsömnig höstsol, erbjudande gravrum för forntidsgudar och urtidstro.

Vi gå norrut igen, och naturen ler ännu en gång vid Örbyhus' lundar och österby ekbackar. Därpå stanna vi vid Älvkarleby för att taga avsked av det södra Sverige. Vi råka här för första gången på färden ett större rinnande vatten, och i Dalälven hava vi nått en naturlig gräns mellan Svealandet och Norrlanden, och en växtgräns, desto mer avgörande, som med densamma mellersta Sveriges ädlaste lövträd eken upphör att så sig själv, och land-

* Senare erfarit att vid Östanö en vacker bokallé finnes.

155skapet därmed antager en karaktär av fattigdom som icke ens Norrlands timmerskogar kunde förinta. Älven är ej så bred som insjön, men den verkar kanske mäktigare genom sin eviga rörelse framåt och i vattenfallet

övergående till en allt nedbrytande kraft, som i det tysta landskapet ger sig tillkänna med ett buller, mot vilket insjövågens slammer mot strandstenarna är en viskning.

Älvkarlebyfallet är en storartad introduktion till Norrland; och mycket litet belamrat med skräpande vattenverk gör det i sin enslighet och infattat i mörk granskog ett starkare intryck än Trollhättan oaktat lägre fall och mindre massa.

I det närbelägna brukets park växa fem resliga bokar, och många höga ekar hava ställt sig upp som gränspålar; och detta norr om älven, likasom odlaren velat visa människoandens makt över växtgränser och isotermer, och i lundarna däromkring grönska ännu den finhylta linden och den grovlemmade hästkastanjen. I trädgårdens drivhus synas revorna av Alicantedruvan, väckt i februari och nyss skördad i augusti; palmer, fuchsior och kamelior vittna ännu att sommaren i norden är varm om den ock är för kort.

Övergår man Dalälven och följer banan vidare norrut till Gävle skall det snart märkas vissa förändringar i landskapet som förträffligt belysa verkningarna av de stridiga faktorerna: berggrunden, nordliga läget, havets närhet och odlarens skydd. Gävleom-rådet vilar likasom Östersundstrakten på de yngre i allmänhet fruktbara avsättningslager, kallade siluriska, dem vi förr råkat i Skåne samt Väster- och Östergötland. Lägga vi härtill närheten av Bottniska viken och trädgårdsmästarens ständiga omsorger, finna vi huru dessa tre samverkande orsaker övermannat den sextio-första breddgradens hårda klimat, som att döma av växtligheten i stadsträdgården visar sig mildare än det inlandsbelägna Uppsalas vid sextionde graden.

Här i Gävle, där ek, hagtorn, berberis, hassel hava sin nordliga växtgräns, råka vi sålunda i trädskolan små bokar, olepilen, Cor-nus alba, Amelanchier, Populus laurifolia, Cembratallen, alla ännu i södra Europa planterade som prydnadsväxter, och behandlade med en viss omsorg. I trädgården bära äppelträden sådana välkända frukter som Astrakan, Hampus, Alexander och Sävsta-holm. Kronärtskockor och sparris på sängarna förhöja intrycket

156av bördighet, och en vandring i växthuset under lagrar, palmer och vinrankor kommer besökaren att glömma det han är i Norrland.

En hastig utflykt till den utanför Gävlebukten i havet belägna ön Rönnmarn skall åter giva en annan föreställning om latitudens odeciderade natur. När man med ångbåt nalkas den låglänta, skogbevuxna ön skall man först tro sig kommen till ett främmande land. I strandröset, kanske en famn från vattenkanten, står en grön vägg av lövträd i vilka uppsvensken förgäves bemödar sig att igenkänna bekanta. De äro höga och lummiga ända ner till marken, men stammarna äro släta och askgrå som den unga bokens, under det löven likna hasselns. Ibland vill ögat se alarna från Mälarstranden, men den skrovliga, refflade mörka barken är där icke, och de tjocka, vigglika löven äro icke desamma; de utbredda kronorna, de armstarka energiska grenarna, de blottade, ner i vattnet krypande rötterna saknas... Vår botanicus upplyser att det är gråalen, Norrlands alder, och därmed är en av de viktigaste differenserna i norra och mellersta Sveriges trädflora angiven. Vår svartal går visserligen norr om Ångermanälven i kustremsan och gråalen tränger å andra sidan långt ner i Närike och Värmland, ja ännu sydligare, men utan att å någondera sidan bestämma landskapets fysionomi där de över- eller underskridit sina utstakade gränser.

Stiga vi nu i land på den obebodda ön, och med geologens tillhjälp undersöka strandstenarna, finna vi snart att marken består av ett uppskjutet lager av den förstörda silurformationen som bildar Gävlebuktens botten. Men här hittas även lösa block av Dalarnes sandstenar och porfyrer; graniter, gneisser; grönstenar, hopkomna från kända och okända kanter, hitförda både av istidens glaciärer och den Baltiska isströmmen, då Vita havet ännu stod i förbindelse med Bottniska viken och isbergen obehindrat ströko här förbi avlassande sina infrusna block.

Vi följa stranden igenkännande i de petrifikatförande Gävle-kalkstenarna gamla bekanta dem vi så ofta råkat nere i stränderna på Stockholmsskären, och stanna vid öns södra udde, där solskenet och skyddet för nordanvinden framtrollat en småskog ur frön som blåst hit med alla vindar, drivit i land med alla vågor och strömmar, kanske även med utkastat vrakgods från de många fartygen från fjärran länder som dragit här förbi att häm-

157ta våra storskogar, kanske med flyttfåglar, med rymlingar och strykare, efter vilka ännu ses spår i en slocknad

lägereld och avlagda passerade klädesplagg.

Först blir ögat förvillat av ett snår, som liknar en vild olivlund i miniatyr. Samma nyckfullhet i de vridna stammarna och de åt alla håll spretande grenarna, samma lancettlika form och silvergrå färg på löven. Men vid närmare påseende röja de otaliga gulröda bären att det är Haftornsbusken eller Finnbäret, hemma från Nordasien, men även vild och odlad i mellersta Europa. Om den kommit hitut i havet över Finland är svårt att avgöra, men är sannolikare, på grund av dess namn mest, än att den kommit från södra Sverige, där den nästan aldrig är vild. Bakom detta snår trängas rönnar, frangula, vildrosor, måbär, vinbär, tibast, allt sammangyttrat till den täckaste oreda. Och på de njugga gräsmattorna möta lundarnas konvaljer och trollbär, havsstrandens sälting och Valeriana, ängens skallergräs, rödklint, gökblomster, landsvägens tistlar, hagens blåklocka och guldris, sjöängens slåtterblomma, gårdstomtens och människoboningens följeslagare brännässlan. Träder man in i skogen som skyddar denna lilla botaniska trädgård, vilken på några kvadratmeter insamlat ett levande skolherbarium, befinner man sig efter några famnars promenad i en nermosad, hög granskog, som är svartare invärtes än vi äro vana att se den; stammar och barr äro mörka som det södra Europas blågran; ruttnande brötlingar och bläck-svampar tala om höst och ljusbrist, men vår botaniker talar om orchidéer av sydlig härkomst och fägring som i vårtid och soltid lära lysa upp denna stenkolsflora.

Här var således ännu icke Norrland på långa håll, och om havets närhet skulle räknas som huvudmotivet till denna oregelbundenhet, skola vi nu draga oss uppåt landet, men västerut till Dalarne, som man på goda grunder skulle vilja räkna till Norrland.

Ingenting positivt nytt erbjuder landskapet till Sandviken, man endast saknar ett och annat i den fattiga bygden. Men vid Storsjön, Gästriklands nämligen, har ögat svårt att skiljas vid björkarna, som visserligen äro våra men ändock icke desamma. Mycket resligare och med större kraft i grenarna, som peka rätt upp i luften och sluta det fina, yppiga kvistverket i vackert nedfallande kaskader, hava de stammarna släta som master och klädda

158med glatt skinande, vit näver ända ner till roten, vare sig detta beror av den torra luften som hindrar lavars och mossors uppkomst eller det härrör av andra orsaker. Så vacker som björken är norr om Dalälven och särskilt i Dalarne har jag aldrig sett den förr, vilket ger anledning att gissa det trädet hör hemma nordpå, i synnerhet som det blir desto svartare och fulare ju sydligare det råkas i Europa. Men nu träder även aldern fram ju längre vi stiga uppåt Dalporten; och de mest i ögonen fallande lövträden bli dessutom videarterna och rönnen.

Emellertid, landet är stort och vägarna långa i Stor-Sverige. Vi måste därför öka farten sedan vi stigit upp på granitryggen bortom stationen Born, som är högsta punkten eller 220 meter över havet, och vi nödgas till och med anlita ännu icke uppfunna fortskaffningsmedel för att förbi Falun flytta oss på ångbåten som trafikerar Siljan. Den sjön och Säterdalen äro provinsen Dalarnes uteslutande tillhörigheter i så måtto att de sakna sina likar i Sverige. Allt annat vad Dalarne har att bjuda i landskapsväg kan återfinnas i det övriga Sverige, ifrån tallmon, fä-bovallen, björkhagen, till fjällen och den djupa granskogen, och vad Dalälven beträffar är den endast ett företal till de norrländska som återigen äro Norrlands specialitet.

För att nu stanna vid Siljan, måste vi först taga en negativbild för att sedan fullborda den med en positiv, då det icke går an att definiera med idel negationer. Men allra först äro vi nödsakade renskrapa den gamla bilden av Siljan som vi bära i minnet, utplåna tradition, hävd och historia, glömma Engelbrekt, Gustav Vasa och dalkarlarne; förbise daldräkten, Ornässtugan och kyrk-båtarna med femton par åror, de stadigvarande majstängerna och så vidare, samt endast betrakta den som ett intressant objekt för topografen, geologen och naturhistorikern.

Nåväl, Siljan är icke något innanhav som Vänern och Vättern äro, icke fullsållad med öar som Mälaren, icke omgiven av sanka stränder och ett odrägligt lågland som Hjälmaren, av vars storlek den ändock är; icke heller är den lik Jämtlands Storsjö ehuru snarast. Siljan är en ganska stor sjö ungefär tre och en halv mil lång och en mil bred, i det närmaste av Ziirichersjöns format. Den påminner även turisten rätt mycket om några av de nordschweiziska sjöarna; och uppsvensken som icke sett någon bergsjö måste den tilltala som ett stycke natur över de vanliga måtten.

159Vattnet är brett som en havsfjärd, och stränderna höja sig stundom brantare, stundom mera långsluttande, beroende mestadels av bergarterna som häromkring äro särdeles växlande och därför även giva sjön ett oroligt tycke. Vid Leksand till exempel som vilar på urskiffrar höjer sig stranden i flera etager; nederst på strandlinjen med al och därovan något gran; däröver ligga havreåkrarna; ovan dem byarna, gråa med platta tak såsom i Tyrolen; än högre, och björkhagarna vidtaga; blanda sig sedan med gran på fäbovallarna, tills granen slutligen blir allrådande på hjässan. De stora odlingsbara bygderna åter, såsom Rättvik, Mora och Sollerön hava just uppvuxit ur de på dessa platser vilande silur-lagren, under det graniten på Siljans högra och vänstra strand huvudsakligen driver en tarvlig furuskog. Strandhöjdemas linjer äro icke sköna, antyda försök till något stort som ej blir riktigt av, sätta an i höjden men sjunka slappt ner och bli stundom banala. Men kommer man längre ut på sjön, ser man Gesundaber-get innanför Sollerön resa sig huvudet högre än de andra, visserligen icke till betydligare höjd än 1 158 fot, men på ett mera energiskt sätt, som anger att det är av en annan och självständig art. Det är nämligen en utpost av Älvdalens porfyrer, vilka snart sträcka ut sig i ett fjällpanorama bildande en mörk men imponerande fond till det tämligen leende Mora.

Siljans vatten är icke blått som Schweizersjöarnas, utan butelj-brunt, färgat av Dalälven, som uppifrån porfyrerna medfört slamm, och av de många bäckarna från silurkalken. I dess djup vandrar laxen, gäddan, abborren, mörten och iden, och på dess yta simmar svanen, lommen, vildgåsen, anden och knipan.

I Mora, som nu ligger vid norra ändan av sjön på gränsen till de stora ödebygderna, skulle man av traditionen om det fattiga Dalarne vänta sig ett nästan sterilt barrskogslandskap, där endast korn och havre går till, men så är ej förhållandet. Björkarna stå här så frodiga, vita och resliga, som ingenstädes annars; almar och popplar antaga verkliga parkträdsformer, och de sekelgamla pilarna äro riktiga atleter. Själva eken, ehuru av brist på företagsamhet saknad i Mora, skall vid Övermo i Leksand antaga försvarliga proportioner.* Vid Mora hotells trädgård äro syrenhäckarna påfallande storväxta, och spiraean otadelig. Hampståndet är manshögt, Ricinus, Majs ordinära, och av de modärna blad-

* Tuneld uppger, att boken växer i Rättviks Finnmark.

160växterna hava den mörka Coleus och den ljusa krysantemum uthärdat halva höstmånaden; dalierna blomma ännu den tjugonde september, jämte Zinnia och Nemophila. Av köksväxtema måste några skyddas i kast, men sparrisen går utmärkt på den öppna sandmyllan.

Men nu flytta vi oss hastigt tillbaka till Gävlenejden och draga norrut med ökad fart.

Gästrikland visar sig vara en fortsättning av Uppland; och först när man vid Holmsveden inträtt i Hälsingland får man en svag föreställning om det begynnande Norrland. Kom och havre på åkrarna, timmer i älvar och åar. Vid Bollnäs råkar man ett berg och vid Järfsö begynna horisonterna stiga. Efter Mellansjö är man inne i Medelpad. Barrskogen och älven äro till sist de drag i Norrlandslandskapets fysionomi som under den långa resan stanna i minnet. Men man märker även att ju längre man kommer mot norr, dess större mått antager naturen. Bergen bli högre, skogarna vidsträcktare och älvarna bredare; avstånden mellan stationerna tilltaga och på samma gång blir landet ödsligare, bygderna sällsyntare, lövträden sparsammare, och endast järnvägsstationernas små planteringar ligga som oaser i ödemarkerna. Vi ha lämnat det jordbrukande Sverige och i stället för jord-drottarnas herrgårdar och slott möta vi skogsbrukarnas sågar och bruk; ingen stad ha vi anträffat på den långa färden, ty alla städer — utom en — äro på goda grunder uppkomna nere vid kusten.

Stor-Sverige är stort och tiden för ögonblicket knapp; vi måste därför inskränka oss till en flyktig blick på en älv och ett berg: Ångermanälven och Åreskutan.

Ångermanälven mellan Härnösand och Sollefteå är just på grund av sin segelbarhet icke den praktfullaste av Norrlands älvar, oaktat den är den största, ty den saknar älvens skönaste prydnader: de branta klippstränderna och vattenfallet, öppnande sig vid Härnösand som en havsarm döljas stränderna av sågverk och lastager, villor och brädstaplar. Högre upp, vid Nyland, där älven smalnar till älv, äro stränderna skräpiga av havreåkrar, ofantliga, röda bondgårdar, höhässjor, pumpgalgar, och påminna om Upplands eller Västmanlands tråkiga bondlandskap

där det lilla jordbruket och ett halvt välstånd ännu icke nått herrgårdens

161skönhet, men väl lämnat torpets och backstugans pittoreska. Ovanför Torsåker först visar älven det originella den äger eller de så kallade nipoma. Den som sett Rhonefloden nedanför Geneve och märkt huru floden skurit sig fram genom grågula kalkskiffrar skall här med förvåning erfara ett så livligt intryck av sunnan-länder då han ser Ångermanälvens strandbäddar upptravade av gul sand, packad i tydliga lager som på avstånd erinra franska Jura, belgiska vinkullarna vid Verviers, Rhen vid Basel, falaisen vid Normandie. Den varma, gula sanden med sina vågräta streckningar, undertill urgröpt, bildande bastioner, ruiner, med dess överhängande vegetation av grästorv, videbuskar, alder och den här tämligen oväntade sumpcypressen, eller tyska tamarisken (Myricaria germanica), kommer turisten att glömma Norrland, varom han först erinras av de mötande timmerflottorna och det högnordiska Multråberget som följer upp till Sollefteå.

Sollefteå självt ligger i ett tarvligt åkerlandskap mellan medelhöga granhöjder, men ingen resande undgår att fängslas av stället, även om han icke kan redogöra varför. Men hur han går i och utom den lilla orten vändes hans steg och hans öga aldrig till de obetydliga barrskogshöjdemas mörkgrå väggar, icke till den grunda älven med det bruna vattnet och det lilla men anspråksfulla fallet, utan till de båda sandniporna med deras eleganta linjer, förnäma varma sydländska färg, och av vilka den ena numera är prydd med imiterad rhenborg, vars närvaro verkligen och uteslutande är motiverad av nipans form och färg, själv en lyckad återgivning av rhentraktens i Sverige obefintliga tertiärformation, den näst yngsta och mest aristokratiska av alla grundberg och på vilken Paris, London och Wien hava byggt sig upp.

Stöder sig den nedre Ångermanälvens stora rykte på en naturens caprice, som modellerat en bit söder uppe i norden, så företer däremot Indalsälven ett provstycke på verklig norrlandsnatur, vilken för övrigt lär vara till finnandes i den mindre berömda och otillgängligare delen av Ångermanälven ovanför Sollefteå. En flods bredd får icke överskrida ett visst mått, ty då upphör den att göra intryck av flod och verkar som en smal sjö. Indalsälven uppfyller särskilt vid Ragunda alla fordringar på en flod. Man ser ett stort rinnande vatten, som bryter sig fram genom urberget, där det icke kan leta sig sin väg i raviner; man ser förstörelsearbetet, kampen mellan älven och klippan, men här ute i den

162stora ensligheten, utan mänskliga vittnen. Och där berghällen vunnit på ström och fors och tillkämpat sig en plats på det torra, där kommer den första och för svenska urberget så karaktäristiska vegetationen som just bestämmer våra barrlandskaps skenbart fattiga, men för målaren så läckra och mjuka toner. När böljan börjar lämna strandhällen i ro, synas snart en mängd färgfläckar liksom utkastade på en palett innan undermålningen skall begynna. Det är lavarna, vilka på olika utvecklingsstadier antaga olika färger. Den ljust askgrå liknande fina spetskragar av färg- eller stenlaven, vilken som äldre blir olivbrun. Den pistachegröna av samma form ofta i älvdansar är strölaven; de svarta skorporna, stundom skålformiga, äro sved- eller tuschlavar och de ytterst ljusa grå stora fläckarna äro vanligen ungdomsformer av färglaven och flera andra; den äggula är vägglaven. Dessa förtrupper till en blivande växtlighet äro förträffliga dammgömmor och samla därför det första materialet till en kommande matjord.

Nästa region upptages av de högväxtare renlavarna, blandade med den subtila korallaven och den med mönjeröda hattar försedda strutlaven. Ofta hava dock de högre stående mossorna redan bildat en underbädd, där en skreva i berget kunnat samla jord och vatten. Och därmed är utvecklingen uppåt berget i full gång. I mossorna, vanligen vägg-, tak- och björnmossorna, tränga nu kråkris, lingon, mjölon och ljung, fetknoppar och styvmors-blommor; i ljungen sticker enen fram, kanske en ensam rönnplanta eller en björk, ett vide. Och där slutligen årgångar av barr och löv förvandlats i mylla infinner sig barrskogen, och i dess skydd ormbunkar och blåbärsris, pyroler, harsyra, duvkulla, ekorr-bäret och andra skogens tämligen ofärgade blomster.

Med Ragundaälven lämna vi, kanske efter att ha gjort bekantskap med Norrlands, hälst älvdalarnas, mest originella bärfrukt åkerbäret och stiga från urberget och låglandet upp mot fjällen för att stanna vid denna resans mål, det första tillgängliga fjället

— Åreskutan. Sveriges fysiska geografi sådan den studeras i skolorna kan ännu sägas sväva i luften, då den ej är

byggd på hälleberget — geologien; — och det är därför mycket vanligt att möta den föreställningen det den skandinaviska fjällryggen, och de svenska fjällen särskilt, består av det uppstigande urberget, vilket här nående betydligare höjd skulle likasom utgöra ryggraden från vilken de lågländska bergskedjorna utlöpa som revben. Så är dock

163ej fallet, ty hela den höjdsträcka med inneslutna fjälltrakter, som kallades Kölen eller Seveberget, utgöres till allra största delen av lagrade bergarter, alla yngre än graniten och gneissen, och därigenom att de icke föra fossiler eller lämningar av organiskt liv, mycket svåra att bestämma.

Emellertid, när man nalkas Åreskutan från sydost, skall en låg-landssvensk som ej sett ett fjäll förr, känna sig mäktigt inverkad, ty ett högt berg trycker icke, det stöder, skyddar och likasom ger ryggstöd och tak över huvudet. Turisten däremot, som sett alper, finner sig inför ett ganska högt fjäll, och han ser strax på resningens kontur, på kammarnas bestämda, skarpkölade taggar och tak, att det är varken en granitgjutnings rundhuggna men simpla teckning, ej heller gneissens lodräta branter och trappsteg, utan en stor pyramidformig driva av skiffrar och konglomerater.

Nalkas man fjället, som har den särskilda turen att presentera sig, kan man genast urskilja de fem regionerna som dela fjällets 1 043 meter ifrån Åresjöns yta. I den nedersta eller strandregionen, vilken har en fullständig rivierakaraktär med sjön i söder och fjället i skydd för nordan, märker man strax att man vid uppnådda 63 graders latitud överskridit de bästa lövträdens gränser och att endast hägg, rönn, asp, björk och vide ännu äga hemortsrätt. Och även dessa hava lämnat sin fägring för frosterna, så att alla se mörka ut; björken har blivit kompakt, dragit sig inom sig själv; kvistarna samla sig till kvastar liksom för att värma varandra och med förenade krafter möta stormen och snön; löven ha blivit tjockare för att skydda sig för kölden; barken har remnat, och av Dalarnes härliga vita och gröna, vid en brud liknade träd, återstår endast en risig stubbe såsom man kan återfinna den på Stockholmsskären, där han har att slåss mot själva havet.

Men odlarens hand, vilken ännu de sista dagarna i augusti kunde hålla dracaenor och begonier ute på marken vid Östersund, har även här vid Åreskutans fot ådagalagt sin relativa förmåga att övervinna ett hårt klimat, som dock härnere är betydligt mildrat av sjöns närhet och bergväggens skyddande och värmestrålande egenskaper. I trädgården saknas visserligen äppelträden, och endast röda vinbär och jordgubbar giva bordsfrukter, men på blomsterrabatterna blomma ännu lövkojor, borstnejlikor, flox och skarlakanspelargoner, allesammans främlingar och barn

164från mycket sydligare länder.

Emellertid, en augustimorgon i slutet av månaden, börja vi vandringen upp för fjället under ett halvklart väder som framkallar storartade ljuseffekter. Än lyser solen nere i granskogen, under det att det regnar i björkarna, än ligger halva fjället klart under det molnens skuggor röra sig på de gröna väggarna.

Vägen stiger mellan havreåkrar upp genom byn; en bäck följer ett stycke på väg och har blottat de understa fossilförande skiffrarna, vilka innesluta en del koraller och sjöliljor av samma slag som de gottländska kalkstenarnas. Ovanför byn ligger en hag-mark, där den höstliga slåtterblomman blomstrar sida om sida med den vårliga korskålen (Ficaria), vilken tyckes ha blivit veck-vill, så vida han icke betades på våren och därför uppskjutit sin blomning till hösten. Genom granskogen stiger vägen upp till första avsatsen, där i en grönskande äng de vanligaste fjällväxterna möta: blå gentianan och stormhatten, praktfulla blomster dem man skulle tro vara förirrade ur en trädgård.

Bäcken korsar å nyo ens väg, men denna gång äro skiffrarna sterila, mest bestående av sammanbakade kvarts- eller glimmer-korn.

Vid 770 meter över havet upphör granskogen och björken vidtager ensam intill 825 meter, ehuru ännu åtföljd av en och annan gran, som dock för köldens skull klätt sig i halsdukar av ulliga skägglaven. Den redan förut urartade björken börjar krympa till ett knähögt ris, som småningom trycker sig mot marken, knappt vågande titta upp över ljungen, och bärande små men tjocka löv, liknande dem som fettisdagsriset plägar utveckla när det fått

stå i vatten inne i rummet. Detta är dvärgbjörken.

Enen, vilken begagnar samma taktik, utbreder sig som en lum-mermatta, men de otaliga videarterna med deras värmande bomull hålla sig ännu tämligen raka fastän de äro små. Och mellan dem råka vi fjällformen av Saxifraga, vår stenbräcka eller mandelblomman, som här förlorar form och färg, blivit en liten eu-phorbialiknande ört, vilken icke haft tillgång till annan färg än bladens gröna för att kolorera sina blomdelar.

Vi göra halt här vid fanerogamernas växtgräns. Värmen som varit välgörande nere vid bergets rot, har under vägen givit sig, och temperaturen har sjunkit omkring sex grader. Det är därför man med en viss saknad ser ner på det soliga landskapet under

165ens fötter. Där ligger Åresjön längst ned, punkterad med små mörka prickar, vilka föreställa fiskarbåtar, släpande det fiskredskap som kallas uttern och som infångar laxöringen. På sjöns andra strand lyfter sig en granskogshöjd över små byar, men ovan skogen och i skogsbrynet synas små gröngula fläckar med låga hyddor. Det är fäbovallarna. Och de röd- och vitbrokiga strimmorna som draga ner åt sjökanten där båtar vänta, det är boskapen som just i dag drives ner för att på Åresidan förläggas i vinterkvarter. Detta måste man inhämta av sin vägvisare för att kunna fatta meningen i de halvt musikaliska toner som, något förfalskade under den långa luftvägen, hinna upp till oss på Åre-skutan, genomträngande forsens ihållande brus. Det är vall-lurens naturtoner, som, hörda första gången uppe i ödemarken, utan att man ser på spelmannen, verka såsom en röst ur skogen som talar. Och ändock är det blott ett människobröst som i ett trärör uttalar sin glädje över att få komma hem, utan att tänka på saknaden av den arbetsamma sommaren som är slut. Ty det är den; och Renfjället som reser sig över fäbodarna har börjat mörkna, men skall snart bli vitt, och det vita täcket skall dras allt längre ner, tills skogen och sjön, bygden och älven ligga nermyllade i den vita mylla där intet växer.

Med några raska steg och vi ha lämnat vårt grönskande skogslandskap åt vilket vi nu vända ryggen samt äro uppe i högfjället, där blåst, regn och snö sopar bort den mesta matjorden, och där endast mossor och lavar hava naglat sig fast på hällarna. Lägga märke till den vackraste av våra lavar, snölaven; vända om klippans hörn, alltjämt stigande och bli varse en snödriva ovanför en ravin, kännande en isande blåst och äro uppe på Svarta bergen. Att få någon reda i detta virrvarr som kallas Åreskutan hava geologerna utan större framgång försökt, och detta av den grund, att naturens slumpar här roat sig vända upp och ned på sin egen lagbundna ordning, så att den kastat gneissen eller urberget upp på hjässan och lagt de yngsta lagren underst. Troligen vid något utbrott av obundet lynne låtit detta berg göra en misslyckad volt och komma ner på huvudet, alldeles som med det mera berömda berget Rigi vid Vierwaldstättersjön. Vända vi så ryggen åt Skutan, vars högsta toppar ligga insvepta i moln, och se ut åt södra horisonten, öppnar sig ett fjällpanorama, som kan vara mycket skönt och anslående vid klar luft, men som för oss äger ett annat in-

166 tresse än den pittoreska utsiktens, vilket är mera artisten-målarens. Dessa fjällsträckor och toppar, som i söder och sydväst resa sig, och av vilka de högsta bära namnen Snasahögarna, Syltopparna och Helagsfjället, äro alla belägna inom omkretsen av ett högland som bildar ett så kallat allmänt vattenfall. Härifrån flyta nämligen floder ned åt alla väderstreck: åt Trondhjemsfjorden, Kristianiafjorden, åt Vänern, Bottniska viken och Jämtlands Storsjö.

Det är således en för landets topografi avgörande punkt vi fått inom synhåll, och om vi taga denna nya utgångspunkt för nya betraktelser som en naturlig avslutning för dessa, så veta vi precis var vi skola fortsätta en annan gång.

Kalendern Svea 1896

De yttersta och de främsta

Det var subskriberad bal på societeten, för ett välgörande ändamål, där voro även sjöofficerare, och det var följaktligen mycket schangtilt.

Men det hade även kommit en stor artist dit, på en kutter. Artisten var mycket berömd, mycket rik och var en allmänt avhållen person. Man hade firat honom i två dagar, och han var trött; därför gick han ut i månskenet efter

första dansen och vandrade i parken. Men hur det var, musiken lockade, fönstren till salongen stodo öppna, han såg unga nackar, mjuka skuldror, fladdrande lockar, och han närmade sig för att titta in. Under en blommande lind stannade han osedd, och skådade.

Då slog ett minne upp från ungdomstiden då han var en nybörjare, fattig, föraktad emedan han måste rita i ett blad som icke åtnjöt anseende. Och då han illa klädd och hungrig stod utanför dessa samma fönster och med hela ungdomens stora sorg såg sig vara utanför dessa nöjen som borde tillhöra honom. Han kunde icke gå in då, ty han var icke klädd, utan såg ut som en buse, och det kom verkligen ingen vitklädd ängel och tog hans hand bedjande honom stiga in, den gången.

Nu stod han där igen, och man saknade honom. Han såg hur de letade efter honom, och hans ”vän”, den halvunge kommen-

167dörkaptenen i uniform och fyra ordnar, som anförde dansen, sökte efter honom, artisten, för att få en hedersam vis-à-vis till fran-säsen! — Och nu, när han fått allt, hundrafalt mer än han vågat drömma av livet, var det nästan värdelöst. Han njöt av att stå gömd här sjunkande tillbaka i tiden och minnet, varande okänd och levande i hoppet. Ty han hade märkt, att om rosorna hade törnen, så hade lagrarne spikar, och om ryktbarheten medförde uppmärksamhet, så var det obemärkta dock åtföljt av ett heligt lugn, då man gick liksom osynlig eller osedd bland människorna och fick vara i fred med sina tankar och drömmar.

Som han stod där, hörde han viskningar ett stycke ifrån, och när hans ögon genomträngt mörkret, såg han tre flickor av tjänande klass stå på en tomlår, som de burit fram till väggen. De voro ljusklädda, nätta, och där de höllo varandra om livet, bildade de en ganska behagfull grupp. Han var ingen flickjägare, ty han var gift, hade barn och var en riktig familj egris. Men genom sin nyss företagna tankeoperation fallen tillbaka i tiden kände han sig befryndad med dessa småfolkets barn; och han erinrade huru i hans fattiga barnahem hos fadren grovarbetaren och modren hjälphustrun hela umgänget varit ur den tjänande klassen; fadd-rarne hans hade varit tjänsteflickor och hans lekkamrater, hans väninnor även. Han nalkades därför gruppen som en vederlike eller kamrat, med den förtrolighet som icke är ungherrens akt-ningslöshet.

— Hör ni flickor, sa han. Ni står så bra, så ni kan ge mig plats också.

Flickorna som icke kände honom, ty ryktbarheten går icke så långt ner som man tror, hörde dock på tonen att det var en av deras folk, räckte händerna och halade honom upp. Och så stodo de alla fyra utan bryderi, utan närgången förtrolighet alldeles som om det skulle så vara.

Då såg han på den närmaste, hur hennes ögon speglade kronornas ljus inifrån, speglade lyckliga miner från de dansande flickorna därinne, men vid munnen stod ett drag, ett hjärtskärande av den förtvivlans smärta, som en låg samhällsställning medför när den ser det oupphinneliga, och känner det däruppe över sig som aldrig vill stiga dit ner.

Då flög genom honom, i minnet, den stämning han en gång genomlevat, så starkt, att han blev den ringaktade ritaren, som

168varje lördag vanställde och förlöjligade ryktbara och uppsatta personer till tröst och uppbyggelse för de små och undansatta. Och klasshatet lågade upp; han kände att han icke hörde dit därinne, att de voro fiender födda, på liv och kniv; och han beslöt i det ögonblicket bli den ängeln, som skulle bjuda handen åt den ringa flickan och säga: stig in med mig och dansa!

Och det sade han till den närmast stående.

Hon bara såg på honom först och tänkte inte svara, men det måtte ha legat något i hans blick, som sade henne att det var ett heligt allvar från botten av en själ, som var nära hennes. Och när kamraterna sade: gå du!, började hon begrunda saken såsom varande möjlig.

När artisten så kom med skäl och övertygande, syntes hindren vika.

— Ä, va tusan, sade han, det är ju subskriberad bal, och vem som betalar femtio öre har rättighet gå in och dansa. Kom du, jag betalar! — Inte må ni tro att det är så fint folk som det ser ut! Och för resten, vi är lika goa kålsupare! Mor min var hjälphustru, må ni tro, och far min...

Det där ”för resten” det var susen, och ”hjälphustrun” hjälpte till. Flickan följde, fastän blyg.

När de kommo i trappan kände han knäna darra, ty det var icke något skämt, utan det var en kallelse, som kunde kosta honom hans popularitet, vilken var svår att sakna om ock den icke var så oblandat ljuv att uppbära.

När de trädde in i salen pågick en vals. Han kastade sig in i vimlet, och som flickan var ljusklädd och tämligen lika de andra gick det obemärkt i början. Men när paren började stanna av och ordna sig mot väggarne gick en susning genom salongen. Och snart dansade de två ensamma. Flickan var blyg, och det klädde henne, och hon förde sig oklanderligt. Men, skandalen var uppenbar.

Då, när de stannat, vid dörren, trädde kommendörkapten fram och sade halvhögt till artisten:

— Det skulle du inte ha gjort!

Det var uttytt: nu är du förlorad, för oss, för det goda sällskapet, och för dig själv.

Flickan hörde orden, och hörde att hennes okända kavaljer duades av kommendörkapten. Då flydde hon. Och kavaljeren,

169 som upptog ett stormgräl, fick icke tid att följa henne.

— Vet du vem du dansade med? väste officern.

— Ne’, men va gör det?

— Det var diskerskan!

— Ja, va fan gör det, i sån här blandad societet!

— Men det är gifta fruar här... och diskerskan har varit...

— Gifta pyschor eller ogifta, det s—r jag i, för det kan komma på ett ut. För resten ...

Det slutade med att artisten lämnade balen med halva sin popularitet efter sig; och han gick ner på kuttern, lät hissa på och gav sig i natten över till Skamsund. Där hade han goda vänner bland lotsame, som inte tillhörde societeten.

Men flickan gick tillbaks till sina väninnor på tomlårn. Och där fick hon veta att hon dansat med... som var den mest berömda man i hela sällskapet.

I societeten bröto sig de delade meningarne någon tid. Några tyckte att det var stil; andra att det var inte så farligt; andra funno det oförlåtligt; och åter andra och de flesta att det var skandal. Och det fick det vara!

Men artisten stannade på Skamsund och satte aldrig sin fot mer i Fagervik!

Fagert är det nog, menade han, men det är bara på ytan! Och jag undrar var man har mest att skämmas för! Ebal är icke Gari-zim, men det är frågan, var välsignelseberget ligger, om det kanske icke ligger mitt i sundet!

Fagervik och Skamsund 1902

Stora grusharpan

Det låg en gång en ålkusa med sin son nere på sjöbottnen invid ångbåtsbryggan, och såg på hur en gosse gjorde i ordning sitt spö för att meta.

— Se på den! sa ålkusan, så ska du få lära dig världens ondska och försåt... Se nu på’n; han har en piska i hand; och så kastar han ut snärten; där är den! Så kommer kläppen som drar neråt; där är den; men så kommer haken med en orm på! Det är den

170som du inte ska ta i mun, för då är du fast! Nå, det är bara dumma aborrar och mörtar som låter narra sig. Så

nu vet du det!

Men nu började tångskogen med musslor och snäckor att gunga; och det hördes ett plaskande och trummande, och så sköt en stor röd valfisk fram över deras huven; han hade en stjärtfena lik en korkskruv som han arbetade med.

— Det är ångbåten! sa den gamle ålkusan. Maka åt dig!

Ja, så blev det ett fasans buller däroppe. Det trampade och klampade, när de byggde bro på två sekunder mellan båten och land. Men det var svårt att se, för de släppte ut sot och oljor däroppe.

Det var något mycket tungt på bron, så att den skrek, och några karlar satte i att sjunga:

— Å baxa med den! — För hå! hej med den! — Å! samsa tag! — För hå, hej med den! — Å, jämka m'en! — För hej med den!

Nu skedde något som var alldeles obeskrivligt. Först lät det som när sextio dalkarlar spräcka ved; så öppnades en grop i vattnet som räckte ända ner på sjöbotten, och mellan tre stenar stod ett svart skåp som sjöng och spelte så det klingade och klangade, alldeles intill ålkusan och hennes son, vilka gå vo sig ut på djupet.

Nu hördes en röst oppifrån som skrek:

— Tre famnars vatten! Det går inte! Låt en ligga, för det lönar sig inte ta opp det gamla skrället som kostar mer i lagning än det är värt.

Det var bergmästarn som fått sitt pianino i sjön.

Så blev det tyst; stora rödfisken slog sig ut med skruvfenan, och det blev ändå tystare. Men när solen gått ner, började blåsten; svarta skåpet ner i tångskogen gungade och dunkade mot stenarne; och vid varje stöt spelade det till, så att fiskarne i trakten kommo simmande för att se och höra.

Ålkusan kom först för att skåda; och när hon kunde spegla sig i skåpet, sade hon: — Det är ett spegelskåp!

Det var logiskt, och därför sade alla: — Det är ett spegelskåp!

Så kom en smörbult och luktade reda på ljusstakarne som blivit kvar; och det satt ännu ljusstumpar nedbrända i piporna. — Det här duger äta, sa han, bara inte snärten vore.

Så kom en stortorsk och lade sig på trampen; men då blev ett dånande ini skåpet, så att alla fiskarne flydde.

171Längre kom de inte den dagen.

Till natten blev det halv storm, och spelkistan dunkade som stenläggarns jungfru ända tills solen gick upp. Då, när ålkusan kom igen med hela sällskapet, hade skåpet ändrat sig.

Som ett haj gap hade locket slagit upp; där syntes en tandrad så stor så de aldrig sett maken; men varannan tand var svart. Och hela maskinen hade svällt upp i sidorna som en romfisk; bräderna slogo bukt, trampen pekade i vädret som en sparkande fot, ljusstakames armar knöto sig som nävar. — Den var rälig!

— Det skiljer sig! skrek torsken och lade ut en fena, klar att vända.

— Det skiljer sig! skrek de alla.

Och nu lossnade bräderna, kistan öppnade sig, och man fick se hur hon såg ut inuti; det var det roligaste av alltsammans.

— Det är en katse! Gå inte dit! sa ålkusan.

— En vävarstol är det! sa spiggen som virkar sitt bo och förstår vävarsakerna.

— En grusharpa, sa abborn som brukade hållas under kalkbruket.

Ja, en grusharpa var det! Men där fanns så mycket grunkor och chikaner därinne som inte var likt den där de harpa grus med. Det var små manicker som liknade tår i vita ullstrumpor; och när de rörde på sig, så gick en fot

med hundra benrangels-finger; den gick och gick, men kom aldrig ur fläcken.

Det var en konstig kropp. Men spelet var slut, för benranglet kom inte åt strängarne mer, utan fingererade i vattnet som om det knackade med knogarne för att slippa in.

Spelet var slut! Men då kom ett stim med spiggar och gick mitt igenom skåpet. Och när de släpade med sina piggar över strängarne, då spelte det igen, men på ett nytt sätt, för nu voro strängarne omstämda.

En rosig sommarafton straxt efter, suto två barn på ångbåtsbryggan, en gosse och en flicka. De tänkte just inte på något, kanske på lite odygd; då med ens hördes en sakta musik från sjöbotten, och de blevo allvarsamma.

— Hör du?

— Ja. Vad är det? De spelar skalor.

— Nej det är myggen som sjunger.

172— Inte. Det är sjöjungfrun.

— Det finns inte någon sjöjungfru har magistern sagt.

— Det vet inte magistern.

— Ja men hör ändå.

De hörde en lång stund, och så gick de sin väg.

Ett par nykomna badgäster satte sig ner på bryggan; han såg i hennes ögon som speglade hela den rosiga solnedgången och de gröna stränderna. Då hörde de musik som glasharmonika, men i nya tonarter, sådana endast de hade drömt, de som ville göra nytt på jorden. Men det föll dem icke in att söka utom sig, ty de trodde att det sjöng inom dem.

Så kom ett par gamla badgäster som kände knepet; och de gjorde sig ett nöje att säga högt:

— Det är bergmästarns sjunkna fortepiano.

Men bara det kom nya badgäster, som icke kände sveket, så suto de och undrade och gladdes åt den okända musiken, ända tills det kom några äldre badgäster och upplyste dem om sveket. Sen gladdes de icke mer.

Men spelkistan låg där den låg sommaren ut; och spiggarne lärde ut sin konst åt abborarne, som kunde bättre. Pianot blev ett aborrgrund för badgästerna; lotsarne satte nät omkring det, och en vaktmästare försökte en dag att torska i det. När han fått ner torsklinan med gamla klocklodet och skulle dra opp, hörde han en löpning i X-moll, och så satt kroken fast. Han lirka och röck, och slutligen fick han upp fem fingerknotor med ylle på ändarne, och det knäckte i benen som på ett benrangel. Då blev han rädd och slängde bytet i sjön, fast han visste vad det var.

Så kom rötmånan, när vattnet blev varmt och alla fiskarne gingo sin väg ut på djupet för att söka det svala. Då blev musiken tyst igen. Men augusti månsken kom och badgästerna höllo regat-ta. I en vit båt sutto också bergmästarn och hans fru; och de roddes sakta fram och åter av sina gossar. Som de rodde på det svarta vattnet, vilket var försilvrat ovanpå med lite mattförgyllning därjämte, hörde de en musik under båten.

— Haha! sa bergmästarn, det är vårt gamla skrälle till piano! Haha!

Men här tystnade han, då han såg sin hustru böja huvudet djupt mot bröstet, som man ser pelikanerna på bilder, liksom hon ville bita sig i barmen och dölja sitt ansikte.

173 Det gamla pianot och dess långa historia hade hos henne väckt minnen ur djupet, från första matsalen de redde in, från första barnet, som lärde spela, från långa kvällarnes ledsnad, som endast kunde förjagas med de stormande tonmassorna, vilka fick hela våningen att skaka slöheten av sig, och som stämde om lynnen och satte ny glans på själva möblerna... Men den historien hör inte hit.

När hösten var inne och första stormen gick, då kom strömmingen i tusental och sam igenom spelkistan. Det var en avskeds-musik kan man tro; fisksvalor och måsar samlades för att höra. Och den natten reste spelkistan till

sjös; och så var det slut med hela härligheten.

Sagor 1903

Svenska akademien och Nobelpriset

i

Då undertecknarne av Tolstoy-adressen nyligen höjde sin protest mot den orättvisa, som Svenska akademien begått, när den tilldelat Nobelpriset åt en ovärdig, behagade akademien tillskriva denna åtgärd enkel avundsjuka. Nu brukar ju en orättvisa hos rättänkande människor väcka harm och förtrytelse; att en orättvisa väcker avund är ju nonsens. Den ovärdige hedras ofta här i landet med utmärkelser, och Svenska akademien har nyss genom sitt sista inval visat sin oerhörda förmåga att leta upp oförtjänta; men att ett helt folk med tillfredsställelse hälsar en ohederlig handling, det är bestämt något bakvänt. Att Sully Prudhomme, som knappast är diktare, fastän han skriver vers, hedrades med Nobelpriset, skulle bero av att han tillhör Franska akademien och att vår akademi ville ur sin glömska träda fram och hedra vårt land och sig själv.

Nu är det tyvärr lika illa ställt med Franska akademien som med vår, ty Franska akademien har från och med Balzac, den störste, saknat sina stora diktare och utgjort en halvlitterär klubb. Tidevarvets förnämsta namn i franska litteraturen åtföljdes icke av titeln akademiker. Bröderna Goncourt, som öppna ett nytt ti-

174devarv i världslitteraturen, tillhörde icke akademien, Emile Zola, ensam utgörande en hel epok, jätten, ansågs icke värdig att sitta bredvid lånbiblioteksförfattarne Claretie, Loti, Theuriet, Bourget och Cherbuliez; Alphonse Daudet föraktade institutionen, Mau-passant ignorerade den, Huysmans tycktes ha glömt att den fanns, Richepin... med ett ord, akademien var bliven en fackförening, där fackmännen saknades. Den ära, som vår akademi skulle skörda av handtryckningen med den parisiska, är således bara inbillad.

Nu vore det visserligen likgiltigt om Svenska akademien fort-fore att konstituera sig som amatörsklubb, vänskapsbrödema eller litteraturvännerna, ty de ha ju rätt att roa sig som de vilja, men betänklig blir saken, då den uppträder som domstol. Att dömas av pärer, eller jämlikar har i nyare tid ansetts vara av grundlags natur. Hur många pärer äger vår akademi? Jo, så få, att majoriteten består av bönhasar, fuskare och dilettanter i litteraturen, som de skola döma. Och dessa hedervärda mäns begrepp om diktkonst äro så barnsligt enkla, att de endast kalla dikt det som är på vers, helst med rim. Om till exempel Tolstoy endast har gjort sig känd såsom skildrare av människoöden, om han målat historiska fresker, så räknas han ändock icke som diktare, därför att han icke skrivit vers. Men nu har kursen på versstycken under den senaste mansåldern fallit; man har lärt sig lite var att på några lätt räknade och lätt rimmade rader ge ett mer eller mindre vackert uttryck åt en liten känsla, född vid åskådandet av ett föremål, till och med så obetydligt som en sprucken vas. Verskonsten har blivit ett sällskapsnöje liksom pianospel, och hur fulländad tekniken än är, blir genren dock slutligen blott en artig lek med ord och tankar. Hela härligheten inskränker sig oftast till en metafor, en antites, en liknelse, att ”säga ett och mena ett annat”, små ornament, som prosaisten strör in i sin prosa nävtals, dock utan annan pretention än att ge stilistiska små-prydnader.

Denna kleinkunst, detta ”nips” har för vår akademi blivit diktkonsten själv; biverket har gjorts till huvudsak, formen har rått på innehållet, och därför beskyddar vår akademi bagatellen, det småaktiga, det dekorativa, det betydelselösa, och som dömande myndighet representerar den det partiska, det fega, ofta det lumpna, nu senast det samvetslösa. Därför är institutionen icke

175allenast överflödig, utan rent av förkastlig. Den blev överflödig, då Svenska Författames fackförening bildades, och den blev förkastlig, då den nyss begick en dålig handling, som dock icke var den första. För övrigt — skaldekonsten, den friaste av de fria konsterna, fordrar frihet för att växa. Låt oss vara fria från magistrar, i synnerhet sådana, som icke kunna den konst de skola döma. I nödfall, låt oss avstå från Nobelpengame, dynamitpengar-ne, som de kallats. Någon har sagt att svenska litteraturen är skriven på baksidan av omslagsreverser! Det är tytt: i fattigdom,

i momentan nöd, i förödmjukelser är denna litteratur född, vars största namn saknats i denna akademi, där

ledamotskapet mest varit en reträttplats, ett utbyte av tjänst mot tjänst, och slutligen blivit en hovcharge.

Det bröd akademien haft att utdela har icke alltid tillfallit den förtjänte, men de stenar akademien rest åt de store ihjälpina-de erinrar om de stenar man offrar på de dödas kummel till deras själaro och egen samvetsfrid ...

Slutligen ett par ord om mitt personliga mellanvarande med akademien.

Såsom tydligen framgått av mitt författeri, har jag aldrig strävat till akademien; jag har till och med öppet uttalat min ringaktning för det institutet. Vad jag ringaktar kan ju icke väcka min avund; därför återvisar jag den framkastade beskyllningen, att jag nu skulle känna mig förbigången vid senaste invalen. Och jag begagnar tillfället meddela de vänner i pressen, som nämnt mitt namn på tal om kandidaturer till akademien, att jag aldrig skall mottaga ledamotskap bland de aderton, förutsatt att sådant skulle erbjudas mig, vilket jag dock finner otroligt, då akademien väl förbliver sina traditioner lika trogen som jag i litterärt hänseende stannar vid mina.

Den som gillar mig, följe mig!

Stockholm den 21 januari 1902.

Svenska Dagbladet 24—1—1902.

ii

År 1753 stiftade Lovisa Ulrika sin Vitterhetsakademi; och till vitterhet räknades den tiden historia, gamla språk, antikviteter och myntkunskap m. m. När Gustav III år 1786 funnit det oform-

176liga i denna sammanställning av vetenskap och litteratur, stiftade han Svenska akademien för sina vitterlekare, och lät antikvarier och arkivarier stanna i den ombildade numera kallade Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien.

Svenska akademien skall vara ”en förening av Sveriges mest framstående vitterhetsidkare utan avseende å deras samhällsställning i övrigt”.

Detta tyckes ju vara klart besked. Men hur har man följt statuterna som man aldrig tröttnar att citera som grundlag? Jo, i Svenska akademien sitta nu: två riksarkivarier, en riksantikvarie, en universitetsbibliotekarie, för övrigt professorer, biskopar och en envoyé, av vilka ingen är vitter i ordets verkliga betydelse. Av hela samlingen äro endast fyra vitterlekare, men på lediga stunder. Ingen enda har skänkt sitt liv odelat åt diktkonsten.

Varför historici sitta där? Förr var historien äreminnet och räknades till vitterheten, men nu är historien vetenskap, och därför skulle Annerstedt, Odhner, Hildebrand och Hjärne sitta lugna i sin V., historie- och antikvitetsakademi och icke tränga sig in i föreningen för Sveriges mest framstående vitterhetsidkare (som äro utträngda därifrån). Varför sitta biskoparna där? Emedan de äro andliga vältalare, svarar man. Äro Billing, Rudin och Rundgren vältalare, för det första? Är det vältalighet att skriva ner ett tal, lära det utantill, och läsa det högt? För det andra: vill ett så ömtåligt samvete som Rudins räkna sin profetiska verksamhet under kategorien vitterhet, och menar han att det Gudsord han förkunnar skall höra under skönlitteratur och dömas på samma dag som Anatole France’s ”frivoliteter” eller epikureen Sully-Prudhomme’s ”gudlösheter”?* (Att professor Rudin velat sitta på antikristen Rydbergs tronstol, det blir hans ensak med sitt ömma samvete.)

Nej, vältalighet är något annat, och är en sällsynt gåva här i landet; träffas någon gång i riksdagen, ofta i klubbar, aldrig i predikstolen. Får man vid en öppnad grav höra andlig vältalighet, så är det från en lekman. Alltså kunna vi saklöst stryka de andliga vältalarne ur akademien. Skriven vältalighet kunna alla

* Sully-Prudhomme har översatt materialisten Lucretius* De rerum natura och i förordet sagt sina tvivel om de högsta tingen. Detta borde professor Rudin läsa, såvida han icke läste det innan akademien gav Sully-Prudhomme priset för vitterhet i ”idealisk riktning”.

177skriftställare prestera, och mycket bättre, men den räknas inte dit!

Varför sitta språkforskarne där? De skola vårda och odla svenska språket, säges det. Nej, go’ herrar; språket är ett

levande väsen som växer fram ur tiden. Språket uppstår, men görs icke. Det är hos samtidens människor det uppstår, och diktarna upptaga det, fixera det och lämna det åter slipat och infattat. Ord-boksförfattarna samla och ordna det sedan ur diktarnes skrifter; och de äro tjänare, icke herrar. Samtidens svenska språk med sin stora rikedom på ord och former är icke hämtat ur akademiens ordlista, utan det är riktat ur alla klassers egenspråk, ur industriens och näringarnas, och nyligen uppfriskat med landsmålen. Alltså bort med ordrotarne!

Varför sitter professor Retzius i vitterhetsidkarnes förening? Själv har han väl icke så stora vittra fordringar på sig, som elakheten velat säga; men som vetenskapsman sitter han i Vetenskapsakademien, och med rätta. Det är ju nog!

Är det som för detta statsrådet von Ehrenheim sitter där? Det tros. För detta statsråd blevo fordom landshövdingar; numera begagnas akademien till reträttplats åt dem, liksom postkontoren förr i världen åt majorer.

Och så är det envoyén B.? Känner inte!

Slutligen är det fyra vitterlekare, som känna sig orimligt hedrade av sällskapet.

Detta är Svenska akademien!!!

Svenska akademien var omkring 1880 en löjlig tillställning, som man icke fäste något avseende vid i vittra kretsar. Men när på 1890-talet denna institution upphöjdes till domstol över samtida världslitteraturen, då blev akademien något. Men då skulle den själv ha, om den haft någon heder i sig, avgivit sin inkompetensförklaring och jävat sig som forum. Ty domare må icke döma i okänd sak, och icke på hörsagor. Hur många av akademiens ledamöter läsa litteratur? Hur många besöka teatrar? Har professor Rudin eller biskop Billing läst Zolas romaner eller sett Ibsens pjäser? Jag vet inte; men våga professorn och biskopen sitta som jurymän utan att ha tagit del av handlingarna i målet, då är deras lättsinne och obetänksamhet straffvärt.

Akademiens första fällda dom, till förmån för den mindre värdiga Sully-Prudhomme, var en orättvisa; akademiens andra dom

178till förmån för Mommsen var en olaglighet, ty historia är vetenskap och icke vitterhet.

En mansålder av orättvisor i sina prisbelöningar har akademien på sitt samvete. Till dessa har den nu lagt olagligheter, då den tummat och förtolkat sina statuter, och då den nyss våldfört sig på död mans sista vilja, ty Alfred Nobels testamente är icke respekterat.

Denna institution har givit den uppväxande ungdomen ett dåligt exempel, då den visat att olagligheter och orättvisor åtnjuta ett högsta beskydd, och den har ådragit sig ansvar genom att öva mannamån och väld; men genom fortsatta prisutdelningar i samma riktning som de förra Nobelska, skall den ådraga vårt land vanära. Alfred Nobels tanke var vacker, då han ville ge vårt obemärkta fädernesland en hegemoni inom litteratur; men han kände varken litteratur eller akademi. Samtidens litteratur är romanen och dramat; men ibland akademiens fyra vittra bisittare finns icke en romanförfattare, icke en dramatiker. Aderton illitterata rådmän, och icke en kompetent domare! Det är icke domstol! Det är ingenting!

Svenska Dagbladet 18—9—1903.

III • SVAR PÅ INVÄNDNINGAR

När Gustav III 20 mars 1786 stiftade Svenska akademien, stiftade han på samma dag vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Området för denna senares verksamhet blev genom konungens egna statuter begränsat till historia och arkeologi, medan på Svenska akademien överfördes den egentliga skaldekonstens vård.

Det är dock klara ord! Men varför sitta nu för tiden historikerna i Svenska akademien? Så länge historieskrivningen var äreminne, kunde man kanske finna ett sken av berättigande att räkna den till litteraturen, liksom man räknar Shakespeares historiska dramer till litteratur; men sedan historien blivit vetenskap, måste man kalla historikernas inträngande i Svenska akademien för ett övergrepp eller olagligt tilltag.

Från en sida har invänts, att historieskrivning är konst. Gott! Men då skulle våra historieskrivare söka komma in i konstakademien, där de väl skulle mottagas med öppna armar av — greve Rosen. Och professor Mommsen hade bort få den Kungliga me-

179 daljen, men inte Nobelpriset.

I föregående artikel glömde jag att nämna professor Ljunggren, emedan han, vad jag vet, icke skrivit litteratur men väl över litteratur. Denna akademityp räknas nu till dem som självfallet höra till akademien, och vi ha ännu fler kandidater av denna art. Men akademien skulle ju vara en representativ församling av dem som skriva vår tids litteratur. Vår tids litteratur ligger i eposet (romanen) och dramat; men akademien har varken att uppvisa någon epiker eller någon dramatiker, utan blott lyriker. Alltså: diktarne äro uteslutna, men litteraturhistorikerna äro självskrivna. Det är rättvisa och förnuft!

Till de ”självskrivna” hörde till för kort tid sedan också över-sättarne. Så satt Kullberg där som Tassos översättare, Strandberg som Byrons och Rydberg har inte kommit in som diktare, utan som översättare av Goethes Faust. (Men blott av första delen! Den andra orkade han inte med.) För ögonblicket nämnas åter två översättare som kandidater.

Det är dråpligt! Den som skriver över litteratur och den som översätter litteratur, den är självskriven till akademien; men den som skapar litteratur är utesluten!

Jag har alltså ingen anledning att ta tillbaka något av vad jag yttrade i föregående artikel om Svenska akademien, då jag kallade den ett illitterat sällskap och förkastade den som forum för vår tids litteratur. Arkeologer, filologer, teologer, histologer, det är ingen litterär domstol! Det är ingenting.

Stockholm september 1903.

Anden i flaskan

Det var en gång en fiskare som drog upp en flaska ur sjön. Och i flaskan satt en ande som narrade fiskarn ta ur korken, så att fången kom lös och blev sin befriare övermäktig... Ja, det är en gammal historia ur ”Tusen och en natt” som vi alla känna. Men här ska vi höra en annan flaskhistoria som är tryckt i år.

Det satt en gång en fattig tidningsman på Lillköpings stadskällare och hade en flaska framför sig. Korken var mycket riktigt urtagen och anden var lös; den hade till och med börjat överväldiga sin befriare, så att denne erfor inflytandet av sin spiritus

180familiaris.

Vid samma bord satt också en fattig ritare.

— Hur ska vi få någon mat till kvälln? frågade ritarn. Har du ingenting att skriva om?

— Näh!

— Kan du inte göra en sån där amerikansk rövarhistoria, som i nödfall blir tagen på skämt, men även kan gå för allvar?

— Men då ska man ha en idé, svarte tidningsmannen. Jag har ingen; har du någon?

Ritarn tummade på den tomma flaskan som om han ville frambesvärja en ande med en idé i huvudet.

— Vad tror du en sup skulle kosta, om inte skatten vore? frågade han.

— Den skulle kosta ett öre! svarte tidningsmannen.

— Hur skall man bli av med skatten då?

— Om någon rik knös doge och testamenterade kommunen tio millioner, så räckte räntan till hela skatten... Pang! Nu har jag min idé, avbröt sig tidningsmannen. Tag ett blad och läs, du, medan jag skriver.

Och så skedde.

Följande morgon innehöll köpingens tidning en intervju med vår store landsman James Anderson i Amerika. Utgången ur en ringa hydda i Lillköping hade denne man genom naturlig begåvning och egen kraft arbetat sig upp till en framstående ställning i den stora staden Ypsilon i staten Visconsin, U. S. A. Mångmillio-när och borgmästare hade han vid sista valen segrat som demokraternas och silvermännens kandidat, och vid presidentvalet i fjol hade stänkröster fallit på James Anderson. Men det som ägde ett mera direkt intresse för fädernestaden, berättades med fetstil på telegramavdelningen. Vid firandet av sin sextionde födelsedag hade den vördade åldringen donerat ett kapital av tio millioner till Lillköpings kommun att utfalla efter hans död.

Det var uppståndelse i köpingen, och James Andersons namn fördes välsignat på allas läppar.

Tidningsmannen satt med sin ritare på stadskällarn och åt. Folk strömmade in och tryckte vår tidningsmans händer, överföll honom med frågor, och vid varje bord diskuterades donationen och framkastades förslag om kapitalets rätta användning. Hela sa-

181len var fylld av James Anderson, det susade i luften James Anderson, det dracks för James Anderson, hölls tal; och tidningsmannen som burit fram det glada budskapet blev slutligen hissad. På nattsidan tog redaktören ett högtidligt löfte av vår tidningsman att han med allra första skulle skaffa ett porträtt av James Anderson.

Ett par dagar senare innehöll tidningen verkligen James Andersons porträtt (ritat av ritaren) samt en interiör ur hans cottage belägen i Nebraska på 66:e breddgraden och 2 000 meter över havet. James Anderson satt i en amerikansk vilstol med buffelläder; vid hans sida stod lady Anderson, ett medelålders fruntimmer med hårda drag och detta frånvarande uttryck i de djupa ögonen som är så egendomligt för Nordstaterna. James Andersons äldsta dotter, medicine licentiat vid universitetet i Filadelfia och hedersledamot av antivivisektionsföreningen, syntes på andra sidan; vid hennes fötter låg en foxterrier fallen efter prinsen av Wales’ Lovely och president Kingsleys Sarah. Nog av, James Anderson var från en idé bliven kött, hade fått liv, lemmar, familj, och skulle nu få anor. Ur rådstuarkivet hopletades en stamtavla och en serie artiklar meddelade släkten Andersons historia från äldsta till närvarande tid.

Vår tidningsman levde endast för James Anderson, i James Anderson och var så uppfylld av James Anderson, att han liksom trodde på hans tillvaro. Han hade ju själv skapat honom, givit honom liv och en historia; det var hans andas barn och han älskade James Anderson som därjämte gav honom ett rikligt bröd.

Men vännen ritaren blev icke heller lottlös. Han ritade James Anderson på älgjakt (finns det älgar i Amerika?), i Alleghany-bergen, Michigan (ligger Alleghany i Michigan? — Det är inte så noga!) och fick slutligen beställning på hans byst, som skulle uppsättas i rådhussalen.

Ritarn hade valt den nordamerikanska typen, mittemellan apostel och straffånge, och enligt allas samstämmande omdöme måste det vara likt; endast så kunde James Anderson se ut; så borde han se ut, om han icke gjorde det.

Emellertid en dag sutto våra spefåglar återigen på stadskällarn med en flaska framför sig, ur vilken åtskilliga andar stigit upp.

— Tänk om han skulle dö för oss? sade ritarn.

— Jag har hans liv i min hand! svarade den andre. Jag kan

182döda honom vilken dag jag vill! Nu vet du det! Min makt är numera obegränsad, och du vet, att jag med ett pennstreck kan ruinera vår kommun, som gått och tagit förskott på millionerna. Se bara hur köpingen vuxit sedan James Anderson kom till världen; nya hus, nya broar, gasverk och vattenledning, allt från James Anderson, på kredit förstås. Vi — äro — mäktiga; vi — veta — icke huru mäktiga vi äro.

I detsamma visade sig på salsgolvet en person, som med ögonen trevade efter tidningsmannens bord; och när han fått sikte och kom, sköt han ner på den mäktige mannen.

— Det är herrn som känner James Anderson från Ypsilon, Visconsin, U. S. A.? började han.

— Ja, det är jag!

— Har ni sett James Anderson?

— Nej, men jag känner honom ändå!

— Gott! Det gör jag också, så mycket mer som jag är hans släkting och ämnar protestera arvet.

— Är han död, då?

— Nej, inte vad jag vet, men han kan dö!

— Vänta tills han dör, då!

— Jag vill inte vänta, jag har aldrig kunnat vänta; jag älskar hastiga resultat och lägger in till kammarrätten.

Därmed gick han.

Nu blev tidningsmannen rädd för första gången i sitt liv; och som om han fruktade faran ur flaskan, satte han i korken, reste på sig och talade:

— Kammarrätten är inte att leka med; där ha de till uppgift att granska papper, men de här papperna tåla ingen granskning. Vad ska vi göra?

Ritarn var icke heller modig; han tänkte en stund för sig, och så talte han:

— Men hur kan vår James Anderson ha en släkting då han icke existerar?

— Han måste existera, annars kunna vi icke existera.

Och de gingo ut i natten hemska till mods, ty nu hade de anden över sig, lössläppt, och de kunde icke besvärja honom.

När kammarrätten fick protesten, måste donationens och donators existens först klargöras; därför avsändes en skrivelse till ambassa-

183dören i Washington. Ambassadören svarade per telegraf: Känner inte James Anderson. Nu ansåg Lillköpings riksdagsman av oppositionen, att en ambassadör, som icke hade mera reda på sig än så, borde prickas; därför interpellerades utrikesministern och an-manades göra en påminnelse hos ambassadören. Då ministern vägrade, föll hans kungliga proposition; och han måste avgå dragande med sig hela ministären. Det blev kris, och som nya val före-stodo, infördes James Anderson på programmet.

Det var rysliga dagar för vår tidningsman. Han höll sig instängd, tänkte resa till Amerika, men hade inga pängar. Ritarn och han sutto på var sin stol i kammaren med nedfällda rullgardiner. De levde i en skräck, väntande få se polis och militär bryta in; ibland tyckte de sig höra James Anderson själv i trapporna. Slutligen fattade tidningsmannen ett beslut.

— James Anderson måste dö, eljes äro vi förlorade.

— Men om han dör, så ligger Lillköping i ruiner, ty lånen bli uppsagda.

— Det här kommer vi aldrig ur! Men James måste dö!

Nekrologen skrevs, ritaren ritade porträtt med sorgkant, och staden höll en sorgefest med prolog på teatern; men det blev även en tacksamhets- och glädjefest, ty nu skulle arvet utfalla. Tidningsmannen, som skrivit prologen, grät när han stod på scenen, grät av fasa mest för den krasch, som nu måste följa. Han hade nog velat öppna munnen och förklara allt vara ett dåligt skämt, men vågade icke, ty landet stod i lågor av valstriden. Han skonades också, ty vid aftonens bankett anlände ett telegram från utrikesministern, som förklarade att James Anderson aldrig funnits och att det hela var en rövarhistoria eller ett bedrägeri.

Nu blev det liv i salen! Å, du store! Harm och sorg; men en del ville inte tro det.

Vår tidningsman kunde icke längre hålla ut. Han gick upp på estraden, föll på knä, bekände allt och bad om förskoning.

— Nej! dundrade församlingen. Ingen nåd! I fängelse med honom.

— Nåd! jämrade den brottslige.

— Nej! svarades igen.

Och så var det slut? Nej, det finns historier som icke ta slut, så hastigt!

Upp på estraden steg en man med ett egendomligt utseende,

184 mittemellan apostel och ankarsmedja. Hans utseende bjöd tystnad och skräck; och när han började tala, ryste hela församlingen.

— Mina herrar, talade han; jag heter — James Anderson!

Allas ögon riktades på bysten i salens fond, och den slående

likheten gjorde ett överväldigande intryck, men mest på vår tidningsman som såg sin Homunculus livslevande trots det att han dödat honom. Ja, han blev så rädd för sitt verk, att han förlorade förståndet, och kröp under en stol för att gömma sig.

När den nye James icke vidare gjorde tecken att vilja tala, måste ordföranden säga något, och han frågade:

— Är ni James Anderson?

— Jag heter James Anderson! svarade han.

— Från Visconsin, U. S. A.?

— Nej, från Michigan, U. S. A. Jag heter James Anderson, men jag är icke densamme; och jag kommer hit på Cunard-linjen för att ta ut stämning på tidningen, därför att den missbrukat mitt namn i en svindelhistoria.

Vår tidningsman ville springa ut genom fönstret men hindrades.

Och så började två processer, som räcka ännu. Men den skämtsamme tidningsmannen har blivit allvarlig och vill icke ha något med andar att skaffa.

Han tror visserligen inte på andar, men han ville ändå inte ha något att göra med dem. Annars bara!

Strix' Midsommarnummer 1905

Historieskrivningens omöjlighet

På 1860-talet lärde vi i skolorna en världshistoria, som för en nutids student skulle befinnas vara en enda lögnhistoria ehuru-väl det icke är bevisat att så var.

Vi började sålunda Egyptens historia med en Sesostris, som numera kallas Ramses II, eller Useretsen II eller Seseretsen eller Seti Ramses av 19:e dynastien. Sesostris finns inte!

Babylonien—Assyrien tog sin början med Nimrod, Ninus och Semiramis, vilkas regeringsår vi lärde oss. Nimrod skulle ha levat 2221, ehuruväl nu den välsignade Hammurabi regerat 2235. Nim-

185rod är struken, Ninus och Semiramis med, därför att man icke funnit dem i kilskrifterna. Det är ett skönt bevis. Ty 1876 var Ismi-Dagan det äldsta konunganamn man funnit i kilskrifterna, och regerade bara 1800 före Kristus. Hittar man nu Nimrod, Nimus och Semiramis i tegelstenarna, så stryker Ismi-Dagan, Hammurabi och hela det sällskapet, och så blir det en ny lärobok. Semiramis är numera en liderlighetens gudinna (Istar) och hör till Hammurabis Phallus-kodex. Men det är icke underligt, då patriarken Abraham blivit en meteorologisk-anstaltsgud, och hans 12 sonsöner förvandlats till de 12 planeterna (?), faraonerna några kometer, och de sju magra nöten några solparallaxer.

Därpå fingo vi veta, att Trojanska kriget var en saga, varför vi blevo gruvligt förvånade när makarna Schliemann grävde upp Priamos-skatten. Deukalion och Floden var ett påhitt; Gadmus som förde bokstäverna från fenicierna var en skepparlögn, ty egyptiern Memnon uppfann bokstäverna 1822 f. Kr. Cekrops hade aldrig grundat Atén

med en koloni saiter från Egypten. Minos på Kreta var en sockentjur och icke någon konung.

Rom grundlädes icke den 12:e april 753 (Varro), och Äneas hade aldrig varit med sin fot där, ty han hade aldrig levat. ”Någon som hette Niebuhr” över vilken redan Goethe klagar till Eckermann, hade hittat en romersk handelstraktat med Kartago, som bevisade att hela Titus Livius5 romerska historia var lögn. Icke en gång Lucretia hade existerat! o. s. v.

I sådan visdom uppföddes jag. Och när jag vid 8 års ålder tänkte skjuta mig, emedan jag tyckte världen var galen, måste jag med tårar lära mig utantill ynglingaätten. Mina barn veta icke vad ynglingaätten var. Jag skall tala om det, efter Jakob Ekelund.

Det var: Oden eller Tirkiakung, emedan han var från Turkiet, Njord, Yngve Frey, Fjolner, Svegder, Vanland, Visbur, Domal-der, Domar, Dyggve, Dag, Agne, Alrik och Erik och ett dussin till. Alla äro nu slopade, på grunder jag icke kan berätta, men som icke äro överbevisande. Men följden blev den att den olycklige Erik XIV icke kunde bli mer än Erik VIII som var Väderhatt, och sålunda gick med falskt alibi hela sitt liv och därför var något bortkommen. Ingen svensk konung har sedan haft kurage att kalla sig Erik, ty då bleve han identisk med den IX, som var Erik den Helige.

186I stället för att börja med Ynglingaätten, börjar nu svenska historien med flintsakerna, vilka likna trilobiter eller stink-kalk eller sandslipade dioriter, eller lercylindrar från Babylon. Nu skulle järnskrotet efterträda, men nej, bronsen går före, och tenn finns verkligen i Utö gruvor, men mikroskopiskt. Men brons eller mässing är svårare att åstadkomma än järn, ty de förra fordra flussmedel och kolpulver att icke förbrännas, under det myrmalmen flussar sig själv och kan smältas i en grop. Men det må vara! Ynglingaätten ströks, och kanske förhastat, ty många ynglingars namn förekomma i utländska källor. Dock, att ersätta urhistorien eller sagan om folksjälen med bric å brac och lumpor, det är dekadens. Svenska fornhistorien har 5 hörnstenar, som naturligtvis äro bortkastade och bespottade. Dessa äro: Sven Nilsson: Skandinaviska Nordens Urinnevånare; Hyltén-Cavallius: Wä-rend och Wirdame; Axel Emanuel Holmberg: Nordbon under Hednatiden; Arvid August Afzelius: Sagohäfder plus Folkvisorna; Dybeck: Runa.

Från äldre tider har man Olaus Magni, Buraeus, Rudbeck, Stiernhielm, Sjöborg och Liljegren.

Den som vill känna vårt lands fornhistoria kan börja med Eddorna och Snorre, samt Isländska Sagorna: men han bör icke läsa ”Hjalmar Linnströms” Bolagshistoria, som börjar med antikviteter, fortsätter med docentkrior, kannstöperier, äreminnen och dödsrunor.

Emellertid för att belysa huru litet man vet om svenska historien, så här några exempel.

Man vet icke varifrån Folkungaätten kommit. Om från England, Brabant eller hemlandet, vet man icke.

Magnus Eriksson, som vi fingo lära oss kalla Smek, nämnes numera Magnus den Gode, såsom han på sin tid redan kallades i Norge. Den rysliga Brigitta och tidens krönikeskrivare hade förstört hans historia, men eftervärlden har upprättat hans minne. I Hildebrands Sveriges Historia är Magnus Eriksson friad från 9 av de värsta beskyllningarna. Karl Knutsson däremot, som blivit föremål för panegyrik i Karlskrönikan, har nu avslöjats som en stackare. Kalmarunionen som vi lärde årtalet på, 1389, har aldrig existerat, och drottning Margareta behöver således icke firas som unionstankens upphovskvinna.

187Man vet icke om Engelbrekt var från Sachsiska Erzgebirge eller Sala eller Dalarne, eller från Danmark eller Norge, eller om han var i släkt med kurfursten av Köln, Engelbert I (f. 1185). Denne sistnämnde hade ett liknande öde med vår Engelbrekt. Han förföljde nämligen rovadeln. Blev riksföreståndare medan kejsaren var i Rom. Slutligen blev han ihjälslagen av en fogde, von Isen-burg, i en hålväg och ligger begraven i Kölnerdomen, där hans vapen borde undersökas, om det liknar Engelbrekts (Ficker: Engelbert von Köln, 1853). Men det vill man inte!

Man vet icke när Engelbrekt var född, icke heller vart hans hustru och barn togo vägen. Man vet icke om Sturarne de folkkäre, voro danskar, men man tror det. Och att de två första Sturarne icke voro släkt föreföll oss

otympligt, men man är icke angelägen påpeka att Svante och hans son Sten Sture d. y. härstammade från Engelbrekts mördare.

Om Olaus Petris brottsmålsprocess rörande delaktighet i mordanslaget mot Gustav I vet man icke mycket, ty Carl IX lät ur Tegels historia borttaga berättelsen härom, emedan den var obehaglig för Gustav I. I riksarkivet finnes processen dock kvar i handskrift. Olaus Petri synes att döma av hans krönika, ha blivit ångerköpt på reformationen, ty han skildrar de katolska biskoparna mera sympatiskt än Gustav Vasa önskade, och konungen förebrår Olof att han ägt på slutet ett ”papistiskt consciens”. Därför, och även emedan Olof framställt de äldsta Vasarne såsom danskvänner ville Gustav I konfiskera och bränna Olofs svenska krönika, som dock gått i tryck till eftervärlden och befunnits god.

Man vet icke om Hemming Gad var en förrädare eller icke. Man vet icke när Gustav Vasa var född. Det finns fyra eller sex år att välja på! Om daljunkaren var Kristina Gyllenstjernas son vet man icke heller.

Om Erik XIV blev mördad vet man icke. Icke heller om Karin var oförvitlig; att hon var ett elakt stycke framgår av brev (se Ahlqvist). Sedan vet man icke mycket i svenska historien. Ty konungame höllo rikshistoriegrafer, och de dikterade själva till protokollet, censurerade, sekvestrerade och brände obehagliga handlingar; svenska konungame gjorde som Assyriens och Baby-loniens: De förgudade sig! Då frågar man sig: Vad tjänar då till att skriva historia, och att läsa den?

188Urkunderna äro gallrade och förfalskade.

Fryxell försökte rekonstruera svenska historien med forskningar

i utländska arkiv, där ambassadörernas berättelser från hovet i Stockholm lågo förvarade. Något fann han, men vi kunna icke döma om trovärdigheten, då ju utländningarna så illa förstodo

vårt språk. Men att Carl XII var galen, och Kristina en---------------

det är nog säkert. Att Gustav II Adolf tog 400 000 riksdaler om året av Kardinal Richeliu som bekrigade sina protestanter, det är fullt bevisat och känt. (Bärwalde 1631.)

Från och med Gustav III tror man sig veta allt, ty man äger memoarer i oändlighet. Men de motsäga varandra, och man väljer efter intresse och passioner, antingen man vill ha honom till en gud eller djävul. Misshagar till exempel den enas memoarer, så säger motståndaren: det var kungens fiende, (och alla fiender äro ju lögnare); misshagar den andres, så säger motståndaren: det var hans vän (och alla vänner äro lögnare).

Huru svenska historien hanteras av överklassen kan man tydligast varsna när man kommer till den rysliga Kristina ...

Att man icke i läroboken införer regenternas amuretter, det är ju riktigt; att man människors svagheter överskyler, det är passande. Men att man förvandlar fel till förtjänster, eller raderar laster, och interpolerar med saknade dygder, det är absolut ohederligt, nästan skurkaktigt, i synnerhet om man vill påtvinga andra sina lögnhistorier.

Till Uppsala bibliotek inköptes år 1814 av kronprinsen Karl Johan de berömda Nordinska samlingarna, ”den rikaste källan för forskare i svenska historien” (jämte Palmsköldska). Biskopen Karl Gustav Nordin var en mycket lärd, mycket samvetsgrann, och så betrodd man, att han i Svenska Akademien alltifrån dess stiftelse 1786 intill 1811 fick författa de minnesteckningar—över— berömda—män, som årligen upplästes på högtidsdagen. Denne högtbetrodde forskare hade i sina samlingar införlivat Anecdota Benzeliana. Anecdota betydde den tiden icke anekdoter eller slipprigt lustiga historier, utan helt enkelt ”outgivna handskrifter”. Anecdota Benzeliana äro samlingar gjorda av ärkebiskop Erik Benzelius den yngre, en av Sveriges lärdaste och mest aktade ärkebiskopar. Han var en tid bibliotekarie vid Uppsala universitetsbibliotek, och stiftade även Vetenskapssocieteten i Uppsala.

Nåväl, då en Nordin granskat samvetsgrant, och Benzelius väl

189samlat samvetsgrant, så får man dock tro att de skulle ha ratat och tillintetgjort lögnhistorier om en svensk regent.

Nu citerar Fryxell följande, ur Benzelii Anecdota, rörande Magnus Gabrel De la Gardies förhållande till Kristina; men jag måste bekänna att Fryxell, utan några grunder,1 vågar betvivla uppgifterna. ”E. Benzelstjerna (Benzelius) berättar den sägen, att Kristina haft med M. G. De la Gardie tvenne döttrar, den äldre Maria, död gammal och ogift, den yngre Kristina, gift med en kapten och mor till en jungfru Stina, som 1710 var hos grevinnan Lisa Oxenstjerna.”

Nu frågar man sig först: kan man hitta på sådana biografiska detaljer? Skulle icke månne en smädeskrivare ha nöjt sig med att helt enkelt slunga ut, det Kristina haft barn med M. G. De la G.

Här står: gammal och ogift, här står gift med en kapten. Den eljes orädde Fryxell blev rädd, när det stora ögonblicket nalkades. Han invaldes nämligen i Akademien 1840 mitt i delarna om Kristina (1838—1842). Och man märker halsbandet i sista delen, där en fullkomlig stortvätt företages med den tvetydiga drottningen, och där alla notiser författaren förut släppt ut nu infångas och brännas såsom skvaller och lögn. Rörande Holm-Lei-joncrona, har författaren i Biografiskt Lexikon återgivit ett epigram av Stiemhielm, svenska skaldekonstens fader, vilket ehuru på latin är så genomskinligt att jag icke vill återge det en gång till. (Jfr: Nya Svenska öden.) Alla utländska källor angiva Pi-mentelli som älskare, och det döljes icke att Monaldeschi mördades i Fontainebleau, därför att han varit ”indiskret” och otrogen. Bevisen på hans brottslighet funnos i brev till hans älskarinna, däri han beklagar sig såsom den unge Essex beklagade sig över den gamla ”jungfrudronningen” Elisabeth av England,2 eller den apokryfiske tyrannen Mecertius’ fångar över den originella men grymma behandlingen.

Jag vidhåller att allt detta icke bör införas i historien. Men i en roman eller i ett drama, där endast det mänskliga intresserar, där har man icke rätt att utesluta kärleken, som i kvinnans liv

1 Jo, han skulle in i Akademien, dit Afzelius icke kom, emedan han

1 sagohävderna antytt att Magnus Gabriel De la Gardie var Gustaf Adolfs son med Ebba Brahe.

2 Se: David Hume: History of England (dock i notema).

190och karaktärsutveckling spelar den största rollen. Själva Schiller fann Jungfrun av Orléans sakna det stora intresset, och därför vågade han mot bättre vetande pådyvla henne en övergående kärlek till Dunois, bastarden av Orléans.

Men Kristina var ingen jungfru av Orléans. Dock, att hon älskade, är ju intet att beskärma sig över och behöver icke kache-ras. Som amazon och Précieuse ridicule, skrivande sig Makelos med grekiska bokstäver, äger hon intet intresse: men som kvinnan, kämpande för sin förmenta oavhängighet, även i kärleken, och dukande under såsom madame Staels Corinne, är hon ett stort och tragiskt, ytterst dramatiskt motiv.

En uppsåtlig och ödesdiger förfalskning är även Helgeands-holms beslut, som vi fingo i oss i ungdomen. Det lär vara uppdiktat av en Paine Eriksson till Ravenäs, och tillerkände kronan grundregalen och rätt till dagsverken av bönderna, vilkas jord även skattlades. Det vill säga konungen blev godsägare av Sveriges rike.

Det finns något som kallas pragmatisk historia. I denna sorten ställas händelserna i sammanhang av orsak och verkan. Och därmed börjar det stora kannstöperiet; där förväxlas orsak och verkan, där pådyvlas personer motiv och tänkesätt, som de aldrig ägt, där undras om det icke varit bättre om Napoleon handlat så, där gissas att det fanns ett hemligt motiv till freden i Aachen som vi icke känna.

Sökas orsakerna till franska revolutionen, så finner överklassen dem i folkets förvildning, och underklassen finner dem i konungens och hovets uselhet.

De mänskliga intressena och passionerna diktera omdömena; en protestant skall alltid skildra trettioåriga kriget som en härlig seger, och Liitzen som en triumf; katolikerna anse det kriget som ett straff för avfällingarne, då Tyskland i hundraårigt krig förvandlades till en ödemark, och Liitzen som ett nederlag då konungen i schackspelet blev matt. Det protestanterna kalla frihet från Rom, nämna katolikerna en babylonisk fångenskap, då lands-furstarne blevo protestantiska kyrkornas påvar. Luther är för dem en söndringens man, som skilde

församlingarna i norr ifrån Rom, där den apostoliska successionen och traditionen var deponerad. O. s. v.

Vartill tjänar då att skriva pragmatisk historia, när man vet

191 förut hur omdömena skola utfalla.

”Gud i naturen” har man många böcker om, men Gud i historien har man få. Herder och Johannes von Muller äro kanske de enda. Eljes är all historia gudlös och därför värdelös.

År 213 före Kristus lät kejsaren i Kina, Chi-Hoang-Ti samla och uppbränna alla historiska böcker såsom varande hinderliga för de då levande, emedan de dels voro besvärliga att lära, dels genom sin opålitlighet satte forna tider i ett falskt ljus.

I vår ungdom fingo vi lära att en kalif Omar hade uppbrännt biblioteket i Alexandria, emedan det var överflödigt när man ägde Koran. Detta lär dock liksom så mycket annat vara lögn. Men idén var god, i alla fall, synes mig!

En ny Blå Bok 1908

Vad är vetenskap

Det har hittills varit ett mycket svävande begrepp. Att samla frimärken har blivit en vetenskap och kallas filateli. Att sätta sig på en välbonad kutter som man sedan låter driva, är också vetenskap, även om man bara fördriver tiden med kortspel och jakt.

Men nu har begreppet vetenskap utvidgats än mer. I Europas mest spridda illustrerade tidskrift skulle ett lands 8 största vetenskapsmän avbildas. Däribland voro naturligtvis 2 fruntimmer först. Det ena var ordförande i en agitationsförening, det andra var föreståndarskan för en platsanskaffningsbyrå. Detta är modärn vetenskap! Kommissionskontor som anbringa odugliga tjänare, hushållsskolor där man förfalskar matvaror så att steken kokas ur först, och där man gör buljong av rågmjöl, det är vetenskap!

Jag vet en vetenskapsman, professor, rysligt stor, som lät en tecknare rita av alla världens sjöborrar dem han icke en gång samlat själv. Arbetet gavs ut, befanns vara epokgörande. Men där fattades huvudsaken: texten. Det fanns ingen egentlig text, bara ritams ritningar, som voro utmärkta. Vari bestod professorns vetenskap då? I ritarns ritningar.

Detta påpekades i en tidning, med påföljd att ritarn måste resa till Amerika.

När man läser världshistorien, så får man lära en hop lögner

192eller obevisade påståenden, särskilt i skolorna, där allting inhämtas kritiklöst.

I Bartolomeinatten till exempel dödades amiral Coligny, och blev genast martyr och helgon. Punkt och slut. Men det var icke så enkelt med martyrskapet och helgonet, utan det var ytterst invecklat. Frankrike, som sedan gammalt var ett katolskt land, hade slutligen tolererat kalvinisterna, givit dem ämbeten i staten och befästade platser. Men kalvinisterna voro icke nöjda därmed, utan skövlade kyrkor, brände bilder, och förbjödo katolska gudstjänsten, detta i ett land där de endast voro tolererade. Coligny var med och väckte borgerligt krig, och han lät därunder sin broder Andelot undsätta sig med tyska trupper. Detta var ju landsförräderi.

Vid belägringen av Orleans blev den katolske Frangois av Guise (icke Henri) mördad. Coligny ansågs som mördaren, av några, av andra nämndes en kalvinistisk adelsman Poltrat. Vem som var skyldig vet man icke, ty i världshistorien äro alla uppgifter förfalskade. Emellertid, och efter alla olyckor Coligny dragit över sitt land blev han av parlamentet dömd som högförrädare. Nu är att märka det parlamentet var av konungen oberoende och kunde göra honom föreställningar; Coligny dömdes sålunda icke av konungen; och Carl IX mottog honom efter domen i sitt hov, satte honom i statsrådet, emedan han värderade honom som krigare.

Därpå följde skotten på Coligny, den 22 augusti, vilken händelse upprörde konungen så, att han avlade sjukbesök hos den sårade. Det hade han aldrig behövt göra, för att dölja sina planer.

Men därefter övertygas konungen av sin moder om tillvaron av en protestantisk sammansvärjning. Detta kränkte

Carl IX, som allvarligt räckt kalvinisterna handen, strängt bestraffande de katolske som övat våldsamheter mot dem i Rouen och flerestädes. Carl IX hade även närmat sig den kalvinistiska Elisabeth av England och skickat hjälp åt de protestantiska holländame, var-förutom han gifte bort sin syster med hugenotternas huvudman Henrik av Navarra, och själv äktat den protestantiskt sinnade Maximilian II:s dotter. Att han trodde på en sammansvärjning var icke underligt, då protestanterna redan 1567 försökt att taga honom fången, i Monceaux.

193 Hur kom då Bartolomeinatten till stånd? Det vet man inte; ty stormen bröt ut på samma natt över hela Frankrike, utan konungens vetskap.

Att Carl IX själv lossat skott från fönstret i Louvre lär vara lögn.

Men Coligny blev martyr, fastän han var misstänkt för mordet på Frans av Guise, fastän han väckt borgerligt krig, och dragit främmande trupper in i sitt land, fastän han var dömd som högförrädare av parlamentet.

Säg detta åt en protestantisk historieskrivare, vad svarar han? Ingenting; han bara kallar dig Jesuit, och går på i lögnstrumporna! Men att utelämna motiveringen i en pragmatisk historia, det är urkundförfalskning, och därför synes hela världshistorien vara förfalskad.

Leopold Ranke skulle ju en gång skriva påvarnes historia i 16 och 17:de århundradet, naturligtvis i protestantisk anda; men när han granskade källorna kom han till motsatt resultat, så att han sedermera ”gjorde sig förebråelser” det han varit opartisk till protestanternas nackdel. I ett annat arbete råkade Ranke meddela den upptäckten, att inkvisitionen i Spanien var en kunglig domstol och icke en andlig. Ja han fann till och med att påvarna bekämpade inkvisitionen ehuru förgäves. Sådant kallas farliga upptäckter; men ingen lärobok har ändrat den gamla uppgiften om inkvisitionens natur. Samme protestantiske historieskrivare bevisar även att Bartolomeinatten var en politisk händelse och alls icke var dikterad av religiös fanatism.

En Ny Blå Bok 1908

Protestanternas frisinne

Det är bara ett sjukligt självbedrägeri när protestanterna tro sig vara toleranta och frisinnade.

Luther själv föreslog (enligt Seckendorf), att judarnes synagogor skulle brännas, deras hus nedrivas och deras bönböcker jämte Gamla Testamentet tagas ifrån dem. Deras rabbiner borde tvingas till hårt arbete och förbjudas all undervisning.

194Men än i dag hyllar Israel vår Luther, därför att han var så frisinnad. Det är ju galenskap. Voltaire var icke stort mer tolerant mot Israels barn, men än i dag lägga dessa sina blommor på hans staty vid Quai Voltaire. Jag har läst i en bok, som jag icke kan återfinna, att Jean Galas icke var oskyldig, utan att han pinat sonen till självmord. Då allt annat är förfalskat, kan det vara möjligt att fadern Galas var skyldig. Processen, som numera refereras behagligt förkortad, är ytterst invecklad, och borde granskas i Causes célébres IV där den finnes.

Fadren Calas, protestant, hade en äldre son, som före den mördade övergått till katolicismen. Detta kunde ju icke vara något nöje för fadern, då det väckte söndring i familjen, där modern för övrigt var engelska. När nu den yngre sonen också ville bli katolik, föreställer man ju sig faderns berättigade ovilja, ehuruväl han bedyrar sig vara likgiltig. Detta tyckes bekräftat av den omständigheten att det fanns i huset sedan 30 år en katolsk tjänarinna, vilken omvänt den äldre sonen utan att bli bortkörd.

Om aftonen före mordet kommer en protestantisk man från Guyenne. På natten sker mordet. Men alla biomständigheterna, vittnesmålen i första processen, fadrens känslor vid första sonens avfall, orsaken varför katolska pigan icke avskedades, modrens och syskonens uppförande mot den som ämnade övergiva sina fäders tro (de voro 6 barn). O. s. v.

Den mot kristendomen fanatiske och intolerante Voltaire satt eller låg i Ferney och reviderade processen, tre år efter domen, och genom sina relationer med hovet fick han den upphävd. Men vad visste han om saken? Endast vad de intresserade i saken berättade, relaterat med vältalighet.

Att Galas mördat sin son förefaller osannolikt, men att han pinat honom till självmord synes ganska naturligt. Hur det förhöll sig får man väl aldrig veta, och fick man veta det, skulle katoliker tro det ena, och protestanter icke det andra, ty människornas åsikter äro födda av intressen och passioner. Men det är lika lättsinnigt anse Calas martyr som att kalla honom mördare, men så äro människorna i sina tycken, som de kalla åsikter och göra till sin egendom, som de försvara.

Det trettioåriga kriget öppnas som bekant med restitutions-ediktet. Genom detta återfordrade katolikerna de kloster och

195fromma stiftelser som protestanterna tagit, och begagnat till gåvor, mutor och andra världsliga ändamål. Sålunda hade Luther till skänk fått Augustinerklostret i Wittenberg av kurfursten Johann den beständige, och dessutom hade han köpt det ”Lilla Klostret” för 430 gulden. Detta var ju icke lagligt eller vackert, och katolikerna hade otvivelaktigt rätt, i synnerhet när de beviljade lutheranerna religionsfrihet. Kriget som bröt ut var sålunda intet religionskrig utan ett kiv om jordagods. Men likafullt står det i vår historia att det rörde sig om trosfrihet. Det är ju rysligt! Och talar man om sanningen (= hur det verkligen förhöll sig) så rosas det av de frisinnade protestanterna, vilka äro lika fanatiska lögnare som de ”andra”.

Det är ju hopplöst att tala förnuft vid människorna, ty de synas vara galna! Det var också Swedenborgs mening!

Under den protestantiska Elisabeth i England var sträckbänken lika mycket i rörelse som under den katolska Isabellas. Under Cromwell befalldes Irlands prästerskap med hotelse av dödsstraff lämna fäderneslandet om de voro olydiga. Var och en som dolde en katolsk präst måste lida döden.

Puritanerna i det fria Amerika straffade alla som icke fasthöllo vid deras religion. I Massachusetts ”blevo kväkarna piskade och brännmärkta, deras öron avskuros, deras tungor genom-stungos med glödgade järn; de landsförvistes och i händelse de återvände, hängdes de”.

Enligt Örebro stadgar av 17 februari 1617, bestämde Gustav II Adolf strängaste straff för övergång till kristna läran. Jag kallar den katolska för den kristna emedan lutheranerna voro en sekt av den protesterande kyrkan.

Elva dagar efter stadgans utgivande torterades Johannes Ham-merus och avrättades. År 1624 avrättades Behr, Anthelius och Gampanius, emedan de icke ville övergiva sina fäders tro, av Guldkonungen; det är ett vackert exempel på protestantiskt frisinne! (Se: Cornelius: Svenska Kyrkans Historia efter Reformationen, Uppsala 1886.)

En Ny Blå Bok 1908

196 Överklass

Det har givits tider, då jag trott att människorna i samhället varit ordnade efter egentliga vikten, så att vid fällningen det grövsta som tyngst satt sig på botten och kommit underst liksom det grovkorniga urberget, och det lättare finare sedimentet lagt sig ovanpå. Själv medelklass av börd, men deklasserad genom ställning, har jag vid första beröringen med de övre funnit ett visst behag i deras seder, bildning, skönhet i levernet och omgivningen. Men vid närmare bekantskap fann jag att det bara var fernissa, som satt mycket löst. Och vid fientlig kontakt kände jag dem som ett frimureri, en camorra, ett band, vilka accepterat samhällsfördraget med alla dess ruskiga kompromisser, tysta förbehåll, hemliga överenskommelser. De hade makten och lagarne, domstolarne och fängelserna, för att icke säga armén till sitt förfogande. De ägde statskassorna, utmärkelserna, sociala anseendet i sina händer. När de bröto lagar eller begingo brott, så hotade de med fängelset, om någon vågade glunka om brottet. Hela samhället teg, och gick i en skräck för att bli upptäckt, såsom medveten om handlingen. Den som misstänktes vara kunnig om saken, bevakades som en farlig person. Den felaktige däremot rentvåddes, upprättades och firades. När jag upplevde detta, trodde jag mig vara i en ankarsmedja, där gott kamratskap fordrar orubblig trohet, sammanhållning och tystlåtenhet, och där förräderi straffas med döden.

Jag har tillfälligtvis idkat vänskap med en överklass. Det gick mycket bra en tid, udda fick vara jämnt, i religion, konst, litteratur, vetenskap, ekonomi; men så fort det rördes vid det övre, så började ögonen gnistra, en järnridå

föll, emellan oss, vi kände vi voro fiender, och som sådana skildes vi. Vad skilde två människor som råkats i olyckans dagar, och vilka voro medmänniskor av samma bildning och tycken? Jag kan icke säga't, ty det är så hemlighetsfullt.

Är överklassen de laglydiga, de goda medborgarne, som äro all mänsklig ordning undergivne för Herrans skull? Nej, dessa äro annorlunda beskaffade. Är det uppfostran? Nej, ty jag fick en adelig uppfostran av en konservativ borgarefar. Är det blodet? Vad är blodet? Han, överklassen, min vän, var son av ett fosterbarn av okända föräldrar, men fosterbarnet adlades som uppväxt

197 emedan han var en stor godsägare, och min väns mor hade varit kokerska!

Jag vet inte vad det var, men jag kände mig som en fånge, den där fick umgås med gevaldigern, och dricka ett glas med honom. Men när kvällen kom, och flaskan blev tom, var det slut med vänskapen. Gevaldigern blev åter ämbetsmannen, tog fram nycklarne och låste in mig!

Man har kallat överklassen beati possidentes, de besutna, de fria, patricierna, de bättre lottade, bättre folk, gentlemän, och de ha funnits i alla tider! Men de finnas vid närmare granskning i alla samhällsklasser och med latitudskillnad bara. Mästaren över gesällen, bonden över drängen eller torparen, gesällen över lärpojken. Men det är bara latituder. De kallas också samhälls-bevararne, högern, de konservativa. Under fästningens skyddande kanoner samla sig småbåtar, fiskare, men även smugglare och löst folk. Schakaler följa lejonet, och småfåglar bygga gärna i örnens träd.

De övre kanske äro svaga, som söka skydd, behöva skydd, deras enda sätt att ernå en skenbar känsla av lite makt. För klena att gå, krypa de; och av fruktan för dem därnere hylla de sig till de övre. Därom vore intet att säga, såvida allt gick rätt till, laglydigt, juste, samvetsgrant, men det gör det icke ... Jag glömmer aldrig de skräckens dagar då en av rikets herrar begått ett felsteg. "De" försökte läsa i mitt ansikte om jag visste något. Om jag vetat något, så hade jag fängelset. När den mannen dör, ringes det i Riddarholmskyrkan, kransarne räknas, och ve den vilkens namn saknas.

Jag trodde den gången, att världsfursten satt överst och denna världens barn, hans trogna, jämte honom däruppe.

Kanske det är så?

En Ny Blå Bok 1908

Dålig smak

Jag brukade gå förbi en elektrisk armaturbutik om morgnarna, och förvånades efter två års observation, att hur än lagret förnyades, det ändå alltid bara fanns fula artiklar i fönstret. Men när jag i

198en annan stadsdel fann en dylik affär med idel vackra saker, så slöt jag därav att den förra hade dålig smak, eller tyckte om det som var fult.

Sådana finnas på alla håll, och det går an så länge de endast behålla det för sig själva, men när de vilja påtvinga andra sin dåliga smak, så måste man nu reagera mot dem, då de försvara pekoralpoesi, illustrationstavlor och förstörda franska originaldramer.

Är man professor eller docent i estetik eller läran om det sköna, så är det icke nog med att ha läst litteraturen och konsthistorien, utan man borde även ha ådagalagt att man har god smak, eller skönhetssinne medfött och odlat, så att man icke föredrar det tarvliga för det upphöjda, det futtiga för det tragiska, farsen framför tragedien, dragklaveret för lyran.

När Puck Munthe, han kallade sig för Puck efter sin hund, på 80-talets slut skrev sina kåserier med pretention, från Italien, så mottogos dessa såsom epokgörande. Carlo Landberg hade strax förut upptäckt Orienten såsom det sanna ljusets hemland, Palestina dock icke medräknat.

Och nu uppstod en litterär kåseristskola, som i stor skala producerade turist-, hotell- och pensionatslitteratur, utgående från Davos och sträckande sig utefter Orientexpressen. Därmed inträdde Islam i svenska litteraturen,

men ledsagad av en portierfilosofi rörande sig om allehanda småsaker i toalettväg, vykort, antikviteter och nipper, men blandat med snicksnack om världsgåtor, religioner, apsaras och haremshemligheter, små erövringar av hotellpigor, Kung Salomo och Morolf Pottemager, alltsammans som ett klädstånd eller kostymmagasin oordnat, men fotograferat.

Nåväl, när Carlo Landberg hade uppfostrat Junker Hans (Alie-nus) på resor, gjorde Islam först skola, sedan sekt och slutligen bolag.

Ordet litteraturlejon hade man icke hört sedan Byrons och Pel-hams dagar, men nu omkring 1890 startades från östermalms-salongerna den nya dekadansskolan, kallad falskeligen renässans, om även påverkad av Oscar Wilde, vet jag icke säkert. Men här skall jag korrigera professor Levertins osanna uppgift att Wilde föll offer för det engelska hyckleriet. Oscar Wilde uppgiver själv i sin stortragiska De Profundis att han föll för sina brottsliga bö-

199jelser och sitt gränslösa övermod. Han stod nämligen i olovligt förhållande till en ung lord, och när den unge mannens fader icke såg annan utväg att rädda sin son, så sökte han tillfälle att överfalla Wilde på offentlig plats med handgripligheter. Detta i avsikt att bli stämd för domstol. Wilde var nog oförsiktig uppträda som kärande, och när den gamle lorden nu fick svara i målet, blev han åklagare.

Det var således intet hyckleri, utan rent spel, men med renässansmoralen som norm kunde professor Levertin, ”ungdomens lärare”, finna det småaktigt att lägga sak mot perversitet, ehuru i detta fall det icke var mot saken själv, utan mot sitt barns förförare som lorden kärade.

När emellertid vår Childe Harolds pilgrimstur till österlandet såg dagen, så föll professor Warburg i extas, och med samma utrop som G. Brändes begagnat om Jacobsen skrek han ut: Sverige har fått en skald! Professor Warburg har aldrig haft hög smak, snarare litet dålig sådan. Som student skrev han smålustiga kupletter i skämttidningen Kasper (under signaturen Hakon Jarl). Han beundrade den lilla grisen Wadman, den större Braun och den nätta Sehlstedt, Konj ander och Resande teatersällskap. Med en medfödd naturlig svaghet kom Warburg snart under inflytande av sin omgivning, och av fruktan att stå ensam inträdde han gärna i koalitioner, blev vän åt assurerade storheter, tjänande broder, och med en säker instinkt om vem han vågade på, och med en kall beräkning om återtjänst, började han gå ärenden för att göra sig behaglig.

När svenska dikten 1890 lämnade det nationella, inhemska i saga och sång och förföll till turist-kosmopolitisk Islam, i full de-kadans, då annonserade professor Warburg renässans. Men i samma veva, när jag var med på ett hörn i Berlins Freie Biihne och Paris5 Théâtre Libre och gjorde renässans i den europeiska dramatiken, då skrev professorn om mitt tilltagande förfall som dramatiker. Det han då skrev om Fadren och Fröken Julie (i G. H. T.) lär ha varit ärerörigt och åtalbart, men som jag icke läste det, och icke är småaktig, mottog jag den räckta handen, när professorn, förra Uppsalakamraten, bad mig om ursäkt.

Det är icke oviktigt om en högskollärare har dålig smak, ty hans unga auditorium mottager kritiklöst varje ord av professorn, citerar honom som auktoritet och med den ofelbarhet som univer-

200siteten tagit från påven i Rom, utfärdas dekretaler, bullor, en-cyklikor, som fordra ett sekel för att annulleras. Det finns i litteraturen många falska dekretaler, och när man tittar i professor Warburgs Litteraturhistoria, så ser man strax var den behöver korrekturläsas, detta oberoende av tycke och smak, men bevisligt genom framläggande av fakta.

Några exempel ur högen. Dalin skall med Argus ha skapat den nya svenska prosan. Nej, Olaus Petri har skrivit i sin Svenska Krönika en svensk prosa, så ny och så ren att jag har lärt av den. (Läs även Domarereglerna.) Dalin skrev halvfranska, och tungrodd svenska, efterbildande även den engelska Addisons Specta-tor, och var en hovslink.

Kellgren är icke skald: Nya Skapelsen deklamerar loci com-munes, Dumbom är en efterbildning, Ljusets Fiender är bornerad (mot Swedenborg!), och hela mannen var en hovpoet som besjöng föraktliga personer och saker. Med Kellgren sjönk den svenska diktkonsten, som med Stjernhjelms Bröllopsbesvärsihågkom-melse (icke allenast med Herkules) tog sin början och sedan icke uppnåddes förrän Tegnér diktade svenska motiv på den

skönaste svenska som är skriven.

Atterboms Lycksalighetens Ö vågar icke professorn kritisera riktigt, ehuru han reserverar sig till protokollet, rörande den bristfälliga formen och den ”oklara symboliken”. Men dramats konst har professorn aldrig förstått och aldrig dömt rättvist, fastän han suttit ting i över trettio år. Han finner alltid första akten bäst, emedan han kommer till parketten utvilad, sedan sjunker stycket allt efter som professorn somnar in.

Slutligen får man i hans lilla Lärobok läsa fabeln om 1890 års renässans, när ”under åberopande av fantasiens och skönhetsglädjens rätt” man reagerade mot fotografiska realismen. Men skall jag behöva upprepa att varken Mäster Olof, Gillets Hemlighet, Herr Bengts Hustru, Svenska Öden, Sömngångarnätter, Hemsöborna, äro några fotografier, dessa hade tvärtom delvis blivit stämplade som romantiska. Det var ju ett attentat då, Pepita-attentatet, och emot mig, av ett rövarband, som ville beröva mig min egendom och få mig ”mista min plats”. Detta är en mycket ruskig historia, i vilken professor Warburg icke spelat sina kort med händerna på bordet.

Den ”gråstämning” och det ”missmod”, som saknas i den

201 lättsinniga Giftas, de hurtiga Hemsöborna, de förtröstansfulla Sömngångarnätterna, den återfinnes i Alienus-sångernas hemska världsåskådning, som är larvernas och lemurernas i andra delen Faust. Kallar man fula vers för sköna, och självmordstankar för livsglädje, dekadans för renässans, då är man antingen ett dumhuvud eller en skurk!

Och den domare som förvänder rätten, den kan avsättas, men blir det sällan, emedan de inte törst på’n.

Men påven vid Observatorieplan har kardinaler, som genom ett mycket naturligt urval kommit in i konklaven, och när påven utnämner dem själv så kan man veta vad det är för sort! Tel maitre tels valets.

Men det finns också ett annat naturligt urval, betingat av en inneboende dålig smak för det onda och det orätta. I min ungdom fanns i Stockholm en tidning, som alltid och systematiskt försvarade orättvisor, orätt, till och med brott begångna av överklassen. Det var Högertidningen, och det är Högertidningens hemlighet, idé och livsuppgift.

Med en fanatism och en entusiasm, som eldades upp av en för tillfället antagen religiös anstrykning, hotades hela samhället med åtal, när en högt uppburen man begått en serie bekanta brott, därför att samhället kallade brotten vid i strafflagen uppgivet namn. Denna naturliga sympati för ondskan kan ju erhålla det mildare namnet dålig smak, ehuru instinkten att försvara orätt sak ligger djupare och brukar angiva en grundfördärvad natur; vilken förlorat förmågan att skilja ont och gott, skönt och fult, kvickt och dumt.

Dekadansens eller förfallets försvarare ha nu självdeklarerat, och uppskattningen blir därefter.

Aftontidningen 20—7—191 O/Tal till Svenska Nationen 1910

Svenska Asia-f or skare före Carlo Landberg och Sven Hedin

År 1879 lästes i Franska Institutet (Académie des Inscriptions) min avhandling om Sveriges relationer med Kina och de Tarta-riska länderna. I denna avhandling, förkortad utgiven på svenska

202i mina Kulturhistoriska Studier (Bonnier 1881), har jag huvudsakligen behandlat våra Kina-forskare.

Våra Palestina-foskare ha fått en särskild bibliografi, utgiven på 1880-talet.

Central-Asien och Sibirien genomforskades av svenska fångar, efter Pultava förvisade till Sibirien. Den förnämste bland dessa var Philipp Johann Tabbert, kapten på Södermanlands regemente 1701, adlad 1707 till Strahlenberg. Hans karta, med utförlig text, utgav jag 1879 i Svenska Geografiska Sällskapets Handlingar, men Hedin tycks icke ha känt till densamma. Redan 1715 hade Strahlenberg sin karta färdig, och skulle sända den till Moskva, då Knees Gagarin konfiskerade den, emedan den innehöll uppgifter om guldfyndigheter. År 1718 hade Strahlenberg sin andra karta färdig, men även den stals ifrån honom av ”vänner”, som utgåvo den i Leyden 1726 jämte hela hans manuskript till norra Asiens historia, men i form av noter till Abul-Ghaziz’ Turkiska Krönika, vilken Strahlenberg funnit i Turkestans arkiv och jämte Messerschmidt översatt till tyska.

Om Abul-Ghaziz' Krönika inlämnade jag en Mémoire till Orientalistkongressen i Stockholm, 1890 (?).

Men redan 1725 utgavs i Leyden en karta över Sibirien "på tsarens befallning". G. F. Muller påstår att denna karta blivit utgiven av svenska fångar. Strahlenbergs vän Bentinck uppgav sig vara författare till noterna till Abul-Ghaziz.

Tsar Peter hade emellertid fått fatt i Strahlenbergs karta genom en köpman i Moskva, och när tsaren råkade Strahlenberg erbjöd han honom bli chef för ett lantmäterikontor som skulle upprättas, men Strahlenberg avböjde, och återvände hem.

Peter Schönström, överste, fånge i Sibirien, använde sin tid i Sibirien att sammanskriva anmärkningar och betraktelser över landet och dess invånare. Manuskriptet utgavs först av Hammarskjöld 1816, men hade varit begagnat av Schlözer till Allgemeine Nordische Geschichte.

DyAnville's Atlas (av 1737) upptager i inledningen Descrip-tion de la Boucharie, Par un officier Suédois qui a fait quelque séjour dans ce Pays. Jag har icke kunnat utröna vem författaren är.

/. C hrist. Schnitscher, kornett på Gyllenstjernska dragonerna, sedermera överstelöjtnant i rysk tjänst, har utgivit: Berättelse om

203Ajuckiniske Calmuckiet, Sthlm 1744. Noterna till denna bok äro av förr omnämnde Renat, med vars karta vi nyss fägnade Sven Hedin och vilken först verkade som champagne på honom, men sedan som finkel.

Calander, artilleri-löjtnant, "följde Bucholtz expedition till Buchariet för att söka guldsand". Hedin har också funnit guldsand, men det skall vara en hemlighet.

Ambjörn Molin, skeppslöjtnant, skickades till Kamtschatka av Gagarin, där han även råkade Tsuschtscher. Elof Tegnér fann Molins beskrivning om Tsuschtscherlandet i K. biblioteket 1879, och med Erik Dahlgrens hjälp utgav jag densamma som festskrift vid Vegas hemkomst 1880 (Seligman).

Henrich Busch, svensk ryttare, korpral, seglade över Berings-sund och tillbaka 1713 (?) och upptäckte således den hemligheten före Bering 1728 (se Malte Brun).

Johann Bernhard Muller, svensk dragonkapiten, skrev Leben und Gewohnheiten der Ostiaken, Berlin 1720.

/. C. Schmidt tjänade hos kapiten Bennet, gick efter Poltava till Sibirien. Utgav Der Russische Robinson, eine wahre Geschich-te; Greiz (?) 1781. Är ingen Robinsonad. Hans skildringar av tåget till Ukraine äro upprörande.

Lorenz Lange, stockholmare; gick efter Poltava i tsarens tjänst; gick åtta gånger till Kina. Hans Tagebiicher är utgivna oändligt många gånger.

Johan Renat fRenarth?). Carte de Dzoungarie; utgiven av Ryska geografiska sällskapet, som gav mig dess medalj (icke att bära på bröstet), emedan jag upptäckt kartan och försett den med text.

Originalet (?) i Uppsala med mongoliska karaktärer borde utges av det nya "Karolinska Institutet" vid Operaterrassen, till bevarande av fosterlandets stora minnen i fred.

Den som vill veta mer om Carlo Landbergs och Sven Hedins svenska föregångare, kan läsa mina "Kulturhistoriska studier" från 1881.

Aftontidningen 25—7—1910/Tal till Svenska Nationen 1910

204 Upptäckar-humbug

Stanley och Nordenskiöld utgjorde ju sina rekord: Stanley gick genom Afrika utan vetenskaplig stab såsom sportsman, Nordenskiöld gjorde Nordostpassagen på ett och samma fartyg, och detta efter flera förberedande forskningsresor, under vilka han observerat, att hösten var fördelaktigast för den färden, emedan de stora Sibiriafloderna då ha gjutit sitt varma vatten i Ishavet. Men Nordenskiöld, som även var geolog, petrograf, mineralog, kunde av strandbildningen förutse om de hade rent vatten att gå fram i, och vid djuplodningar sluta från bottens beskaffenhet till farvattnets. Detta är forskarens metod, och Nordenskiöld har av Nordostpassagen

hela äran, vilken man velat tillvälla hans sekond. Det är svenskt! Nansen skulle ta polen, men kom bara till 86 gr. och blev sagoprins. Det är norskt! Likt Ferdinand och Isabella mot Golumbus reste vårt konungapar till Kristiania för att fira de män som icke tagit polen. Det är svenskt!

Har Cook eller Peary tagit nordpolen? Några anse att båda ha gjort det, andra att ingen. Cook kom först, jubilerades, doktorerades, telegraferades (kungligt), men när han icke kunde visa klara papper, så avslöjades han som humbug. Klara papper? för att visa det han varit vid nordpolen, vad vill det säga? Varje skolgosse vet, att han skall ha polstjärnan i zenit, när han är vid polen. Då nu Cook befann sig längst i norr den 21 april, när både dag och natt rådde, så att han kunde bestämma sin ort både efter sol och stjärnor, borde hans beräkningar varit goda, såvida han ägde styrmans kunskaper eller skolgosses genväg med polstjärnan. Men doktorns okunnighet måtte ha varit gränslös, vilket dock icke utesluter att han kunnat ha varit vid polen.

Så kom Peary, som den 7 april såg solen på morgonen gå upp, och därför kunnat bestämma sin ort, och jämföra dagens observation med nattens förut, såvida klart väder rådde. Nu, när Peary anklagades för humbug, gav han ut sin bok. I första häftet avbildar han sig och Roosevelt, Roosevelt säger: ”Jag tror på er, Peary.” Men vi hade väntat få se ett facsimile av loggboken från 90:de graden. En anklagad människa brukar ju vara otålig att få försvara sig, men Peary talar i första häftet om annat, mat och dryck, pianola, eskimåer, hundar. Dock, på sidan 29 återges ett facsimile av loggboken, men från 63 gr. 45 m. och 65 gr. 43

205m., den 26 och 27 juli. Det är ju ungefär polcirkelns (Haparandas) nordliga bredd. Vad är orsaken att Peary återger den observationen, som icke bevisar att han tagit polen? Nu har jag läst 6 häften, men icke sett till något loggboksblad från polen. Vad betyder detta? Saken synes sjuk? Men det är lika fullt möjligt, att han varit vid nordpolen som att Shakleton varit vid syd-polen, vilket anses vara bevisat. Intressant som observation är dock att den trovärdiga sydpolsmannens verkliga upptäckt gjorde mindre buller än de suspekta nordpolskarlarnas, vilket dock var att vänta, då man vet att det är bara humbug som ”samlar nationen”. Men vad fingo de se vid polerna? Stod polstjärnan i zenit? Vart pekade kompassnålen, då magnetiska polen ligger på 81 gr.? Syntes månen bara i första och sista kvarteren såsom astronomerna uppgåvo för trettio år sedan? Hur förhåller sig pendeln mitt över jordaxeln? Hur mycket minskades avstånden mellan longituderna, som äro 0 gr. vid polen, och hur gav sig jordens avplattning till känna? Intet svar!

— Har Sven Hedin upptäckt några nya länder?

— Nej!

— Varför skall nationen samlas vid landgångar och perronger när han kommer sättande?

— Fråga? Det finns ju mänskor, som på ett obegripligt sätt omge sig med en skräckregering och under stark betäckning av sammanflätade intressen uppnå en ställning, att ingen törs på dem. Om man vill (törs) värdesätta Hedin, skall man läsa hans eget förord till Prschevalskijs Forskningsresor, där han uppräknar de flesta föregångare. Men av de svenska Asiafararna känner han icke flera än Lorens Lange, som dock var född i Stockholm. Strahlenberg, Schönström, Schnitscher, Renat (Renarth?), Ca-lander, Molin, Busch, Muller, voro okända för Hedin (1891), ehuruväl vårt geografiska sällskap och det ryska utgivit värdefulla kartor, och jag i Kulturhistoriska studier (Bonnier 1881), låtit trycka en bibliografi över karolinernas arbeten om Asiens geografi, vilka stulits till D’Anvilles Atlas. När nu Prschevalskij rest upp, kartlagt och grundligt beskrivit alla de länder som Hedin sedan bereser, så blir ju Hedin bara epigon och hans verk kunde kallas paralipomena eller remplissage, ett slags korrekturläsning. I litteraturen kallas det efterglåfset, när man tar en formgivning av en författare, och av tacksamhet biter honom i handen.

206Hedin har beskrivit sandhögar i oändlighet och kartlagt bergknallar, vilka alltid varit kända, ehuru ingen brytt sig om att kartlägga dem. Och alla bergknallar äro vattendelare, av den naturliga orsak, att vatten rinner nedåt bergen och icke uppåt. En vanlig lantmätare, väl utrustad, skulle utan pittoreska äventyr ha utfört Hedins kartarbeten, men hans namn skulle aldrig trängt längre än till Lantmäterikontoret. Hedin reser dock som en okunnig lantmäteri-auskultant; han kan icke landets språk, är föga bevandrad i naturvetenskaperna, litet i

antikviteterna och historien. Hans stora svenska föregångare Strahlenberg kunde allt detta, och hans enda kvartband innehåller mer än Hedins alla kvarter som kostat nationen mer än hundra tusen kronor.

— Kan man kalla Hedin en humbug då?

— Nej, inte direkt. Men hans oförmåga att skildra det han sett, och hans negativa metod att korrekturläsa och nafsa efter stora föregångare, i stället för att giva positiva beskrivningar efter eget iakttagelsematerial, gör hans arbete söndrigt. Hans rysligt grundliga sätt att fotografera vindens spår i sandhögarna, och obetydliga vattendrags riktningar i väderstreck, fyller volymer med innehåll, utan att ge något riktigt begrepp om landet. Men däremot får man vissa falska begrepp, såsom att Hedin varit den förste som inträngt i Tibet och Lassa, och intervjuat Stor-Laman (på vilket språk?). Han säger icke ut det direkt, men ger framställningen den färgen som om så vore fallet.

— Har han inte upptäckt något nytt land då?

— Nej, varken Tarimbäcken, Lop-Nor (sjön), Gobi eller Tibet ...

— Varför skulle stadsfullmäktige, skolungdom, riddarhus och Skansen trummas opp då?

— Fråga mikrocefalerna vid Operaterrassen! Känner du inte Kiplings amerikanska nationalhymn? ”Var fräck! Var fräck! Så går du fram i livet!”

— Men finns det inga gränser för fräckheten?

— Nej, den är gränslös som okunnigheten, dumheten och den moraliska fegheten!

— Vilket upphöjt exempel för den växande ungdomen, som nu skall uppfostras till mohikaner, nattvandrare och — spioner.

Aftontidningen 18—7—1910/Tal till Svenska Nationen 1910

207 (Fakta kvarstå)

1) Den som reser ut för att upptäcka nordpolen, och kommer tillbaka utan att ha nått den, han har gjort fiasko, och ingen pol upptäckt.

2) Polen ligger på 90 gr., och den som bara kommer till 86 gr. 14 m. har icke tagit sitt rekord.

3) Den som icke tagit sitt rekord, men låter fira sig som en sagoprins och nationalhjälte, den är en humbug.

4) Den som icke upptäckt några nya länder, utan bara reviderat Prschevalskijs kartor, men låter fira sig som en Columbus, den är en humbug. Säger han sig vara den första svensk som besökt Tarim, men icke är det, så är han en lögnare eller en okunnig!

5) Om sjön Lop-nor torkar ut eller icke, det är lika likgiltigt för svenska nationen som Polens affärer.

6) Den kapten som för ett fartyg i hamn och har sakkunnig lots ombord som bestämmer kursen, den kaptenen är för tillfället bara sekond — åt lotsen.

7) Den som försvarar orätt sak är antingen skojare eller ett dumhuvud.

O. s. v. i oändlighet!

Aftontidningen 22—7—191 O/Tal till Svenska Nationen 1910

Allt för fosterlandet

I borgerliga livet fordrar man ju av individen ett hederligt och uppriktigt beteende, eljest inträder strafflagen i gällande kraft. Men när nationer och stater skola uppgöra mellanhavande, då är allt tillåtet i falska förespeglingar, brutna löften, osanna förevändningar, och så, att statskonst har blivit lika med knep, och vara en diplomat betyder vara bakslug.

Vi ha nyss upplevat rysk-japanska kriget, och vid utbrottet ville man veta orsaken, innan man bestämde riktningen av sina sympatier. Efter många om och men stannade de båda krigförande vid att framskjuta det

människovänliga motivet: Koreas integritet. Det var ju ett vackert syfte att försvara den lille man-

208nen, men tsaren glömde sitt reskript och sin Haagkonferens, och japanerna togo Port Arthur, som blivit anlagt av kineserna 1880, erövrat av japanerna 1894, och av ryssarna arrenderat från kineserna 1898.

Men när de stridande drogo ut i kriget så sjöngs och deklamerades om fosterlandets försvar. Vi gamla ha också upplevat fransktyska kriget. Där var krigsorsaken något mera invecklad. Napoleon III kunde naturligtvis inte säga rent ut att han var avundsjuk på Preussen efter Sadowa, utan han måste finna på en förevändning, och så togs Hohenzollarens kandidatur, eller Spaniens erbjudande av tronen åt en preussisk prins. Prinsen avstod emellertid, och nu borde ju krigsorsaken vara undanröjd, men som det hela bara var en förevändning, så måste en ny sådan påfinnas; och en så lumpen som att franska sändebudet förvägrades audiens hos tyska kejsaren, vilken skymf han själv framkallat genom sitt låga och påflugna sätt. Men nu slungades alla hänsyn, och maskerna avtogos. Bismarck redigerade Emserdepeschen efter sitt huvud och offentliggjorde i ”Times” ett hemligt dokument av det överraskande innehåll, att Napoleon (1867) efter Sadowa ville godkänna Preussens suprematі, om Frankrike fick ostört rycka åt sig Luxemburg och Belgien. Alla ränker blottades, personlig avund, sårade fåfängor, otillfredsställda ärelystnader visade sig nu på scenen, där man dock affischerat föreställning av Allt för Fosterlandet.

Men vi gamla ha också upplevat den tragiska komedin Krim-kriget. Sedan man i femtio år trott på krigsorsaken ”de kristnas misshandel” i Turkiet, Rysslands utvidgningsbegär inom Europa (Donaumynningen), så får man nu läsa att de allierade England, Frankrike och Sardinien framträdde i det människovänliga syftet att upprätthålla Turkiets integritet. Det är ju vackert. Så vackert, att ingen vill tro på det. Europas ”mest civiliserade” nation Frankrike, och dess mest religiösa England, försvara arvfiendens, turkens, fri- och rättigheter. Tolstoj, som var med i vimlet vid Sebastopol, har också skildrat det hela såsom en obegriplig röra. När man upplevat sådant och mera till, såsom Danmarks ampu-tering, Greklands och Rysslands drabbningar med Turkiet, så blir man ju misstrogen mot fosterlandsvänner, som mena att mänsklighetens uppfostran kan ske i kasärner och läger. Förr skickade man det sämsta folket i krig, äventyrare och vederlikar,

209man tömde fängelserna i nödfall, men skonade landets bästa ungdom från att vänjas vid råhet och grymhet.

När sällskapet V(ärnpliktens) V(änner) arbetade på 70-talet, så lockades vi med att officerarna nu skulle uppfostra nationen i kasärner, då den militära utbildningen ansågs vara otillräcklig. Detta var icke fallet likväl, ty i elementarläroverken infördes infanteriexercis på 60-talet, och de frivilliga skytteföreningarna ställde upp 40 000 man, under det indelta armén endast räknade 37 000. Nu då exercisen göres undan i alla skolor, och då vi ha över 150 000 skyttar, och räknade boy scout, så äga vi ju redan ett folk i vapen.

Värnplikten och kasärnen synas därför numera endast vara en kvarleva från gången tid, en förevändning.

Kasärnemas uppfostran den känna vi; det är den sämsta av alla. I människostallet kan icke renlighet råda, ty man är trångbodd; den militära undervisningen på infanteriet är onödig, ty man kan alltsammans förut; exercisen har mestadels fallit bort; skjutningen som numera sker för stöd ger sig själv, under det vi måste skjuta utan, emedan det var svårare och mera ärofullt.

Att lära sig okänslighet för egna lidanden medför den olägenheten att man blir okänslig för andras, och det kallas först obarmhärtighet, sedan grymhet.

Lär man sig att med tysthet lida orättvisor, så blir man själv orättvis; och att lyda blint uppfostrar slavar eller tyranner.

Att lära sig uppassning och renhållning är huvudämnet i kasärnen; infanteristen utbildas till en kalfaktor. Fosterlandskärlek behöver man icke lära sig, den ligger i den medfödda, berättigade självupphållelsedriften; och om det gäller, så går ju varje man ur huset.

Skolans okänsliga metoder äro tillräckliga för att ta bort pjåsk, men kasärnen är högskolan där förvildning läres, yrkesskickligheten glömmes, och alla sociala laster blomstra.

Vid seklets ingång voterades 80 miljoner om året till armén. Detta gör nära 1 miljard på tolv år; och när vi nu räkna 1912, så begäres mera anslag.

Personer, som skriva om nätterna i stället för att sova, råka snart i ett svaghetstillstånd som medför sinnesvillor, och den vanliga villan är att de se fiender över allt. I ett sådant tillstånd bör

210 man icke profetera, ty under förföljelsemanin kan man icke skilja vän från fiende, och förväxlar lätt sina egna små lumpna intressen med fosterlandets stora och heliga.

Socialdemokraten 5—2—1912/Tsarens Kurir eller sågfilarens

hemlighet 1912

Ö. K. rustar

Mot vem rustar ö. K.? Mot Ryssland icke, ty så vänskapligt sinnat som nu har väl ryssen aldrig visat sig, då han givit lysande fester för en svensk man, på så obetydlig post som en politisk agents, och med så liten auktoritet som en vanlig turists, och kunskaper motsvarande en lantmäteriauskultants.

Det är absolut omöjligt att det gäller Ryssland, ty den 30 april 1904, utfärdade Oscar II vid utbrottet av rysk-japanska kriget, sin bekanta kungörelse om Sveriges neutralitet: ”Vi Oscar etc. göre veterligt, att Vi, till bekräftandet av Vår fasta föresats att under krigiska förvecklingar mellan främmande makter städse iakttaga den strängaste och mest opartiska neutralitet enligt folkrättens grundsatser, funnit gott i nåder förordna som följer.”

Där synes först den permanenta ogaranterade neutralitetens grundsats uttalad, och sedan folkrättens, som bevakas i tsarens Haagkonferens.

Men så äga vi Östersjötraktaten av 1908, där Sveriges integritet är garanterad av Ryssland, Tyskland och Danmark, då Sverige ju står med som garant.

östers jötraktaten lyder (ur Palmstiernas motion):

»Då Hans Majestät Konungen av Sverige, Hans Majestät Tyske Kejsaren, Konungen av Preussen, Hans Majestät Konungen av Danmark och Hans Majestät Kejsaren av Ryssland önska befästa de mellan deras respektive stater bestående band av vänskap och god grannsämja och sålunda bidraga till den allmänna fredens bevarande och då de finna, att deras politik i avseende å östersjöområdet har till föremål upprätthållandet av det nuvarande status quo i territoriellt hänseende;

Så förklara härigenom deras regeringar, att de äro fast beslutna att orubbade bevara Hans Majestät Konungens av Sverige, Hans

211Majestät Tyske Kejsarens, Konungen av Preussen, Hans Majestät Konungen av Danmark och Hans Majestät Kejsaren av Ryssland rättigheter över deras respektive besittningar, fastland såväl som öar, inom ovannämnda område.

För den händelse att det nuvarande status quo i territoriellt hänseende inom östersjöområdet skulle på något sätt hotas, skola de fyra regeringar, som undertecknat denna deklaration, träda i förbindelse med varandra för att samråda om de mått och steg, som de för upprätthållandet av status quo anse lämpligt att vidtaga.»

Till deklarationen fogades följande memorandum:

»Vid undertecknandet av deklarationen av denna dag anse sig undertecknade, på uppdrag av sina respektive regeringar böra fastslå:

att den i nämnda deklaration hävdade pricipen om upprätthållandet av status quo endast har avseende å den territoriella integriteten i fråga om de höga fördragsslutande parternas samtliga nuvarande besittningar, fastland såväl som öar, inom östersjöområdet och att följaktligen denna överenskommelse icke på något sätt kan åberopas i fråga om den fria utövningen av de höga föredragsslu-tande parternas suveränitetsrättigheter inom deras ovannämnda respektive besittningar.»

De som nu predika annat, äro således lögnprofeter, kring vilka nationens ungdom kallas till samling och hela rustandet är bara en förevändning. Vi veta alla mot vem det rustas: ”Mot den inre fienden!”

Vem är det?

Det är ingen, ty det finns ingen; men så kallas alla vänner till rättvisa och billighet. Den ”inre fienden” kallas den, som erkänner de ”oumbärliges” mänskliga rättigheter, de produceran-des rätt till produkterna, odlarens till skörden, och till jorden.

Den ”inre fienden” kallas den, som icke vill vara med om underhållet åt en överklass, som endast låtsas arbeta, ingenting producerar, bara äter och röter, och som under uppkravlandet måste leva på anslag, mer eller mindre godvilligt utlämnade av staten, tills den stora löneförhöjningens dag är inne. Dessa un-derstödstagare, medelklassens överklassaspiranter, föregiva sig vilja och kunna uppfostra nationens vuxna ungdom i kasärnfängelset. Där får man lära sig att trivas i smuts, att äta förfalskad, skämd och otillräcklig mat, lida orättvisor, grymheter, mannamån. Och

212klagar man, så får man varning eller straff, i stället för rättvisa.

Till kriget är kasärnen verkligen en värdig förskola, ty kriget är den ruskigaste och smutsigaste av alla hanteringar; det skall vara så smutsigt att man efteråt skäms att röja hemligheten, som dock är tämligen känd. Även hjälten, härföraren lär icke undgå naturens obevekliga lag, när elden öppnas, ty kroppens muskler lyda icke den mest energiska och modiga själ. Därför har också slutligen en del mänskliga människor börjat vakna och reflektera på det opassande i att stater och nationer stämma möte för att slåss. Och de resonera så här! Om två individer råka ihop sig och slåss, så 1) anses detta ”busigt”, 2) kommer polisen. Hyfsade människor söka göra upp saken i godo eller gå till domstol. Om två kommuner icke kunna förlikas, så går icke kommunalstämman ut med påkar och gärdsgårdsstörar, utan saken hänvisas till landshövdingeämbetet eller annan vederbörlig domstol.

Men när nationer retas ihop, av provokatörer, spioner eller agenter, då glömmer man sig vara bildad människa, och busen är genast framme!

Vid tanken på detta enkla sakförhållande beslöt man sig för att även hänskjuta internationella tvister till en domstol. Men det behagade icke militären; ty militär önskar alltid krig. Då tiga lagarna, äganderätten, den heliga, upphör att vara till; man bara rekvirerar (utan att betala!); landets banker plundras; offi-cersväxlarna inlösas icke; skatten blir obetald; man intränger och slår sig ned i landsmännens bostäder, och rekvirerar det bästa, som husets döttrar få bära fram. Då är varje soldat anarkist.

Denna ”inre fiende” som militären i fredstid utgör, är så farlig och förödande, att krig aldrig kunna upphöra förrän härarna minskas i fredstid. Tsaren var den första monark, som, efter Bis-marcks död, räckte handen till fred; men när handen icke mottogs, så drog han den tillbaka; icke kunde han ensam börja sträcka vapen. Men fredspalatset i Haag står där likafullt och väntar bli begagnat.

Vi ha även hört fridsröster i vår riksdag. Jonas Jonasson i Gullaboås (1869) frambar den första fredsmotionen, Adelsköld, Arnoldsson, Waldenström senare, Adolf (!) Hedin en ännu senare, och nu senast Palmstierna och Lindhagen.

När man nu har stöd i en mäktig opinion, så borde ju män

213 av god vilja arbeta för mänsklighetens uppfostran till hyfsning; men den onda viljans män höras hälst, och lögnprofeterna få alltid sista ordet. Och nu äro de mobiliserade! Icke mot yttre fiender, ty sådana äga vi icke, utan mot sina egna, som förrädare; och mången frågar sig: Vad skall nu ske? Vad väntar man på? — 1789 säger somliga! Andra säga: 1809!

Socialdemokraten 14—2—1912/Tsarens Kurir eller sågfilarens

hemlighet 1912

Boulangism

Vi minnas ju alla den vackra generalen, som, nästan samtidigt med korporal Blom klev fram på arenan och samlade män, men även litet pengar.

— Inte så lite ändå; ty efter avslöjningen anklagades han för att såsom minister ha stulit 242 000 francs.

— Inte så starka ord! — om jag får be!

— Ursäkta, men jag har nyss läst om igen Henry George's "Sociala Spörsmål" (från 1884), där man lär sig tala rent. Han säger bl. a. rent ut åt sina landsmän, att "amerikanska republiken ej har mera behov av sin karrikatyr på en flotta än en fridsam jätte av en vadderad klubba eller en tennsabel. Den underhålles endast för officerares och marinkotteriers räkning".

— Det är skam att säga så!...

— Vänta lite! George fortfar: "Och till sin organisation såväl som till sin princip stå både vår flotta och armé i strid med demokratiska idéer" (uttalade i Amerikas grundlagar). "Ty i båda bibehålla vi... klasskillnad mellan officerare med fullmakt och simpla soldater och sjömän ... Hela systemet är en skymf mot folkligheten och förtjänar att sopas bort."

— Men Boulanger?

— Vänta lite! Henry George säger även att hela samhällsin-rättningen är en olaglighet, ty grundlagarna (oavhängighetsför-klaringen och människans rättigheter) tillförsäkra varje medborgare mänskliga rättigheter, som äro: frihet, egendom, säkerhet och motstånd mot förtryck.

— Vad rör det oss, när det inte finns i vår grundlag?

214— Det finns också i vår grundlag en passage om att: rätt och sanning bör styrkas och befordras, avsiktlig orättvisa och orätt hindras, o. s. v.

— Vad är rätt?

— Så frågar den som förlorat alla rättsbegrepp eller aldrig ägt dem. Då man ser politiska äventyrare dra omkring och sprida avsiktliga lögner om krigsfara där ingen fara är, så är väl det orätt. Om sakkunniga högre sjöofficerare förklarat ett tillämnat pansarfartyg odugligt till uppgivet ändamål, och icke sakkunniga, för små lumpna egna-intressens skull, kolportera motsatta meningar, så försvara de orätt sak. Om regeringen har förklarat båten obehövlig och avbeställt densamma, även därför att företrädarna självsvåldigt överskridit anslaget, och företrädarna ändå söka inbilla nationen att krigsfara fordrar båten, så betyder detta ... att båten är en förevändning.

— För vad?

— Säg det! Fiska i grumligt vatten under tjock luft. Detta kallas Boulangism, revanche för lidet nederlag, sårad fåfänga. En obetydlig man, som försökt allt, men i ingenting lyckats; stor i orden, hänsynslös i valet av medel; utnämner sig själv till högsta militära grad, utan att ha passerat graderna, emedan näringarna voro mera lockande ...

— Inte var Boulanger åt näringarna?

— Det har jag inte sagt heller! Men om båten skall bli amiralskepp, så måste den föras av en riktig amiral...

— Kanske Jacob Larsson?

— Ånej! Det är han för klok till; men han skall nog se till att rätta mannen och icke en amatör skulle föra skeppet, om staten nämligen mottoge den farliga gåvan, baserad på dåliga reverser, som staten fick inlösa.

— Kan staten vägra gåvor?

— Staten är visserligen inte bortskämd med gåvor, men det finns prejudikat på att staten vägrat mottaga gåva. Det var ett konstverk, som icke var farligt för ekonomien, men ansågs farligt på ett annat sätt.

— Om staten vägrar, vad skall di göra av båten då?

— Di får väl säljan till ryssen, som ju är så vänskapligt sinnad, att han mottar en fullkomligt extraordinarie envojé såsom riktig envojé, och skickar filare till våra sågar ...

215 — Men det vore opatriotiskt...

— Vad gör det, bara Lindholmen och Bofors få arbete åt de arbetslösa ...

— Så arbetarvänligt! När kom det? Kanske fredsvänligt också, eftersom Bofors är liksom intresserat i Nobelfonderna ... Nej bevars! I denna röra av intressen döljer sig ett mycket större, och som icke kan utsägas, emedan man ogärna vidgår att man är i gropen, i all synnerhet om man grävt gropen själv. Socialdemokraten 16—2—1912/Tsarens Kurir eller sågfilarens

hemlighet 1912

Ackaparörer eller plantageägare

Ehuru icke tillhörande någon historisk skola, kan jag icke förneka historiens lärdomar i vissa fall. Ehuru icke bekännande mig till någon nationalekonomisk sekt, då varje teori hastigt måste böja av för verkliga förhållandenas växlande vindkast, måste jag erkänna att i vissa läror, grundade på observation, ligger en sanning.

Sålunda syntes det på 1700-talet mycket förnuftigt och förmånligt att ett land gjorde sig oberoende av import från andra länder, eller själv producerade sina förnödenheter. I händelse av krig, som då voro långvariga, kunde ju tillförseln avskäras; och emedan världshandeln icke var utvecklad genom telegraf, ångbåtar, järnvägar, förefunnos större svårigheter att i hast rekvirera från rikare upplag att fylla egen brist.

Därför hade den tidens merkantilister rätt, när de uppmuntrade landets näringar med premier. Den som odlade färgväxter, potatis, den som uppfödde Merinosfår fick en premie. Att man odlade spannmål till landets behov ansågs som en plikt, och för att parera hungersnöd inrättades sockenmagasiner.

Börsspekulationen var visserligen icke utvecklad, men ansatser till Ring och Trust funnos dock. Holländarne bestämde t. ex. priset på kryddor genom att reglera tillgången. För att hålla kryddorna dyra, kunde de minska lagret genom att bränna upp överflödet: en privatvinst, men en nationalekonomisk förlust. När sockret under Napoleonska krigen icke kunde införas, utsattes

216premier för tillverkningen av vitbetsocker. Därmed uppstod ju l:o ett oberoende av Amerika, och 2:o en nationalekonomisk vinst, då transporten av sockerlaster från det avlägsna Amerika inställdes, och därmed oerhörda massor arbete: skeppning, lastning, lossning inbesparades. Jag vet att ekonomer icke gilla denna kalkyl, ty de förblanda efter politiska synpunkter privat vinst och nationalekonomisk.

Men nu hade Frankrike kommit ur beroende av Amerika, hade fria händer, och behövde icke krusa när de skulle förhandla om statssaker. Det var en stor vinst.

När slutligen vårt land började odla socker, så fingo odlarne inga premier, utan man lade tvärtom skatt på tillverkningen. Men det var icke som på brännvinet för att hindra konsumtionen, utan för att få inkomster åt staten. Priset steg, och snart var det importerade sockret lika billigt, men bättre, ty rörsocker är bättre än betsocker. Under sken av att uppmuntra den inhemska näringen sätter man införseltull på rörsocker och nu lönar betan sig utmärkt. Men tillverkningsskatt var ingen uppmuntran utan ett prohibitiv. Det är inbördes kriget i Schackerstaten! och det utkämpas inom Riksdan och Regeringen. Sädesodlame svarade med spannmålstullar, påstår man. Men nu inträder ett modernistiskt moment i Schackerstaten. Man odlade ju betor, icke av någon fosterländsk ivran att gagna landet, utan för att förtjäna pengar; det är ju mänskligt. Odlarne vilja sedan bli rika och sammansluta sig, ackaparera alla betfält, bestämma tillgången, diktera arbetslönen till minimum, och nu äro alla rikets innebyggare i egenskap av sockerkonsumenter skattskyldiga under bet-odlarne. Priset är nu uppe till det dubbla mot Danmarks, och med lagstiftningen på sin sida (Åkarp-) framalstrar ackaparören eller plantageägaren ett sockerproletariat. När så betnegrerna begära högre lön, och nedlägga arbetet, så uppträder

först Studentbohémen på Hajarnes sida, Husarerna hugga ut, och det rika Skåne är översvämmat av fattiga, som kommuner och fängelser få försörja.

De Patriotiska Plantageägarne inkalla då främlingar i landet och öka anslaget till Husarer. Alla Plantageägare äro nämligen vänner av Försvaret (mot de Försvarslösa!), hålla Kanonbasarer, köpa Greveslott och bygga kasärner.

Då vill man ju fråga: Är detta tillåtet? Är det fosterländskt,

217 att vara uppköpare av en nödvändighetsartikel, som kan framkalla en partiell hungersnöd, då socker ju räknas bland livsmedlen numera?

När emellertid Staten förtjänar 18 millioner på tillverkningen, och sedan tar inkomstskatt av Trusten, så undras om inte staten uppmuntrar eller driver till denna svettning. En välvillig Styrelse, om man kan tänka sig en sådan, kunde ha ställt sig som en förmyndare och utdelat de 18 millionerna åt arbetarne. Ty 18 millioner äro som en pris snus i statskassan, där 89 millioner icke räcker till armén om året, och där utgifterna inalles äro 160 millioner. Ett sådant förslag, som att höja arbetarens lön skulle ha förvandlat arbetsgivarnas Förbund till ett oppositionsparti (mot en mänskovänlig regering) så att det ska vi inte tala om.

Men vi ska bara erinra om året 1789 i Frankrike. När missväxt och utpressningar från hovet gjort bönderna förtvivlade, uppträdde Ackaparörer eller Hajar och köpte upp spannmål, för att ockra på nöden. Den värste blodsugaren hette Foullon. Och när hans spannmålsuppköp framkallat hungersnöd, så reste sig folket, klagande först.

— Det kan ätas gräs! svarade Foullon.

Men folket svarade med att hänga honom i en lyktstolpe och sätta en knippa gräs i hans mun.----------

Det är inte vackert, och så bär vi oss inte åt; vi äro finare och ha uppfunnit nyare metoder, som äro lika effektiva. Vi äga nationalekonomiska teorier om fri konkurrens, lagar om kampen för tillvaron och de gynnades rätt, om arbetsdelningen och ar-betsfri inkomst. Men alla dessa teorier hjälpa oss inte ett dyft, så länge priviligierade klasser, kyrkstat och hovstat, ännu existera, och så länge landet behandlas som en Militärgräns med permanenta storläger; så länge Ackaparörernas Förbund äger armén till sitt förfogande och Staten delar rovet med uppkÖparne.

Socialdemokraten 26—9—1910

Mandarin-strecket eller vita fyrk-mössan

Under min första skoltid på 1850-talet hörde vi berättas av äldre studerande farbröder, att de i sin ungdom blivit studenter vid 12 års

218ålder. Detta betydde att de med ett avgångs- (abiturient-) betyg från högre katedralskola eller gymnasium ägde rätt att vid universitetet avlägga studentexamen: stora (med latin) eller lilla (utan latin).

När jag vid 8 års ålder från Småskolan inträdde i högre lär-domsskolan, så hade man redan skarvat i båda ändar, så att prima hette förberedande, och qvarta hette qvinta. Likafullt räknade jag ut, att jag kunde vara student vid 15 år. Men det var annorlunda beslutat. Först höll man mig kvar i klasser, under förevändning att jag var för ung, vilket gjorde ett obehagligt intryck på mig för hela livet, då jag såg äldre odågor gråta sig upp. Och när min strävan till målet endast åtföljdes av att målet flyttades fram, så minskades min energi, och jag ville gå ut ifrån alltihop. När jag så kom på gymnasiiavdelningen, fördubblades åren, och en ny klass uppstod, nya ämnen döko upp, och jag blev student först vid 18 år. Sex år alltså efter tolfte, och tre straffår efter femtonde.

Allt detta för att hindra tilloppet — för de obemedlade, varigenom fyrken även blev bestämmande för vita mössans överklassbildning.

När jag på gymnasiia vdelningen vid terminsslutet kom hem med hela boktraven, så frågade min icke studerade far: Skall ni kunna allt det där? — Ja, och mer till!

En akademiskt bildad juristfarbror skulle en dag förhöra mig. Men när han fick veta att jag läste tre dialekter i grekiskan, Nya testamentet, Xenofons och Homerus, så bleknade han. När jag visade 600 växter, så häpnade han, ty han kunde inte en enda Carex. Han kunde icke ett ord franska, icke ett ord engelska, och bara litet tyska. Geografi anade han blott. Om han läst mer än en bok Euclides var tvivelaktigt; fysik visste han inte vad det var; zoologi icke heller. Han var rudis, tyckte jag.

Men även i läroverket bland lärarna märkte jag att varje lärare endast kunde sin detalj, och att de ändock måste titta i boken, under det vi skulle kunna utantill.

I sjätte klassen vaknade kritiken; och nu genomskådade vi hela sveket, fastän lärama undveko ängsligt att inlåta sig på ämnen de icke kände. Ibland kunde vi dock få höra ett utbrott mellan två lärare: ”Det är för galet! Orimligt! Och det blir bara fusk med detta mångläseriet. De tar ju graden i stället för studentexamen!”

219Därför blundades det, principiellt. Man sufflerade varann, hade svenska översättningen till latinläxan på bordet ogenerat, men var knappast hjälpt med den såsom icke varande ordagrann.

Hela detta humbugsläsande, utan att lära grundligt ett enda ämne, gjorde en rättsinnad yngling förtvivlad, då han tänkte på examensdagen, en dag på vilken man skulle kunna alltsammans.

Det var orimligt, helt enkelt.

Därunder utvecklades också mindre älskvärda egenskaper i karaktären. Det fanns t. ex. förslagna ungherrar som med minimala kunskaper kunde svänga sig; icke svara på frågan utan på annat, tumma repliken till sin fördel, servera luft så att det tog sig ut. Men en vacker dag i nedre sjunde började systemets orimlighet att uppenbara sig. En latinare som förhördes i serier och permutationer och kunde dem, emedan han var kortspelare

— han kunde icke multiplikationstabellen, hade glömt division i bråk. Läraren blev förtvivlad, men insåg galenskapen. Vi hade läst Moliére i 6:e klassen, men i 7:e upptäcktes en elev som icke visste att franska au uttalades som å.

När naturvetenskaperna absolverades i 6:e, lärde man sig de 20 Carexartema i herbariet så, att man tog märke på dem. De stora fingo icke rum på arket utan voro vikta; en åt höger, en åt vänster o. s. v.

Det var ju en uppfostran till humbug, och det hela officiella spektaklet med examen blev ett ohyggligt uppträde. Man gick dit, och visste att man kunde bli kuggad, ledigt, allihop, om det bara fanns god vilja (eller ond) hos examinatorn. Men nu visste man också, att man kunde mer än varje lärare, och att om man fick byta platser och pojkarna fick spänna rektor, censorer, examina-torer, så skulle de bli kuggade allihop. Man gick dock igenom, emedan det var en hederssak för examinatorerna.

Det är en skam, men långt fram i livet hördes akademiska lärare efter en studentsvyck fälla dessa orden, i djupa natten: Det skulle inte själva f-n kunna ta den där examen! — Den andra svarade. Nog skulle jag väl kunna få approbatur i mitt ämne, men säker är jag inte, ty jag har glömt elementen — och så har de nya metoder. Vad är t. ex. CO2 (uttalat G noll 2)? — den första professorn skrattade: CO2 är kolsyra, kära du! — Nå, men de här batrachierna då? — Du menar väl bakterierna? o. s. v.

220Bara några ord om studentskrivningen, börjande med svenskan.

Ynglingen kommer nu på morgonen, får eller väljer ett ämne, och skall författa över detsamma.

Jag har skrivit ner mina tankar i 59 år, och är tränad. Men jag kan icke skriva när som hälst. Jag behöver vara disponerad för att skriva ett brev; till och med att skriva ett kvitto fordrar ansträngning.

Men ynglingen skall kunna det, även om han sovit illa, haft ledsamheter, oro. Och får han ett historiskt ämne, skall han behandla det utan källskrifter. Detta är tokigt och ser så raffinerat elakt ut, att han lär sig betrakta alla myndigheter som onda väsen.

Matematikern-gymnasisten skall lösa problem på rak arm, men ingenjören får gå, måste gå med tabellerna och formlerna i fickan. Den utexaminerade kan mindre än gymnasisten!!!

Latinskrivningen utan grammatika är nonsens. Ty i t. ex. 2:a klassen kunde jag rabbla upp de 70 (?) verber som ”ta dativus”, parco = spara, skona, etc., men i 7:e hade jag glömt dem. Och att en yngling uppe i Sverige skall skriva som Cicero, blomman av romersk stilkonst, som få romare kunde, det är absurt. Felfritt kökslatin med grammatika och lexikon vore nog, ty bättre skrevo icke våra reformatorer, Luther och Calvin. Hälst ingen skrivning! Allra hälst ingen examen, utan som vid universiteten tentamen, klass från klass, om så skall vara!

Detta obligatoriska blundande från lärares och examinatorers sida, väcker ju misstro hos lärjungen och framkallar fusk. Den rättrådige L. De Geer talar ju om hur de fuskade i hebreiskan: det hade blivit hävd och kutym.

Nils Quiding (arbetskarl), som först i vårt land genomskådat hela eländet och är den enda grundliga (radikala) reformatorn, han förklarar all flyttning, alla premier och straff, all examen med distinktionstecken vara omoralisk, emedan konsten att minnas eller lära läxor är en nyckfull naturgåva, som kommer och går. I år har gossen icke läshuvud, men nästa år kan han ha det. Och hemläxan gör ju autodidakten, ty gossen lär ju själv, och läraren bara förhör vad gossen lärt sig hemma. Denna premie-ring av tvivelaktiga naturgåvor (plugghästar utan tanke och fantasi) är en onaturlig grymhet. Vi gamla ha sett var skolljusen hamnade: i ämbetsverken! Vartill all denna skenbildning? Var-

221 för överlasta minnet, som är begränsat?

Jag har belastat mitt minne med mångahanda kunskaper, men jag ekonomiserar, och urlastar det jag icke behöver för stunden. Det är icke när som hälst jag kan tala i historia eller hebreiska, ty jag kan endast för stunden det jag nu sysslar med. Därför deponerar jag vetandet i handböckerna: tabellerna, formlerna, glosorna. Därigenom håller jag tankeförmågan flott, drunknar aldrig i detaljer eller onödiga fördjupningar. Dyker ner, men flyger upp igen.

Men för att kunna behandla handboken måste jag kunna elementen. Detta borde vara studentexamen: översikt av elementen.

Denna falska examensbildning är ju tillkommen för att stängsla kring de privilegierade, ty arbetsfri inkomst är privilegium, löjtnantens stjärna och studentens mössa äro privilegier, och studentexamen är ytterst en fyrkfråga. Men när ungdomen uppfostras i humbug, så ställer sig väl hela deras liv på samma sätt, när de utträda i det nuvarande samhället, där statens tjänare äro herrar och tjänsterna äro födkrokar med distinktionsmärken.

Konsten att lyckas blir då också livets slutmål; och arrivisten ar den modäma Sveatypen, kring vilken blåses till samling, även om man bara lyckats göra en humbug, på fem rader, eller om man icke upptäckt nya länder, men ändå är en stor upptäckare, som får sätta sitt namn på Gaurisankar eller i sämsta fall på Åreskutan.

Aftontidningen 29—9—1910

Om underklassen visste ...

Om underklassen (och medelklassen) visste hvad Samhället är, och hvad öfverklassen är.

De undre ana det ibland, när de väckas ur sin slummer, men då stirra de sig återigen blinda på den ekonomiska fördelen, och glömma, att det finns andra tryck uppifrån, som håller de undre i osynliga kedjor.

Folket, (vi veta nog hvad ordet betyder) får mottaga lagar stiftade för dem, eller rättare mot dem, uppifrån, det veta de. Men allt hvad de tänka, sjelfva tankelagarne äro stiftade deruppe;

222alla läroböcker äro först godkända af Styrelsen innan de få begagnas.

Och läroböckerna äro mycket lärorika att se på. Enkla saker, göras svårfattliga, liksom om kommittén, af en omedveten instinkt, ville göra Mandaringraden så otillgänglig som möjligt.

Och synpunkten på hela lärdomen är en enda. Allt för de öfre obehagligt undanhålles eller förtiges, och ve den som lyfter på slöjorna.

Somliga vetenskaper äro rent monopol. Dem känna vi!

Om Underklassen visste hvad öfverklassen är! De sjelfva sammanhållas af intressen de kalla heliga; utan yttre

organisation synas de känna hvarandra på lukten som blinda; de likna ett frimureri med grader, hemliga signaler, af gifter, fonder. De stifta vissa lagar, som de sätta sig öfver, de ega hemliga undantagslagar som de begagna till sin fördel.

De disponera statsmedel, som de låta votera sig under andra titlar än dem som skulle röja användningen.

De beherrska allt andligt lif, religionen inbegripen, som de vända till sin fördel.

De beskydda Vetenskap, Konst, litteratur, till och med Musik och Sport (Lek); de utdela belöningar och skymfar, endast från en synpunkt. Om Du vill falla ner och tillbedja — mig, oss, och de våra.

Gör Du icke det, så duger icke ditt verk, det må vara aldrig så godt.

Under sådant beskydd, som dock skyddar för berättigad kritik, kann ingenting vexa och trifvas, ty der fordras en viss frihet.

Historien blir det låga smickrets äreminne, dramat blir hofdra-ma, lyriken födelsedagsvers, eller ock, börja skalderna af fruktan för ett farligt innehåll att skrifva om bagateller, tala om annat, helst om ingenting, och som Akademister bli de ett slags litteraturens hofjunkare, men med rang och auktoritet.

En ny extra Blå Bok mot de skriftlärde 1910.

Utgiven i Samlade Otryckta Skrifter 1919.

223 EFTERORD

av Jan Myrdal

Det etablerade samhället har alltid haft god hand med lik. De blir också så böjliga när den första stelheten gett sig. De stora döda kan knådas att fylla varje lämplig form. Strindberg utgör inget undantag. Han är så officiell som något lik kan bli.

Skräcken för gengångare är stark. Numera skär man visserligen inte av hälsenorna eller kör en stav genom hjärtat på de döda. Men våra begravningsritualer har många märkliga inslag. Med jämna mellanrum står vi upp i bänkarna när det lyses frid över de dödas minne. Tvetydigheten är oss alla uppenbar. Men vi talar inte om den.

Redan Strindbergs begravning blev tvetydig som Hedén så oskuldsfullt skriver:

”Strindberg hade förordnat att intet fick sjungas eller spelas vid jordfästningen. Man sjöng alltså (märk detta fina ”alltså” J. M.) blott unisont några psalmer vilka man visste att diktaren älskat: dels 471, 5—6 (Ty detta liv är idel död och ’0 usla liv,

o bräcklighet’) .. .vidare 476 (’I världen är jag blott en gäst’) samt 467, 12 (av Lucidor: ’Döden gör mig icke häpen’) ...” (Erik Hedén Strindberg, 1921)

Det spexartade är den självklarhet varmed man ”alltså” kan bevisa att liket förlorat sin talan.

Jag var barn när jag första gången läste detta. Det upprörde mig. Sedan dess har jag vant mig. Har läst minnestal och hört att titanen ... och att gudatrotsaren ... och att språket...

När akten är över är tid för forskarna. De lägger undan de halvfärdiga korsorden, de stoppar undan patienslekarna och de bereder sig på att skriva upp sig till professurer på likets själsliv.

Vad Strindbergs själsliv angår har jag aldrig läst någon som beskrivit det bättre än Strindberg själv. Dock, forskarnas uppgift i den rituella fridlysningen är ju inte att kunna skriva, den är att förklara liket galet på ett tråkigt — men förtjänstfullt och

224pensionsberättigande — sätt. Tråkigt att läsa. Som litteratur är det oläsbart. Som vetenskap håller det inte. (Adler t. ex.!)

Det läses ut så mycket själsliv ur Strindbergs brev. Ja, han kunde skriva. Men särskilt konstigt tycks mig själslivet inte vara. Har dessa idogt strävande forskare aldrig varit svartsjuka? Och om de aldrig har varit det (en

enligt mina iakttagelser även i Lund och Uppsala ej ovanlig känsla) och om de aldrig själva gått omkring och grubblat — har de då inte ens talat med folk? Det finns t. ex. ingenting i de Strindbergska breven till Staaf 1887 eller i hans berlinertid som jag inte själv hört hundra gånger vid krogbord och i järnvägskupéer och överallt där svenskar blir pratsamma.

Men, som sagt, deras uppgift var inte att kunna skriva. Deras uppgift är en annan. Så sitter också barnen i skolorna och plågas med Strindbergs infernokris och pluggar psykosårtal på rasterna. Det är ett vetenskapligt sätt att få liket att vila stilla i sin grav. En pavlovsk metod. Betingad strindbergshämning genom målinriktad litteraturforskning.

Själv lyckades jag undgå att låta skola och lärare avliva Strindbergs texter för mig. De hann bara med att mörda Runeberg. Sedan flydde jag. Alltså läste jag honom. Läste även den Strindberg de officiella, etablissementets esteter, gjort till sin. Pelikanen läste jag i Bromma när jag var tolv år på det trettonde. Gick Västerled och pratade med Dag om stycket. Det var en den första sanna skildring av familjeliv jag läst. Jag läste den således innan jag fick höra av auktoriteter att den var felaktig eller psykologisk eller driven av kvinnohat; sådana var de ju, alla dessa mödrar i alla dessa villor i detta Bromma. Det var inte konstigt. Inte konstigare än: ”Berättelse från mitt sommarlov” eller annat vi i l4 fick tillstånd att skriva. Hederligare dock. Det strindbergska språket; det nya. Nåja, lyssna nu:

”All vänskap luktar stek här i staden: hon skäres i skivor och b judes omkring på tallrikar: ju fler rätter dess större vänskaps-prov: tillgivenheten talar intet annat språk än kokboken.. . tacksamheten bryter ut i skinkor och pastejer nästan dagli-

gen ...

Det är inte Strindberg, det är Tegnér. Strindberg liksom Tegnér skrev på svenska språket. Det strindbergska språket har rötter. Ta två namn, Olaus Petri och Heine:

225”Det finns i litteraturen många falska dekretaler, och när man tittat i professor Warburgs Litteraturhistoria, så ser man strax var den behöver korrekturläsas, detta oberoende av tycke och smak, men bevisligt genom framläggande av fakta.

Några exempel ur högen. Dalin skall med Argus ha skapat den nya svenska prosan. Nej, Olaus Petri har skrivit i sin Svenska Krönika en svensk prosa, så ny och så ren att jag har lärt av den. (Läs även Domarereglerna.) Dalin skrev halvfranska, och tungrodd svenska, efterbildande även den engelska Addisons Spectator, och var en hovslink.”

(Dålig smak, Aftontidningen 20—7—1910) ”Och likväl, Sveriges första historia på modersmålet, skriven av en oförfärad demokrat och klarsynt historiker, sådan som Olaus Petri, utkom icke i tryck förr än i detta århundrade, första gången 1818, andra gången 1860.”

(Svenska Folket, 1882) Det strindbergska språket är inte en formfråga. Det är ett ställningstagande. (För Strindberg liksom för Brecht var också femtonhundratalet samtida.)

När Strindberg går i huset hos Siri von Essen och Carl Gustaf Wrangel och friar, då låter han Heine skriva sin kärlek. Det är inte så ovanligt. Heine hjälper honom också föra pennan när han till Dagens Nyheter 1874 sänder brevet ”På Kanholmsfjärden”: ”Kanholmsfjärden ligger som en cirkus.

Vita märren gnäggar i sina brädfogar och Harökvarnen sträcker på armarna och hjular på skogsbrynet — Kanholmsfjärden ligger som en nysopad dansbana, och sydvästen spelar upp en dubbelrevad märssegelspolska. Roslagarna har valt Fjordholmarna till klädloge, och landsortstruppen rustar sig till första representationen.”

Så långt är allt gott och väl. Kärlek och ”stil”. Men från Kym-mendö skriver Strindberg till Karl Otto Bonnier 20—8—1883: ”... mitt nästa arbete kan bli Kvinnobilder, men troligen också kan bli en serie om Sverge och

svenska förhållanden (Ueber Deutschland av Heine som förebild) ...”

Dessa brev blev sedan Likt och Olikt. När stilen visar sig vara språk uteblir heller inte reaktionerna:

” .. .den av förgiftade pilar och stinkbomber överfulla arsenal som kallas Heines skrifter.” Fredrick Böök, Svenska Litteratu-

226rens Historia, del II sid. 237, Stockholm 1929.

”Det är som sagt en vidunderlig dossier, men förråder den andra egenskaper än dem som mycket hyggligt folk gå omkring och beundra i många av Strindbergs s. k. klassiska skapelser? ... Har Strindberg i sin kulturkritik någonsin inspirerats av annat än blint hat, brutal ondska och skummande storhetsvansinne, har han någonsin skytt de grövsta tankefel, de mest flagranta osanningar, har han någonsin tagit ordentligt reda på någonting? ... Har han överhuvud någonsin nalkats ett problem med så mycket intellektuell besinning, med så mycket upphöjdhet över låga affekter och lidelser som ett verkligt tankearbete kräver?”

Fredrick Böök, Svenska Dagbladet 1910 Observera det fina bruket av ordet ”kalla”. ”... som kallas Heines skrifter” och” Strindbergs s. k. klassiska skapelser”. När stil blir språk, då ingriper etablissementets vaktpersonal.

Lyssna nu här:

”Det skulle bli spökdiné hos professor Stenkåhl, men bara andra klassens uppbåd, ty kraschanerna hade ryckt ut där dagen förut. Ghateauvinerna voro utdruckna och vaktmästaren satte fram de vita som förlorat etiketten i islåren; rödvinet slogs på karafferna och balchampagnen isades ner i en köldblandning av snö, salpeter och koksalt. Det var enkelt men lysande när gästerna började samlas. De stodo i trappan med klockan i hand för att icke komma för tidigt, och framför allt för att slippa konversera före dinén.”

Det är språk, det är rytm, det är svenska; det är inledningsorden till Svarta Fanor. När den gavs ut då var Strindberg på vippen att bli levande nationalskald. Men med Svarta Fanor — denna lysande roman — upptäckte svenska kulturen vad den hade hållit på att ställa till med. Och den fördömde. Från Bo Bergman till Hjalmar Branting fördömde den.

(Så småningom höll de fördömanden dock liktal:

”... Nu har August Strindberg, mannen över och utom alla vanliga mått upphört att vandra bland oss. Hans vänner skola till sin död bevara hans bild i outplånligt minne. Men hans mäktiga ande ...” etc. etc. etc. Hjalmar Branting Soc. Dem. 15—5—1912

227Det var Strindbergs ord,

Mäster Olofs, ungdomsprofetens,

trotsarens stormklocksord,

som ringde oss samman den kvällen

var finns dock en större gärd, en starkare eld än hans att lysa, om ej att befria!

Hans eget drama — hans via dolorosa i världen — är slut.

Guds fred över hat och törnekrans.”

Bo Bergman, Prolog vid Dramatiska Teaterns tjugofemårs-jubileum 1933.

Ja, tacksamhetens pastejer bryter ut på smakfullt sätt.)

Tvärs över viken här vid Mälaren ligger Kurt Tucholsky begraven. I ”Der Grosse Brockhaus” band 19, tryckt år 1934, står inte att han var biten av Strindbergs hån, men det står något annat:

”... av judisk härkomst, lever i utlandet... företrädde paci-fistiskt-marxistiska åsikter och bekämpade på ett utmanande sätt tyska känslor och tysk tradition ...”

När det trycktes, då hade Tucholsky varit tyst i två år. Året därpå tog han livet av sig. Även för en utmanande kan fördömelsen bli alltför kraftig. (Och T:s inre intellektuella sammanbrott var stort.)

Jag tar Tucholsky som exempel. Ty när man talar om hur Strindberg fördömdes och hur han kritiserades så framstår detta nu efteråt som litteraturhistoriska kuriositeter. Anekdotmaterial. Vi skrattar åt Personne. Wirséns kritik omtrycks på det att vi skall få tillfälle att flina. Men när det var aktuellt och dags-färskt var det inte mycket att skratta åt. Liksom Strindbergs svartsjuka tycks mig helt normal är också Strindbergs paranoia eller psykos eller vad man kan hitta på att kalla den en sund och adekvat reaktion på de kontinuerliga angrepp han utsattes för. Han tog inte livet av sig som Tucholsky. Han slutade inte att skriva som Kielland. Han dog inte rotlös, utskriven, glömd vid Bosporen som Ola Hansson. Han blev inte en välanpassad Gustaf af Geij erstam.

Efter Giftas-åtalet hade även det radikala Sverige skyndat sig

228att ta avstånd från Strindberg. Gustaf af Geijerstam utredde själv orsakerna i de föredrag som trycktes i ”Stridsfrågor för dagen” 1887:

”Men, det är här i världen icke nog med att handla ädelt, man måste även handla klokt, och det är ett spörsmål, om icke Strindberg på den väg, han i en del av sina senare arbeten beträtt, åstadkommit mindre reellt gagn än i sina tidigare rent skapande produktion, om han ej i de arbeten, jag här åsyftar bragt mer förvirring än klarhet.”

Det var politiskt lämpligt att ta avstånd från Strindberg efter Giftas. Geij erstam skulle bli ledare för det unga Sverige och inledde med att låta publicera tre avståndstaganden i sin Revy 1885. Redan när Strindberg hörde talas om planerna skrev han till Geijerstam, 22—2—1885:

”Det finns så mycket annat som verkligen kan vederläggas, så satans mycket annat!”

Då Strindberg var olämplig för karriären vederlädes han dock. Och lektor — sedermera biskop — John Personne var inte sen att utnyttja detta i ”Strindbergslitteraturen och osedligheten bland skolungdomen 1887:

”När man läser inledningen, tänker man ovillkorligen: Det här är ju Strindberg själv livslevande. Men när han sedan talar om hustrun, undrar man, om det verkligen kan vara en självbiografi. Herr Hjalmar Branting, som ju bör vara inne i förhållandena, tar emellertid ifrån den undrande all tvekan. I Januari-numret för i år av ’Ur Dagens krönika’, utgiven av Arvid Ahnfelt, recenserar hr Branting andra delen av Giftas. Der heter det: Jag bekänner mig öppet ej vara nog frigjord* för att begripa varför man formligen skall inbjuda en skandalhungrig allmänhet, att, säkerligen till stor del oförtjänt, ytterligare smutskasta den som står närmast. Om nu Tamiljeförsör-jaren’ ej kan bärga sig med mindre han offentligen lägger fram sitt lidandes historia, hade dock finkänsligheten bort mana till yttersta omsorg vid fördelningen av ljus och skugga.’... Vad bör nu göras åt litteratur sådan som Strindbergslitteraturen? Svaret är enkelt: Den bör anses förbjuden och åtalas enligt Strafflagens 18:e kapitels 13§ . . . Vi laglydiga samhällsmedlemmar fordra att slippa längre stå rättslösa gent emot detta otyg... I Norge hava ju nyligen hrr Jaeger och Krogh råkat i

229kollision med den där rådande folkliga’ ordningsmakten för sina oanständiga böcker; och från Finland blev tjänstekvinnans son’ genast utvisad. Det är endast i Sverige som man icke låter störa sig.”

Om åttiotalsradikalismens genombrott och förfall kan — bör — man läsa i Gunnar Ahlströms utmärkta ”Det moderna genombrottet i Nordens litteratur” men de andra — de av Strindbergs själsliv intresserade forskarna — skulle de överhuvudtaget kunna klara att bli angripna, utestängda och lämpade över bord? Själv tror jag det inte. Lika litet som de begriper av svartsjuka, lika litet begriper de av den sundhet som krävs för att överleva.

Ty Strindberg fortsatte att skriva på svenska språket trots den svenska kulturen. Och han behöll inte språket för sig själv som Tegnér med sina fina brev och falska festtal. Han bröt därmed mot varje regel i det svenska kulturlivet och skapade alltså svensk litteratur.

I Osbert Sitwells ”Mannen som gjorde Strindberg galen”, uppträdde den svenska kulturen i form av en svensk affärsman som vuxit upp i Lund när Strindberg planerade ”Inferno”: ”... ’som pojke brukade jag driva med honom — jag brukade ofta springa in i hans trädgård, ringa på dörrklockan och sedan gömma mig, tills han

öppnat dörren och gått igen utan att finna någon där. — Och så brukade jag smyga fram gång på gång, springa upp på trappan och ringa igen — Vad han såg förbryllad ut. — Man har aldrig sådär roligt numera; man är väl alltför förkonstlad... Barnsliga nöjen är de största av alla5 fortsatte han med sin mekaniska, meningslösa, halvsjungande röst.”

Men denna Osbert Sitwells tolkning av den svenska kulturen som

— riktigt nog — talar om sina infamier med mekanisk, meningslös och halvsjungande röst, är alltför grund. Sitwell kände inte Sverige.

Angreppen var mycket hårdare än så, de var också ihärdigare, inte bara en pojkes halvårslånga lek. Att Strindberg förmåcftde fortsätta; att han trots kultursverige förmådde producera sina hyllmetrar tyder på en sinnes jämvikt och en sundhet av osedvanliga mått.

I likhet med de andra stora döda måste Strindberg ständigt på nytt återerövras. Hans texter fungerar även för läsare födda fem-

230tio år efter hans död. Texterna har inte förlorat i effektivitet ty det samhälle de beskriver och i beskrivandet bekämpar har icke i grund förändrats. Därmed har texterna blivit allt starkare, hå-net allt beskare, orden allt farligare.

Ty om det som etablissementets auktoriteter i dag säger inte bara en lögn, utan därtill gammal och nattstånden lögn från far-farsfarfarsfars dagar då blir de avslöjande orden dubbelt effektiva.

Men att erövra de döda, att läsa deras texter, att lära sig begagna dem effektivt innebär inte att man som etablissementets dörrvakter söker omvandla de döda. Jag är inte mormon. Jag döper inte förfäderna till den allena saliggörande tron.

Strindberg var aldrig socialist i den mening en marxist lägger

i ordet. Hans socialism var förmarxistisk; Rousseau, Tjernysjev-skij, Quiding (Nils Nilsson arbetskarl) och Leo Tolstoy — inte Marx som han läst men inte uppskattat. Man bör tro honom på hans ord:

”Sedan jag nedskrivit min första uppsats Om det allmänna missnöjet har Nils Nilsson arbetskarls skrifter råkat i mina händer för första gången. Stor blev min överraskning att i ett svenskt arbete, mest skrivet för tio år sen, återfinna mina tankar om samhället, men utredda på ett överlägset sätt. Jag skyndar sålunda, med tidningsmannens rätt, att låna de tankar jag av honom behöver och hembär författaren därför min djupa tacksamhet, erkännande min stora förbindelse till honom i många fall men icke rörande hans idealstat, som ännu är mig motbjudande, emedan den dödar — andens frihet.”

Fotnot, Likt och Olikt 1884 Men i 1910 års upplaga av Likt och Olikt har Strindberg ändrat fotnoten om Quiding-Nils Nilsson arbetskarl. Han stryker då följande ord:

”men icke rörande hans idealstat som ännu är mig motbjudande, emedan den dödar — andens frihet.”

Och i Aftontidningen 19—12—1910 definierar han sitt ställningstagande:

”Ty mina radikala (grundliga) utredningar om stat och samhälle äro lika avancerade som Nils Quidings (arbetskarls) och litet mer än Leo Tolstojs; kunna därför icke begagnas av något politiskt parti, allraminst högerns. (Landets Förstörare, Ackapa-rörer, Faraondyrkare m. m.)”

231Detta är ett urval av den Strindberg de etablerade inte ville veta av på åttiotalet, inte ville veta av vid sekelskiftet och fortfarande inte vill veta av. Blott ett urval. Romanerna är inte med. Dramerna är inte med. Dikterna är inte med. Svenska Folket är inte med. Bland Franska Bönder är inte med.

Det kan knappast betraktas som en seger efter döden att bli festtalsföremål. Den verkliga segern är att dagens ungdom läser Svarta Fanor och Röda Rummet. De har aldrig hört talas om Sven Söderman och Bo Bergman är för dem blott en kuriositet, en man som levde länge, men de känner det friska suget i det svenska språket: ”Det

skulle bli spökdiné hos professor Sten-kåhl...” De vet också till vilka Strindberg 1884 skrev: ”Det var synd att min broschyr blev så dyr, ty därigenom vinnes icke ändamålet: att tränga ner till mina läsare.”

Fager vik 3—3—1968